

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЦЕНТР
ІНСТИТУТУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

На правах рукопису

МАТВІЙЧУК ТЕТЯНА ФАРТІВНА

УДК 371.13:37.037(043.3)

**ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти

ДИСЕРТАЦІЯ
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук,
доцент
Степанченко Наталія Іванівна

Львів – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	14
1.1 Концептуальні засади педагогічної майстерності в теорії педагогічної освіти.....	15
1.2 Зміст і структура поняття «педагогічна майстерність» вчителя фізичної культури.....	31
1.3 Особливості формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів фізичної культури.....	57
Висновки до першого розділу.....	70
РОЗДІЛ 2 ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	73
2.1 Удосконалення психолого-педагогічної підготовки студентів, майбутніх учителів фізичної культури.....	76
2.2 Принципи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури.....	93
2.3 Інноваційні технології в підготовці студентів напряму «Фізичне виховання».....	103
2.4 Розвивальне освітнє середовище ВНЗ галузі фізичної культури і спорту....	116
2.5 Модель формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки.....	122
Висновки до другого розділу.....	133
РОЗДІЛ 3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	135
3.1 Програма і методика педагогічного експерименту.....	135

3.2 Аналіз стану формування педагогічної майстерності у студентів напряму «Фізичне виховання».....	144
3.3 Методика формування педагогічної майстерності у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін у ВНЗ.....	154
3.4 Аналіз ефективності формування педагогічної майстерності у студентів, майбутніх учителів фізичної культури.....	171
Висновки до третього розділу.....	184
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	191
ДОДАТКИ.....	224

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЛДУФК – Львівський державний університет фізичної культури

ДДПУ – Дрогобицький державний педагогічний університет

ім. Івана Франка

РДГУ – Рівненський державний гуманітарний університет

ХДУ – Херсонський державний університет

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ЗНЗ – загальноосвітній навчальний заклад

ФКіС – фізична культура і спорт

ОКХ – освітньо-кваліфікаційна характеристика

ОКР – освітньо-кваліфікаційний рівень

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ВСТУП

Актуальність і ступінь дослідженості проблеми. Підвищення ефективності підготовки педагогічних працівників, що мають володіти високим рівнем кваліфікації та займати активну позицію у своїй професійній діяльності, відповідно до положень Болонської конвенції, є одним зі стратегічних завдань освітньої політики України та основною метою ВНЗ галузі фізичної культури і спорту (ФКіС). У модернізації вітчизняної загальноосвітньої школи важлива роль належить вчителю фізичної культури, який підготовлений до реалізації професійних функцій, розуміє закономірності фізичного розвитку учнів, здатний педагогічно мислити, планувати й аналізувати освітній процес, успішно розв'язувати проблеми, що виникають у фізичному вихованні молоді. Кваліфікованість і педагогічна майстерність вчителя фізичної культури виявляється в якісних характеристиках: спрямованості, компетентності, рівні володіння професійно-педагогічними операціями. Вони мають формуватися вже у процесі навчання у ВНЗ, яке передбачає професійне становлення, розвиток загальної та педагогічної культури, виховання особистісних і професійно значущих якостей.

Концептуальні положення щодо професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту викладені в державних нормативних документах: Законах України «Про освіту» і «Про вищу освіту» [86], Національній доктрині розвитку освіти [185], Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [187], положеннях «Про державний вищий навчальний заклад освіти», «Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах», «Про організацію виробничої і педагогічної практики», освітньо-професійної програми підготовки фахівця з вищою освітою за напрямом підготовки «Фізичне виховання», а також основних програмних документах галузі фізичного виховання: Законі України «Про фізичну культуру і спорт» [87], Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту [186], Указах Президента України «Про державну підтримку розвитку фізичної культури і спорту в Україні» та «Про додаткові заходи щодо державної підтримки розвитку фізичної культури і спорту в Україні», Цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації» [287].

Формування особистості майбутнього вчителя в ході професійної підготовки представлено в роботах І. Ісаєва [96], В. Кременя [122], Н. Кузьміної [131; 133], О. Пехоти [201], С. Сисоєвої [249; 250], В. Сластьоніна [253-254], Є. Шиянова [299], О. Щербакова [303], О. Шестопалюка [297] та ін. Різні аспекти проблеми педагогічної майстерності вчителя висвітлені у працях Ю. Азарова [4], А. Астахова [206], Ф. Гоноболіна [61], І. Зязюна [207; 208], Н. Кузьміної [132; 134], О. Лавріненка [141], А. Макаренка [157], К. Романової [239], Л. Рувинського [241], В. Семиченко [245; 256], В. Серікова [247], В. Сластьоніна [256; 227], В. Сухомлинського [264], Н. Тарасевич [266], Г. Хозяїнова [284] та ін. Проблему професійного становлення фахівців фізичного виховання і спорту досліджували М. Віленський [45; 46; 255], О. Конєєва [115], М. Прохорова [229; 230], Л. Сущенко [265] та ін. Розвиток фахівця цього профілю визначається, з одного боку, елементами структури особистості, з іншого – знаннями, вміннями, навичками, необхідними для творчого вирішення педагогічних завдань фізичного виховання молоді. Головною метою системи фізичного виховання науковців вважають формування цілісної особистості, що передбачає активний вплив не лише на фізичний потенціал, а й на свідомість, психіку та інтелект, сприяє формуванню стійкої позитивної мотивації, ціннісних орієнтацій, інтересів і потреб у фізичній активності та здоровому способі життя (О. Дубогай [76], Т. Круцевич [126; 270], Н. Москаленко [180], Н. Пангелова [203]). Важливе місце в підготовці фахівців фізичного виховання і спорту займають психолого-педагогічні дисципліни (К. Ваганова [39], Н. Пфейфер [234]), від яких залежить вироблення здатності випускників ефективно застосовувати форми і методи роботи з учнями, креативно мислити, самостійно продукувати нові знання. Проблеми професійної підготовки вчителів фізичної культури і тренерів у вищій освіті розробляли М. Воробйов [52], Л. Матвєєв [162], О. Тимошенко [268], О. Шабаліна [294], Б. Шиян [298] та ін. Науковці підкреслюють високу ефективність сучасних методів навчання у фізкультурній освіті (С. Неверкович [188-189], Н. Степанченко [261]), водночас їх застосування для вивчення педагогічних дисциплін висвітлено недостатньо. Попри педагогічну спрямованість ВНЗ галузі ФКіС, чинна система підготовки не забезпечує випускникам рівня педагогічної майстерності, який відповідає соціаль-

ному запиту, а проблема формування педагогічної майстерності студентів (В. Огульчанський [198], В. Папуча [204]) залишається малодослідженою.

Вивчення практики навчання вчителів фізичної культури виявило низку проблем в їхній підготовці, зумовлених суперечностями між:

- об'єктивними потребами суспільства, прагненням майбутнього вчителя досягти належного рівня педагогічної майстерності та недостатньо ефективною організацією професійної підготовки вчителів фізичної культури;

- сучасними вимогами освітньої галузі до рівня компетентності вчителів фізичної культури і низьким рівнем застосування новітніх педагогічних технологій на етапі їхньої професійної підготовки у ВНЗ;

- потребою формування педагогічної майстерності відповідно до сучасної парадигми освіти і концепцій педагогічної освіти та недосконалим навчально-методичним забезпеченням процесу вивчення педагогічних дисциплін у ВНЗ галузі ФКіС.

Необхідність вирішення цих суперечностей потребує переосмислення цільових настанов професійної підготовки студентів відповідно до сучасних уявлень про професійну діяльність учителів фізкультури та їхніх соціальних функцій. Таким чином *актуальність дослідження* спричинена:

- невідповідністю змісту, форм і методів підготовки вчителів фізичної культури до вимог сьогодення щодо формування активної особистості, здатної забезпечувати ефективне функціонування національної системи фізичного виховання;

- об'єктивною потребою оптимізації навчально-виховного процесу у ВНЗ галузі ФКіС, упровадження сучасних методик і технологій навчання в підготовку фахівців;

- необхідністю теоретико-методологічного та методичного обґрунтування процесу інтенсифікації вивчення психолого-педагогічних дисциплін з метою формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури.

Ураховуючи рівень розробленості проблеми, її актуальність і соціальну значимість, визначено тему нашого дослідження: *«Формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичного виховання у процесі професійної підготовки»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України з теми «Формування професійних якостей майбутніх кваліфікованих робітників в умовах техніко-технологічних змін» (РК № 0113U001274) і теми 1.5 «Методологічні та нормативно-правові засади організації фізкультурної освіти та кадрового забезпечення у сфері фізичної культури і спорту» (РК № 0111U001717) Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 рр. Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. Тема дисертації затверджена вченою радою Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН України (протокол № 9 від 19.11.2013 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 2 від 25.02.2014 р.).

Мета дослідження – полягає у визначені, обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка бакалаврів фізичного виховання і спорту, вчителів фізичної культури у ВНЗ галузі ФКіС.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки.

Гіпотеза дослідження: ефективність формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки підвищиться, якщо будуть реалізовані педагогічні умови (удосконалення психолого-педагогічної підготовки студентів шляхом інтегрування всіх її компонентів; системне врахування принципів формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури; застосування комплексу інноваційних технологій у підготовці студентів напряму «Фізичне виховання»; організація розвивального освітнього середовища ВНЗ галузі ФКіС) і застосована методика формування педагогічної майстерності студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін у ВНЗ галузі ФКіС.

Завдання дослідження:

1. Визначити концептуальні засади, зміст і структуру поняття «педагогічна майстерність» в теорії і практиці педагогічної освіти.
2. Розкрити особливості формування педагогічної майстерності вчителів фізичної культури.
3. Обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури.
4. Розробити й апробувати модель формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури.
5. Розробити та визначити ефективність методики формування педагогічної майстерності студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін у ВНЗ галузі ФКіС.

На різних етапах роботи використано комплекс **методів дослідження**, адекватних поставленим завданням: *теоретичні* – вивчення й аналіз сучасних психолого-педагогічних і методичних положень про зміст професійної освіти та навчально-виховний процес, що дало змогу систематизувати, порівняти, уточнити зміст основних понять проблеми дослідження; аналіз результатів навчально-виховного процесу; проектування змісту, форм і методів педагогічної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту; *емпіричні* – спостереження за діяльністю студентів, бесіди, анкетування та самооцінювання для визначення рівня сформованості педагогічних умінь і виявлення потреби розвитку складових педагогічної майстерності у студентів; тестування, експертне оцінювання для визначення теоретичної та методичної підготовленості студентів; логіко-педагогічний аналіз змісту педагогічних дисциплін і педагогічне моделювання задля вивчення закономірностей розвитку освітнього процесу з допомогою формалізованої схеми; констатувальний і формувальний експерименти з метою виявлення ефективності розробленої методики; методи математичної статистики для опрацювання одержаних результатів.

Експериментальною базою дослідження були Львівський державний університет фізичної культури, Дрогобицький державний педагогічний університет

ім. Івана Франка, Рівненський державний гуманітарний університет, Херсонський державний університет.

Теоретико-методологічною основою дослідження є теоретичні роботи з проблем: філософії освіти та методології дидактичних досліджень (Ю. Азаров [4], С. Гончаренко [62], Б. Гершунський [57], В. Загвязінський [85], В. Кремень [122; 123], О. Новіков [195], М. Нікандров [99; 190]); теорії становлення особистості майбутнього вчителя (Г. Васянович [41; 43], Є. Ільїн [94], Н. Кузьміна [131; 132], А. Макаренко [157], А. Маслоу [309; 310], О. Щербаков[303]); сутність і психологічні особливості особистості та її розвитку в діяльності (І. Бех [28], В. Ляудіс [156], К. Платонов [217]); положення психологічної теорії діяльності (О. Леонт'єв [145], В. Рибалка [237], С. Рубінштейн [240]); концепція педагогічної інноватики (Е. Роджерс [314]); концепції професійної підготовки (В. Безпалько [27], Р. Гуревич [67], Н. Ничкало [194]); теоретичних основ формування майбутнього вчителя (О. Акімова [5], Ю. Бабанський [15], І. Зязюн [92], В. Кан-Калик [99], В. Сластьонін [253; 256], В. Сухомлинський [264], В. Шахов [295], О. Шестопалюк [297]); технології підготовки педагога (А. Коломієць [113], О. Куцевол [138], А. Литвин [149], С. Сисоєва [249; 250], П. Сікорський [251], Г. Тарасенко [267], І. Шоробура [300]); особистісно орієнтованої підготовки вчителя (О. Пехота [201], І. Якиманська [305]); компетентнісного підходу (І. Зимня [89; 90], М. Козяр [108], А. Маркова [160], В. Петрук [214]); педагогічної майстерності (Н. Базилевич [208], Т. Дмитренко [208], І. Зязюн [207; 208], Л. Крамущенко [207], І. Кривонос [207], О. Лавріненко [141], Н. Тарасевич [266]); а також концепції підготовки фахівців фізичного виховання і спорту (М. Віленський [45; 46], М. Видрін [53], А. Деркач [72], П. Лєсгафт [146; 147], Б. Лосін [151], Є. Приступа [254], М. Прохорова [229; 230], Б. Шиян [298] та ін.).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: *вперше* розроблена і впроваджена структурно-функціональна модель формування педагогічної майстерності та обґрунтовані педагогічні умови формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури (удосконалення психолого-педагогічної підготовки студентів шляхом інтегрування всіх її компонентів; системне врахування принципів формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної

культури; застосування комплексу інноваційних технологій у підготовці студентів напряму «Фізичне виховання»; організація розвивального освітнього середовища ВНЗ галузі ФКіС); *уточнено* концептуальні засади, зміст і структуру поняття «педагогічна майстерність» та особливості її формування у фахівців фізичного виховання і спорту; етапи розвитку (теоретичний, розвивальний, практичний, рефлексивний), критерії та рівні педагогічної майстерності; методи діагностики педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури; *подальшого розвитку* одержали форми, методи і засоби підготовки студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін; принципи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури; технології підготовки студентів напряму «Фізичне виховання».

Практичне значення дослідження полягає в тому, що *розроблено й упроваджено*: методику формування педагогічної майстерності студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін у ВНЗ; експериментальні програми курсів «Основи педагогічної майстерності» та «Педагогіка»; авторський навчально-методичний посібник «Основи педагогічної майстерності вчителів фізичної культури»; методичні рекомендації щодо впровадження інноваційних технологій у підготовку студентів напряму «Фізичне виховання». Результати дослідження можуть бути використані для розроблення навчально-методичного забезпечення, вдосконалення нормативної документації ВНЗ галузі ФКіС. Навчально-методичні матеріали можуть застосовуватися при викладанні педагогічних дисциплін у ВНЗ, а також для діагностики рівнів педагогічної майстерності на різних етапах професійної підготовки студентів ВНЗ галузі ФКіС, атестації фахівців фізичного виховання і спорту.

Упровадження результатів дослідження. Наукові положення, навчально-методичні матеріали впроваджено у Дрогобицькому державному педагогічному університеті ім. Івана Франка (довідка № 865 від 21.05.2014 р.), Львівському державному університеті фізичної культури (довідка № 518 від 21.05.2014 р.), Рівненському державному гуманітарному університеті (довідка № 65 від 13.05.2014 р.) та Херсонському державному університеті (довідка № 01-24/1325 від 15.05.2014 р.).

Апробація результатів дослідження здійснювалася на 12 науково-практичних конференціях, зокрема *міжнародних*: «Молода спортивна наука України» (Львів, 2005, 2006, 2007), «Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи» (Дрогобич, 2011), «Актуальні проблеми фізичного виховання та спорту на сучасному етапі і шляхи їх вирішення» (Чернігів, 2011), «Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві» (Луцьк, 2012), Міжнародній науковій конференції пам'яті А. М. Лапутіна (Чернігів, 2013), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2014); *всеукраїнських*: «Педагогіка і психологія професійної освіти: науковий пошук, проблеми, перспективи» (Львів, 2013); «Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців» (Львів, 2013), Інтернет-конференції «Гуманітарний всесвіт: люди, ідеї, події» (Львів, 2013); звітній науковій конференції Львівського НПЦ ІПТО НАПН України «Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання» (Львів, 2014), науково-методологічному семінарі Львівського НПЦ ІПТО, семінарах і круглих столах викладачів ЛДУФК.

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у 18 наукових і навчально-методичних публікаціях, з них 10 одноосібних, у тому числі: 7 статей (із них 4 – одноосібних) у провідних наукових фахових виданнях, 1 – в іноземному виданні, 1 навчально-методичний посібник, 1 методичні рекомендації, 2 програми, 6 статей у збірниках наукових праць, 2 тез конференції.

Особистий внесок автора. Усі подані в дисертації наукові результати одержані самостійно. У наукових статтях, підготовлених у співавторстві, авторськими є концептуальні ідеї, положення, висновки, пов'язані з формуванням компонентів педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури. Зокрема у статті «Вдосконалення загальнопедагогічної підготовки студентів ВНЗ фізкультурного профілю» (співавтор Н. Степанченко) здобувачу належить аналіз функцій і методів загальнопедагогічної підготовки студентів; у статті «Вирішення учбово-педагогічних задач як умова формування педагогічної позиції у студентів ВНЗ фізкультурного профілю» (співавтор Н. Степанченко) авторським внеском є особливості розвитку педагогічної позиції в майбутніх учителів; у статті «Педагогічна

позиція як умова формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичного виховання» (співавтор В. Соловйов) – здобувачу належить аналіз педагогічної позиції як важливого чинника майстерності вчителя фізичної культури.

Ідеї співавторів у дисертації не використовувалися.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (315 найменувань, із них 9 – іноземними мовами) і 19 додатків. Повний обсяг дисертації складає 273 сторінки, них 190 сторінок основного тексту, список використаних джерел на 33 сторінках і 50 сторінок додатків. Робота містить 5 таблиць і 15 рисунків на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Тенденції розвитку вітчизняної освіти характеризуються переходом до інтенсивних форм навчання, пошуком внутрішніх ресурсів підвищення якості підготовки фахівців. Модернізація вищої освіти здійснюється на засадах Болонської декларації та з орієнтацією на європейську освітню політику.

Традиційна система підготовки вчителя, на думку провідних науковців, не відповідає соціальним запитам і зазнає серйозної критики. Безперервне підвищення вимог до педагога призвели до того, що високий рівень знань з предмета і володіння методикою викладання вже не забезпечують актуальний рівень його професійної компетентності. Аналіз практики показує недостатній рівень підготовленості молодих педагогів, зокрема вчителів фізичної культури, до роботи в ситуаціях, які вимагають самостійного прийняття педагогічних рішень. Відомо, що затребувані практикою вміння вчителя самостійно, науково обґрунтовано конструювати навчальний процес формуються протягом багатьох років освітньої діяльності, спонтанно та неповною мірою. Крім того, професійна діяльність більшості вчителів насичена стереотипами та методичними штампами. Випереджальний розвиток педагогічної освіти зумовлює необхідність орієнтуватися на формування вже у процесі навчання педагогічної майстерності, яка передбачає здатність вчителя до творчості й самовдосконалення. У Білій книзі національної освіти України педагогічна майстерність названа стратегічною домінантою підготовки вчителя [30, с. 282]. Тому необхідна систематична спеціальна робота з формування і розвитку в майбутніх учителів необхідних педагогічних якостей.

У науково-педагогічних колах досі тривають дискусії щодо доцільності застосування термінів «вчитель фізичної культури» та «вчитель фізичного виховання». Цьому сприяє одночасне вживання понять «фізичне виховання» та «фізична культура» в нормативних документах. Зокрема в Державному освітньому стандарті зазначено: «бакалавр напряму підготовки 6.010201 «фізичне виховання» (освітня кваліфікація: бакалавр фізичного виховання і спорту, вчитель фізичної культури»

ри)». Зрозуміло, що поняття «фізичне виховання» (німецьк. – *Korpererziehung*, англ. – *Physical Education*), яке давно і міцно увійшло до загальнолітературної мови та спеціальної термінології, є однією зі складових фізичної культури.

За часів П. Ф. Лесгафта, який розробив основи освіти в галузі фізичної культури і спорту, шкільне фізичне виховання вирішувало доволі вузькі завдання – навчити дітей оволодівати рухами, розвивати рухові якості з метою підготовки до трудової діяльності [147]. Однак поступово постало завдання сприяти формуванню фізичної культури школярів, роль освіти з фізичної культури в суспільстві значно зростає. Нині в навчальному плані загальноосвітніх навчальних закладів України затверджено предмет «фізична культура», основне завдання якого як частини загальної освіти – формування фізичної культури особистості. У його змісті освітні та виховні завдання вирішуються одночасно. На уроках фізичної культури поряд з оволодінням технікою виконання фізичних вправ відбувається розвиток основних рухових якостей (швидкості, спритності, сили, витривалості та гнучкості), а також виховання морально-вольових якостей з використанням повного арсеналу засобів фізичної культури [2]. Безперечно, фізичне виховання як педагогічна система фізичного вдосконалення людини залишається ключовим поняттям і є частиною загального виховання і в цілому всієї фізичної культури людини. Однак, межі шкільного предмета «фізична культура» значно розширилися, тому в нашому дослідженні ведемо мову про підготовку саме *вчителя фізичної культури*.

1.1 Концептуальні засади педагогічної майстерності в теорії педагогічної освіти

На важливості місії вчителя-наставника, а також основних особливостях цієї діяльності наголошували ще античні філософи – Демокрит, Геракліт, Сократ, Платон, Аристотель, Епікур та ін. [10; 81]. Видатні мислителі залишили нам міркування про розвиток самопізнання, мислення, його самостійність, техніку і культуру мовлення, вплив на аудиторію, пластичну виразність, ораторське мистецтво, управління психічним станом, тобто те, про що слід пам'ятати сучасним дослідникам концепцій удосконалення педагогічної майстерності.

Зацікавленість проблемою майстерності викладання простежується і в творчості визначних західноєвропейських педагогів XVI-XIX ст., поглядах Т. Мора, Т. Кампанелли, Ф. Рабле, М. Монтеня та інших мислителів епохи Відродження. Педагоги-гуманісти особливо цінували в учителі любов до учнів, вміння розвивати в них допитливість, потребу свідомого засвоєння знань тощо.

Віання епохи Відродження проявилися й у працях педагогів епохи Просвітництва А. Дістервега, Я.-А. Коменського, Й. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо та ін. [73; 114; 211], які висловили ідеї гуманного ставлення до учнів, необхідності навчання педагогічному мистецтву, вдосконалення шляхів, засобів, способів навчання і виховання, особистісних якостей і творчих здібностей педагога; знання індивідуальних особливостей учнів і розвитку їхньої активності, доброго володіння предметом, саморозвитку та самореалізації педагога.

Думки стосовно професійної майстерності педагога знайшли відображення в роботах М. Пирогова, Л. Толстого, К. Ушинського [272], де вчитель-майстер постає, як людина передового світогляду, всебічно освічена, витримана, що вміє пов'язувати знання з життям, любить свою справу й вихованців. Педагогічна майстерність, за К. Ушинським, полягає в силі впливу на учнів для досягнення певної мети. Сутність педагогічної майстерності, за його твердженням, зводиться до того, що вчитель передусім має опанувати педагогічні знання, які одночасно є і засобом прояву особистих здібностей. «Мистецтво виховання, – писав К. Ушинський, – окрім знань, вимагає здібностей і схильностей. Про високий рівень мистецтва вчителя свідчать вміння домогтися роботи всього класу, зацікавити змістом уроку всіх учнів, застосовувати різні дидактичні та методичні прийоми, враховувати конкретну обстановку, і, нарешті, вміння проникнути в духовний світ дитини» [272]. Поділяючи думку А. Дістервега про те, що вчитель вчить до того часу, поки сам вчиться, К. Ушинський вважав головним для успішного оволодіння педагогічною майстерністю втілення ідей саморозвитку, систематичне оновлення вчителем своїх знань і практичного досвіду. Він зазначав, що педагогіка – найскладніше, найвище, найнеобхідніше з усіх мистецтв. Видатний педагог прагнув поставити це мистецтво на наукову основу, що враховує психофізіологічну природу учнів.

Актуалізація проблеми професійної майстерності в зарубіжній педагогіці зумовлена потужним впливом прогресу, який ставить усе вищі вимоги до підготовки фахівців для всіх галузей. Зростання ролі науки веде до необхідності готувати фахівців з творчим складом розуму, які можуть обслуговувати сучасне обладнання, вирішувати складні проблеми, володіють комунікативними вміннями, методиками саморозвитку й управління своїм психічним станом, а також самореалізації. На необхідність вдосконалення педагогічної техніки і культури вчителя, підготовки педагогів-майстрів вказували видатні зарубіжні діячі освіти і педагоги Дж. Брунер, Д. Гільфорд, Д. Джампольські, Дж. Кенант, А. Комбса, Е. Торенс та ін. Вони надавали великого значення психологічній і педагогічній діагностиці, відбору і підготовці особистостей, здатних до творчої педагогічної діяльності. У низці праць висунуті вимоги до педагога-майстра: фізичне та психологічне здоров'я, емоційність, високі розумові здібності, знання предмета, широкий кругозір тощо.

Чимала увага приділялася питанням професійної майстерності вчителя в радянській педагогічній думці. У 30-60-ті роки ХХ ст. у зв'язку з описом та аналізом передової освітньої практики питання педагогічної майстерності постають у працях радянських педагогів-новаторів. Так, А. Макаренко вважав: «Майстерність – це те, чого можна досягнути, і як може бути відомим майстер-токарь, прекрасним майстер-лікар, так повинен і може бути прекрасним майстром педагог» [157, с. 243]. Педагогічна майстерність педагога заснована «на вмінні, на кваліфікації», а умовами її становлення є: робота в «доброму педагогічному колективі», надання допомоги вчителю і його постійна робота над собою [157, с. 294]. Видатний педагог-новатор В. Сухомлинський вважав невичерпною проблемою вдосконалення педагогічної майстерності на основі постійного духовного зростання вчителя, його знань і культури [264, с. 74]. Великий гуманіст пов'язував майстерність вчителя, передусім, із професійними вміннями, підкреслюючи значення ґрунтовної предметної та психолого-педагогічної підготовки й особистісних якостей.

Новий період у вивченні педагогічної майстерності пов'язаний з появою в 60-70-ті роки ХХ ст. наукових праць, присвячених питанням професійної підготовки педагогів, психологічним і евристичним аспектам педагогічної праці, особистості вчителя. Проблема формування педагогічної майстерності відображена в пу-

блікаціях Ю. Азарова [4], А. Астахова [206], Ф. Гоноболіна [61], В. Загв'язінського [85], І. Зязюна [207; 208], Н. Кузьміної [132; 134], В. Лугового [153], А. Макаренка [157], В. Семиченко [245; 256], В. Сластьоніна [256; 227], В. Сухомлинського [264], Н. Тарасевич [266], Г. Хозяїнова [284], О. Щербакова [303] та ін.

Н. Кузьміна визначає майстерність вчителя, виходячи з рівня його досягнень і результативності педагогічної діяльності: «Педагогічна майстерність у продуктивному вирішенні педагогічних завдань пов'язана з умінням протягом відведеного на процес навчання часу підняти на новий рівень навченості, вихованості всіх або переважну більшість учнів. Вона виявляється, насамперед, у системі та послідовності педагогічно доцільних дій, в умінні реалізувати педагогічну систему знань у роботі з учнями» [134, с. 24-25]. Для цього необхідно розвивати творчу готовність до майбутньої діяльності випускників педагогічних ВНЗ.

О. Щербаков особливу роль у розвитку педагогічної майстерності також надає особистісним якостям учителя. Майстерність учителя, – писав він, – є «синтезом його наукових знань, методичного мистецтва і особистісних якостей – розуму, почуттів, хвиль, характеру, здібностей» [303, с. 7], а її формування має бути органічно пов'язане з вихованням його особистості [303, с. 99].

Розробляючи професіограму вчителя, В. Сластьонін виділяє загальнопедагогічні вміння, що становлять основу педагогічної майстерності: вміння спостерігати й аналізувати педагогічний процес; прогностичні вміння; вміння орієнтуватися і перебудовувати свою діяльність в умовах, що змінюються; професійна виразність мови, жестів, міміки (педагогічна техніка); спеціальні вміння та навички (вміння малювати, співати, грати на музичних інструментах, вміння танцювати, фотографувати) і т. д. [256, с. 28-33]. Тобто, В. Сластьонін, визначаючи майстерність учителя, наголошував на професійних уміннях і навичках.

Розвиваючи ідеї Н. Кузьміної та О. Щербакова та полемізуючи з В. Сластьоніним, Ю. Азаров підкреслював, що в діяльності педагога-майстра однаково важливі як особистісні якості (енергія, завзятість і наполегливість, прагнення до досліджень, здатність входити в нову ситуацію тощо), так і професійні вміння та навички, які проявляються в різноманітних способах організації діяльності учнів [4, с. 360]. У рамках системного підходу особистісні якості (спрямованість особисто-

сті, здібності) вважають визначальним чинником системи педагогічної майстерності, а професійні знання – її фундаментом. Техніка ж, яка спирається на знання і здібності, дозволяє всі засоби впливу пов'язати з метою [117, с. 10].

Крім того, Ю. Азаров звернув увагу на співвідношення стандарту і творчості в педагогічній діяльності: «Педагог-майстер ніби заново відкриває для себе вічно нову сутність педагогічного явища, але це відкриття передбачає знання стандартів, раніше здобуті психолого-педагогічні відомості. Творче застосування стандартів вимагає від педагога таких властивостей, як увага, здатність увійти в духовний світ учня, цілісно «представити дію застосованих засобів, здатність підпорядкувати все педагогічним цілям» [4, с. 416]. Найважливішою умовою зростання майстерності є творча, заснована на безперервному вдосконаленні педагогічна діяльність, підкреслював він. Вирішальне значення в становленні майстерності має «те найближче оточення, в яке потрапляє педагог»: і мікроклімат колективу, й ідеї, якими він живе, і його традиції [4]. Таким чином, Ю. Азаров пов'язував майстерність вчителя з творчістю, у якій велику роль грають інтуїція, натхнення, талант педагога.

Отже, у період наукової постановки проблеми педагогічної майстерності, психологічних і евристичних аспектів педагогічної праці, були зроблені важливі спостереження про зміст і рівні педагогічної майстерності, шлях її формування та розвитку, про взаємозв'язок майстерності та творчості в педагогічній діяльності. Наступні (80-90-і) роки можна визначити як період поглибленого розроблення проблеми педагогічної майстерності вчителя і пов'язаних з нею питань, використання системного підходу до дослідження освітніх процесів, зокрема: формування основ педагогічної майстерності у ВНЗ [1; 14; 92; 156; 190; 199; 302]; професійного вдосконалення педагогів у системі підвищення кваліфікації [6; 37; 38; 40; 83; 93; 233]; розвитку творчого потенціалу окремого вчителя та педагогічного колективу в цілому [85; 127; 155; 276; 281 та ін.].

Видатний дослідник цього науково-практичного напрямку в українській освіті, І. Зязюн розглядає педагогічну майстерність, як комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі, в різних аспектах: як найвищий рівень педагогічної діяльності (характеризує якість результату) та як вияв творчої активності особистості пе-

дагога (характеризує психологічний механізм успішної діяльності) [207, с. 25]. За ініціативою І. Зязюна значний поступ у підготовці високопрофесійних учителів здійснив колектив Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка в 70-90-х рр. ХХ ст., де вперше було впроваджено дисципліну «Педагогічна майстерність». Після створення у 1981 р. відповідної кафедри розпочато роботу з науково-методичного забезпечення цілісного курсу з основ педагогічної майстерності, оригінального за змістом і методикою викладання, органічною частиною якого є психофізичний і педагогічний тренінги [140].

На переконання І. Зязюна, питання про педагогічну майстерність – це питання про якість «інструмента», тобто про людську якість педагога і про якість його життя, її відповідність проголошеним ідеалам. На рівні досягнення майстерності виникає особлива властивість професійної діяльності, виражена здатністю інтегруватися з будь-яким науково-практичним контекстом, досвідом, інформацією, перетворюючи її на джерело, засіб вирішення професійних завдань і власного професійного зростання. Майстерність – це особливий стан, який уможливорює рівень професійної свободи вчителя, педагога, вихователя, керівника навчального закладу, визначаючи межі можливого й внутрішньо дозволеного в педагогічній реальності. Його можна розглядати як своєрідну етичну міру професійної дії. Майстерність надає педагогові свободу за рахунок осмисленого оволодіння широким технологічним діапазоном, здатність до вибору стратегії (зовнішня свобода дій); наявності сили духу й волі (внутрішня свобода). Унаслідок цього буття майстра завжди технологічне у своєму виховному впливові на оточення. Високий рівень педагогічної майстерності зумовлює успішність професійної діяльності, дозволяє вчителю реалізувати особистісний потенціал в умовах творчої праці, отримувати природне задоволення від спілкування з талановитою молоддю. З іншого боку, для навчального закладу високий рівень педагогічної майстерності персоналу є гарантією успішності навчально-виховного процесу, результативності психолого-педагогічної діяльності, конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг. Низький рівень майстерності призводить до значних духовних, інтелектуальних та економічних втрат у масштабі суспільства, адже інвестування в освітню галузь повертається, насамперед, через результати творчої праці професіоналів. Зважаючи на це, розвиток

особистості педагога, викладача, вчителя та його майстерності є завданням надзвичайно важливим як для суспільства, так і для людства в цілому [313, с. 82].

Майстерність вчителя зростає в міру накопичення професійного досвіду та розширення педагогічних знань, тому ряд учених вводять досвід у структуру педагогічної майстерності. На думку Г. Хозяїнова, майстерність ґрунтується знаннях, особистісних властивостях і педагогічному досвіді [284, с. 81]. Характеристикою високого рівня педагогічної діяльності, що ґрунтується на загальній культурі та педагогічному досвіді вчителя, вважають педагогічну майстерність М. Козяр та І. Козловська [109, с. 131]. На значення досвіду в професійному розвитку вчителя також вказувала Н. Кузьміна [131]. Сутність педагогічної майстерності виявляється у виконанні педагогічної діяльності-дії* на високому рівні, заснованому на творчому поєднанні вихідних складових і провідному до досягнення необхідних результатів у конкретних умовах навчання [284, с. 73]. Отже, майстерність впливає на результати педагогічної діяльності, за якими можна оцінювати її рівень.

Таким чином, дослідження кінця ХХ ст. зробили істотний внесок у розуміння майстерності вчителя. Подальше вивчення цієї проблеми, безсумнівно, має базуватися на основних положеннях, розроблених Ю. Азаровим, Н. Кузьміною, В. Сластьоніним, І. Зязюном, Г. Хозяїновим та ін. Разом з тим зміст і сутність будь-якого наукового поняття чи явища змінюється з розвитком науки і соціального прогресу суспільства. Сьогодні змінилися соціальне замовлення школі, підходи до освіти й діяльності навчальних закладів. Це вимагає нового погляду на діяльність учителя та її результати, уточнення поняття педагогічної майстерності.

Теоретико-методологічні засади концепції формування і розвитку педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури відображають вихідні дослідні позиції, з опорою на які здійснюється її побудова. Це, передусім, розуміння формування педагогічної майстерності як складного процесу, осмислення якого повинно здійснюватися з різних точок зору. Наш погляд на педагогічну освіту та підготовку вчителя фізичної культури спирається на сучасні наукові під-

---

* Дія (діяння) – структурний елемент певного виду діяльності –, навчальної, трудової, фахової тощо, підпорядкований меті й уявленню про результат (<http://uk.wikipedia.org/wiki>).

ходи до пізнання та перетворення дійсності: *системний, діяльнісний, особистісно орієнтований*, а також *аксіологічний, антропологічний і культурологічний*.

Системний підхід – напрям методології досліджень, який полягає в дослідженні певного об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними. У нашому дослідженні він забезпечує постановку проблеми на всіх рівнях її розгляду, вивчення сутнісних особливостей, природи і внутрішньої структури педагогічної майстерності. Система (від грец. *sistema* – ціле, складене з частин; з'єднання) – безліч елементів, що знаходяться у відношеннях і зв'язках один з одним і утворюють певну цілісну єдність [32, с. 989].

Для успішного функціонування системи необхідне дотримання принципів: цілісності; структурованості; зумовленості поведінки системи властивостями її структури; взаємозалежності системи і середовища; ієрархічності; множинності опису кожної системи [244, с. 31]. Усі функціональні компоненти системи перебувають у тісному взаємозв'язку. Реалізація системного підходу в нашому дослідженні виконувалася з урахуванням таких положень:

- процес формування педагогічної майстерності системний за своєю природою і є відкритою структурою, здатною до саморозвитку;
- процес формування і розвитку педагогічної майстерності є підсистемою професійної підготовки майбутніх учителів у ВНЗ;
- структура формування і розвитку педагогічної майстерності включає структурні (мета, зміст, засоби, студенти, викладачі) і функціональні (гностичний, проектувальний, конструктивний, комунікативний, організаційний) компоненти;
- педагогічна майстерність є складною системою, що включає упорядковану сукупність професійних компетенцій, педагогічного досвіду, педагогічної творчості, антиципації, інтелектуальної культури, особистісної зрілості, індивідуального стилю і особистості, яка самоактуалізується [239, с. 133].

Таким чином, формування і розвиток педагогічної майстерності майбутніх учителів, з точки зору системного підходу – це: 1) педагогічна система, яка містить упорядковану сукупність функціонально однорідних, взаємопов'язаних компонентів, що складають специфічне середовище, в умовах якого у майбутніх учителів виникають нові, професійно значущі якості; 2) складне явище, що включає

організаційну, педагогічну та професійно зумовлену складові, кожна з яких відрізняється специфічним набором системних характеристик.

Системний підхід до підготовки вчителя фізичної культури дозволяє розкрити єдність функціонального, діяльнісного та ціннісного її аспектів, зміст і взаємозв'язки яких сприяють найбільш повній реалізації інтегративної, творчої, духовно-фізичної сутності фізичної культури [294, с. 71].

Діяльнісний підхід, розроблений Л. Виготським, В. Давидовим, О. Леонтьєвим [145], Н. Кузьміною [131] та ін., виступає як теоретико-методологічна стратегія нашого дослідження і дозволяє вивчити зміст педагогічної майстерності, оптимізувати способи її формування, визначити шляхи практичного вдосконалення. Його реалізація передбачала врахування принципово важливих положень:

- процес формування і розвитку педагогічної майстерності майбутніх учителів – це безперервна систематична зміна різних видів діяльності суб'єктів цього процесу, що перебувають у відносинах продуктивної взаємодії;
- діяльність суб'єктів у процесі формування та розвитку педагогічної майстерності має системний, цілеспрямований, творчий характер і визначається їхніми індивідуальними особливостями, мотивами та умовами професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ;
- діяльність викладача з формування і розвитку педагогічної майстерності студентів ґрунтується на загальнодидактичних принципах і спрямована на максимально повне розкриття потенціалу майбутніх учителів з його подальшим активним використанням у процесі професійної діяльності;
- формування і розвиток педагогічної майстерності ґрунтується на активності студентів, справляє прямий вплив на професійне становлення майбутніх учителів і проходить у своєму розвитку ряд послідовних етапів [239, с. 134-135].

Таким чином, студент має включатися в педагогічний процес як суб'єкт, активний його учасник, що розділяє відповідальність за досягнуті результати [299], а також характеризується активним ставленням до зовнішніх впливів.

Розглядаючи процес формування і розвитку педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури як цілеспрямовану діяльність, ми виходимо з

того, що ця діяльність: є сукупністю послідовно виконуваних суб'єктами дій; є формою людської активності; має обґрунтовано задану мету; перетворює об'єктивну дійсність; реалізується на підставі певних методів із залученням коштів; вимагає творчого підходу; має безперервний характер.

Виокремлення об'єктного (діяльнісного) компонента професійної компетентності педагога, на нашу думку, найбільш переконливо обґрунтовано у працях Ю. Варданян, де міститься характеристика стратегічного, тактичного та оперативного рівнів реалізації даного компонента. Стратегічний рівень відображений у вмінні будувати педагогічну систему освіти вихованців. Це може бути дидактична, виховна, соціально-педагогічна, корекційно-розвивальна або комплексна педагогічна система, яка передбачає створення необхідних педагогічних умов навчання. Тактичний рівень представлений умінням педагогічно мислити і діяти, тобто приводити в рух створену педагогічну систему, забезпечувати її функціонування. Оперативний рівень складають уміння: «переводити» зміст об'єктивного освітнього процесу в конкретні педагогічні завдання; конструювати і здійснювати в процесі утворення логічно завершену систему професійних дій; виділяти і встановлювати взаємозв'язки між компонентами і чинниками освіти, приводити їх в рух; вміння враховувати і оцінювати результати педагогічної діяльності. Послідовна реалізація даних рівнів становить, на думку О. Шабаліної, закінчений цикл професійної діяльності педагога [294, с. 29-30]. Повною мірою це стосується підготовки вчителя фізичної культури. Сучасні вимоги до вищої фізкультурно-педагогічної освіти зумовлюють необхідність організації навчання майбутніх учителів з використанням технологій, що забезпечують суб'єктну позицію його розвитку.

Як універсальна методологічна база організації педагогічного процесу, діяльнісний підхід дозволяє перевести педагогічні завдання в особистісний сенс діяльності студента, розглядаючи процес формування і розвитку педагогічної майстерності майбутніх учителів як специфічний вид діяльності всіх суб'єктів професійної підготовки. Однак діяльнісний підхід не дозволяє розкрити зміст результату професійної підготовки майбутніх учителів. Для цього доцільно залучення особистісно-орієнтованого підходу до дослідження.

Особистісно орієнтований підхід, наукові основи якого викладені Є. Бондаревською [34], В. Серіковим [247], І. Якиманською [305] та ін., дає змогу розкрити структуру педагогічної майстерності (кінцевої мети професійної підготовки), виявити основні чинники, що впливають на результативність процесу, а також фактичні напрями його здійснення. Парадигма особистісно орієнтованої освіти розробляється від початку 90-х рр. ХХ ст. [34; 248; 305]. Основний принцип цієї теорії проголошує головною фігурою навчально-виховного процесу учня (вихованця, студента). Особистісно орієнтованою в сучасній педагогіці називають освіту, що забезпечує розвиток, перш за все, тих якостей особистості, які допоможуть людині стати господарем свого життя, зайняти в ній активну, відповідальну, «авторську» позицію на основі усвідомленого цілеспрямованого саморозвитку [26, с. 3-5].

Парадигма особистісно орієнтованої освіти розглядає знання, вміння та навички в якості, нехай одного з найважливіших, але все ж тільки засобів реалізації головної мети – повноцінного розвитку особистості. Це, по-перше, дозволяє розглядати як абсолютну цінність не знання й уміння, а саму людину; по-друге, забезпечує свободу вибору змісту освіти, задоволення освітніх, духовних, культурних і життєвих потреб особистості, гуманне до неї ставлення, становлення індивідуальності та можливості самореалізації в культурно-освітньому просторі. Такий підхід дозволяє перенести цілі і зміст освіти в особистісний план людини, уникнути їх технократичного відчуження, догматизму і авторитаризму [293].

Суть особистісно-орієнтованого підходу в освіті у таких положеннях:

1) Особистість як педагогічна категорія відображає специфічну сферу освіти та розвитку людини і в цьому сенсі виступає як його специфічна мета.

2) Подібно до того, як людина в освітньому процесі оволодіває досвідом застосування знань, способами вирішення пізнавальних і практичних завдань, творчим досвідом, вона має опанувати і досвідом «бути особистістю», тобто досвідом виконання специфічних особистісних функцій (вибірковості, рефлексії, смислови-значення, самореалізації, соціальної відповідальності та ін.)

3) У найбільш загальному вигляді мету особистісно орієнтованої освіти можна визначити як створення умов, які сприяють, щоб при засвоєнні будь-якого компонента змісту освіти розвивалася сфера особистісних функцій індивіда.

Зважаючи на це, особистісно орієнтована освіта ставить перед викладачами завдання: забезпечити особистісне зростання, розвиток суб'єктивності, саморозвиток учня; інтелектуальний розвиток; формування у свідомості цілісної картини світу. Її мета, як зазначає Є. Бондаревська, – не сформувати і навіть не виховати, а знайти, підтримати, розвинути людину в людині й закласти в ній механізми само-реалізації, саморозвитку, адаптації, саморегуляції, самозахисту, самовиховання та інші, необхідні для становлення самобутнього особистісного образу та діалогічної і безпечної взаємодії з людьми, природою, культурою, цивілізацією [34]. Ця мета реалізується у процесі особистісно-орієнтованого фізичного виховання. Головним завданням учителя фізичної культури є фізичне вдосконалення особистості учня.

Особистісно орієнтований зміст фізкультурної освіти спрямований на розвиток цілісної особистості: її природних особливостей, сил і здібностей, соціальних якостей, властивостей суб'єкта культури. Цей розвиток відбувається в педагогічному процесі, сутнісною характеристикою якого є цілісність, внутрішня єдність компонентів. Особистісно орієнтований характер професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури забезпечується: а) визначенням головної мети навчально-виховного процесу, де пріоритетним чинником є розвиток фізичної культури як інтегрованої якості особистості; б) визначенням змісту, методів, форм і засобів навчання з урахуванням індивідуальних особливостей особистості.

Аксіологічний підхід виступає сполучною ланкою між практичним і абстрактно-теоретичним підходами. Аксіологія – це філософське вчення про природу цінностей, їх ієрархію, структуру, взаємозв'язки. Психолого-педагогічні аспекти категорії цінностей і ціннісних орієнтацій особистості відображені у працях Б. Ананьєва [9], І. Беха [28], І. Зязюна [92], О. Леонтєва [145], В. Мясіщева [182], В. Сластьоніна [256]. Базуючись на категорії цінностей, аксіологічний підхід дає можливість з'ясувати якості й властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольнити потреби окремої особистості та певного суспільства, а також ідеї і спонукання у вигляді норми та ідеалу [296].

Особливе значення в процесі підготовки вчителя фізичної культури набуває формування у нього професійних цінностей, цінностей педагогічної діяльності. Професійно-ціннісні орієнтації вчителя знаходять вираження в його мотиваційно-ціннісному ставленні до освітньої діяльності, яке має вирішальний вплив як на професійний, так і на загальний розвиток майбутнього вчителя. Таке ставлення є центральним компонентом у структурі професійної готовності педагога, а рівень розвитку його професійно-ціннісних орієнтацій визначає потребу щодо оволодіння професійною майстерністю та морального самовдосконалення [294, с. 40].

Взаємозалежність ціннісних орієнтацій і потребнісно-мотиваційної сфери особистості зумовлюється морально-соціальними детермінантами, які регулюють її діяльність. У системі мотиваційно-ціннісного ставлення вчителя до педагогічної діяльності виділяють кілька типів професійно-ціннісних орієнтацій. Передусім це ставлення: до своєї професії (педагогічної праці) і свого предмета; до особистості учня як суб'єкта пізнання, спілкування і творчої праці; до самого себе як суб'єкта педагогічної діяльності. На думку Н. Степанченко, мотивація вибору професії ґрунтується на адекватній самооцінці відповідності власних можливостей студентів вимогам до педагогічної діяльності, а обізнаність про педагогічну діяльність є важливою ознакою усвідомлення свого професійного вибору [261, с. 145].

Аксіологічний підхід дозволяє розглядати освіту як соціально-педагогічне явище, яке виконує гуманітарну, культурно-творчу і функцію соціалізації. Культурно-творча включає збереження, передачу, відтворення та розвиток культури засобами освіти, орієнтацію освіти на виховання людини культури. Функція соціалізації забезпечує засвоєння і відтворення соціального досвіду, необхідного для нормального входження людини в життя суспільства. Гуманітарна функція освіти передбачає збереження та відновлення екології людини, її тілесного та духовного здоров'я, сенсу життя, особистої свободи, моральності. У цьому полягає взаємозв'язок аксіологічного і антропологічного підходів, що особливо актуально для загальнопедагогічної підготовки вчителя фізичної культури, в ході якої формується готовність до освоєння педагогічних цінностей у нерозривній єдності з осмисленням і реалізацією у своїй роботі гуманітарних цінностей фізичної культури.

Антропологічний підхід ґрунтується на ідеях філософської антропології – вчення про природу (сутність) людини, яка є вихідною точкою і центральним предметом розгляду. Людина в антропологічному сенсі виступає як цілісна система, будучи одночасно організмом, індивідом, особистістю, індивідуальністю, суб'єктом і об'єктом соціокультурних процесів. Цей підхід покладений в основу педагогічної концепції П. Лєсгафта, у якій визнається єдність розумового і фізичного розвитку людини, зумовлена цілісністю всіх проявів організму, нерозривним зв'язком нервово-м'язової діяльності та внутрішніх органів із психічними проявами. На думку П. Лєсгафта, освіта повинна забезпечувати систематичний розумовий, естетичний і фізичний розвиток [146]. Він писав, що розумова і фізична діяльність мають повністю відповідати одна одній, що є необхідною умовою для диференціації та порівняння всіх одержуваних уявлень і дій.

Педагогічна антропологія розглядає людину як суб'єкта та об'єкта педагогічного впливу [58]. Ідеалом виховання вважається безперервно, протягом усього життя, удосконалювана особистість, здатна до нескінченного творчого оновлення не тільки самої себе, але і навколишнього соціального середовища. Необхідною умовою просування до цього ідеалу вважалася повага до фізичної, моральної і розумової волі дитини, формування інтелектуальної незалежності [57].

Культурологічний підхід ґрунтується на принципі культуровідповідності освіти, який не суперечить науковому змісту освіти, а навпаки, доповнює та збагачує його, забезпечуючи таким чином справжню гуманізацію та гуманітаризацію освіти [20, с. 172]. У науково-педагогічній літературі з різних боків досліджується культура вчителя: методологічна; морально-естетична; комунікативна; технологічна; духовна. Культура розглядається як сукупність цінностей, спосіб і шлях їх освоєння, досвід творчої діяльності людей у її загальних історичних формах. Згідно з гуманітарною концепцією культури, вона є джерелом походження і розвитку творчих здібностей людини, виступаючи в якості відкритої системи проблемно-творчих завдань різного рівня. При співвіднесенні основних форм культурної діяльності людини (культуротворчості, засвоєння культурних цінностей, часткових проявів культури) з педагогічною діяльністю стає очевидним, що всі вони реально виражаються в ній. Культуротворча діяльність вчителя спрямована на формування

особистості учня. Учителя, як провідну виховну силу, не можна уявити без освоєння ним накопичених культурних багатств. Особистий прояв культури учителем виражається у його професійній діяльності, поведінці, відносинах.

Основу формування гуманітарної культури вчителя в процесі педагогічної освіти складає система загальнолюдських ідей і цінностей, універсальних способів пізнання і гуманістичної технології педагогічної діяльності. Значущість культурологічного підходу у формуванні змісту освіти підкреслював В. Сластьонін, за визначенням якого гуманітарна культура – це упорядкована сукупність загальнолюдських ідей та ціннісних орієнтацій, особистісних якостей та універсальних способів пізнання й гуманістичних технологій професійної діяльності [254]. У контексті цього підходу щодо підготовки вчителя слушно розглядати фізичну культуру як частину загальної культури особистості. Здоров'я, тілесна культура, фізичний стан, фізична і розумова працездатність виступають як загальнолюдські цінності, освоєння яких складає необхідну умову розвитку цілісної людини як суб'єкта культури [45]. Підхід до фізичної культури як інтегративного, людинотвірного, духовно-фізичного явища дозволяє досягти єдності духовної і матеріальної (рухової) сторін у фізичній культурі, створює гармонію духовних і фізичних сил людини, інтегративним аспектом якої є творчий характер діяльності.

У реалізації гуманістичної, особистісно орієнтованої парадигми освіти в галузі фізичної культури культурологічний підхід виступає основою, що дозволяє здійснити ціннісне обґрунтування фізкультурно-педагогічної освіти, виявити значущість фізичної культури як засобу гармонізації духовних і фізичних сил особистості. У такому розумінні роль вчителя фізичної культури стає ще більш чіткою.

Стосовно системи фізкультурно-педагогічної освіти таке переосмислення є особливо актуальним. Адже підготовка вчителя фізичної культури більше не може розглядатися як засвоєння професійних знань, умінь і навичок, тобто суспільно-канонізованих і еталонізованих понять, уявлень і способів дій. Вона передбачає засвоєння і розширене відтворення людиною соціального досвіду, коли передача зразків діяльності у вигляді сукупності «інструментів» є лише засобом формування її свідомості, креативних здібностей, загальної культури [45].

Важливою складовою підвищення якості підготовки студентів ВНЗ галузі ФКіС до педагогічної діяльності є розвиток методологічної культури, яка відображає здатність суб'єкта до синтезу методологічних і предметних знань. Ця складова, як обов'язкова частина загальнопедагогічної підготовки вчителя фізичної культури, поєднує: конструювання та проектування навчально-виховного процесу; усвідомлення, формування і творче вирішення педагогічних завдань; здійснення методологічної рефлексії [294, с. 60-61]. Зважаючи на це, формування в майбутніх учителів фізичної культури сучасного професійного мислення передбачає навчання їх не лише методики, а й методології вирішення педагогічних завдань. «Методологічні знання – це надійний інструмент теоретичної та практико-перетворюючої діяльності вчителя, він дозволяє самостійно орієнтуватися в складних динамічних процесах навчання і виховання. Ніякий найвитонченіший методичний та технічний вишкіл не рятує вчителя від необхідності володіти методологією цілісного педагогічного процесу, його закономірностями, рушійними силами, протиріччями, тобто усім тим, що дає ключ до прийняття професійно обґрунтованих, нестандартних і новаторських рішень» [253, с. 82]. Тенденція до нового погляду на фізичну культуру як частину загальної культури особистості веде до перегляду співвідношення компонентів професійної підготовки студентів. Методологічною основою цього погляду є провідні закономірності процесу фізичного виховання особистості майбутнього вчителя фізичної культури, розвитку його культурної самосвідомості, здібностей і можливостей до перетворювальної діяльності та принцип гуманітаризації освіти в галузі фізичної культури.

Отже, теоретико-методологічні основи формування та розвитку педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури спираються на методологічні підходи до виховання та освіти особистості, які відображають сучасний стан психолого-педагогічної теорії. Вони виконують роль загальнонаукового підґрунтя, дозволяють визначити зміст діяльності, оптимізувати способи її виконання, визначити шляхи практичного вдосконалення, розкрити структуру педагогічної майстерності, виявити основні чинники, що впливають на результативність процесу, а також напрями розвитку педагогічної майстерності студентів ВНЗ.

Таким чином, педагогічна освіта фахівців галузі ФКіС має ґрунтуватися на аксіологічному, антропологічному, культурологічному, діяльнісному, особистісно орієнтованому, системному підходах. Відображаючи сучасний стан психолого-педагогічної теорії, ці підходи є, водночас, теоретико-методологічною основою професійної підготовки вчителя фізичної культури та концептуальними засадами формування його педагогічної майстерності.

1.2 Зміст і структура поняття «педагогічна майстерність» вчителя фізичної культури

Аналіз психолого-педагогічних публікацій, у яких відображені сутність і зміст педагогічної майстерності, свідчить про те, що ця проблема перебувала в центрі уваги вчених-педагогів і психологів на всіх етапах розвитку сучасної системи освіти. У педагогічному словнику М. Ярмаченка *майстерність* визначається як високе мистецтво в певній галузі, вправність у виконанні певного виду діяльності. Вона передбачає наявність професійних знань, умінь і навичок та є рисою, яка відрізняє одного працівника від іншого [209]. Найбільш загальне визначення педагогічної майстерності подано в Педагогічній енциклопедії: це «високе мистецтво виховання і навчання, що постійно вдосконалюється, доступне кожному педагогу, який працює за покликанням і любить дітей» [205, с. 739]. Як «високе мистецтво здійснення навчальної діяльності на основі знань, особистісних якостей і педагогічного досвіду, що виявляється в комплексному вирішенні завдань освіти, виховання, розвитку учнів» характеризує цю категорію Г. Хозяїнов [284, с. 31]. У поданих визначеннях ключовими є слова «високе мистецтво», що характеризують якість педагогічної діяльності, яка має постійно вдосконалюватися через саморозвиток педагога. У педагогічній літературі майстерність трактують також як:

- властивість особистості, сформована у процесі накопичення досвіду як вищий рівень засвоєних професійних умінь у цій галузі на основі гнучких навичок і творчості (К. Платонов) [217, с. 64];
- комплекс властивостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності (І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, Н. Тара-

севич та ін.) [207, с. 25];

- результат поєднання достатньою мірою розвинених особистісних характеристик і сформованості такої системи знань, вмінь і навичок, які в сукупності забезпечують високий рівень успішності професійної діяльності фахівця [222, с. 35].

У цих дефініціях акцентується увага на особистісних аспектах професійної майстерності, які спираються на особистісно-професійні елементи і виділяються у професійній діяльності як базова ціннісна орієнтація фахівця, яка допомагає йому усвідомлювати себе особистістю, виявляти, розкривати його можливості, сприяє становленню самосвідомості, здійсненню самореалізації і самоствердження. У такому сенсі *педагогічну майстерність* доцільно розглядати як:

- цілісне професійно-психічне утворення, що виявляється у високому рівні розвитку знань, навичок, умінь, професійно-важливих якостей особистості, забезпечує її успіх у певній професійній діяльності (В. Сластьонін) [232, с. 307];

- синтез високорозвиненого педагогічного мислення, професійно-педагогічних знань, умінь, навичок та емоційно-вольових засобів, які у взаємозв'язку з високорозвиненими якостями особистості педагога дозволяють йому ефективно та якісно вирішувати навчально-виховні завдання (О. Барабанщиков) [18, с. 13];

- соціально-психологічне утворення, що включає взаємопов'язані та взаємозумовлені компоненти, які складають певну систему (В. Куценко) [139, с. 174].

Неоднозначність тлумачення поняття педагогічної майстерності пояснюється його багатогранністю. Важливим є особистісний аспект, оскільки в ньому виявляються людські якості, психологічні механізми педагогічної праці, умови формування особистості педагога, які забезпечують успіх у професійній діяльності.

У ході теоретичного аналізу запропоновані у психолого-педагогічній літературі визначення були класифіковані на підставі переважання у авторів особистісного, діяльнісного, соціального аспекту чи їх поєднання. Зокрема, Н. Кузьміна [134], І. Харламов [281, с. 11-12] та ін. визначають педагогічну майстерність як вищий рівень виконання педагогічної діяльності, роблять наголос на характеристиці професійних умінь педагога, тобто реалізують функціонально-діяльнісний підхід у наукових уявленнях про сутність явища. Прихильники особистісного під-

ходу – І. Зязюн [207], А. Моленко [179], В. Миндикану [181] та ін. – провідне місце в педагогічній майстерності відводять особистісним і професійним якостям педагога як основним чинникам успішності педагогічної діяльності.

Соціальний підхід до розуміння педагогічної майстерності (Л. Бондарук [35], А. Маркова [161] та ін.) застосовується лише почасти переважно в межах досліджень професіоналізму педагогічної діяльності та переплітається з трактуваннями професійної кваліфікації педагога як об'єктивної вимоги суспільства до представників педагогічної професії. Прихильники особистісно-діяльнісного підходу (О. Барабанщіков [18], І. Видрін [53], В. Сластьонін [256], Г. Хозяїнов [284], О. Щербаков [303] та ін.) розглядають педагогічну майстерність як синтез професійної компетентності та професійно значущих особистісних якостей педагога.

Отже, смислова інтерпретація педагогічної майстерності передбачає три значення: особистісне утворення (рівень професійно-педагогічної підготовленості); якісна характеристика педагогічної діяльності (рівень педагогічної вмілості та результативності в її здійсненні); соціально-педагогічне явище (як соціально задані вимоги до особистості, рівня підготовки та якості діяльності педагога).

Аналіз наукових джерел і наші дослідження дозволяють визначити педагогічну майстерність як інтегративну характеристику високої професійно-педагогічної підготовленості вчителя, внутрішньо зумовлену високорозвиненими особистісними якостями (інтелектуальною культурою, особистісною зрілістю, індивідуальним педагогічним стилем, самоактуалізацією), які виражаються в педагогічному досвіді, професійній компетентності, оптимальному прогнозуванні та випереджальному передбаченні можливих результатів, творчій діяльності.

У структурі педагогічної майстерності дослідники виділяють чотири відносно самостійні, але взаємопов'язані блоки: 1) професійно-педагогічні знання (наукові, професійні, психолого-педагогічна ерудиція тощо); 2) особистісні та професійно значущі якості (особистісні, специфічні професійно-педагогічні, розвинене педагогічне мислення, спрямованість особистості тощо); 3) педагогічні здібності; 4) навички та вміння будувати навчально-виховний процес, мистецтво здійснення педагогічної діяльності (педагогічна техніка, педагогічний досвід, методичне мис-

тецтво, педагогічні вміння та навички тощо). Умовність виділення цих складових пов'язана з їх складним переплетінням на психологічному рівні.

Значна кількість дослідників визначають педагогічну майстерність через її складові – знання, вміння, навички, особистісні якості. Так, О. Щербаков поєднує у змісті цього поняття наукові знання, уміння, навички, методичне мистецтво й особистісні якості учителя [303]. За твердженням В. Сластьоніна, «теоретичні знання і засновані на них уміння – це головний, об'єктивний зміст педагогічної майстерності, єдине і загальне для всіх учителів» [256, с. 124]. Базуючись на цьому, учений пропонує класифікацію рівнів розвитку професійно-педагогічних умінь (див. додаток А.1), цінність якої полягає у спробі виявлення динаміки і тенденції зародження педагогічної майстерності. Н. Кузьміна, класифікуючи педагогічну діяльність на основі характеру і результатів, виділяє п'ять її рівнів (див. додаток А.2). Проте підкреслює, що вищого рівня майстерності досягають не всі вчителі. Найважливішими передумовами підвищення майстерності вчителя, на думку Н. Кузьміної, є педагогічні здібності, певні властивості розуму педагога (послідовність, ясність, критичність, спостережливість, сформованість аналітичних умінь) і певні риси характеру (захопленість своєю справою, вимогливість, вміння долати труднощі, почуття обов'язку та відповідальності). Спробу розглянути педагогічну майстерність з позицій системного підходу зробив Ю. Азаров. Поняття майстерності, на його думку, включає вміння управляти розвитком учнів; знання духовних цінностей особистості, колективу, групи й уміння збагачувати їх новим змістом; педагогічну логіку, педагогічну техніку і педагогічний такт, а також громадянську зацікавленість педагога в долі кожної окремої дитини [4].

Дослідники [8; 11; 99; 132; 160; 219; 227] роблять спроби виділення найбільш істотних особистісних якостей з точки зору ефективності педагогічної діяльності. Всі ці якості істотно впливають на результат професійно-педагогічної діяльності та визначають рівень розвитку педагогічної майстерності.

Педагогічні знання, педагогічний досвід та особистісні якості (педагогічні здібності, професійно значущі якості, професійно-педагогічна спрямованість особистості) складають «фундамент» педагогічної майстерності [284, с. 73], на основі якого Г. Хозяїнов виділяє сім її рівнів і п'ять показників. Проте недостатня чіт-

кість меж між рівнями ускладнює практичне використання запропонованої ним системи оцінки діяльності педагога.

Елементами педагогічної майстерності, за І. Зязюном, є [207, с. 26-29]:

1) Гуманістична спрямованість як системотвірний компонент, що виражається в ціннісних орієнтаціях учителя у вигляді гуманістичної стратегії при реалізації цілей педагогічної діяльності, самоствердження педагога, а також у його системі педагогічної взаємодії з учнями.

2) Професійна компетентність, яка виконує роль фундаменту педагогічної майстерності, що додає їй глибини, ґрунтовності, свідомості.

3) Педагогічні здібності, які забезпечують швидкість розвитку майстерності та полегшують успішність виконання вчителем професійних функцій:

- комунікативність (доброзичливість, товариськість);
- перцептивні здібності (професійна пильність, емпатія, педагогічна інтуїція);
- динамізм особистості (здатність до впливу і логічного переконання);
- емоційна стійкість (здатність володіти собою);
- оптимістичне прогнозування;
- креативність (здатність до творчості).

4) Педагогічна техніка, що спирається на знання й здібності та поєднує всі засоби педагогічної дії і взаємодії для ефективної педагогічної діяльності:

- уміння керувати собою (володіння тілом, емоційним станом, технікою мови);
- уміння взаємодіяти у процесі вирішення педагогічних завдань (дидактичні, організаційні вміння, володіння технікою контактної взаємодії).

Для всебічного вивчення головної категорії нашого дослідження – педагогічної майстерності – нам необхідно визначити власне розуміння її характеристики (структуру), а також найбільш важливі чинники, що впливають на її становлення і розвиток. К. Романова слушно розподіляє компоненти педагогічної майстерності на дві основні частини: діяльнісний аспект (компонент) включає професійну компетентність, педагогічний досвід, педагогічну творчість, антиципацію (передбачення результатів), а особистісний – інтелектуальну культуру, особистісну зрілість, індивідуальний стиль, самоактуалізацію педагога [239, с. 45]. На нашу думку, педагогічну майстерність доцільно подати у вигляді схеми (рис. 1.1), яка міс-

тять низку складових, умовно розподілених на особистісні та діяльнісні. Безперечно, у студентів ВНЗ вони лише формуються, схема певною мірою передає поетапність цього процесу, тому містить педагогічні знання, вміння, навички які поступово включатимуться у професійно-педагогічну компетентність, а також педагогічний досвід, основи якого закладаються під час педагогічної практики у процесі навчання тощо.

Особистісні та діяльнісні компоненти педагогічної майстерності, як видно з рис. 1.1, не просто наскрізно взаємопов'язані, а відповідають один одному на кожному рівні підготовки та вдосконалення педагога. Безперечно, цей поділ є умовним, оскільки виділені складові взаємодоповнюються та значною мірою відображають близькі грані педагогічної досконалості. Проаналізуємо основні з них.

Рис. 1.1 Структура педагогічної майстерності

Педагогічний потенціал – це сукупність біологічних і соціальних властивостей, якостей і здібностей людини, що сприяють оволодінню педагогічною професією і вдосконаленню педагогічної майстерності. Педагогічний потенціал включає такі взаємопов'язані компоненти: педагогічні задатки, можливості; спрямованість на роботу в галузі педагогічної діяльності; знання специфіки педагогічної праці, знання й уміння реалізовувати способи вирішення педагогічних завдань; усвідомлення особистісних якостей, важливих у педагогічній діяльності. Відомо, що педагогічні здібності розвиваються в процесі творчої педагогічної діяльності. За твер-

дженням Б. Ананьєва [9], вони є структурним компонентом педагогічного потенціалу, а отже – й педагогічної майстерності. Під впливом спеціально організованої підготовки студентів до педагогічної праці, керуючись характеристикою педагогічного потенціалу як опорної складової професійної компетентності та професійної майстерності, послідовно розвиваються такі компоненти педагогічного потенціалу, як: схильність, готовність, включеність в освітню діяльність.

Педагогічні здібності забезпечують швидкість удосконалення майстерності й полегшують успішність виконання вчителем його професійних функцій. Вони виявляються в особливій чутливості до педагогічних цілей, засобів і результатів міжособистісних стосунків педагога та учнів, здатності запобігти настанню втоми при роботі з людьми, витримувати емоційні навантаження у процесі спілкування. У психолого-педагогічній літературі зустрічаються різні погляди на їх структуру. Ф. Гоноболін включає до її складу: 1) здатність робити навчальний матеріал доступним учням; 2) розуміння вчителем учня; 3) творчість у роботі; 4) педагогічний вольовий вплив на учнів; 5) здатність організувати дитячий колектив; 6) інтерес до дітей; 7) змістовність і яскравість мови, її образність і переконливість; 8) педагогічний такт; 9) здатність пов'язувати навчальний матеріал з життям; 10) спостережливість (стосовно до дітей); 11) педагогічну вимогливість [60, с. 237]. Н. Кузьміна поділяє педагогічні здібності на: 1) конструктивні (здатність «проекувати особистість учня», тобто добирати і композиційно будувати навчально-виховний матеріал відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів); 2) організаційні (здатність включати учнів у різні види діяльності); 3) комунікативні (вміння налагоджувати належні стосунки з учнями і перебудовувати їх відповідно до розвитку учнів і змін їх вимог до вчителя) [131].

Зважаючи на викладене, можна зазначити, що всі педагогічні здібності у співвіднесенні з основними аспектами педагогічної системи утворюють сукупність загальних і специфічних педагогічних здібностей. Вони включають багато особистісних якостей і розкриваються через певні дії та вміння. Для удосконалення педагогічних здібностей важливо акцентувати увагу на функціонуванні педагогічних здібностей на двох рівнях: репродуктивному, що характеризує вміння педагога передавати іншим знання, якими володіє він сам, і адаптивному, що містить

не лише знання предмета, а й особливості його засвоєння, сприйняття й розуміння учнями (рівень рефлексії). Здібності – це «індивідуальні передумови успішної діяльності, стимулятори професійного зростання» [207, с. 27].

На основі педагогічного потенціалу в процесі навчання у студентів формуються *педагогічні знання й уміння*, на основі яких у подальшому формуватимуться їхня **професійно-педагогічна компетентність**. Знання вчителя, звернені, з одного боку, до дисципліни, яку він викладає, а з іншого, – до учнів, психологію яких має добре знати. Готуючись до уроку, вчитель обмірковує його зміст, методику, враховує вікові особливості сприймання учнів, класу, власні можливості. Важливою особливістю професійних педагогічних знань є їх комплексність, що потребує від учителя вміння синтезувати матеріал для успішного розв'язання педагогічних завдань, аналізу педагогічних ситуацій, що зумовлюють необхідність осмислення психологічної сутності явищ, вибору засобів взаємодії. Вирішення кожного педагогічного завдання актуалізує всю систему педагогічних знань і вмінь учителя, що виявляються як єдине ціле [207, с. 27]. Водночас конкретні знання, уміння і навички є базою професійної компетентності вчителя. Ігнорування їх ролі веде до ремісництва, штампів, примітивізму, і навпаки, педагогічна ерудиція дозволяє досягти успіху, бажаного результату у взаємодії вчителя з учнівською аудиторією. Недаремно В. Куценко у структуру педагогічної майстерності поряд із професійними здібностями, педагогічною технікою і професійно-необхідними якостями особистості включає психологічну та етико-психологічну ерудицію [139, с. 174].

Професійне знання педагога характеризується особистісною забарвленістю, оскільки без захопленості педагога, без його власної позиції та ставлення до отримуваних знань вони, хоч і бездоганні, але нецікаві. Професійне знання повинне формуватися відразу на всіх рівнях: методологічному (знання закономірностей розвитку, зумовленість цілей виховання тощо); теоретичному (знання законів, принципів, правил педагогіки і психології, основних форм діяльності тощо); методичному (рівень конструювання навчально-виховного процесу); технологічному (рівень вирішення практичних завдань навчання і виховання в конкретних умовах) [207, с. 27]. Отже, зміст професійної підготовки спрямований на знання предмета,

методики його викладання, педагогіки і психології. Це положення має суттєве значення для вирішення проблеми підготовки педагогів.

Педагогічні вміння – це володіння функціональною системою психічних і практичних дій та операцій, спрямованих на управління розумовою діяльністю учнів у процес їх навчання, розвитку та виховання. Для формування педагогічних умінь велике значення мають суб'єктивна готовність майбутніх педагогів і їх здатність реалізувати свої знання, а також різноманітні елементарні вміння та навички, необхідні для професійної діяльності.

Зазначимо, що в науковій літературі немає єдиних поглядів на проблему педагогічних умінь [100; 106; 158; 207]. Цей перелік постійно змінюється й уточнюється. Наприклад, Н. Кузьміна виділяє три основні групи педагогічних умінь (конструктивні, організаційні та комунікативні) та доповнює їх гностичними і проєктивними [133]. Це вказує на складність охоплення всіх складових діяльності вчителя. Тому науковці [255] висловлюють сумніви в доцільності поділу педагогічних умінь на певні групи і піддають критиці існуючі класифікації, аргументуючи тим, що всі вміння тісно пов'язані і серед них важко виділити найбільш загальні. Нормативні вимоги до рівня знань і умінь вчителя викладені в Посадовій інструкції (додаток Б), а кваліфікаційні вимоги до вчителя фізичної культури – в додатку В.

Сучасна освіта має не лише як найбільш адекватно відображати вимоги суспільства і ринкової економіки, а й бути способом досягнення, формування творчих, духовних потреб особистості. У цьому контексті пріоритетною є підготовка фахівців, які володіють навичками професійної та соціально-психологічної адаптації в мінливому світі. Зміна парадигми освіти супроводжується процесом переорієнтації результату освіти з понять «підготовленість», «освіченість», «загальна культура» і т. д. на поняття «компетенція», «компетентність». В умовах переходу до Національної рамки кваліфікацій [194, с. 3-4] формування педагогічної майстерності слід розглядати крізь призму компетентнісного підходу в освіті, формування в майбутніх педагогів ключових і професійних компетенцій.

Компетенція розглядається як комплекс знань, умінь, навичок, здібностей, цінностей, необхідних для ефективної професійної та соціальної діяльності й осо-

бистісного розвитку майбутнього фахівця. При цьому наголошується на здатності до діяльності, поєднанні знань і вмінь із психосоціальними якостями.

У працях В. Байденко, О. Вербицького, Е. Зеєра, І. Зимньої, А. Маркової, П. Мітчелла, А. Шелтона [89; 160] досліджуються проблеми формування компетенцій у студентів ВНЗ, аналізуються причини та чинники розвитку компетентнісного підходу у професійній освіті. На відміну від надпрофесійних – «ключових», професійні компетенції вважають складовими професіоналізму [214, с. 19].

І. Зимня [89] трактує компетенції як внутрішні психологічні новоутворення (знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей і відносин), які потім виявляються в компетентності. Компетентність же заснована на знаннях та інтелектуально й особистісно зумовленому досвіді соціально-професійної життєдіяльності людини. Формування психолого-педагогічних компетенцій у навчанні педагогів розглядається як цілісний процес їхнього особистісного і професійного зростання, який забезпечує умови для набуття та подальшого розвитку професіоналізму, сприяє успіху в подальшій професійній діяльності. М. Козяр розуміє компетентність як здібності, орієнтовані на активну участь педагога в освітньому процесі, побудовані на його навчальному й життєвому досвіді, а також спрямовані на успішну педагогічну діяльність [108, с. 10].

На думку І. Зязюна, професійно-педагогічна компетентність є основою професійної майстерності педагога [207, с. 27]. Вона інтегрує досвід, теоретичні знання, практичні уміння і важливі для педагога особистісні якості. Компетентність педагога містить дві основні складові: професійно-кваліфікаційного і професійно-особистісного характеру, які повинні сприяти гармонійному розвитку особистості професіонала. Як особистісна якість, професійно-педагогічна компетентність базується на фундаментальній освіті та емоційно-ціннісному ставленні до педагогічної діяльності та має структурно-рівневу будову у вигляді мотиваційних, цільових, когнітивно-операційних компонентів. Рівень професійної компетентності педагога позначається не лише на його діяльності, а й на його самореалізації як засобі самоутвердження через самовираження і саморозвиток. Він проявляється у ставленні педагога до світу і самого себе, способі самоствердження, досягненні вищого ступеня професійної активності.

Система педагогічної освіти має забезпечувати розвиток професійної компетентності студентів шляхом включення в діяльність, якій властиві перетворювальний (трансформує педагогічний об'єкт, продукує нововведення) і пізнавальний (формує знання про об'єкт, залишаючи об'єкт незмінним) характер.

Таким чином, на підставі аналізу визначаємо професійну компетентність майбутніх учителів фізичної культури як інтегрований багатоаспектний стан, що характеризується гностичними, проектувальними, конструкторськими, моделювальними, технологічними, комунікативними, організаційними знаннями, вміннями та навичками, які забезпечують високу якість педагогічної дії. Виходячи зі структури професійної компетентності, можемо стверджувати, що вона є однією з основних складових професійної майстерності, а також є фундаментом її розвитку.

Особистісну зрілість філософи, психологи та педагоги розглядають з різних позицій: як результат, процес та особистісну рису. Теоретичний аналіз філософських підходів до проблеми дозволяє виділити методологічні передумови особистісної зрілості. Дослідження показало, що сходження до гуманізму як базової філософської основи сучасної педагогіки дозволяє визначати особистісну зрілість кожного суб'єкта педагогічного процесу як пріоритетну мету сучасної освіти.

У вітчизняній психології проблема особистісної зрілості була вперше поставлена і послідовно вирішувалася з позиції особистісно-діяльнісного підходу, основи якого були закладені у працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, В. Давидова, Д. Ельконіна, П. Каптерева, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна та ін., у яких особистість розглядалася як суб'єкт діяльності, яка сама, формуючись у діяльності і в спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності та спілкування. Педагогічний аспект розуміння особистісної зрілості ґрунтується на ідеях суб'єктивного досвіду особистості, її соціалізації, саморозвитку, самовдосконалення, а також гуманізації та особистісно орієнтованого підходу в освіті.

Особистісна зрілість – це комплексна характеристика майбутнього фахівця, що забезпечує свідоме прийняття ним професійно значущих цінностей і прагнення реалізувати себе в процесі професійної підготовки. Вона є результатом засвоєння соціально-культурних норм в умовах творчої взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу і виступає надалі як чинник професійного становлення особис-

тості. Критеріями особистісної зрілості студента є: автономність (самостійність у судженнях і вчинках), відповідальність за результати навчально-професійної діяльності, здатність до співпраці з однокурсниками та викладачами на основі толерантності та емпатії, здатність до саморегуляції індивідуальних станів.

Особистісна зрілість студента виявляється в активному динамічному процесі, який супроводжується зміною ставлень: до навчального процесу як особистісно-значущого; до себе як вільної особистості, здатної нести відповідальність за себе та інших; до педагога як досвідченого фахівця, який здатний надати допомогу в професійному становленні. Основними чинниками, що сприяють особистісній зрілості студента в навчально-виховному процесі ВНЗ, є [239, с. 106-107]: організація спілкування педагога і студентів, орієнтованого на вільну взаємодію учасників освітнього процесу та його діалогічний екзистенційний характер; наповнення освітнього процесу змістом, який спонукає особистість до виявлення смислів свого розвитку і породжує потребу особистості в професійному саморозвитку; використання в навчально-виховному процесі ВНЗ спеціально розробленої, цілеспрямованої системи ціннісно-смилових розвивальних методів і форм (вправ, завдань і тренінгів), які стимулюють і коригують прояв особистісної зрілості студентів.

Ми розуміємо особистісну зрілість вчителя фізичної культури як комплексну характеристику особистості фахівця, що забезпечує свідоме прийняття професійно значущих духовних, художніх і матеріальних цінностей і його прагнення реалізувати себе у процесі професійної діяльності в якості вчителя.

Особистісна зрілість визначає індивідуальний *педагогічний досвід* вчителя. Він інтегрує знання, ціннісні відносини, мотиви, потреби, таким чином формує компетенції та визначає професійно-педагогічні якості, що виявляється в готовності застосовувати одержані знання й уміння у практичній діяльності. Професійний досвід (як частина життєвого досвіду) має суб'єктивний характер, підтвердженням тому можуть бути реальні життєві спостереження за діяльністю кількох людей, які, виконуючи одну і ту саму роботу (діяльність), мають неоднаковий професійний досвід. Ці відмінності зумовлені не тільки особистісними характеристиками людини, а й її ставленням до професійної діяльності. Таким чином, можна з усією

впевненістю стверджувати, що професійна діяльність людини виступає одночасно і причиною формування професійного досвіду і його виявом.

Професійний досвід виражається в виконанні функціональних обов'язків і залежить від професійної спрямованості особистості, її соціальних установок, мотивів і потреб, поєднання в її структурі емпіричного, теоретичного, емоційного та раціонального аспектів. Професійний досвід відображає суб'єктивний план професійної діяльності в узагальненому, цілісному вигляді; наявний професійний досвід робить значний вплив на професійне мислення, професійні вміння та ціннісно-орієнтовне ставлення до діяльності; професійний досвід розвивається або змінюється на основі появи нових форм, засобів, методів у професійній діяльності. Таким чином, педагогічний досвід вчителя фізичної культури ми розглядаємо як складну систему, яка відображатиме сукупність способів, прийомів і правил вирішення педагогічних і технологічних завдань.

Сукупність зрілості та розвиненості соціально значущих особистісних характеристик учителя, реалізованих у його професійній діяльності характеризує *загальна педагогічна культура*. Культуру можна розглядати як результат особистісного розвитку, що показує ступінь освоєння окремою особистістю культурного досвіду людства, рівень розвитку її духовних сил і здібностей та інтенсивності їх прояву в практичній діяльності, характер ціннісних орієнтацій на конкретному етапі розвитку особистості. Культурний розвиток людини відбувається у процесі якісного перетворення її знань, переконань, здібностей, почуттів, норм діяльності та поведінки. Якщо розуміти життєдіяльність людини як сукупність її відносин із зовнішнім світом, то слід виділити: естетичну, екологічну, технологічну, правову, політичну, комунікативну, гносеологічну та інформаційну, економічну культуру, культуру сімейних відносин тощо. Загальна культура педагога передбачає уявлення та розуміння прекрасного і потворного, визнання духовної цінності піднесеного, вишуканого, глибоке розуміння естетичних явищ, усвідомлення справжнього мистецтва та краси, необхідність гармонійного вирішення комплексу завдань у процесі художньо-естетичного та ідейно-морального виховання учнів, розвитку фізичних і духовних сутнісних сил і творчих здібностей [137, с. 35-36; 260, с. 322].

В аспекті відносин особистості з навколишнім світом можна розглядати і зміст базової культури сучасного педагога. Педагогічна культура, як специфічне професійне явище виражає певну ступінь оволодіння педагогічним досвідом, ступінь вдосконалення у педагогічній діяльності та досягнутий рівень розвитку особистості педагога. До критеріїв сформованості загальнопедагогічної культури вчителя відносять: педагогічну спрямованість особистості, суб'єктну позицію, методологічне мислення, рефлексію, оволодіння способами та операціями професійної діяльності [294]. Зокрема, педагогічна спрямованість особистості вчителя фізичної культури виступає як усвідомлена, емоційно виражена орієнтація на фізкультурно-педагогічну діяльність і виявляється у професійних знаннях, стосунках, здібностях, якостях особистості. Рефлексія вчителя фізичної культури відображає здатність особистості до теоретичного осмислення логіки професійної діяльності та власних вчинків, їх моделювання, саморегуляції, самовдосконалення.

Таким чином, педагогічна культура вчителя – частина загальнолюдської культури, в якій закарбовані духовні, матеріальні та художні цінності освіти та виховання, а також способи творчої педагогічної діяльності, необхідні для забезпечення процесу зміни поколінь, соціалізації особистості. При підході до фізичної культури як частини загальної культури стає очевидним, що майбутній учитель для реалізації у своїй професійній діяльності потенціалу фізичної культури повинен опанувати не тільки методику фізичного виховання, а й професійно-педагогічну культуру, що дозволить йому самостійно, адаптуючись до конкретних умов, проектувати, конструювати і здійснювати навчально-виховний процес, прогнозувати його результати і свої можливості. Зауважимо, що розглядаючи педагогічну майстерність учителя фізичної культури, В. Папуча акцентує на кінестетичній культурі, що характеризує рухові особливості його педагогічної діяльності. Ця властивість, на думку науковця, може бути набутою в процесі свідомого засвоєння студентом оптимальних зразків тілесної «поведінки» [204, с. 9].

Систему діяльності майбутніх вчителів з оволодіння педагогічною майстерністю на суб'єктивному рівні характеризує цілісне *педагогічне мислення* [101] як розумова діяльність, яка передбачає: осмислення сутності педагогічної праці; знання суміжних з педагогікою і психологією наук; прогнозування інноваційної та

творчої діяльності у професійно-педагогічному плані; проектування знань на їх реалізацію в технології педагогічної діяльності; прийняття цілісного педагогічного мислення як необхідності; рефлексивність (самопізнання), самооцінку, цілепокладання, зацікавленість, творче ставлення. Педагогічне мислення умовно відносимо до діяльнісної складової майстерності вчителя, оскільки акцентуємо на його діяльнісній природі. Результатом формування цілісного педагогічного мислення майбутнього вчителя є [101]:

- сукупність психолого-педагогічних понять, теоретичних побудов, уявлень про освітній процес та особистість у ньому як єдине ціле;
- впевнене розуміння цілісного педагогічного знання, вміння самостійно поводитися з ним, розбиратися в ньому, використовувати для певних цілей;
- сукупність даних педагогічної діяльності, що включають в себе інформацію про властивості, закономірності процесів і явищ, а також правила використання цієї інформації для прийняття рішень.

Ключовою в системі формування цілісного педагогічного мислення майбутнього вчителя є синтезована «гамма» (сукупність) знань і навичок практичної діяльності, що визначає результати навчання. Формування цілісного педагогічного мислення має на меті досягнення високого рівня здатності та готовності виконувати професійну діяльність на основі застосування сучасного педагогічного знання, цілісного сприйняття освітнього процесу та особистості як унікальності та індивідуальності. Дії з формування цілісного педагогічного мислення студентів ВНЗ спрямовані на професійну ідентифікацію майбутнього вчителя фізичної культури, на розвиток його професійних та особистісних якостей у контексті вимог Державних стандартів освіти. Педагогічне мислення вчителя фізичної культури відображає його готовність і здатність до перетворення теоретичних знань у метод творчої професійної діяльності з фізичного виховання школярів.

Педагогічне мислення передбачає *антиципацію* – передбачення (від латин. *anticipio*). Проблема антиципації невіддільна від усієї проблематики психолого-педагогічної науки. У дослідженнях процесу формування та розвитку педагогічної майстерності неминуче постає питання про антиципацію, передбачення, прогнозу-

вання, випередження, інтерполяцію, екстраполяцію, апперцепцію. Цими термінами різні дослідники позначають одне й те саме психічне явище.

У концепції, розробленій Б. Ломовим і Є. Сурковим [150], антиципація є проявом пізнавальної активності суб'єкта діяльності, що дозволяє у відповідь на діючі в сьогоденні стимули, передбачати майбутні події, використовуючи накопичений досвід, і обирати шляхи розвитку подій, які ведуть до досягнення вершин у творчій професійній діяльності. До складових антиципації відносять: готовність вибору, образ результату, мету, планування, інформацію.

Для деяких педагогів характерне передбачення на дослідно-аналітичному рівні, як функція осмисленого та проаналізованого досвіду. Найбільш результативні для ряду типових ситуацій зразки досвіду стають еталонами, з якими зіставляються конкретні ситуації навчання і виховання. У результаті відбираються і використовуються аналогічні відповідні до даних обставин зразки. Така антиципація відрізняється більшою точністю, хоча не позбавлена стереотипності, що нерідко загрожує помилками. Для здійснення антиципації на науковому рівні учителю необхідно володіти достатніми знаннями в галузі педагогіки, психології, методики і певним досвідом. Тоді передбачення будується на базі синтезу наукового знання, добре осмисленого досвіду та інтуїції. Остання на цьому рівні набуває принципово іншого характеру, бо є результатом узагальнення не буденної, а побудованої на наукових дослідях педагогічної діяльності.

Учителю фізичної культури необхідно розвинене професійно-педагогічне мислення, здатність за конкретними фактами, подіями та явищами бачити прояв загальних закономірностей педагогічного процесу, що сприяють побудові професійної діяльності не на основі вузькопредметного підходу (метри, кілограми, секунди), а на широкій основі загальних завдань виховання і навчання розвиненої людини для якої фізична культура є однією із цивілізаційних цінностей, а фізичний розвиток настільки ж важливий, як інтелектуальний, моральний, естетичний.

У діяльності вчителя тісно пов'язані між собою фундаментальні знання і практичний досвід роботи, що включає способи і форми педагогічної взаємодії, поєднані у творче ціле з метою розвитку учнів. Ці компоненти педагогічного мислення визначають надалі *індивідуальний стиль педагогічної діяльності-дії*.

Стиль – це сплав індивідуального й типового, сукупність своєрідних особистісних проявів, тобто того, що притаманне майстру як представнику певного соціуму [47]. Типове (спільні риси, властиві багатьом, творчо працюючим майстрам) є частиною індивідуального (особливі, неповторні зовнішні й особливо внутрішні ознаки, властиві особистості, які відрізняють її від інших). Взаємозумовленість типового й індивідуального виявляється у взаємовпливі. Створення оригінального, самобутнього й неповторного стилю – справа власної творчої ініціативи майстра.

Становлення індивідуального стилю професійної діяльності закономірно проходить три фази на етапах адаптації, індивідуалізації та інтеграції майбутніх учителів в освітньому просторі й можливе за умов, коли навчальні програми та посібники, зміст і структура занять забезпечують студентам цілісну реалізацію себе в професії на афективному, практичному та когнітивному рівнях. Тому навчально-пізнавальна діяльність повинна збагачувати їх не тільки знаннями, але і досвідом творчості, переживань, вміннями саморегуляції. Остання забезпечується наявністю у змісті навчального матеріалу завдань щодо опису своїх станів та їх причин, самоаналізу й самооцінки почуттів, відчуттів, суб'єктивного зручності-незручності в діяльності, задоволеності її процесом і результатами; завдань, що дозволяють оцінити свою компетентність з теми, усвідомити ступінь «прирощення» знань та інформації, обґрунтувати їх особистісну значимість, пояснити індивідуальні переваги способів засвоєння нового, проаналізувати і охарактеризувати сильні і слабкі сторони діяльності, їх витoki, внести обґрунтовані корективи в способи орієнтування, виконання та контролю діяльності та ін. Увесь навчальний матеріал, з яким працюють студенти, може бути структурований на інформаційно-дискусійний, практико-перетворювальний і рефлексивний блоки, забезпечуючи тим самим цілісне формування індивідуального стилю діяльності [210].

Активізація чинників становлення в майбутнього вчителя індивідуального стилю діяльності зумовлена якістю освітнього простору ВНЗ, яка задається теоретико-методологічними підходами до побудови освітніх процесів і реальним місцем суб'єктів у цілепокладанні та здійсненні цих процесів [277, с. 36-38].

На підставі науково-педагогічних досліджень ми визначаємо індивідуальний стиль вчителя фізичної культури як сукупність своєрідних особистісних проявів

майстра, в діяльності якого тісно пов'язані між собою фундаментальні знання і практичний досвід роботи, що включає способи і форми психолого-педагогічної взаємодії та технологічної вмілості, переплавлені у творче ціле з метою фізичного та морального саморозвитку особистості учня.

Індивідуальний стиль виявляється в характерній *педагогічній техніці* вчителя – сукупності раціональних засобів, умінь та особливостей його поведінки, спрямованих на ефективну реалізацію обраних методів і прийомів навчально-виховної роботи з учнем, учнівським колективом відповідно до мети навчання, виховання, їх об'єктивних і суб'єктивних умов. Педагогічна техніка передбачає: високу культуру мовлення; володіння мімікою, пантомімікою, жестами; вміння одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом; уміння керуватися основами психотехніки (розуміння власного психічного стану, вміння керувати собою); здатність до «бачення» внутрішнього стану учнів і адекватного впливу на них.

Поняття «педагогічна техніка» для позначення вміння вчителя володіти прийомами організації власної поведінки, поєднання внутрішнього змісту діяльності та зовнішнього його вираження застосував А. Макаренко [157, с. 243]. Уміння вчителя якнайкраще виразити свої почуття і думки з метою виховного впливу на учнів великою мірою залежить від оволодіння педагогічною технікою.

Педагогічна техніка містить дві групи компонентів. Перша пов'язана з умінням педагога керувати своєю поведінкою: техніка мовлення (керування диханням, дикцією, гучністю, темпом мовлення); техніка володіння своїм організмом (мімікою, пантомімікою); психотехніка (керування емоціями, настроєм для зняття зайвого психічного напруження, збудження творчого самопочуття); техніка керування увагою, увагою (оперування вмінням соціальної перцепції); техніка зовнішнього вигляду. Друга група – вміння впливати на особистість і колектив: техніка організації контакту, управління педагогічним спілкуванням; техніка навіювання тощо. Таким чином, педагогічна техніка – це вміння використовувати власний психофізичний апарат як інструмент виховного впливу. Як стандартні форми, засоби і методи педагогічної техніки, так і новітні технології дають змогу педагогу підвищувати вплив на учнів і досягати успіхів у навчально-виховному процесі [98, с. 18].

Особливу увагу звернемо на *особистісну професійну позицію* вчителя – продукт педагогічного мислення, наслідок повного усвідомлення природи навчально-виховного процесу і водночас показник рівня професійної готовності до освітньої діяльності. Професійна позиція – це точка зору, ставлення до призначення своєї професії і дії, поведінка, зумовлена ними; це система інтелектуальних, волевових і емоційно-оцінних ставлень до світу, педагогічної дійсності та педагогічної діяльності; ставлення педагога до учнів у взаємодії з ними, яке визначає всю його професійну поведінку. Це також «стійка систему ставлень людини до різних проявів навколишньої дійсності, людей і до самої себе» [209, с. 215].

К. Ушинський сформулював головні засади етико-педагогічної позиції вчителя: велика енергія та сумлінне виконання своєї справи; пізнання потреб учня, вміння «зазирнути в його душу»; розвиток майстерності, педагогічного такту; активна громадянська позиція, участь у суспільних справах; постійне самовдосконалення [272]. За А. Марковою, професійні педагогічні позиції – це сталі системи ставлень учителя (до учня, себе, колег), які визначають його поведінку [161]. Дослідниця окреслює більше 30 можливих позицій педагога: «оптиміст», «предметник», «творець», «диригент», «суб'єкт рівноправного спілкування» та ін. Особистісно-професійну позицію педагога характеризують знання й сумлінне виконання своїх професійних обов'язків; захопленість обраною професією; професійне самовдосконалення; сформованість особистісно-професійних етичних цінностей (гуманізм, повага гідності особистості, доброта, сумління та ін.); піклування про фізичне, психічне, моральне здоров'я своїх учнів тощо.

У науковій літературі поняття педагогічної позиції зустрічається досить часто, особливо в дослідженнях останнього десятиліття (А. Маркова, О. Леонт'єв, С. Краснов та ін.). Виділяють три рівні розгляду самої позиції, а саме:

- позиції як положення в суспільстві, групі, або *соціальної позиції*;
- позиції як ставлення людини до дійсності в цілому або до різних її областей, або *позиції особистості*;
- позиції як місця людини у безпосередній взаємодії, в актуальній ситуації, або *рольової позиції*.

Важливим є зв'язок позиції зі смисловою стороною діяльності педагога, тому, що саме позиція є визначальною для побудови смислу діяльності. Н. Щуркова запропонувала розуміння педагогічної позиції як продукту педагогічного мислення, наслідку усвідомленого природного освітнього процесу. На думку Н. Шеліхова, професійна позиція поєднує професійну свідомість, професійну діяльність і професійні відносини. У дослідженнях В. Слободчікова, Р. Каменського, С. Краснова професійна позиція визначається як відповідальне ставлення до цінностей і способів реалізації діяльнісних норм. Важливим є акцент на ціннісне ставлення суб'єкта до своєї діяльності. С. Єфімова вважає, що професійно-педагогічна позиція – система відношень (ставлень) особистості до педагогічної діяльності, яка виражається в наявності педагогічних установок, відповідних мотивів і прагнень до інновацій, що базуються на розвитку індивідуального інформаційного поля й особистому погляді на цілі та характер педагогічної діяльності [78, с. 123].

Педагогічна позиція фахівця фізичної культури розглядається через систему ставлень до педагогічної діяльності-дії в цілому та до окремих її компонентів. Вона інтегрує ставлення до цілей і завдань професійно-педагогічної діяльності, змісту, організаційних форм і методів, до видів спорту і окремих систем фізичних вправ [115, с. 301]. Це виявляється у прагненні узагальнювати та впроваджувати передовий педагогічний досвід, бажанні розвивати нові ідеї, що сприяють поліпшенню роботи, займатися самовдосконаленням у своїй роботі, бути пропагандистом корисності нововведень, бажанні прив'язувати їх до своїх умов діяльності, прагненні оцінювати та використовувати результати наукових досліджень і проводити власні [115, с. 303]. Крім того, педагогічна позиція передбачає становлення у студентів особистісної концепції педагогічної діяльності та її сенсу.

Таким чином, професійно-педагогічна позиція – цілісне особистісне утворення, ядром якого є ставлення до змін різноманітних аспектів освітньої діяльності. Це складна й одночасно визначальна характеристика майбутнього вчителя, від якої залежить цілісний процес професійного зростання його особистості. У ній концентруються головні показники професійної культури педагога, основні спонукальні сили його праці. Суб'єктна позиція вчителя фізичної культури виступає

як позиція професійно-особистісного саморозвитку і служить показником рівня його залученості до фізкультурно-педагогічної діяльності.

Першоосновою праці вчителя є *морально-етична діяльність*, а основою його професійного зростання – моральне самовдосконалення на етичних та естетичних засадах. У домінуванні естетичного й етичного полягає сутність науково-методологічної парадигми педагогічної майстерності І. Зязюна [207]. Етико-естетичні імперативи педагогічної майстерності визначають особистість учителя, його педагогічну культуру, внутрішню потребу в самоосвіті та саморефлексії, яка виявляється в ефективному педагогічному впливі на духовний, емоційний, естетичний, інтелектуальний і фізичний розвиток учня.

Г. Васянович у «Педагогічній етиці» наголошує, що мораль, будучи складовою культури, сприяє духовному збагаченню особистості та її культуротворчій діяльності [41, с. 15]. Етичний розвиток учителя, як неперервний процес особистісно-професійного зростання, передбачає підвищення рівня його моральної свідомості, професійної рефлексії та формування системи ставлень до суб'єктів навчально-виховного процесу відповідно до норм і правил педагогічної етики [285].

До основних завдань педагогічної етики належать: дослідження теоретичних проблем педагогічної моралі; розроблення проблем моральних аспектів педагогічної праці; виявлення вимог до професійного образу вчителя; вивчення особливостей моральної свідомості вчителя; розроблення проблем морального виховання і самовиховання. Однією з найважливіших складових педагогічної етики є педагогічний обов'язок (сукупність моральних норм і суспільних вимог до професії вчителя, виконання ним професійних зобов'язань), який ґрунтується на об'єктивних і актуальних потребах суспільства у навчанні та вихованні підростаючого покоління, творчому ставленні педагога до своєї праці, прагненні до самовдосконалення, вимогливості до себе, дотриманні норм культури та етикету у спілкуванні з учнями, їхніми батьками, колегами, адміністрацією тощо.

Відповідність між чеснотами людей та їх суспільним визнанням, правами та обов'язками характеризує справедливість. Педагогічна справедливість має специфічні ознаки, які засвідчують об'єктивність учителя, рівень його моральної вихованості (доброти, принциповості, людяності), що проявляється у його оцінюванні

вчинків учнів, їхнього ставлення до навчання, суспільно корисної діяльності тощо. Специфіка педагогічної справедливості полягає в оцінюванні дії педагога і зворотної реакції на неї учнів, які мають різний рівень моральної зрілості.

Усвідомлення своєї соціальної значущості, а також суспільне визнання цієї професії визначає педагогічна гідність, яка відображає суспільну оцінку реальних професійних досягнень учителя. Важливо також враховувати громадянську позицію педагога, її вплив на систему його особистісних цінностей. До громадянських цінностей особистості педагога належать патріотизм, почуття відповідальності, потреби самореалізації й самоствердження; інтерес до історії рідного краю, збереження й примноження історичних цінностей; усвідомлення свого етносу; правові цінності, відповідальність за свої дії; пошана до рідної мови та традицій. За висловом О. Шестоपालюка, громадянськість – це фундаментальна духовно-моральна якість, світоглядно-психологічна характеристика особистості. Завдяки їй уможливується втілення в життя сукупності соціальних, політичних, громадянських прав, інтеграція особистості в культурні й соціальні структури суспільства [297, с. 33]. Отже, підготовка вчителя у ВНЗ передбачає формування морально-етичних якостей особистості, значущих для його професійного становлення та зростання.

Таким чином, педагогічна етика є показником і одночасно результатом професійно-особистісної готовності вчителя до роботи в освіті, тому що виконання будь-якого педагогічного завдання має моральний зміст, що екстраполюється на основні об'єкти (суб'єкти) відносин педагога: суспільство, педагогічна діяльність, учні, учнівський колектив, батьки учнів, педагогічний колектив, керівництво школи, а також сам учитель у його розумінні ставлення до себе.

Самоактуалізація вчителя – термін, запропонований зарубіжними психологами, який широко застосовується у вітчизняній науці. Це поняття може замінюватися іншими термінами: самореалізація, самоздійснення, самоактивізація, самовизначення тощо, але всі вони містять в собі ідею А. Маслоу про закладене в людській природі прагнення до реалізації всіх своїх потенційних можливостей і здібностей. Учений охарактеризував самоактуалізацію, як бажання людини стати тим, ким вона може стати [311]. Людина, яка досягла цього рівня, домагається повного використання своїх талантів, здібностей і потенціалу особистості. Самоак-

туалізуватися – означає досягти вершин особистісного потенціалу. Професійна діяльність стимулює розвиток людини лише в разі створення таких умов навчальної та професійної діяльності, які дозволяли б кожному індивіду знайти в ній своє місце, виявити свої здібності, тобто самоактуалізуватися.

У концепції С. Рубінштейна поняття самоактуалізації визначається через категорію «спрямованості». Учений розглядає цей феномен як інтегральну характеристику особистості, в якій поєднані динамічне і змістовне, відображувальний (предметний) аспект і аспект ставлення (емоційний). Ця характеристика розкриває вольові якості особистості в тому сенсі, «наскільки і в якому напрямку зуміла особистість надати єдність своїм потягам, бажанням, і застосувати свою волю для їх реалізації в особистісно цінних і суспільно значущих формах» [240].

Самоактуалізація вчителя фізичної культури – це інтегральна характеристика особистості, що виражається в можливо більш повному виявленні та розвитку своїх особистісних можливостей і втілення їх у реальних результатах, духовних і матеріальних продуктах діяльності, потребі в самовдосконаленні. Майбутній учитель буде здатним реалізувати свій потенціал, якщо основні напрями його зусиль у професійній діяльності будуть оптимально розподілені між мотиваційно-ціннісним і практико-діяльним компонентами фізичного виховання. В іншому випадку, засвоєння цінностей фізичної культури малоімовірно, адже ефективність процесів виховання і навчання значною мірою базується на принципі осмисленості та свідомості, зумовленій творчим характером діяльності педагога.

Педагогічна інноваційна творчість включає ідеї, методи, технології, комплекс елементів, які несуть прогресивні засади; творчий пошук; оригінальне вирішення педагогічних і навчально-виховних проблем [286, с. 59]. З інноваційними тенденціями розвитку освіти насамперед пов'язаний загальний характер освітніх реформ в Україні. Педагогічна інноватика полягає в постійному пошуку й упровадженні нових максимально ефективних технологій, результатом яких є спрямованість процесу навчання на якість засвоєних знань, творчий розвиток особистості, її самореалізацію, формування людини, здатної до самостійного мислення, критичного та об'єктивного оцінювання своїх здібностей і можливостей, яка відрізняється прагненням до долання перешкод і самовдосконалення [300, с. 66-67].

Інноваційне оновлення педагогічної системи має забезпечити зростання особистісного потенціалу студентів і викладачів. Важливо, щоб характер інновацій відображав суспільні вимоги до підготовки вчителів і потреби студентів, урахував специфіку закладу. Сама ж інноваційна діяльність вимагає належної організаційної роботи: аналізу, збирання, оброблення, систематизації, накопичення і використання інформації про інновації; ресурсного обґрунтування і визначення механізму практичної реалізації інноваційних процесів, а також прогнозування, планування й організації, координування, контролю. Показником якості інновації є підвищення ефективності освітньої діяльності навчального закладу [112, с. 123].

Інноваційна творчість розглядається як система діяльності педагога, що радикально змінює традиційну практику навчання; результати інноваційної діяльності впливають на зміст, методи, форми, технології та засоби навчання. Визначення творчості, яке чітко відображає значимість мотиваційних та інтелектуальних якостей особистості, дав Е. Фромм: «Творчість – це здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, це націленість на відкриття нового і здатність до глибокого усвідомлення свого досвіду» [309]. Спираючись на твердження М. Бердяєва: «Лиш вільний творить. ...творчість народжується зі свободи» [24, с. 368], Г. Васянович доходить висновку про необхідність забезпечення всіх умов для вільної діяльності педагога [41, с. 16].

Педагогічну діяльність здавна характеризують як творчу. Як і в будь-якому виді творчості, у ній своєрідно поєднуються нормативні (що впливають з установлених законів і правил) та евристичні (збудованого в ході власного пошуку) елементи. У праці вчителя чимало типового, повторюваного, сталого, відбитого в уже виявлених психолого-педагогічних закономірностях, принципах, але багато також мінливого, варіативного, індивідуального. Педагогічна творчість завжди спирається на знання, досвід та інтуїцію, виникає на базі засвоєння необхідних правил, алгоритмів, включає ряд обов'язкових ланок, проте поєднуються ці елементи по-різному, залежно від індивідуального стилю діяльності вчителя. Творчі рішення пов'язані зі здійсненням усього логічного ланцюжка конструювання навчання.

Творчі прагнення і можливості людини відображає креативність (від лат. *creatio* – створення). На основі аналізу цього поняття Ф. Баррон і Д. Харрінгтон виділили основні положення стосовно його визначення [307]:

1. Креативність – це здатність адаптивно реагувати на необхідність у нових підходах і нових продуктах.
2. Створення творчого продукту багато в чому залежить від особистості творця і сили його внутрішньої мотивації.
3. Специфічними властивостями креативного процесу, продукту та особистості є їх оригінальність, спроможність, валідність, адекватність завданню і власність, яка може бути названа придатністю естетичної, екологічної, оптимальної форми, правильної й оригінальної на даний момент.

За О. Куцевол, креативність особистості визначається багатьма чинниками: потребами й запитамі суспільства; конкретними економічними та соціальними умовами; загальним обсягом знань і досягнень у галузі діяльності; можливостями свідомості; біологічними та психологічними особливостями, інтелектуальними здібностями, рівнем знань і життєвим досвідом; особистісними рисами тощо [138, с. 64-66]. Вона виступає джерелом активності відпрацювання власних переконань і цінностей. Зважаючи на це, процеси навчання та виховання не можна відокремлювати, вони пов'язані між собою і сприяють розвитку професійних якостей особистості. Креативність вчителя – особистісна якість, виражена у схильності та готовності створювати соціально значущі продукти своєї діяльності, як духовні, так і матеріальні. Успішність креативної діяльності передбачає високий рівень компетентності в поєднанні із самокритичністю і конструктивністю мислення.

Спираючись на роботи науковців робимо висновок, що педагогічна творчість вчителя фізичної культури це – розроблення та втілення оптимальних і нестандартних педагогічних рішень, а також діяльність, що породжує нові, інноваційні методики фізичного виховання з одночасним проектуванням технологій їх реалізації. Вважаємо, що це залежить від рівня розвитку професійно-педагогічної спрямованості особистості вчителя фізичної культури, який характеризують такі параметри: «стійкість до перешкод», «валентність», «фізкультурно-спортивна орієнтація», кожен з яких має свій зміст і компоненти. Творчість, активність, самос-

тійність у прийнятті рішень не формуються у майбутнього вчителя фізичної культури спонтанно. Вони визначаються спрямованістю, стратегією, змістом і технологією процесу навчання й виховання у вищій школі [100, с. 6].

Підсумовуючи дослідження структури педагогічної майстерності, хочемо наголосити на потребі формування у ВНЗ основ *акмеологічної спрямованості* особистості. Провідна функція цієї якості – актуалізація творчої активності людини, «націлювання» її на самовдосконалення, самореалізацію, досягнення вершин у власній діяльності [280, с. 79-82, 240]. У структурі акмеологічної спрямованості С. Хазова виділяє: ціннісні орієнтації (соціальні та професійні), цілепокладання (соціальне і професійне), мотивацію (соціальну і професійну), прагнення до успіху (соціального та професійного) [280, с. 79]. Зазначимо, що професійна мотивація – це внутрішній чинник розвитку професіоналізму особистості; тільки в разі її сформованості можливий ефективний розвиток педагогічної майстерності. Соціальну мотивацію можна визначити як рушійну силу соціальної активності, руху людини до нової якості – небайдужого члена суспільства, справжнього громадянина.

В акмеологічній інтерпретації прагнення до професійного або соціального успіху пов'язано не з кар'єрним ростом, підвищенням статусу, а з підвищенням рівня професіоналізму суб'єкта діяльності, прагненням до творчої самореалізації в професії та інших сферах діяльності [283]. Досягнення успіху співвідноситься, в цьому випадку, з проявом максимуму своїх можливостей і здібностей.

Отже, педагогічна майстерність – це вищий рівень педагогічної діяльності, що виявляється у творчості вчителя, постійному вдосконаленні мистецтва навчання, виховання та розвитку людини [33, с. 65-66]. Розглянувши сутність педагогічної майстерності, можна стверджувати: це система, яка охоплює всі структурні компоненти педагогічної компетентності, високий рівень прояву яких у теоретичній і практичній діяльності сприяє збагаченню загальної культури педагога, розвитку гуманістичної спрямованості, вдосконаленню його творчих здібностей.

1.3 Особливості формування педагогічної майстерності вчителів фізичної культури

Постійний інтерес дослідників до підвищення якості професійної діяльності та підготовки педагогічних кадрів закономірний. Серед сукупності чинників, які зумовлюють ефективність виховання підростаючого покоління, важлива роль, з огляду на його соціально-професійні функції, належить учителю, який скріплює духовний зв'язок поколінь, виступає суб'єктом суспільного поступу. Задовольнити потреби суспільства і шкільної практики може тільки соціально активний, всебічно розвинений і професійно підготовлений учитель з новаторським, творчим підходом до вирішення завдань навчання і виховання. Тобто, підготовка учителів має бути спрямована на формування необхідних у їхній роботі якостей новатора, експериментатора, психолога, педагога і вихователя [116; 129; 152; 282].

Мета фізичного виховання полягає в усебічному розвитку фізичних і духовних сил, здібностей людини в аспекті становлення і розвитку фізичної культури особистості. Тенденції розвитку сучасної фізкультурно-педагогічної освіти переконливо свідчать про посилення її гуманітарної спрямованості, що зумовлює підвищення ролі загальнопедагогічної складової у системі професійної підготовки вчителя фізичної культури. Професійна діяльність учителя фізичної культури – цілісний феномен, який включає дві сторони: праця фізична і праця розумова, тісно пов'язані між собою з огляду на єдність вирішуваних завдань.

У вищій фізкультурно-педагогічній освіті радянського періоду послідовно реалізовувалися, змінюючи одна одну, різні тенденції. До середини 60-х рр. ХХ ст. у ній переважали медико-біологічні дисципліни. Потім на перший план вийшли теорія фізичного виховання і психологія спорту. У 80-ті рр., які характеризувалися інтенсивним розвитком педагогічних наукових шкіл, особливо часткових методик, виникла нова навчальна дисципліна – «Педагогіка спорту», орієнтована на пошук шляхів виходу за вузькі межі попередньої теорії фізичного виховання. Аналогічних підходів прослідковуються і в підготовці фахівців фізичного виховання і спорту за кордоном (Г. Айхлер, Е. Бекерс, К. Дім, Е. Майнберг та ін.).

З початку 90-х рр. ХХ ст. усе більша увага дослідників приділялася розгляду потенційних можливостей фізичної культури щодо гармонійного розвитку духовних і фізичних сил людини. Водночас, особливості традиційної організації навчально-виховного процесу у ВНЗ ускладнюють формування загальнопедагогічної культури студентів, розвиток професійно-педагогічних якостей особистості. Тому до пріоритетних напрямів цієї галузі справедливо відносять теоретичні та методичні засади розвитку і вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників. У наукових дослідженнях у галузі ФКіС (М. Віленський, В. Столяров, Г. Хозяїнов та ін.) ретельно проаналізовані проблеми вищої фізкультурно-педагогічної освіти та виявлено такі її недоліки [294, с. 80]:

- 1) Зосередження переважно на розвитку рухових функцій і практично відсутність орієнтації на розвиток особистості.
- 2) Побудова навчальних занять за аналогією з тренувальними заняттями та спортивною практикою.
- 3) Не передбачено заходів щодо виховання в особистості вчителя здатностей і прагнення до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти.
- 4) Галузь педагогічних знань обмежується навчанням і вихованням; педагогіка розглядається виключно як сфера практичної діяльності, а не теорія, що систематизує практичний досвід.

Тобто, до недавнього часу основною метою роботи вчителя фізичної культури вважалися завдання всебічного фізичного вдосконалення учнів, тому в системі підготовки майбутніх вчителів панував утилітарний, технократичний підхід. Завдання вчителя обмежувалися лише професійними обов'язками з реалізації фізичного вдосконалення школярів. Відповідним чином будувалася підготовка вчителів фізичної культури у ВНЗ, що мала на меті передусім формування професійних знань, умінь і навичок [294, с. 88-89]. Перехід до гуманітарно орієнтованої концепції потребує якісно нових цільових установок у підготовці вчителів фізичної культури, нових принципів відбору та систематизації змісту їхньої професійної освіти, заснованих на особистісно орієнтованому підході до навчання [44].

Результати дисертаційних досліджень українських науковців у галузі ФКіС М. Данилка [68], О. Ємця [77], П. Єфіменко [80], Н. Зубанової [91], Р. Карпюка

[100], В. Наумчук [184], А. Цьося [290], Б. Шияна [298], В. Ялович [306] та ін., а також аналіз практики фізичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах свідчать, що частина фахівців з фізичної культури в Україні недостатньо підготовлена до реалізації професійно-педагогічних функцій, не володіє належним рівнем педагогічної майстерності. Зважаючи на це, видається закономірним, що серед пріоритетних напрямів розвитку цієї галузі провідне місце займають теоретичні та методичні засади розвитку і вдосконалення системи підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів. З метою підвищення ефективності системи підготовки педагогів фізичного виховання і спорту необхідні оптимальні організація й управління навчанням. Це передбачає, серед низки завдань, апробацію та впровадження нових навчальних програм, педагогічних та інформаційних технологій у навчальний і дослідницький процеси ВНЗ [238].

Серед проблем, дотичних до нашого дослідження, активно вивчаються компоненти професійної підготовки вчителя фізичної культури [17; 106; 124; 197], а також використання національних традицій у системі підготовки фахівців галузі ФКіС [42; 43; 200; 224; 226; 289]. Потреби соціального замовлення спонукали науковців до підготовки професіограм фахівців фізичного виховання і спорту [56].

Особливості фізичної культури неминуче відбиваються у своєрідних особливостях підготовки майбутнього вчителя фізичної культури у вищій школі. Основу загальнопрофесійної підготовки вчителя фізичної культури у ВНЗ фізкультурного профілю разом з «Педагогікою» (144 год.) і «Психологією» (144 год.) становить курс «Теорія і методика фізичного виховання» (270 год.), покликаний формувати у студентів систему фундаментальних знань і практичних умінь, що визначають ефективність професійної діяльності в галузі фізичної культури. Значимо, що в нашому дослідженні зосереджено основну увагу на психолого-педагогічній підготовці вчителя фізичної культури. Її надзвичайна важливість детермінована органічним зв'язком теорії та методики фізичного виховання із загальною педагогікою. Істотне значення загальнопедагогічної підготовки відображено в Державному освітньому стандарті та навчальних планах ОКР «бакалавр» напряму підготовки 6.010201 «фізичне виховання» (освітня кваліфікація: бакалавр фізичного виховання і спорту, вчитель фізичної культури). Цими документами пе-

редбачено загалом значна кількість часу, відведеного на вивчення дисциплін загальнопрофесійної підготовки. Наприклад, у навчальному плані, прийнятому у ЛДУФК з 2013 р., психолого-педагогічні дисципліни займають 1008 год. Слід зазначити, що необхідність підвищення рівня загальної культури вчителя також знайшла відображення в навчальному плані (1512 год. відведено на гуманітарні та соціально-економічні дисципліни).

Підготовка педагога – багатоетапний процес. Він починається ще до вступу абітурієнта в педагогічний ВНЗ, але не завершується з його закінченням. Кількісні та якісні характеристики професіоналізації особистості педагога відрізняються на різних стадіях його професійного становлення: на етапі допрофесійної підготовки, професійно-педагогічного навчання і самостійної професійної діяльності. Між цими етапами реалізуються принципи безперервності та наступності, які відображають загальну динаміку і напрям розвитку особистості майбутнього вчителя фізичної культури. Найважливішим для становлення особистості майбутнього вчителя є, безперечно, навчання у ВНЗ. Нині пошук нових шляхів організації підготовки вчителів фізичної культури, заснованих на особистісно орієнтованому, аксіологічному, культурологічному підходах, вимагає від системи вищої фізкультурно-педагогічної освіти змін у цілях, змісті, засобах, методах і формах підготовки.

Необхідність формування в майбутніх учителів фізичної культури педагогічної майстерності зумовлюють такі основні чинники:

1) Творчий потенціал вчителя залежить від рівня сформованості його професійного мислення. Професійно спрямоване мислення ініціює рефлексивну діяльність учителя, що дає йому можливість стати професійно активним педагогом, здатним до самостійної інноваційної діяльності, і, як результат – бути затребуваним і конкурентоспроможним майстром.

2) Підвищення теоретичного рівня змісту навчальних дисциплін призвело до загострення суперечностей між загальними цілями освіти і реальними можливостями майбутніх учителів вирішувати прикладні завдання.

3) У системі освіти відбулися серйозні зміни: диверсифікація, збагачення шкільної практики новими освітніми технологіями, формами навчання, можливістю самостійно вибирати навчально-методичну базу. Натомість у молодих учителів

спостерігається несаможиттєвість і невміння творчо застосовувати теоретичні знання, набуті у ВНЗ.

Педагог повинен бути творчою особистістю, що володіє глибокими знаннями свого предмета і розвиненими професійно-педагогічними вміннями [135]. Майстерність учителя прямо пов'язана з його самовираженням, в якому велику роль відіграють інтуїція, натхнення, талант. Найважливішою умовою зростання майстерності є творча діяльність, заснована на безперервному вдосконаленні. Вирішальне значення у становленні майстерності має найближче оточення, в яке потрапляє педагог: мікроклімат колективу, ідеї, якими він живе, його традиції.

Процес формування педагогічної майстерності дозволяє пізнавати, прогнозувати і перетворювати дійсність; удосконалювати професійну компетентність протягом усього життя, мобілізуючи набуті й постійно поповнювані вчителем знання і вироблені вміння на вирішення нових завдань; приймати обґрунтовані професійні рішення; формувати суб'єктну позицію в учнів. Водночас, «розкриваються» резерви особистісного розвитку вчителя і можливості оптимізації його педагогічних впливів, тим самим даючи можливість адекватно реагувати на виклики часу, потреби освітнього середовища [239, с. 7].

Професійне становлення молодого вчителя є соціальним процесом, який забезпечує перетворення особистості в суб'єкт життєдіяльності, збагачений новими способами діяльності, новим типом відносин до оточуючих і до самого себе [31; 36]. Його динаміка проходить за певними шаблонами професійного стану особистості, що свідчить про її професійну готовність. Успішність професійної підготовки таких учителів залежатиме від того, якою мірою збагачується їхня духовна й особиста культура, якими професійними якостями вони будуть володіти, наскільки вірно зможуть прогнозувати ситуацію в суспільстві до моменту закінчення навчального закладу. До чинників, що впливають на професійне становлення особистості вчителя фізичної культури, належать: 1) істотні зміни в соціальному житті; 2) система вимог суспільства до вчителя; 3) соціальні умови мікросередовища, що безпосередньо діють на особистість; 4) стан здоров'я вчителя тощо [198, с. 15].

Вирішальним чинником формування майбутнього вчителя є забезпечення суспільної активності та соціальної зрілості студента ВНЗ. Чим більше він ініціа-

тивний, активний, чим наполегливіше працює над розвитком своїх особистісних і професійних якостей, тим успішніше відбувається становлення його особистості як вчителя і вихователя [100, с. 19]. Можна бути професійно компетентним педагогом (тобто вільно орієнтуватись у предметній сфері, володіти сучасними педагогічними технологіями, системно діяти в педагогічних ситуаціях, мати особистісно-гуманітарну орієнтацію, вміти узагальнювати і передавати свій досвід, бути здатним до рефлексії) але при цьому не бути майстром, а отже, не досягати якісних результатів. Щоб стати майстром, необхідно здобути особистісну професійну неповторність, власний стиль, концептуальне професійне мислення. Педагогічна майстерність є індивідуальним внеском у педагогічну культуру суспільства, і лише повне усвідомлення механізмів власної діяльності, завдяки набутим професійним компетентностям, уможлиблює передачу майстерності іншим [30, с. 282-283].

У зв'язку з переорієнтацією освіти необхідно відкинути авторитарні підходи до формування особистості, натомість створювати умови для її саморозвитку [19], який є витокком професійного розвитку вчителя. Досягнення високого рівня педагогічної майстерності потребує від учителя прагнення постійно розвиватися, самовдосконалюватися у професії. У формуванні потреб до професійного вдосконалення виділяють такі рівні:

Пасивний виявляється в тому, що потреба в самоствердженні виражена слабо, що виявляється в недостатніх заняттях саморозвитком, самоосвітою.

Ситуативний рівень характеризується нестійкістю процесів саморозвитку, самоучіння, самоосвіти. Ці процеси не завжди усвідомлюються фахівцем.

Активний рівень проявляється у високому розвитку процесів самовдосконалення, самоучіння, самоосвіти.

У процесі саморозвитку, самооцінки засвоєння предмета професійної діяльності особливо посилюється, що зумовлено включенням у цей процес самої особистості, яка мобілізує свої внутрішні рушійні сили [36; 173; 236].

Результати дослідження Б. Шияна [298] вказують на те, що сучасний учитель фізичної культури зорієнтований на суворо регламентовану репродуктивну діяльність. Це зумовлено практикою підготовки вчителів фізичної культури у ВНЗ, де студенти засвоюють переважно розрізнені компоненти професійної діяль-

ності, а не її цілісну структуру. Водночас провідною, інтегральною якістю вчителя, на думку Г. Костюка, В. Моляко, А. Фурмана, є його здатність професійно, педагогічно мислити [120; 278]. Це розвиває педагогічну спостережливість, уміння планувати й аналізувати педагогічний процес.

Цілісної, досконалої технології соціального та професійного становлення творчої особистості педагога до теперішнього часу не існує. Тому, за результатами досліджень Е. Вільчковського [48] та інших науковців, значна частина вчителів фізичної культури не володіє сучасною методикою вдосконалення рухових здібностей учнів і не пов'язує їхній фізичний розвиток із засвоєнням техніки виконання вправ. Викликає занепокоєння обмежений арсенал форм і методів фізичного виховання, невміння та небажання вчителів використовувати новітні технології.

Дані Т. Полякової свідчать, що найбільші труднощі в роботі відчують вчителі, які не мають стажу роботи. Їхні труднощі пов'язані, в основному, з «технологією» професії: з вибором форм навчання, структури уроку – 62%, добором змісту та дидактичних засобів навчання – 41%, визначенням методів керівництва учнями – 69%, складанням календарно-тематичного поурочного плану – 31%, аналізом змісту програми – 58% [221]. На думку В. Аганісьян, молоді вчителі не завжди правильно реагують на зміни в навчальному процесі, недостатньо володіють спостережливістю, емоційним вираженням, мімікою, дикцією [3, с. 98-99]. Вони відчують труднощі в підготовці та проведенні навчальних занять, використанні на уроках міжпредметних зв'язків, електронних освітніх ресурсів і технічних засобів навчання, не володіють у повній мірі умінням діагностувати причини неуспішності. Молоді педагоги не вміють застосовувати теоретичні знання для вирішення педагогічних ситуацій, слабо знають методичну літературу.

Аналізуючи становлення професійно-педагогічної майстерності фахівців із фізичної культури, автори вказують на те, що необхідний рівень формується у процесі професійно педагогічної діяльності та досягає необхідного рівня через 7-8 років педагогічної практики. Наслідком недостатньої розробленості теорії та методики формування професійно-педагогічної майстерності фахівців фізичного виховання і спорту є те, що значна частина молодих учителів фізичної культури,

тренерів не розуміють значимості складових педагогічної майстерності, оволодіває ними переважно самотійно у практичній педагогічній роботі.

Водночас, суспільні трансформації визначають необхідність удосконалення підготовки фахівців фізичного виховання і спорту, ставлять вищі вимоги до особистості вчителів, їхньої майстерності, розкриття задатків, обдарованості студентів, вимагають перегляду теоретико-методологічних засад професійної підготовки вчителів фізичної культури. Традиційні зміст, форми та методи підготовки вчителів фізичної культури, на жаль, не повністю відповідають вимогам сьогодення, не сприяють формуванню вчителя як активної особистості, здатної творити й забезпечувати ефективне функціонування національної системи фізичного виховання.

На думку Н. Москаленко, про рівень професійної майстерності вчителя фізичної культури свідчить його спроможність проаналізувати педагогічну систему й визначити необхідність змін окремих її компонентів [180, с. 142]. За її оцінкою, в цілому, рівень готовності та бажання вчителів фізичної культури до втілення інноваційних технологій достатньо високий. При цьому досвідчені педагоги чітко визначають, що найбільш актуальне для покращення фізкультурно-оздоровчої роботи в школі: потребують певних змін контроль і оцінювання результатів; більш суттєвого оновлення вимагають навчальні плани, методи навчання і виховання, кадровий потенціал; великих змін потребують навчальні програми, організація навчально-виховного процесу, матеріально-технічне забезпечення та мотивація фізичного удосконалення учнів [180, с. 142].

Успішність вирішення складних завдань модернізації педагогічної освіти багато в чому залежить від ефективності підготовки викладачів [128, с. 10-11]. Одним із чинників, що гальмують соціальний розвиток майбутнього учителя фізичної культури є повільне просування, розтягнутість входження в нормальну професійну діяльність, що часто перевершує терміни навчання у ВНЗ. Тому процес забезпечення професійно-педагогічної майстерності особистості має включати конструювання способів оволодіння операційною стороною діяльності, які своїм змістом формують мотиви професійного навчання, а також комплекс заходів, спрямованих на усвідомлення суб'єктом навчально-професійної та власне професійної діяльності, соціальної значущості своєї професії [172; 304].

Проблеми педагогічної майстерності фахівців фізичного виховання і спорту досі мало розроблені. Дослідники В. Огульчанський [198], В. Папуча [204] основну увагу приділили розвитку педагогічної майстерності студентів ВНЗ галузі ФКіС у процесі вивчення дисциплін професійно-спортивної підготовки. Предметом досліджень інших науковців [12; 33; 72; 75; 78; 100; 115; 135; 198; 294] були лише окремі аспекти педагогічної майстерності. Питанням розвитку педагога цієї галузі присвячені дослідження Є. Ільїна [94], В. Костюченко [121], Б. Лосіна [151], Ю. Ніколаєва [193], О. Петуніна [216], М. Прохорової [229; 230] та ін., які торкаються різних аспектів підготовки студентів. Зазначимо, що аналіз цих досліджень приводить до думки про те, що підвищення якості підготовки вчителя фізичної культури потребує з'ясування процесів становлення його особистості та вивчення соціально-психологічної структури його діяльності. Особливо важливими для формування майбутнього вчителя є початкові етапи навчання, коли закладається ставлення до спеціальності та усвідомлюється її соціальна сутність [118].

Вагомими для нашого дослідження є роботи М. Прохорової [229; 230], що порушують проблеми професійно-педагогічної компетентності майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту. Питання формування педагогічних здібностей у галузі ФКіС вивчали А. Деркач [72], А. Ісаєв [72], І. Латишева [142], Н. Луткова [154], А. Міхєєв [176], О. Нікітін [192] та ін., відображаючи у своїх працях науково обґрунтовані засоби і методи підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту, а також окремі складові педагогічного потенціалу та майстерності.

Для нас важливо, що розвиток педагогічної майстерності може відбуватись спонтанно, а може формуватися цілеспрямовано у процесі вивчення майбутніми вчителями фізичної культури психолого-педагогічних дисциплін. Вони мають потужні можливості в особистісному і професійному розвитку студентів і їх доцільно розглядати як засіб професійної підготовки майбутнього вчителя, введення людини у світ професії. Ці питання розроблені в роботах О. Дранюк, присвячених розвитку гностичних умінь, як невід'ємної частини професійної майстерності майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту [75].

На оптимізацію навчального процесу і рівень формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту

впливає застосування самостійної роботи студентів у процесі вивчення педагогічних дисциплін, що відображено в роботах Т. Баєвої [16]. С. Бекасова досліджувала процес професійного й особистісного розвитку майбутнього фахівця з позиції формування і розвитку інформаційних потреб студентів, що накладає відбиток на процес формування педагогічних знань і вмінь у практичній діяльності [22]. Компетентність у питаннях особистісного саморозвитку студентів, як основу педагогічної майстерності, що впливає на ефективність педагогічної діяльності, досліджувала І. Гомзякова [59]. У розвідках О. Скляр акцент робиться на формуванні творчого підходу до вирішення проблемних завдань у процесі викладання педагогічних дисциплін, враховується ряд чинників, що впливають на процес вдосконалення професійно-педагогічної компетентності [252, с. 46-47]. Н. Пфейфер вивчала становлення професійно-педагогічного потенціалу фахівця в галузі фізичної культури та спорту, як сукупність його реальних і перспективних можливостей, необхідних для реалізації змісту освіти та його діяльнісної позиції, спрямованої на творче самовираження і професійне самоствердження [234, с. 24-25].

В. Огульчанський розглядає майстерність фахівця фізичного виховання і спорту як цілеспрямовану систему проявів властивостей його особистості, регулювання відносин, виявлення змін у становленні його особистості та визначення оптимальних способів впливу на неї [198, с. 26]. На його думку, формування комплексу необхідних педагогічних умінь випускників ВНЗ є однією з основних вимог підвищення якості їхньої професійної підготовки.

Майстерність педагога в цілому має складний характер, зумовлений необхідністю розв'язання низки логічно взаємопов'язаних педагогічних завдань, які передбачають усвідомлення кінцевої мети своєї діяльності та способів вирішення у процесі навчальної та позаурочної роботи, співвіднесених між собою стратегічних, тактичних і оперативних завдань. У способі їх вирішення мають відображатися всі основні складові навчальної діяльності [174; 231].

В. Папуча констатує потребу забезпечення тривалої та інтенсивної взаємодії студентів із педагогами-майстрами обраного фаху. На його погляд, розширення засобів формування педагогічної майстерності учителів фізичної культури «має відбуватися за рахунок використання потенціалу театральної й спортивної педаго-

гіки через запровадження спеціальних вправ артистичної, риторичної та кінестетичної спрямованості» [204, с. 11]. Однак, ми вважаємо, що можливості загальнопедагогічних дисциплін у цьому аспекті є значно потужнішими.

В. Савченко обґрунтувала шляхи розвитку професійної майстерності вчителів фізичної культури в початковій школі за допомогою запровадження в курсову перепідготовку обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти тренінгової методики [243]. Такий підхід, що співпадає з позицією провідних фахівців у галузі педагогічної майстерності, доцільно використовувати у ВНЗ галузі ФКіС.

С. Єфімова [78] та О. Конєєва [115], розглядаючи формування професійно-педагогічної позиції в майбутніх фахівців з фізичного виховання розуміють її як базовий особистісний орієнтир, що визначає успішність оволодіння педагогічною діяльністю. Професійно-педагогічна позиція розглядається в межах розвитку готовності до педагогічної діяльності, педагогічної майстерності, професійної компетентності, професійної спрямованості та особистісно значущих якостей.

Вартими уваги є висновки А. Бондаревої, яка встановила, що основою методики формування педагогічної майстерності студентів є поетапна діяльність педагога, спрямована на: допомогу студентам у самопізнанні своїх можливостей до педагогічної роботи; оволодіння знаннями педагогічної теорії; їх реалізацію в практичній діяльності у процесі самостійного вирішення педагогічних завдань [33, с. 109]. Досліджуючи загальнопедагогічну підготовку вчителя фізичної культури, О. Шабаліна цілком доречно визначила, що разом із засвоєнням загальнопедагогічних знань та операцій здійснюється формування педагогічного світогляду і методологічного мислення, педагогічної спрямованості особистості, ціннісного ставлення майбутнього вчителя до професійної діяльності [294, с. 108].

Результати дослідження Я. Бельського [29] засвідчують, що ефективність педагогічної праці вчителя фізичної культури залежить від комплексного впливу трьох груп чинників: спрямувальних, інструментальних і ситуаційних. Найбільш суттєвий вплив мають інструментальні та спрямувальні чинники, які концентруються навколо інтелектуальної та емоційно-мотиваційної сфери вчителя. До них відносять: педагогічний досвід, що розглядається як складова професіоналізму вчителя, його інтенсивна і творча інтелектуальна активність у практичній діяльно-

сті; прагнення до постійного вдосконалення своєї педагогічної майстерності у процесі післядипломної освіти, яка здійснюється шляхом індивідуальних форм самоосвіти та в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Важливим для нас є також усвідомлення вчителем фізичної культури своєї ролі в суспільстві й поваги до себе з боку педагогічного колективу, адміністрації, учнів та батьків.

Як уже зазначалося, результативність праці вчителя безпосередньо залежить від рівня професійної підготовленості, яка детермінується якістю педагогічних умінь і сукупністю спрямовуючих, інструментальних та ситуаційних чинників. Чим вищий позитивний вплив цих чинників і більший діапазон педагогічних умінь, тим кращі результати у комплексному вирішенні завдань фізичної культури учнів. Серед провідних для вчителя фізичної культури виділяють: спортивні, навчальні та педагогічні вміння (О. Петунін) [215]; спортивні, організаційні, методичні, конструктивні, комунікативні та пізнавальні педагогічні вміння (А. Цьось) [290]; педагогічну спостережливість, дидактичні, організаційні, психомоторні, експресивні вміння (В. Ялович) [306]. Аналізуючи будь-яку діяльність, традиційно виділяють дві її сторони – мотиваційну й операційну [145; 310; 314], між якими існують складні взаємозалежності. Особливо гостро проблема взаємозв'язку двох вказаних аспектів виникає при аналізі такої практико-орієнтованої діяльності, як педагогічна [28; 143]. У вітчизняній психолого-педагогічній літературі традиційно підкреслюється пріоритет мотиваційної сфери [88].

Вимоги професії потребують психічних якостей людини, необхідних для успішної діяльності [308; 315]. Саме на їх розвиток слід звернути особливу увагу у процесі професійної підготовки вчителя фізичної культури. Дослідження Н. Зубанової [91] засвідчили, що формування професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутніх учителів фізичної культури є необхідною складовою навчально-виховного процесу вищої педагогічної освіти, що забезпечує цілеспрямоване управління становленням особистості вчителя, зумовлює інтеграцію навчальних дисциплін та оптимізацію процесу підготовки до професійної діяльності.

Вивчення провідних компонентів змісту діяльності вчителя фізичної культури дозволяє визначити оптимальну структуру його знань, виявити і класифікувати професійні вміння, співвіднесені зі здібностями і психологічними якостями, які

розвиваються у процесі освітньої діяльності, визначити особливості творчого вирішення специфічних педагогічних завдань. Важливою складовою у структурі майстерності вчителя фізичної культури є його професійно-особистісні якості.

Аналіз сучасного стану навчання у ВНЗ галузі ФКіС показує, що нині важливо забезпечити включення в навчальний процес не просто технологій, що містять елементи інновацій, а таких, що спрямовані на вирішення власне дидактичних завдань, які глибоко осмислені з позицій педагогічної науки, психології, теорії і методики фізичного виховання та спортивного тренування. У цьому зв'язку набуває особливої актуальності розроблення дидактичних і методичних принципів використання сучасних освітніх технологій у навчальному процесі, педагогічне осмислення накопиченого в інших галузях досвіду, проведення відповідних наукових і методичних досліджень щодо створення та вивчення можливостей використання технологізованих методик у підготовці фахівців галузі ФКіС. Проте, подолання недоліків у підготовці майбутніх учителів фізичної культури залежить не лише від запровадження інноваційних технологій. Доцільними є фундаменталізація навчального матеріалу; системна організація процесу пізнання педагогічної дійсності; формування методологічного мислення майбутніх педагогів; актуалізація людинотворчої сутності професійної діяльності вчителів фізичної культури; інтеграція теоретичної та практичної складових загальнопедагогічної підготовки.

Слід зауважити, що підвищення рівня педагогічної майстерності потребує науково обґрунтованих розробок і цілісної системи заходів, які сприятимуть суттєвому підвищенню ефективності професійної підготовки вчителя фізичної культури. Вирішення завдань підготовки студентів ВНЗ галузі ФКіС повинно бути направлене на формування світоглядних, теоретичних, організаційно-методичних і технологічних засад фізичної культури, спорту та здоров'я людини, а також знань, умінь і навичок, які дозволяють опановувати ціннісний потенціал фізичної культури та цілеспрямовано використовувати його в життєдіяльності людини [279].

О. Тимошенко стверджує, що оптимізація навчально-виховного процесу професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури стосується практично всіх складових: форм навчання; видів підготовки; організаційно-методичного управління професійною підготовкою (форми організації занять, мо-

ніторинг якості професійної підготовки) [268]. Однак повноцінне оновлення процесу підготовки у ВНЗ галузі ФКіС можливо лише шляхом розроблення новітньої концепції фізичної культури та науково обґрунтоване вдосконалення педагогічних технологій. Концепція фізичної культури та фізкультурної підготовки повинна відповідати вимогам сучасної методології науки; органічно вписуватися в загальну теорію культури особистості; вирішувати широке коло культурологічних, соціологічних і педагогічних проблем. Ця концепція має виокремити співвідношення соціального та біологічного у фізичному розвитку людини, розв'язати такі важливі питання, як співвідношення стихійного та свідомого впливу на фізичний стан людини, а також взаємодію різноманітних засобів – педагогічних, гігієнічних, медичних тощо, їх ролі в цілеспрямованій побудові фізичного образу людини, ціннісних орієнтирів особистості, різних соціальних спільнот і суспільства в цілому стосовно тілесного буття людини, їх характеру в межах сьогодення та в майбутньому [23].

Посилення гуманітарної спрямованості сучасної педагогічної освіти та фізичної культури неминує веде до підвищення значущості загальнопедагогічної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури у ВНЗ, оскільки лише в цьому випадку забезпечується справжнє реформування системи фізкультурної освіти, переходу її до нової особистісно орієнтованої освітньої парадигми. Водночас, пошук нових шляхів організації підготовки вчителів фізичної культури, заснованих на особистісно орієнтованому, аксіологічному, культурологічному підходах, вимагає змін не лише в цілях, засобах, методах і формах підготовки, а також і реформування її змісту, що необхідно для формування компетентного вчителя фізичної культури, готового до творчої професійної діяльності.

Висновки до першого розділу

Наукове поняття «педагогічна майстерність» сформувалось у 60-70-ті рр. ХХ ст., коли були зроблені важливі спостереження про зміст і рівні педагогічної майстерності, умови її формування та розвитку, про взаємозв'язок майстерності та творчості в педагогічній діяльності. У 80-90-ті рр. ХХ ст. відбулося поглиблення проблеми педагогічної майстерності вчителя, яку розглядають як комплекс влас-

тивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності-дії на рефлексивній основі (І. Зязюн). Формування і розвиток педагогічної майстерності майбутніх учителів це: педагогічна система, яка містить упорядковану сукупність функціонально однорідних, взаємопов'язаних компонентів, що складають специфічне середовище, в умовах якої у студентів виникають нові, професійно значущі якості; складне явище, що включає організаційну, педагогічну та професійно зумовлену складові.

Мета і завдання педагогічної освіти у ХХІ ст. зумовлюють новий зміст, методи і організаційні форми підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, приведення їх у відповідність до особистісно орієнтованої парадигми, ідей неперервної освіти, відродження національної школи в Україні. Теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що підготовку вчителя фізичної культури необхідно будувати на основі системного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, аксіологічного, антропологічного та культурологічного підходів.

Теоретичний аналіз проблеми педагогічної майстерності й особливостей професійної підготовки вчителів фізичної культури дозволив нам дати визначення: *педагогічна майстерність* – це інтегративна характеристика професіоналізму вчителя фізичної культури, зумовлена опануванням світоглядних, теоретичних, організаційно-методичних і технологічних засад педагогіки в галузі фізичної культури, спорту та здоров'я людини; засвоєнням умінь і навичок, які дозволяють успішно розвивати ціннісний потенціал фізичної культури та цілеспрямовано використовувати його в освітньому процесі, а також високорозвиненими особистісними якостями (загальнопедагогічною культурою, особистісною зрілістю, індивідуальним стилем, самоактуалізацією), що виражаються в інноваційній, творчій діяльності, педагогічному досвіді, підготовленості до складних ситуацій і вправності в повсякденній навчально-виховній роботі з учнями.

Структуру педагогічної майстерності ми обґрунтували як єдину динамічну систему біологічних і соціальних властивостей, якостей, здібностей людини, що сприяють оволодінню педагогічною професією. Особистісний компонент включає педагогічний потенціал особистості, ключові та професійні компетенції, особистісну зрілість, загальну педагогічну культуру, індивідуальний стиль, особистісну

професійну позицію, самоактуалізацію педагога, а діяльнісний – педагогічні знання, вміння, навички, професійну компетентність, досвід, педагогічне мислення, педагогічну техніку, морально-духовну діяльність, інноваторство та творчість. Компоненти педагогічної майстерності проявляються в педагогічній діяльності.

Формування педагогічної майстерності вчителя фізичної культури включає конструювання способів оволодіння операційною стороною діяльності, яка своїм змістом забезпечує мотиви професійного навчання, а також комплекс заходів, спрямованих на усвідомлення суб'єктом ролі навчально-професійної діяльності, соціальної значущості своєї професії. Дослідники педагогічної майстерності в галузі фізичного виховання і спорту вважають, що створити науково-обґрунтовану методика підвищення педагогічної майстерності майбутнього вчителя фізичної культури можна на основі з'ясування процесів формування його особистості та соціально-психологічної структури його діяльності. Вирішення цієї проблеми актуально вже на початку навчання у ВНЗ, коли формується ставлення до обраної спеціальності та усвідомлюється її соціальна сутність. При цьому психолого-педагогічні дисципліни, які мають потужні можливості в особистісному і професійному розвитку студентів, доцільно розглядати як засіб входження майбутнього вчителя у світ професії. Основою формування педагогічної майстерності студентів є поетапна діяльність педагога, спрямована на допомогу студентам у самопізнанні своїх можливостей до педагогічної роботи, оволодіння знаннями педагогічної теорії та їх реалізацію в практичній діяльності у процесі самостійного пошуку шляхів вирішення педагогічних завдань.

Викладені положення детальніше розкриті в публікаціях автора [163; 165; 166; 169; 170; 262].

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Вирішення освітніх завдань, зумовлених соціально-економічними перетвореннями та новими вимогами до кваліфікації педагогічних працівників, мають нині важливе теоретичне та практичне значення. Це вимагає, зокрема, перебудови вищої освіти галузі ФКіС. Стоїть завдання удосконалення навчального процесу, яке дозволило б підвищити якість професійних знань, умінь і навичок майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту, вчителів фізичної культури. Цього можна досягти, застосовуючи на навчальних заняттях засоби і методи інноваційних технологій навчання, передусім, при вивченні психолого-педагогічних дисциплін. Досліджувана проблема співвідноситься із загальним напрямом модернізації системи вищої освіти, в якому намітилися тенденції переходу від переважно інформативних форм і методів до активних технологій навчання, перенесення акценту з навчальної діяльності викладача на самостійну діяльність студентів.

Справжній педагог «...перебуває у постійному пошуку своєї досконалості, який зумовлений не лише бажанням самотворчості а й обов'язком, покладеним на нього суспільством» [41, с. 6]. З таких позицій доцільно виходити у процесі модернізації професійної підготовки майбутнього учителя фізичної культури. У зв'язку з цим виникає необхідність теоретичного осмислення цілісної системи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ, що враховує специфіку їхньої професійної діяльності та відповідає сучасним вимогам до підготовки педагога, обґрунтування педагогічних умов ефективності нововведень у підготовці вчителів фізичної культури а також моделювання цієї системи.

Ю. Бабанський визначає педагогічні умови як чинники (обставини), від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи [15, с. 115], а Н. Посталюк – як супутні фактори, педагогічні обставини, які сприяють або протидіють прояву педагогічних закономірностей, зумовлених дією чинників [223, с. 93] (цілеспрямованих впливів). За А. Найном, це сукупність об'єктивних мож-

ливостей змісту, форм, методів, засобів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на вирішення поставлених завдань [183, с. 44-49].

Розвиваючи думку А. Литвина [149, с. 28] та інших дослідників, *педагогічними умовами формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ вважаємо заходи щодо організації навчально-виховного процесу у вищій школі галузі ФКіС, які забезпечують підвищення ефективності виховання, навчання та розвитку особистості майбутнього вчителя, покращення якості всіх складових його педагогічної майстерності шляхом реалізації нової парадигми освіти, оновлення змісту навчання, застосування сучасних методик і технологій, створення інноваційного освітнього середовища.*

У науково-педагогічній літературі існують різні підходи до класифікації педагогічних умов. В. Смірнов пропонує розділити умови ефективності педагогічної діяльності на об'єктивні та суб'єктивні [257]. Суб'єктивні: наявність у суб'єкта навчання вираженої потреби і стійких мотивів, прийняття ним цілі та програми діяльності; досвід організації та проведення навчальної діяльності: теоретична підготовленість, сформованість умінь і практичних дій та операцій; відповідність змісту і характеру діяльності індивідуальним особливостям суб'єкта; емоційно-психологічний і фізичний стан суб'єкта навчання. Об'єктивні умови:

а) організаційні та середовищні: переконливе мотивування і чітка постановка мети діяльності, раціональне планування, організація контролю, об'єктивне оцінювання; сприятливий морально-психологічний клімат; відповідні прийнятим нормам виробничо-побутові та санітарно-гігієнічні умови навчальної діяльності;

б) ресурсні умови: матеріально-технічне забезпечення; інформаційне забезпечення; кадрове забезпечення (компетентні керівники та організатори навчання, педагогічні працівники) [257].

Педагогічні умови також розділяють на: зовнішні, що створюють освітнє середовище, внутрішні, які визначаються власним потенціалом студента, і матеріальні, що формують обставини навчальної діяльності. Ми вважаємо, що матеріально-технічне забезпечення, обов'язкове для підготовки вчителів фізичної культури, слід вважати неодмінними передумовами освітнього процесу у ВНЗ галузі ФКіС.

Дослідники в галузі підготовки фахівців фізичного виховання і спорту виділяють умови, що сприяють підвищенню ефективності освітнього процесу, розвитку у студентів творчих умінь, які можна поділити на дві групи [16].

1) Умови, що визначають успішність оволодіння науковими знаннями:

- орієнтування студентів на розвиток пізнавальної активності й особистісний саморозвиток [59];

- урахування індивідуальних інтересів і потреб у навчальному процесі;

- формування професійно-педагогічної спрямованості [39];

- забезпечення та стимулювання мотивації самостійної діяльності [54];

- диференційований підхід до студентів.

2) Умови, пов'язані з технологічним забезпеченням навчального процесу:

- застосування системи послідовного ускладнення самостійних робіт студентів [22; 75];

- єдність теоретичної та практичної підготовки;

- різнорівневі завдання і завдання за вибором;

- використання елементів проблемного, розвивального навчання й активних методів навчання [22; 189; 105];

- емоційна насиченість занять;

- реалізація міжпредметної інтеграції;

- посилення контролю за результативністю навчання і прийняття єдиних критеріїв оцінки якості діяльності студентів [54].

Окремо зазначаються умови, які гальмують процес становлення майбутнього фахівця фізичного виховання і спорту [33, с. 35]:

- відсутність індивідуального підходу до здійснення студентами науково-дослідної роботи;

- специфіка ВНЗ (велика кількість часу на навчально-тренувальні заняття);

- неузгодженість можливостей студентів і об'єктивних вимог, пропонованих у процесі навчання;

- труднощі у виконанні самостійної діяльності студентів;

- нерозуміння студентами наукової термінології.

Деякі дослідники [159; 259, с. 157-158] сукупність загальних психолого-педагогічних умов ефективної професійної підготовки вчителів фізичної культури до педагогічної діяльності розподіляють на підгрупи: мотиваційно-цільові, процесуально-змістові, організаційно-технологічні, суб'єктно орієнтовані.

Цілісний аналіз теорії і практики педагогічної освіти у ВНЗ галузі ФКіС дозволив виявити й обґрунтувати умови формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури, забезпечення яких в освітньому процесі сприятиме як особистісному, так і професійному розвитку майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту:

- удосконалення психолого-педагогічної підготовки студентів шляхом інтегрування всіх її компонентів;
- системне врахування принципів формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури;
- застосування комплексу інноваційних технологій у підготовці студентів напряму «Фізичне виховання»;
- організація розвивального освітнього середовища ВНЗ галузі ФКіС.

Три перші умови, проаналізовані в підрозділах 2.1–2.3 нашої роботи, обов'язкові, але недостатні для вирішення проблеми дослідження [149, с. 11, 23]. Четверта умова (розд. 2.4), на нашу думку, об'єднує чинники впливу всього обґрунтованого комплексу умов, і саме від її успішної реалізації залежить максимально повне вирішення поставленої проблеми.

2.1 Удосконалення психолого-педагогічної підготовки студентів, майбутніх учителів фізичної культури

У Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України відзначено потребу вдосконалення змісту педагогічної підготовки шляхом поглиблення та професіоналізації мовної, філософської, політологічної, культурологічної, соціологічної, правознавчої, економічної, фізкультурно-оздоровчої освіти та її професійно-педагогічного спрямування [225]. Педагогічна діяльність має відрізнятися високим рівнем нормативності, соціальної відповідальності, морального

обов'язку, яскраво виявленим творчим характером [130]. Дієвість системи знань і вмій учителя забезпечується органічною єдністю теоретичної, методичної та практичної підготовки, що є ознакою сформованості педагогічної майстерності [198, с. 45]. Недостатня розвиненість котрогось компоненту в структурі педагогічної майстерності вчителя робить його педагогічний вплив малоефективним. Тому високий рівень майстерності потребує постійного розширення і поглиблення діапазону педагогічних знань, умій і навичок. Відповідно, розробляючи шляхи формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів фізичної культури у ВНЗ, слід брати до уваги всі компоненти їхньої професійної підготовки.

Принагідно зауважимо, що діяльність фізкультурного (спортивного) педагога, як правило, розглядають дуже вузько, виділяючи тільки її зовнішню сторону, – керування заняттями з фізичної культури (тренуваннями). Проте насправді вона має багатоаспектний педагогічний характер [135]. Це відображено в навчальному плані підготовки фахівців з фізичного виховання і спорту, що включає декілька блоків (див. розд. 1.3). Причому найбільший обсяг займають дисципліни професійної та практичної підготовки, зокрема курс професійно орієнтованої (спеціально-предметної) підготовки «Теорія і методика обраного виду спорту» (720 год.) та курс спортивно-педагогічного вдосконалення «Підвищення спортивної майстерності» (1440 год.), на які разом з практиками відводиться більше третини всього навчального часу: 2916 з 8640 год. Водночас педагогічно спрямовані дисципліни загальнопрофесійної підготовки «Теорія і методика фізичного виховання» (270 год.), «Педагогіка» (144 год.), «Психологія» (144 год.), «Основи педагогічної майстерності» (лише 72 год.), на наш погляд, занадто обмежені в часі.

На основі аналізу педагогічного досвіду Н. Степанченко зауважує, що, не зважаючи на проходження педагогічної практики (378 год.), студенти розглядають навчання у ВНЗ галузі ФКіС як підвищення спортивної, а не педагогічної майстерності [261, с. 144]. Таку ж тенденцію фіксують і російські фахівці [21; 49].

Проаналізуємо компоненти діяльності вчителя фізичної культури: структурні, що відображаються у знаннях, та функціональні, які виявляються в уміннях учителя. Структурні компоненти та їх характеристики [50; 95] подані в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Структурні компоненти діяльності вчителя фізичної культури

№ з/п	Компоненти	Характеристики компонентів
1.	ціннісно-цільовий	відображає розуміння й усвідомлення особистістю поставленої мети в ієрархії цінностей
2.	потребнісно-мотиваційний	визначає і формує потреби, мотиви діяльності та ступінь їх задоволення
3.	програмно-змістовний	характеризує конструювання навчально-тренувальної програми відповідно до закономірностей фізичного виховання
4.	діяльнісно-операційний	розкриває форми і методи формування знань, умінь і навичок та їх використання
5.	організаційний	пов'язаний з управлінням та організацією занять
6.	емоційно-вольовий	виявляється в напруженні волі у процесі пізнавальної діяльності, позитивних емоціях, які створюють атмосферу співробітництва, поліпшують умови навчальної роботи
7.	контрольно-регулювальний	забезпечує зворотний зв'язок у навчанні, своєчасне реагування на допущені помилки, певну систему їх виправлення
8.	оцінювально-результативний	передбачає оцінювання та самооцінювання якості знань, умінь, навичок

Дослідники наголошують, що ефективність роботи вчителя фізичної культури багато в чому залежить від розвитку функціональних компонентів (див. табл. 2.2) [133; 212]. Аналіз структурних і функціональних компонентів діяльності вчителя фізичної культури показує, що вони найбільше залежать від його загальнопедагогічної підготовки та практично всі формуються у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

Таблиця 2.2

Функціональні компоненти діяльності вчителя фізичної культури

№ з/п	Компоненти	Характеристики компонентів
1.	гностичний (пізнавальний)	пов'язаний з постійним узагальненням і систематизацією наукових знань, їх схематизацією та розширенням, перетворенням наукових знань у навчальні, вивченням загальних закономірностей педагогічних систем, аналізом діяльності педагогічної системи та всіх її підсистем; важливими є також: самопізнання власної діяльності; віково-анатомічних і психологічних особливостей учнів та особливостей комунікації в педагогічному процесі.
2.	проектувальний	передбачає проектування розвитку педагогічних систем з урахуванням потреб комплексного підходу до навчання і виховання учнів, науково-методичних розробок щодо змісту діяльності та засобів педагогічної взаємодії
3.	конструктивний	пов'язаний із добором та композицією навчально-виховного матеріалу відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів; плануванням і побудовою педагогічного процесу; визначенням структури своїх дій та вчинків; проектуванням навчально-матеріальної бази для здійснення фізичного виховання; спрямований на створення й удосконалення методик фізичного виховання, навчальних і методичних посібників для викладачів фізичної культури, посібників з методики аналізу ефективності психолого-педагогічної діяльності
4.	організаційний	пов'язаний з налагодженням загального ритму і режиму діяльності освітньої системи; передбачає залучення учнів до різноманітних видів діяльності, організацію учнівського колективу та перетворення його на інструмент педагогічного впливу
5.	комунікативний	реалізується в процесі передачі навчальної інформації і в процесі формування ділових, міжособистісних, групових відносин, налагодженні педагогічно доцільних взаємин з учнями, колегами, батьками, представниками громадськості; відображає регламентацію та регулювання інформації між педагогічною системою й адміністрацією, вчителями й учнями

Уявлення про ідеального вчителя характеризують певні показники, які є метою загальнопедагогічної підготовки. Найголовніші з них [30, с. 283]:

- «навченість» – вітчизняна (за національністю) та інтернаціональна, відповідно до поставлених перед учителем освітньо-виховних завдань;
- доступність педагогічних методів для учнів, тобто «методичність» знань як здатність ці знання ефективно викладати і сприймати;
- моральність педагога як зразок поведінки для вихованців;
- розуміння натури учня, бачення в ній задатків і здібностей до певного виду майбутньої діяльності;
- естетичність як необхідне постійне вміння учителя включати в процес педагогічної дії почуття прекрасного й піднесеного.

Студентський період, як період становлення майбутнього педагога, найскладніший щодо формування мотивів та інтересів до спортивного та педагогічного вдосконалення й самореалізації. У цьому зв'язку під час навчання у ВНЗ актуальним є формування у студентів особистісних уявлень про необхідність і престижність високого рівня самовдосконалення, різнобічної підготовленості, розвиток працездатності, у тому числі розумової [152]. Отже, необхідно формувати в майбутніх учителів фізичної культури потреби щодо отримання знань, які сприяли б розвиткові вмінь і навичок організації як власного спортивно-технічного вдосконалення, так і педагогічної майстерності.

Можливості для виховання цієї соціально-значущої особистісної потреби у студентів полягають, насамперед, у передачі системи знань, наукових уявлень про шляхи і засоби організації фізичного виховання людини, саму сутність фізичної активності людини, закони розвитку її фізичного потенціалу [152], про загальнодидактичні закони й закономірності.

Стосовно професійно орієнтованої підготовки вчителя фізичної виховання сучасні уявлення про механізми рухових навичок, які склалися на основі досягнень передових фізіологічних шкіл, відкидають спрощені погляди на автоматизовані рухові дії й показують складність їх архітекτονіки, що включає багаторівневе управління рухами, прогностичне моделювання дій та їх безперервної корекції

[119]. Тому проблема інтелектуалізації процесу навчання рухових дій передбачає опору на сучасні фізіолого-психологічні, теоретико-методичні та, особливо, психолого-педагогічні дослідження цього процесу, як і процесу навчання в його загальному вигляді. Тенденції інтелектуалізації вимагають також розширення і поглиблення системи професійно орієнтованих теоретичних знань, що повідомляються у процесі фізичного виховання [25, с. 240] та фундаменталізації психолого-педагогічних знань майбутніх учителів фізичної культури.

Разом з тим, інтелектуалізація нерідко трактується однобічно, пов'язується лише з чисто розумовою діяльністю, що призводить до хибних висновків щодо інтелектуального змісту рухової діяльності як специфічної основи фізичного виховання [19, с. 127; 63].

Побудова підготовки за принципом не тільки розвитку фізичних якостей, а й засвоєння методологічних знань щодо їх розвитку дозволяє інтегрувати уявлення студента про майбутню професійну діяльність [14; 27; 119]. Інтеграційна навчальна діяльність у процесі професійної підготовки вчителів фізичної культури передбачає творчу активність студентів та їхню безпосередню участь у контролі й оцінюванні своїх знань [45; 95; 97; 271, с. 35-36]. При цьому на перший план виходить активна, творча пізнавальна діяльність – процес засвоєння теоретичного матеріалу і вирішення завдань щодо застосування знань на практиці на основі елементів самостійного пошуку, передбачення (антиципації) і прогнозування результатів рішень та способів і процесів діяльності [14]. На думку А. Горчікова, рівень творчості означає, що на основі заданих умов, орієнтирів, фактичного матеріалу, результатів спостереження і пробних варіантів перетворень студенти зможуть самостійно [63]: описувати об'єкти або явища, в тому числі формулювати визначення і будувати свої комплекси вправ; пояснювати об'єкти і явища, в тому числі формулювати закономірності, властивості; формулювати принципи, правила і застосовувати їх на практиці, у тому числі самостійно.

Таким чином, провідною складовою професійної підготовки майбутніх вчителів у ВНЗ є загальнопедагогічна підготовка. У науковій літературі, присвяченій проблемам організації вищої педагогічної освіти, підкреслюється, що загальнопедагогічна підготовка становить основу, ядро всієї підготовки педагога у ВНЗ, є си-

стею, необхідною кожному вчителю для реалізації його соціально-професійних функцій, незалежно від його спеціальності [1].

Результатом процесу загальнопедагогічної підготовки вчителя є розвиток його особистості, що передбачає підвищення загальної культури, сформованість професійно значущих особистісних якостей, професійної компетентності, формування педагогічного мислення, педагогічної позиції та професійної орієнтації, оволодіння системою загальнопедагогічних методів і технологій тощо (тобто основних складових майстерності). На думку більшості дослідників, результативність загальнопедагогічної підготовки визначається по-перше: методами та засобами організації цього процесу, по-друге: його змістом, по-третє: організаційною структурою навчального процесу. Іншими словами, загальнопедагогічна підготовка трактується, як процес навчання студентів у ході занять з педагогічних дисциплін і педагогічної практики та його результат, що характеризується певним рівнем розвитку особистості вчителя, оволодіння педагогічною теорією й операційними сторонами діяльності педагога [294, с. 98].

Ми вважаємо, що *загальнопедагогічна підготовка є стрижневим елементом професійної підготовки вчителя фізичної культури*, як процес і результат вивчення педагогічних дисциплін та освоєння педагогічної практики, в ході якого відбувається розвиток загальнопедагогічної культури і формування педагогічної майстерності особистості майбутнього вчителя.

Виховання особистості вчителя і його професійна підготовка – єдиний, цілісний, неподільний, внутрішньо пов'язаний процес [256]. Метою загальнопедагогічної підготовки є формування загальнопедагогічної культури вчителя.

Професійна культура особистості вчителя фізичної культури розглядається як інтеріоризований* компонент загальної культури, який має властивості цілого і виконує функцію її проектування у сферу педагогічної діяльності. Професійна культура виражається в системі професійних якостей особистості, є узагальненим показником професійної компетентності вчителя, передумовою його ефективної професійної діяльності [96]. *Загальнопедагогічна культура* вчителя фізичної куль-

---

* Інтеріоризація (від лат. *interior* — внутрішній) — психологічне поняття, що означає формування розумових дій і внутрішнього плану свідомості через засвоєння зовнішніх дій і соціальних форм спілкування.

тури – цілісне багаторівневе утворення, якісні характеристики якого детерміновані формуванням педагогічної майстерності особистості на основі розвитку її педагогічних здібностей і педагогічних якостей, засвоєння педагогічних цінностей, становлення професійної спрямованості, суб'єктної позиції, рефлексії тощо. З іншого боку, педагогічна культура інтегрує різні елементи свідомості та практичної діяльності, містить у своїй основі світоглядну, моральну, інтелектуальну, емоційну, естетичну та фізичну сторони культури. У ній виражається ставлення майбутнього вчителя до педагогічної діяльності-дії, розуміння її суті, своєї ролі та свого місця в педагогічному процесі, характер соціальної підготовки, стиль повсякденної педагогічної діяльності, спілкування, поведінки, ставлення до самоосвіти [46].

У педагогіці відбувається процес безперервного накопичення інформації шляхом пояснення різних явищ і процесів, формулювання принципів, виявлення нових закономірностей тощо. Вища педагогічна освіта забезпечує можливість пізнання майбутніми вчителями обраної професійної діяльності на рівні наукового осмислення процесів навчання і виховання. Від того, якою мірою у кожного студента сформований інтерес до науково-педагогічних знань, залежить їх поповнення, оновлення, готовність узгоджувати свою практичну діяльність з розвитком науки [196]. Опора на науково-педагогічні знання сприяє формуванню інтересу до практичної професійної діяльності.

Система загальнопедагогічних знань характеризується діалектичним взаємозв'язком теоретичного знання про закономірності, сутності, принципи організації навчання і виховання та емпіричного знання про педагогічні факти, який конкретно відображає реальну педагогічну практику, емпіричний базис педагогічної теорії. Знання теорії педагогіки дозволяє майбутнім вчителям правильно розуміти і пояснювати факти та явища освітнього процесу, ефективно будувати свою діяльність з виховання та навчання учнів, створює можливість передбачення її результатів. Володіння загальнопедагогічними знаннями допомагає вчителю фізичної культури успішно виконувати обов'язки вихователя, викладача, організатора педагогічного процесу. Реалізуючи ці завдання, він виконує конкретні види педагогічних дій, результативність яких визначається знанням методологічних основ пе-

дагогічної науки, теорії виховання, теорії освіти і навчання, теорії управління педагогічними системами та історії розвитку педагогічних ідей і концепцій.

Таким чином, загальнопедагогічні знання створюють основу для оволодіння майбутніми вчителями фізичної культури механізмами професійної діяльності, її змістовною та операційною складовими. Відображаючи ці складові, загальнопедагогічні знання є, по-перше, знаннями про сутність і зміст педагогічної діяльності, по-друге, знаннями про науково обґрунтовані способи організації навчально-виховного процесу. Змістовний та операційний компоненти професійно-педагогічної діяльності мають бути тісно пов'язані та становити єдину систему.

Основними структурними елементами системи загальнопедагогічних знань є:

- знання фундаментальних педагогічних ідей, концепцій, закономірностей;
- знання провідних педагогічних теорій, основних категорій і понять;
- знання основоположних педагогічних фактів і явищ;
- прикладні знання про загальну методику навчання і виховання учнів [1].

Педагогічні знання вчителя реалізуються у практичній діяльності та органічно пов'язані з педагогічними вміннями, які, в свою чергу, є формою функціонування педагогічних знань учителя фізкультури. Вміння можна визначити і як пристосування одержаних у процесі підготовки знань до конкретних умов педагогічної діяльності [294, с. 106]. Рівень загальнопедагогічної підготовки випускників ВНЗ визначається їхньою здатністю застосувати отримані знання в реальній навчально-виховній діяльності (компетентністю).

У науковій літературі відображені різні підходи до опанування педагогічних умінь у ВНЗ. Розроблені професіограми, які визначають зміст і систему загальнопедагогічних знань, необхідних вчителю конкретної спеціальності, а також перелік відповідних педагогічних загальних і специфічних умінь і навичок. Наприклад, для вчителів фізичної культури визначено такі специфічні вміння: організовувати спортивні змагання та фізкультурно-масові заходи, правильно пояснювати і показувати фізичні вправи тощо [218]. Разом із засвоєнням загальнопедагогічних знань і умінь відбувається процес формування педагогічного світогляду і методологічного мислення майбутнього вчителя, педагогічної спрямованості його особистості,

ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності. Це перетворює зміст загальнопедагогічної підготовки в компонент особистості вчителя, який включається в її структуру [294, с. 108], формуючи педагогічну майстерність.

Виховання вчителя фізичної культури, який визнає пріоритет особистісних освітніх цінностей і спроможний побудувати індивідуальну освітню траєкторію учня, вимагає особливих підходів. Передусім такий учитель повинен мати якісну загальнопедагогічну підготовленість.

Загальнопедагогічна підготовка вчителів фізичної культури у ВНЗ передбачає систему різних форм, а також видів навчальної діяльності майбутніх учителів: *навчально-пізнавальної, навчально-практичної та самостійної практичної*. Навчально-пізнавальна діяльність із загальнопедагогічних дисциплін розглядається як процес вирішення навчальних завдань щодо застосування теоретичних знань на практиці й у ході виконання практичних завдань з теоретичних дисциплін, спрямованих на пізнання закономірностей, принципів, способів організації педагогічних операцій, опанування основ фізичного виховання. Самостійна практична діяльність передбачає вирішення завдань з організації фізичного виховання школярів на основі самостійного планування, виконання запланованого й осмислення результатів власної діяльності. Організація діяльності студентів у процесі загальнопедагогічної підготовки має носити комплексний *інтегрований* характер, спрямований на забезпечення взаємозв'язку різних видів діяльності майбутніх учителів. Такий взаємозв'язок реалізується шляхом інтеграції різноманітних її видів, коли здобуваючи знання майбутні вчителі використовують їх при вирішенні практичних завдань, а в практичній діяльності спостерігають прояв педагогічних закономірностей, осмислюють та узагальнюють знання. У навчально-практичній діяльності інтегрується пізнавальна і практична діяльність майбутніх учителів; вона організовується як на аудиторних заняттях, так і в період педагогічної практики.

У процесі підготовки вчителя в системі вищої професійної освіти загальнопедагогічна підготовка виконує *освітню, виховну, розвивальну, координаційну й інтегровальну функції* [1], що реалізуються в єдності та взаємозв'язку. Реалізація освітньої функції забезпечує засвоєння студентами системи наукових знань (понять, законів, принципів, закономірностей педагогічного процесу) і педагогічних

операцій (аналізу, цілепокладання, проектування, виконання, експертизи, корекції тощо) на основі інтеграції теоретичної та практичної складових загальнопедагогічної підготовки. Виховна функція реалізується в тісному взаємозв'язку процесу засвоєння основ педагогічної теорії й технології з освоєнням педагогічних цінностей і відносин, формуванням професійної спрямованості особистості майбутнього вчителя. Розвивальна функція загальнопедагогічної підготовки відображає її вплив на розвиток особистості студента, формування його професійних здібностей, творчого ставлення до майбутньої педагогічної діяльності. Координаційна функція полягає у налагодженні взаємозв'язків гуманітарних і соціально-економічних дисциплін, дисциплін природничо-наукової (фундаментальної) і загальнопрофесійної підготовки, а також дисциплін професійної та практичної підготовки шляхом переосмислення, добору та інтерпретації матеріалу цих дисциплін щодо застосування у фізкультурно-педагогічній діяльності. Інтегровальна функція полягає в тому, що загальнопедагогічна підготовка акумулює знання й вміння, отримані студентами в період навчання у ВНЗ, і спрямовує їх на вирішення професійних завдань, поставлених перед учителем фізичної культури.

Практика сучасної вищої фізкультурно-педагогічної освіти свідчить, що традиційна організація загальнопедагогічної підготовки студентів не забезпечує повною мірою ефективне засвоєння професійно-педагогічних знань і оволодіння пов'язаних з ними прийомів і операцій, не створює передумов для успішного формування загальнопедагогічної культури особистості майбутнього вчителя.

Серед об'єктивних причин такого стану можна назвати недоліки педагогічного процесу як складного багатозначного і досить суперечливого феномену. У змісті загальнопедагогічної підготовки він передається через узагальнені теоретичні положення, і тому для студентів, які не володіють достатнім особистим педагогічним досвідом, є занадто абстрактним. Значна частина студентів сприймає навчально-виховний процес, спираючись на свій досвід особистої участі в ньому, який, переважно, обмежується навчанням у загальноосвітній школі. Тому це сприйняття є сприйняттям школяра, а не педагога, внаслідок чого багато студентів не можуть співвідносити реальності навчально-виховного процесу з вивченими положеннями теорії педагогіки. У результаті, приступаючи до практичної навча-

льно-виховної діяльності в період педпрактики, майбутні вчителі фізкультури виявляються належно непідготовленими до педагогічної діяльності, що змушує їх діяти згідно з власними інтуїтивними уявленнями. Від них «вислизає» мотиваційно-ціннісна сторона діяльності вчителя, натомість засвоюється лише її зовнішня, процесуальна сторона. У такій ситуації загальнопедагогічні знання, одержувані студентами у ВНЗ, залишаються абстрактними, не стають об'єктом їх рефлексії, власним надбанням особистості, не пов'язуються з професійною діяльністю вчителя фізичної культури. Ця обставина, на нашу думку, багато в чому зумовлена й тим, що в ході загальнопедагогічної підготовки недостатньо враховуються інтереси і потреби студентів, їхня спортивна спеціалізація тощо.

Отже, основним недоліком загальнопедагогічної підготовки вчителя фізичної культури є диспаритет її теоретичної та практичної складових, розрив між ними. У ліквідації цього диспаритету закладений, на наш погляд, головний резерв підвищення ефективності загальнопедагогічної підготовки та професійної майстерності вчителя загалом. Викладене передбачає відмову від традиційної побудови системи психолого-педагогічної підготовки вчителів фізичної культури.

Удосконалення професійної підготовки вчителя фізичної культури стає можливим лише при переході на принципово інші методологічні та концептуальні засади її організації. Однією з них є концепція загальнопедагогічної підготовки студентів, розроблена на основі аксіологічного, антропологічного, культурологічного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого та системного підходів (див. розд. 1.2), а також інтеграція її теоретичної та практичної складових, орієнтована на реалізацію *загального, специфічного й індивідуального*.

Вважаємо, що вчитель фізичної культури має досконало опанувати базові педагогічні знання й уміння, які слугуватимуть підґрунтям для одержання спеціальнопрофесійних компетенцій, а також для реалізації індивідуальних професійно-особистісних потреб. Неповторність педагогічної майстерності кожного вчителя, його індивідуальний стиль і особистісна професійна позиція виробляються на своєрідному фундаменті, основу якого і становить загальнопедагогічна підготовка. Разом з тим, у процесі навчання необхідно враховувати індивідуальні, особистісні особливості студентів, їх інтереси та здібності (педагогічний потенціал).

Отже, процес загальнопедагогічної підготовки повинен забезпечувати взаємозв'язок загального, особливого й індивідуального, що досягається за рахунок її змісту, який забезпечується єдністю трьох взаємозумовлених компонентів: фундаментальних знань у галузі педагогіки, специфічних (професійно орієнтованих) знань і умінь, що відображають напрям фізичного виховання і спорту, та диференційованих знань й умінь залежно від спеціалізації, а також передбачає врахування інтересів і уподобань самих студентів. Тобто, можна говорити про виділення у змісті загальнопедагогічної підготовки ядра, доповнення та конкретизації [1].

Загальне у змістовному значенні включає формування загальнопедагогічної культури особистості студента, засвоєння ним загальнопедагогічних знань і вмінь, які становлять основу підготовки майбутнього вчителя, а в процесуальному аспекті – фронтальні та групові форми і методи цієї підготовки. Загальнопедагогічна підготовка є процесом пізнання і засвоєння основ педагогічної теорії та практики. При цьому педагогічна теорія, з одного боку, є засобом пізнання, пояснення і прогнозування педагогічної практики, а з іншого – інструментом удосконалення шкільної практики, основою аналізу та критерієм оцінювання її ефективності. Вона допомагає вчителям не лише пояснювати педагогічні факти та явища, а й передбачати їх виникнення, перетворювати, конструювати навчально-виховний процес. Педагогічна теорія розкриває загальні закономірності розвитку навчання і виховання, фундаментальні ідеї й положення педагогічного процесу, але не в змозі враховувати конкретні умови, в яких цей процес здійснюється. Тому теорія знаходить застосування і подальший розвиток у практичній діяльності вчителя для обґрунтування педагогічних фактів і явищ, прогнозування шляхів їх розвитку.

Практика виховання і навчання пізнається студентами як опосередковано, у вигляді узагальнених теоретичних положень педагогіки, так і безпосередньо, в ході участі в навчально-виховній діяльності. Водночас, педагогічна практика – це не досвід одного або кількох вчителів. Вона не може зводитися до опису та відтворення цього досвіду, оскільки досвід завжди конкретний та індивідуальний, правильний для певних умов та обставин. Однак, його обґрунтування можливо лише в порівнянні з іншим досвідом та іншими умовами, тобто для опису конкретного

досвіду необхідно застосування теорії. Таким чином, педагогічна практика є засобом застосування та, водночас, джерелом розвитку педагогічної теорії.

Науково-педагогічні знання функціонують, реалізуються у практичній діяльності вчителів, яка поєднує теорію та досвід. Єдність теорії і практики реалізується в меті, змісті та методах підготовки, в організації навчально-виховного процесу з психолого-педагогічних дисциплін. І чим вище ступінь цієї єдності в діяльності педагога, тим вище рівень його професійної майстерності. Водночас, загальнопедагогічна підготовка майбутніх учителів має забезпечувати їхню здатність до творчого опрацювання теорії педагогіки, загальної практики виховання і навчання, аналізу власного досвіду педагогічної діяльності для ефективної організації навчально-виховного процесу в сучасних, швидко змінюваних реаліях.

Зміст *специфічного* в загальнопедагогічній підготовці вчителя фізичної культури включає осмислення сутності фізичної виховання і засвоєння способів його екстраполяції на практику педагогічної діяльності. При цьому фізична культура виступає як базове начало соціально-культурного буття індивіда, основоположна модифікація його загальної культури [46]. В основу фізичного виховання має покладатися опанування цінностей фізичної культури, які забезпечують біологічний потенціал життєдіяльності, розвиток соціальної активності та креативності особистості. У процесуальному сенсі це потребує впровадження нових технологій проведення аудиторних занять, особливої організації педагогічної практики.

Однією з провідних форм підготовки вчителів фізичної культури є педагогічна практика, яка має забезпечити практичне пізнання закономірностей та оволодіння способами організації професійної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури. У загальнопедагогічній підготовці педпрактика має важливе значення для реалізації єдності її теоретичної та прикладної складових, синтезу й інтеграції теорії та практики. Призначення педпрактики полягає також в організації безпосереднього знайомства студентів з реальним педагогічним процесом, забезпеченні зв'язку педагогічних дисциплін зі шкільною дійсністю. Пройшовши практику, студенти отримують можливість зіставити з нею досліджуване на теоретичних заняттях і навпаки, вчать бачити за явищами і подіями шкільного життя прояв педагогічних закономірностей. Майбутні вчителі пробують свої сили в педагогічній

діяльності, безпосередньо включаються в організацію освітнього процесу: проводять перші самостійні уроки, позакласні фізкультурно-масові заходи тощо.

У шостому семестрі в ЛДУФК проводиться найтриваліша в часі педагогічна практика, під час якої студенти виконують обов'язки вчителя практично в повному обсязі. У зміст діяльності практикантів пропонується вносити завдання, виконання яких не лише вимагатиме актуалізації теоретичних знань, отриманих в процесі аудиторних занять за основними педагогічними курсами, а також сприятиме встановленню міжпредметних зв'язків дисциплін психолого-педагогічного циклу з методикою фізичного виховання [262, с. 440].

Дослідженнями доведено, що програма педагогічної практики має передбачати проведення спостережень за активністю учнів у навчальній роботі та їхніми взаєминами як на уроках, так і під час перерв, вивчення стійкості уваги, емоційних станів, мотивів навчання школярів. Відображенням специфіки ВНЗ галузі ФКіС стали такі завдання, як вивчення і аналіз стану здоров'я учнів, співбесіда з учителем фізкультури, проведення з учнями рухливих ігор і фізкультхвилинок. Студентам під час педпрактики необхідно навчитися виділяти й фіксувати основні етапи уроку та витрачений на них час, спостерігати за діяльністю вчителя й учнів на кожному етапі, осягати двосторонній характер навчального процесу, тісний взаємозв'язок викладання й учіння [52]. Удосконалення загальнопедагогічної підготовки можливе шляхом посилення ролі педагогічної практики, інтеграції теоретичного та практичного аспектів навчання вчителя фізичної культури.

Індивідуальний компонент загальнопедагогічної підготовки реалізується на операційному рівні шляхом диференціації та індивідуалізації самостійної роботи студентів. Під самостійною роботою розуміють організаційну форму навчального процесу (разом з лекціями, лабораторними і практичними заняттями), яка передбачає виконання студентами завдань під керівництвом викладача в аудиторний і позааудиторний час [184; 209]. Види цієї роботи відрізняються за рівнем самостійності пізнавальної діяльності студентів, способами контролю та оцінювання: 1) Індивідуальна робота за завданням викладача (огляд літератури з теми; підготовка повідомлення на семінарі, лекції, педпрактиці; відвідування школи, бібліотеки, центру творчості тощо); 2) Самостійна робота в позааудиторний час з проблем, які

запропоновані викладачем, або самим студентом за допомогою викладача (підготовка реферату, виступу на проблемній групі, розроблення конспекту позакласного заходу тощо); 3) Навчально-дослідна робота (складання проекту, написання курсової та дипломної роботи); 4) Студентська науково-дослідна робота (з наукової проблеми кафедри, що поєднується із проведенням власного дослідження).

Науково-дослідна діяльність студентів спрямована на здобуття навичок творчої роботи з педагогічними фактами, оволодіння принципами і методами їх отримання, оцінювання й аналізу [262, с. 441].

Особлива роль самостійної роботи студентів у процесі індивідуалізації загальнопедагогічної підготовки зумовлена її функціональними завданнями, головними з яких є поглиблене засвоєння теоретичних знань, формування у студентів потреби в їх постійному оновленні та поповненні, оволодіння прийомами і способами самоосвітньої діяльності, розвиток методологічної культури, професійного мислення, рефлексії, ставлення до майбутньої педагогічної діяльності тощо. Усе це складає загальнопедагогічну культуру особистості вчителя.

Забезпечення цілісності загальнопедагогічної підготовки, взаємопроникнення теорії та практики, дозволяє реалізувати єдність загального, особливого та індивідуального, що, в свою чергу, детермінує підвищення якості професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичної культури і має значний вплив на формування їхньої педагогічної майстерності.

На підставі теоретичного аналізу сутності, змісту, структури, функцій загальнопедагогічної підготовки та наукових досліджень [294, с. 124-125] ми побудували її вдосконалену схему (рис. 2.1).

Успішність загальнопедагогічної підготовки забезпечується органічним зв'язком між засвоєнням теоретичних знань і формуванням на їх основі практичних умінь, використання теоретичних знань під час проходження педагогічної практики [262, с. 439]. Робота всіх викладачів ВНЗ галузі ФКіС, зокрема загальнопедагогічних, професійно орієнтованих дисциплін і дисциплін спортивно-педагогічного вдосконалення, має спрямовуватись не лише на підвищення спорти-

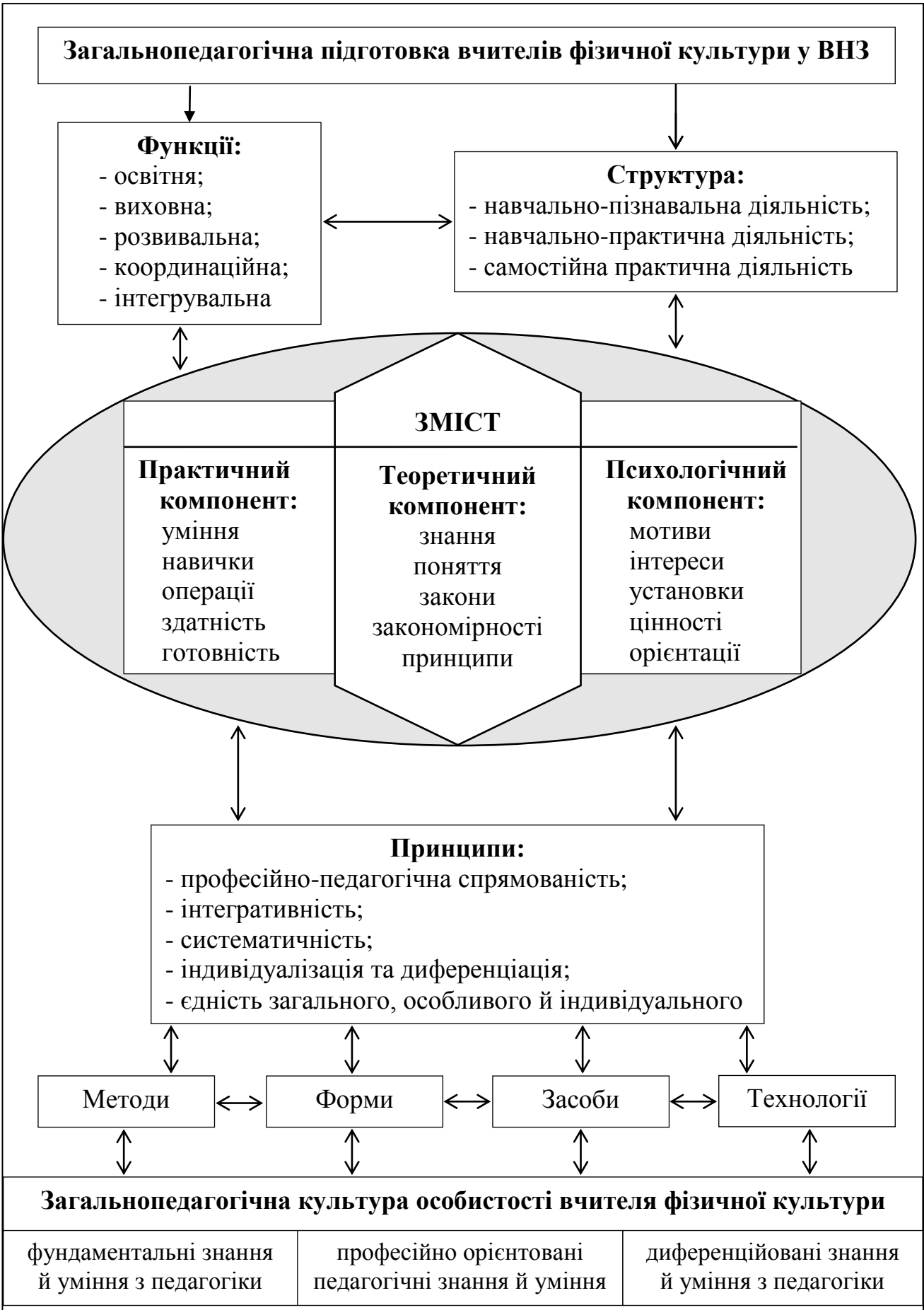

Рис. 2.1 Схема загальнопедагогічної підготовки вчителів фізичної культури

вно-професійної кваліфікації, виведення студентів на вищий рівень функціонального стану, фізичної, технічної, психологічної готовності, а й на моральне виховання і формування професійно-педагогічної майстерності студентів [121].

Отже, загальнопедагогічна підготовка виконує важливу роль у професійній освіті фахівців фізичного виховання і спорту. У зв'язку з цим виникає потреба інтегрування на її основі всіх компонентів психолого-педагогічної освіти з урахуванням специфіки професійної діяльності вчителя фізичної культури та відповідно до сучасних вимог до навчання педагога в системі вищої професійної освіти [294, с. 95]. Удосконалення психолого-педагогічної підготовки студентів шляхом інтегрування її компонентів дозволяє одержати їм належний обсяг знань, умінь і навичок, ефективно вирішувати освітні та виховні завдання. Такий підхід забезпечує задоволення потреб студентів, розкриття їхніх професійних і педагогічних здібностей, формує у них стійкий інтерес до педагогічних засад фізичного виховання, що є передумовою підвищення педагогічної майстерності майбутніх учителів.

2.2 Принципи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури

Глобальні соціокультурні процеси на початку ХХІ ст., сучасний рівень інформатизації та технологічності суспільства висувають нові вимоги до особистості, суттю яких є висока майстерність у професійній діяльності, гармонійно поєднана із соціальною відповідальністю. Особливо важливо це для освітян.

Аналіз державних документів [86; 185; 187; 225; 287] свідчить про те, що вирішення основних завдань і реалізація першочергових напрямів реформування освіти (оновлення методів навчання; зміцнення зв'язку професійної освіти з практикою і науковими дослідженнями; створення механізму систематичного оновлення змісту освіти всіх рівнів; ліквідація відставання у стандартах і якості викладання; забезпечення соціальної адаптації випускників; розвиток варіативності та доступності освітніх програм тощо) неможливо без усвідомлення сутності змін, що відбуваються в суспільстві, і вироблення адекватних шляхів їх здійснення з

боку педагогів усіх рівнів. Тобто необхідна готовність і здатність вчителя стати провідником нагальних змін в освітній галузі.

Нові тенденції суспільного світогляду, варіативність наукового прогресу, діалог і співпраця потребують актуалізації суб'єктної позиції викладача як елемента педагогічної майстерності, що виражається у здатності науково обгрунтовано впливати на результати навчання, усвідомлювати себе носієм знань, бути стратегом професійної діяльності, осмислювати зв'язки власного «Я» з учасниками цілісного освітнього процесу. Формування і розвиток педагогічної майстерності дозволяє пізнавати, прогнозувати і перетворювати дійсність; удосконалювати професійну компетентність протягом усього життя. У процесі становлення педагогічної майстерності «розкриваються» резерви особистісного потенціалу педагога, тим самим даючи можливість оптимізувати його педагогічний вплив відповідно до потреб освітнього середовища [239, с. 127-128].

Незважаючи на те, що проблеми педагогічної теорії і практики вивчає з позицій різних наук велика когорта науковців і методистів, саме вчителів належить провідна роль у вирішенні цих проблем на практиці. Саме йому доводиться зрештою інтегрувати й використовувати результати досліджень з метою ефективної організації навчання з урахуванням конкретних, часто – унікальних ситуацій. Тому одним із найважливіших завдань підготовки майбутнього вчителя фізичної культури є формування і розвиток педагогічної майстерності.

Становлення педагогічної майстерності майбутніх учителів на етапі навчання у ВНЗ потребує, на наш погляд, проектування освітнього середовища, здатного забезпечити реалізацію та психолого-педагогічний супровід відповідних технологій навчання. В якості концептуальної методології проектування такого середовища ми використовували системний, діяльнісний та особистісно орієнтований, а також аксіологічний, антропологічний і культурологічний підходи (розд. 1.1). Положення цих підходів відображаються в певних педагогічних принципах (опосередковано, через закономірності навчання).

Принципи навчання – система основних дидактичних вимог до навчального процесу, дотримання яких забезпечує його ефективність [51, с. 271]. Ці принципи взаємопов'язані та служать основоположними напрямками навчально-виховного

процесу, які визначають основні вимоги до його змісту, управління, методики та форм організації навчальної діяльності. Серед них виділяють загальнодидактичні – спільні для організації навчального процесу в усіх закладах освіти. Відомий і комплекс принципів професійного навчання (фундаменталізації та професійної спрямованості тощо). Дослідники виокремлюють також свої, специфічні принципи. У наукових дослідженнях кількість принципів та їх формулювання значно відрізняються. На думку Президента НАПН України В. Кременя, інноваційні освітні проекти трансформують класичні дидактичні принципи. Загальна стратегія педагогічної науки полягає в перетворенні принципів на адекватні структурні складові технологічного рівня [122, с. 24].

Загальнопедагогічна підготовка майбутніх учителів у системі вищої педагогічної освіти, розглянута в попередньому розд. 2.1, будується на сформульованих у працях О. Абдулліної, І. Загвязінського, В. Нікітенко, В. Сластьоніна та ін. [1; 84; 191; 254] принципах, що втілюють основні підходи до організації навчання у вищій школі (С. Архангельський, Ю. Бабанський та ін.) [11; 15]. Важливими в організації загальнопедагогічної підготовки вчителя прийнято вважати принципи: цілісності, науковості, зв'язку теорії і практики, систематичності та послідовності, єдності навчання і виховання. На підставі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми та узагальнення досвіду практичної організації загальнопедагогічної підготовки вчителя фізичної культури визначено такі специфічні принципи: професійно-педагогічної спрямованості; інтегративності; індивідуалізації та диференціації; єдності загального, особливого та індивідуального.

У змісті курсу «Теорія і методика фізичної культури» виділяють наступні загальнодидактичні принципи: свідомості й активності учнів; науковості; міцності знань, умінь, навичок; наочності; доступності; індивідуалізації; систематичності та послідовності. У різних підручниках і навчальних посібниках ці принципи можуть бути сформульовані по-різному, іноді їх перелік дещо розширюється, але в цілому, у змісті даного курсу увага акцентується саме на перерахованих вище загальнодидактичних принципах організації навчально-виховного процесу. Автори підручників і навчальних посібників з цієї дисципліни [14; 162 та ін.] відзначають, що ці принципи мають загальний характер і мають конкретизуватися стосовно фізично-

го виховання. При цьому необхідно відзначити, що принципи не слід сприймати як щось беззаперечне, вони мають перевірятися й альтернативно реалізуватися у навчальній практиці, коригуватися відповідно до освітніх процесів.

Для формування інноваційного педагога важливо враховувати [171]:

1) Принцип рефлексії на власний психолого-педагогічний досвід. Для цього необхідно опанувати способи аналізу й варіативності умов, чинників та результатів локальних і масштабних педагогічних ситуацій з різних (насамперед, психологічних) позицій. Гнучкий підхід до педагогічного досвіду вчителя, кваліфікований аналіз і вибірково-оцінне ставлення до раніше засвоєних методів у поєднанні з опануванням нових психологічних знань забезпечують продуктивний синтез психолого-педагогічних знань, новий рівень професійної компетентності. Рефлексія розкривається у використанні аналізу педагогічної діяльності та її результатів, що охоплює оцінювання професійного рівня, прогнозування професійної успішності, організацію самопізнання та самодіагностики, підтримання стійкого оперативного зворотного зв'язку (з учнями, колегами, адміністрацією).

2) Принцип орієнтувально-пошукової позиції педагога щодо будь-яких аспектів педагогічного досвіду. Сформованість такої позиції забезпечує обґрунтований підхід до оцінювання можливостей і особливостей реалізації конкретних способів педагогічної взаємодії, визначення умов і меж їх застосування.

3) Принцип цілісного підходу до аналізу проблемних педагогічних ситуацій. Особливість таких ситуацій в освітньому процесі полягає в наявності великої кількості учасників, які характеризуються своїми функціями, способами взаємодії та інтересами. Тому спроби вирішити проблемну ситуацію, спираючись лише на локальні ознаки, зазвичай, є невиправданими.

4) Принцип формування вміння вирішувати завдання колегіально з іншими учасниками (учнями, колегами). Це забезпечує можливість зіставлення своїх поглядів з іншими, пошуку оптимальних рішень не лише завдяки відстоюванню власних позицій, а й за допомогою аналізу усіх пропозицій, спільного їх генерування.

Реалізація цих принципів забезпечує системність у підготовці педагога до інноваційної діяльності як у період навчання, так і на етапі післядипломної освіти та у процесі безперервного вдосконалення педагогічної майстерності.

З урахуванням виявлених особливостей на основі вивчення наукових джерел [101; 294, с. 30] ми визначили та проаналізували найбільш важливі **принципи формування педагогічної майстерності** майбутніх учителів фізичної культури:

- цілісності педагогічного процесу;
- індивідуалізації та диференціації;
- професійно-педагогічної спрямованості;
- єдності освітньої та науково-педагогічної діяльності;
- соціокультурної детермінації підготовки майбутнього вчителя;
- безперервності та наступності педагогічної освіти;
- включеності педагога в інноваційну діяльність;
- імплікації загальної та педагогічної культури;
- фасилітації;
- спільної творчої діяльності;
- професійно-педагогічного самовдосконалення.

Принцип *цілісності педагогічного процесу* забезпечується охопленням усіх сфер особистості, а саме: а) емоційно-чуттєвої, де емоції і переживання допомагають відчувати переваги високих фізичних кондицій; б) когнітивної, де знання дозволяють індивіду усвідомлювати переваги здорового способу життя; в) вольової, де система тренувального характеру сприяє виробленню системи самовпорядкування та корекції. Системне, цілісне бачення об'єктів педагогічної діяльності-дії є одним із найважливіших показників сформованості педагогічної культури. З іншого боку, системність і цілісність дозволяють зрозуміти й осмислити її багатоаспектність у моральному, дидактичному, екологічному, інноваційному проявах.

Цей принцип передбачає умовне виокремлення сторін, елементів, відносин, на основі якого постійно співвідносяться одержувані результати з перебігом усього педагогічного процесу. У нашому дослідженні принцип цілісності педагогічного процесу реалізується у вигляді особливого опису системи та процесу формування цілісного педагогічного знання майбутнього вчителя, відмінного від опису виділених структурних елементів, а також обґрунтування інтенції на особливості даної системи середовища, в основі якої лежить її внутрішня активність [101].

Реалізація *принципу індивідуалізації та диференціації* передбачає, з одного боку, урахування індивідуальних особливостей студента, індивідуальний темп його просування в освоєнні культурно-педагогічних цінностей, з іншого – урахування індивідуальних особливостей студентів, об'єднаних у групи для спільної діяльності за ознаками віку, рівня навченості, професійних інтересів тощо. Індивідуалізація і диференціація проявляються в технологіях формування професійно-педагогічної культури, у відборі змісту психолого-педагогічної освіти, розробці навчальних планів і програм, підготовці навчальних посібників тощо.

Сутність принципу полягає у визначенні стратегії й тактики формування цілісного педагогічного знання і реалізується в кількох напрямках: у розробці технології формування цілісного педагогічного знання, відборі змісту, складанні навчальних програм, підготовці навчальних посібників і методичних рекомендацій. Принцип індивідуалізації та диференціації забезпечує професійно-педагогічну підготовку, орієнтовану на розвиток здатності студентів до оцінювання особистісних, професійно важливих якостей, а також «прийняття» й усвідомлення цінності прийомів індивідуалізації та диференціації в освітньому процесі ВНЗ і школи.

Принцип професійно-педагогічної спрямованості освітнього процесу у ВНЗ передбачає: професійну зорієнтованість особистості студента і викладача, яка виявляється в низці професійно-особистісних характеристик; професійну спрямованість діяльності студентів, викладачів, наукових підрозділів закладу, що реалізується в навчальній, науковій і педагогічній діяльності; професійну спрямованість освітнього процесу, що забезпечує створення необхідних умов для вільного розвитку і прояву професійних особливостей особистості викладачів і студентів.

Професійна спрямованість освітнього процесу проявляється також у сформованості психологічної готовності його учасників до усвідомленого, самостійного оволодіння професією. Ця готовність включає зміст уявлень педагога про психологічну сутність педагогічної діяльності-дії, почуття особистісної значущості цієї діяльності, готовність до прийняття відповідальності й до спілкування, потребу в самоактуалізації тощо. Реалізація принципу професійної спрямованості цілісного педагогічного процесу у ВНЗ забезпечує підґрунтя для поєднання загальної

та професійної культури особистості, що є важливою складовою підготовки вчителя в системі вищої педагогічної освіти.

Принцип єдності освітньої та науково-педагогічної діяльності базується на спільності компонентів цих видів діяльності (аналітичний, прогностичний, конструктивний, організаційний, комунікативний). Розбіжності виявляються в цілях, змісті, методах, що вимагає різної концентрації інтелектуальних, вольових, емоційних сил. У науковій роботі провідну роль відіграють аналітичний і прогностичний компоненти, у педагогічній – конструктивний, організаційний, комунікативний. Наукова діяльність становить основу педагогічної, але провідною є педагогічна складова, її організація, контроль, оцінювання результатів [195, с. 18-20].

Принцип соціокультурної детермінації підготовки майбутнього вчителя впливає із взаємозв'язку культурних процесів, освіти, виховання і суспільно-історичного прогресу, взаємозв'язку економіки, культури та психолого-педагогічної науки. Утверджена в суспільстві соціокультурна ситуація впливає на цілі, зміст, функції та форми освіти і підготовки кадрів, на характер науково-педагогічної діяльності [294, с. 33]. Цей принцип детермінує вимоги педагогічної теорії і практики щодо переорієнтації процесу підготовки майбутнього вчителя на базові положення культурної парадигми освіти, врахування особливостей педагогічної діяльності як інструментарію взаєморозуміння і встановлення комфортних двосторонніх відносин. Сучасне трактування принципу культуровідповідності передбачає, що виховання має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях і будуватися з урахуванням особливостей етнічної та регіональної культур, вирішувати завдання залучення молоді до різних пластів культури (побутової, фізичної, матеріальної, духовної та ін.) Цілі, зміст, методи виховання культуровідповідні, якщо враховують традиції, що історично склалися в конкретному соціумі. Це повною мірою стосується професійної підготовки вчителя фізичної культури.

Принцип безперервності та наступності педагогічної освіти відображає зв'язок етапів, ступенів освіти. У процесі освоєння професійно-педагогічної культури та формування педагогічної майстерності безперервність означає поступ в опануванні нових знань, технологій, формуванні професійно й особистісно значущих якостей. Водночас фіксованість, незмінність цих характеристик означає їх

дискретність, яка дозволяє бачити деяку завершеність, етапність розвитку. Внутрішнім механізмом безперервності у професійній підготовці вчителя є наступність, що передбачає збереження на кожному новому етапі оволодіння педагогічною культурою базових знань, умінь, особистісно-професійних якостей як результату попередніх етапів і просування у професійному становленні. Реалізація цього принципу забезпечує єдність теоретичної та практичної підготовки педагога.

Завдання формування особистості вчителя та його професійної підготовки можна вирішувати, якщо послідовно реалізовувати принцип неперервності педагогічної освіти, який передбачає єдність і наступність допрофесійної, професійної підготовки та підвищення кваліфікації. Необхідно також забезпечити єдність професійного, загальнокультурного та морально-правового розвитку особистості вчителя [100, с. 19]. Безперервність педагогічної освіти визначається механізмом наступності між: змістом при поступовому нарощуванні його обсягу і складності; методами і формами при переході від репродуктивних до творчих; характером педагогічної взаємодії, що передбачає перехід від жорсткого управління через співуправління до самоуправління; технологіями розвитку, які включають навчання частинами і в цілому, масштабно і конкретно; цілями розвитку, що забезпечують поступовий перехід від простих до складних завдань для досягнення кінцевої мети.

Принцип включеності педагога в інноваційну діяльність передбачає участь студентів у створенні педагогічних нововведень, їх оцінюванні, опануванні, а також використанні на практиці. Інноваційна діяльність характеризується визначеністю й послідовністю дій: розроблення (створення, пошук або адаптація) нововведення; вивчення створеного (експертне оцінювання, апробація, перевірка); доопрацювання; впровадження у практику, теоретичне вивчення нового, його практичне засвоєння; подальший розвиток предмета інновації [96].

Реалізація *принципу імплікації загальної та педагогічної культури* в їх взаємозв'язку і взаємозумовленості набуває, на наш погляд, особливого значення в процесі професійної підготовки вчителя фізичної культури, створюючи основу для гуманістичного розвитку особистості, її прилучення до національних культурних традицій, оволодіння загальнолюдськими цінностями та їх практичного втілення у професійній діяльності. У ході цього процесу відбувається інтеріоризація, тобто

перетворення зовнішніх впливів у внутрішні спонукання, новоутворення особистості. Разом з тим, актуалізується проблема підвищення загальної культури педагога, оскільки її рівень визначає розвиток різних сторін професійної культури і, в підсумку, загального рівня професійної майстерності.

Принцип фасилітації у формуванні професійної майстерності майбутніх вчителів визначає стратегію і тактику управління процесом навчання і означає створення атмосфери доброзичливості й довіри, умов для саморозвитку, самовдосконалення особистості на засадах гуманізму, полісуб'єктності, толерантності. Він реалізується через взаємодію студентів і викладача в моделі особистісно-орієнтованої педагогіки та гуманістичної психології на основі співуправління, відкритості, творчості, налагодження контактів для індивідуального вдосконалення, особистісного зростання, розкриття здібностей, пізнавальних можливостей, стимулювання і звільнення «пластичних якостей особистості» за допомогою суб'єкт-суб'єктного спілкування, атмосфери безумовного прийняття, розуміння та довіри, педагогічного навіювання і висунення оптимістичної перспективи. Це дає можливість розширення меж свободи і відповідальності учасників освітнього процесу в практичній діяльності [101]. Педагогічна фасилітація передбачає налаштованість на допомогу студентам, прагнення відчувати їхній емоційний стан, співчувати і співпереживати їм, сприймати їхні переживання як власні.

Для формування творчої індивідуальності необхідний гуманістичний, дбайливий підхід з урахуванням її неповторності [312]. Важливим є досягнення конгруентності* навчального й виховного процесів, надання їм особистісної значущості. Завдання викладачів у вищій школі полягає у створенні мікроклімату для «виращування» і «дозрівання» унікальної особистості майбутнього вчителя, її самоактуалізації. Особливо це стосується комунікативної гармонії, узгодженості, відповідності переживань і взаємодій. Розуміння іншого ґрунтується, насамперед, на безпосередньому емоційному досвіді особистості [242, с. 141-142]. Тому комунікативну конгруентність під час взаємодії і психологічного впливу забезпечує емпатійна культура, яка передбачає розвиненість емоційно-чуттєвої сфери особис-

---

* Конгруентність – гармонія психічних процесів і станів у розвитку особистості.

тості та спрямована на глибоке розуміння насамперед іншої людини, через неї – на самовдосконалення, збагачення власного емоційного світу, а також набуття і розвиток навичок контролю своїх емоцій і саморегуляції у професійній діяльності.

Принцип *спільної творчої діяльності* передбачає насичення освітнього процесу творчим змістом, інноваційними засобами, співвіднесення навчальної діяльності з педагогічними цінностями і завданнями. Найбільш ефективними є такі форми і методи спільної творчої діяльності: прийоми вітагенного навчання, рефлексивно-пиктографічні прийоми, прийоми емоційно-інтелектуального стимулювання пізнавальної активності, що базуються на ситуаціях відкритості, успіху і співпраці. Принцип спільної творчої діяльності означає, таким чином, максимальну реалізацію креативних здібностей майбутніх вчителів у різних освітніх ситуаціях, розвиток уміння інтерактивної взаємодії тощо [101].

Необхідність реалізації *принципу професійно-педагогічного самовдосконалення*, з одного боку, зумовлена постійним оновленням і поповненням психолого-педагогічних знань, встановленням нових загальнопедагогічних закономірностей і тенденцій, з іншого – психологічними особливостями професійного розвитку педагога (задоволення потреби у професійному зростанні). Професійне самовдосконалення визначають як вид систематичної діяльності особистості, спрямованої на самоврядування, саморозвиток соціально та професійно важливих якостей.

Крім названих, формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури має спиратися на інші специфічні принципи, зокрема:

- принцип активної взаємодії суб'єктів освітнього середовища, який відображає розвиток особистісно орієнтованого навчання в педагогічній системі фізкультурної освіти у вигляді освітнього середовища, що розширює творчі суб'єкт-суб'єктні відносини, підсилює педагогічні ресурси щодо ціннісного ставлення до творчої діяльності, педагогічної компетентності та творчої активності студентів;
- принцип підтримки творчих ініціатив, що полягає в планомірному розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя фізичної культури шляхом індивідуального добору змісту і виду науково-дослідної діяльності студентів;
- принцип оптимальності – розроблення і прийняття норм, правил і вимог, які при застосуванні у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізич-

ної культури забезпечують оптимальні витрати засобів і ресурсів при гарантуванні високої якості формування педагогічної майстерності.

Таким чином, завдання формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ передбачає застосування не розрізнених принципів і пов'язаних із ними методів, а полягає в реалізації єдиної, цілеспрямованої системи навчання, проектування особистості та виховання її творчої індивідуальності у процесі професійної підготовки на основі сукупності принципів і технологій навчання. Комплексний підхід дозволяє забезпечити оптимальне системне врахування традиційних та інноваційних принципів, єдність яких є істотним внеском у формування професіоналізму вчителя та його гармонійний розвиток.

2.3 Інноваційні технології в підготовці студентів напряму «Фізичне виховання»

Підвищення ефективності професійної освіти в галузі ФКіС вимагає розроблення і впровадження нових технологічних, організаційних, науково-методичних рішень, які примножують можливості студентів, активізують освітню діяльність, дозволяють оптимізувати процес підготовки соціально активного, компетентного фахівця, здатного творчо адаптуватися до нових форм і змісту роботи [65].

Нагальним завданням в освітній галузі «Фізична культура» є перехід системи підготовки педагогічних кадрів на новий рівень, випуск фахівців фізичного виховання і спорту, які володіють сучасними технологіями та методиками навчання, новітніми засобами діагностики фізичного, психічного та інтелектуального розвитку молоді. Для опанування у процесі навчання структурою педагогічної діяльності, закладеною в освітньо-кваліфікаційній характеристиці вчителя фізичної культури, ефективним є використання у ВНЗ технологій, в основі яких лежать прийоми моделювання педагогічних ситуацій, групового та індивідуального вирішення аналітичних і конструктивних завдань, ділових педагогічних ігор, що розвивають творче мислення майбутніх учителів фізичної культури. При цьому вдосконалення їхньої професійної підготовки передбачає застосування педагогічних технологій, спрямованих на реалізацію особистісно орієнтованого підходу в освіті, що робить

навчання сферою самоствердження особистості [247]. Особистісно орієнтована освіта, на відміну від традиційної, має на меті функціональну, предметну освіченість людини і розглядає механізми її особистісного існування (рефлексію, смислотворчість, вибірковість, відповідальність, автономність тощо) як цілі освіти, досягненню яких підпорядковані її змістові та процесуальні компоненти [34].

У структурі освітньої діяльності технологія навчання (технологія взаємодії і впливу на особистість) є важливою стратегією, яка виражається у формуванні провідних компонентів педагогічної майстерності вчителя – індивідуального стилю та педагогічної техніки. Технологічна стратегія є динамічним процесом, у якому реалізується система доцільних, послідовних та етичних професійних дій з метою отримання оптимального результату навчання й виховання.

Педагогічна технологія розвивається як наука, що досліджує раціональні шляхи навчання, систему засобів і принципів, які застосовуються у цьому процесі й оптимізують його. До її головних аспектів належать розроблення та деталізація інструментальних процесів, причому створення нових технологій є наслідком незадоволення отриманими результатами навчання та виховання учнів, що пов'язується з неефективністю педагогічної діяльності. Істотною особливістю педагогічної технології є те, що довільним діям вона протиставляє жорсткі алгоритмічні приписи, систему логічно вмотивованих кроків, логічний перехід від одного елементу освітнього процесу до іншого. Сама ідея розроблення технологічних конструкцій (елементів навчання й виховання) виникла у зв'язку з потребою управління педагогічним процесом [288, с. 73].

За С. Сисоевою, педагогічні технології відображають процес розроблення та реалізації в навчальному закладі освітнього проекту, який відображає певну систему педагогічних поглядів, спрямованих на досягнення конкретної освітньої мети, визначають зразок реалізації професійно-педагогічної діяльності [250, с. 661]. Спільним в усіх визначеннях педагогічної технології є її спрямування на підвищення ефективності освітнього процесу, передбачуваність і гарантованість його кінцевого результату [201]. Педагогічна технологія підготовки фахівців в галузі фізичної культури є алгоритмом послідовної реалізації спроектованої цілісної сис-

теми навчально-виховного процесу. Цей алгоритм передбачає чітко визначений набір відповідності та взаємозв'язку елементів педагогічної діяльності [136].

Завдання ВНЗ галузі ФКіС полягає, з одного боку – в ознайомленні майбутніх фахівців з особливостями сучасних технологій фізичного виховання, з іншого – в активному застосуванні новітніх технологій у навчально-виховному процесі та залученні майбутніх учителів до цієї діяльності. «Студент має знати основні напрями технологічної освіти, сутність оптимальних шляхів застосування новітніх тенденцій у практичній діяльності фахівця фізичної культури, термінологію й тлумачення понять «технологія навчального процесу», «технологія виховного процесу», «технологія освіти», «технологія професійного формування фахівця фізичної культури і спорту» та вміти визначати вихідні положення сучасних освітніх технологій, навчання й виховання учнів різновікових груп, аналізувати різні підходи технологічних процесів, чітко визначати мету та завдання спортивних дисциплін у навчально-виховному процесі» [288, с. 5].

Зрозуміло, що майбутній вчитель застосовуватиме у своїй діяльності переважно ті технології, які використовували в навчальному процесі його викладачі. Тому цей компонент педагогічної майстерності вчителя фізичної культури формується усіма навчальними дисциплінами ВНЗ. З цієї точки зору і розглядаємо впровадження інноваційних технологій у підготовку студентів напряму «Фізичне виховання». Зауважимо, що чинні організаційні форми і технологічні рішення, які традиційно використовувалися у ВНЗ галузі ФКіС, вже не задовольняють вимог Державних стандартів освіти, а застарілий зміст навчання не відповідає потребам соціального замовлення. Удосконалення навчально-виховного процесу у ВНЗ фізкультурно-педагогічного профілю зводиться переважно до модернізації схем навчально-практичного циклу, впровадження нових дисциплін і спеціальностей, що призводить до екстенсивного навантаження додатковим матеріалом студентів, які й без того потерпають від дефіциту часу (поглиблене вивчення спортивної спеціалізації, тривалі заняття спортом, систематичні збори і змагання, навчання за індивідуальним графіком тощо). Натомість підвищення ефективності підготовки вчителів фізичної культури потребує педагогічних інновацій, спрямованих на інтенсифікацію освітнього процесу [259, с. 153-154].

Нова парадигма освіти, заснована на гуманізації та демократизації, вимагає підвищення педагогічного професіоналізму вчителя, показником якого є спроможність моделювати педагогічні ситуації, вирішувати аналітико-рефлексивні, конструктивно-прогностичні, організаційно-діяльнісні, оцінювально-інформаційні та корекційно-регулювальні педагогічні завдання. Тільки тоді нові ідеї й прогресивні принципи допоможуть майбутньому вчителю фізичної культури:

- упроваджувати інноваційні технології в навчально-виховний процес;
- створювати й апробувати власні елементи нових технологій;
- підвищити ефективність системи фізичного виховання [288, с. 38-39].

Оскільки розвиток педагогічної майстерності є одним з головних у процесі становлення фахівця галузі фізичної культури, необхідно враховувати відповідність психічних характеристик людини діяльності педагога. Ефективними для цього є елементи *технології розвивального навчання* (В. Давидов, Л. Занков, Д. Ельконін, Г. Селевко, І. Якиманська [277; 305]), застосування яких активізує внутрішні сили студентів (їх потреби, мотиви, пізнавальні здібності), що сприяють саморозвитку професійно-значущих особистісних якостей і формуванню педагогічних умінь на основі засвоєних знань з педагогічної теорії.

В основі педагогічної майстерності лежить потребнісно-мотиваційна структура. Висока позитивна мотивація може грати роль компенсаторного чинника у разі недостатньо високих здібностей або недостатнього запасу знань, умінь, навичок студентів, що буде виявлятися в їхній навчальній діяльності. На думку Р. Гуревича, важливим завданням викладача є включення студентів у активну навчально-пізнавальну і професійну діяльність, спілкування зі своїми вихованцями, спільна діяльність, співробітництво. «Управління навчально-пізнавальною діяльністю, засноване на принципах співробітництва, партнерства, вимагає від педагогів значної підготовчої праці, в тому числі аналітичного характеру: підготовки до навчальних занять, вибору їх оптимального варіанту» [67, с. 371-372].

Формування педагогічної майстерності вчителя фізичної культури потребує налагодження дієвого механізму мотивації студентів, стимулювання безперервного процесу підвищення кваліфікації, постійного поповнення та оновлення власної методичної бази тощо. Оскільки професійні завдання вчителя фізичної культури

розгортаються у площині виховання здорового способу життя та збереження здоров'я учнів, існує необхідність розвитку у нього відповідних цінностей, напрацювання певних умінь і навичок. Необхідна також цілеспрямована перебудова свідомості викладачів і студентів щодо формування науково-педагогічного мислення, зокрема системного бачення педагогічного процесу фізичного виховання.

У процесі розвивального навчання викладачі цілеспрямовано мобілізують активність студентів, стимулюють мотивацію навчальної діяльності, особистісного та професійного зростання з урахуванням рівня їхньої особистісної зрілості. Оптимальним є комплексне використання різних форм мотивації: успіху, оцінки, прикладу, моральних і матеріальних стимулів тощо. Зміст навчання будується на основі узгодження інваріантного та варіативного ядра освітньої програми, що дозволяє студентам певною мірою керувати змістом своєї підготовки. Організація навчання передбачає постійне управління навчально-виховним процесом з метою підвищення ефективності пізнавальної активності студентів та, водночас, надання їм можливостей самоуправління власним професійним становленням. Моніторинг успішності навчального процесу при цьому включає оцінювання викладачем рівня загальної та професійної підготовленості майбутніх учителів, самооцінювання студентами своїх навчальних успіхів та експертне оцінювання ефективності результатів навчання [258, с. 138-139].

Використання *технології проблемного навчання* сприяє не лише появі пізнавального інтересу, а й більш глибокому осмисленню сутності тієї чи іншої теорії, можливості зробити якісний виконавський аналіз змісту тренувальних занять, формуванню творчого мислення, здатності до самоосвіти. Особливої уваги потребує підвищення загальнокультурного рівня молодих педагогів – випускників ВНЗ фізкультурно-педагогічного профілю. Завдання всіх теоретичних і спортивно-педагогічних кафедр полягає в тому, щоб реалізувати проблемне та розвивальне навчання, активніше розвивати у студентів професійно важливі та соціально значущі якості: патріотизм, моральність, ініціативність, товариськість, комунікативність, вимогливість, наполегливість, старанність тощо.

Методична спрямованість проблемних занять передбачає збільшення частки самостійної роботи студентів, підвищення їхньої навчальної активності у процесі

підготовки до занять, їх проведення й аналізу. Формування педагогічної майстерності здійснюється з урахуванням того, що студенти першого курсу насамперед мають опанувати систему необхідних знань, професійних понять, спираючись на які вони зможуть надалі виконувати свою педагогічну діяльність.

При аналізі занять студенти першого курсу поступово переходять з пасивних учасників у розряд конструктивних опонентів, висловлюючи власні оцінки і варіанти вирішення конкретних ситуацій. З другого семестру їх доцільно залучати до самостійного проведення фрагментів заняття, починаючи з підготовчої частини. Наприкінці четвертого семестру, за умови систематичності та активності в навчальному процесі, студенти здатні вести навчально-тренувальні заняття за методичної та консультаційної допомоги викладача в процесі підготовки до нього.

Проведення студентами практичних занять має велику навчальну цінність. З одного боку, якісне проведення навчального заняття знаменує певний етап у професійному становленні вчителя фізичної культури, як етапну мікромету, з іншого – є потужним дидактичним засобом формування педагогічної майстерності. В умовах перебігу педагогічного процесу студент змушений вирішувати проблемні ситуації, що виникають у ході занять. Необхідність не тільки розуміти, знати, а й діяти є потужним психологічним чинником, що стимулює пізнавальну активність студентів. Неминучість вирішення конкретних педагогічних проблем є рушійною силою в одержанні нових знань і пошуку нових способів дії.

На третьому курсі, поряд із самостійним проведенням навчально-тренувальних занять, студенти можуть готувати теоретичні заняття за допомогою викладача. Такі заняття доцільно проводити у вигляді доповіді студентів із запланованої теми з подальшим обговоренням на «круглому столі», де кожен учасник дискусії може висловити свою точку зору. Викладач узагальнює викладені думки і підводить підсумок, коментуючи різні варіанти вирішення обговорюваної проблеми.

Студенти четвертого курсу розробляють перспективні, річні й етапні плани, моделюють проведення занять. Система занять курсу спортивно-педагогічного вдосконалення з ускладненням навчальних завдань, переважно методичної спрямованості, сприяє формуванню індивідуального стилю на основі узагальнення

власного рухового досвіду й осмислення педагогічної діяльності, де студент виступає в ролі педагога, стимулює творче начало і потребу саморозвитку [175].

Навчання за *інтерактивними технологіями* у ВНЗ дозволяє навчити фахівців фізичної культури і спорту: позитивно ставитись до себе та інших; досконаліше оперувати матеріалом; володіти навичками успішного спілкування, роботи з аудиторією, вербальної та невербальної поведінки; постійно вдосконалювати свої знання й уміння. Для роботи за інтерактивними технологіями на уроках фізичної культури необхідні науково обґрунтовані організаційно-методичні підходи, спрямовані на підвищення емоційної насиченості, індивідуальне сприйняття навчального матеріалу, підвищення рівня загальних знань, розвиток життєвих навичок [243]. Інтерактивні технології – це організація засвоєння знань і формування вмінь і навичок через особливим чином організовані навчально-пізнавальні акти, що полягають в активній взаємодії студентів між собою та з викладачем, побудові міжособистісного спілкування з метою досягнення запланованого результату. Відповідно, метою інтерактивної моделі є організація комфортних умов навчання.

Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної активної взаємодії всіх його учасників. Це взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де студент і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами, проте педагог є організатором процесу навчання. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблем. Таке навчання ефективно сприяє формуванню цінностей, навичок і вмінь, створює атмосферу співпраці, взаємодії, стимулює пізнавальну діяльність і самостійність студентів.

Розглянемо інші сучасні технології підготовки студентів напряму «Фізичне виховання» [288, с. 65-86].

Професійне вдосконалення майбутнього вчителя фізичної культури відбувається у процесі теоретичної й практичної підготовки під час вивчення психологопедагогічних дисциплін, і спеціально-професійної підготовки до діяльності в системі середньої та вищої освіти. Технологічна модель майбутнього вчителя фізичної культури – це зразок цілеспрямованої, систематичної, послідовної роботи щодо впровадження інноваційних прийомів, засобів, дій, які цілісно охоплюють на-

вчально-виховний процес. А. Цьось пропонує технологічну модель побудови професійних рис майбутнього вчителя фізичної культури [288, с. 86], яка гарантує, на його думку, досягнення певного рівня засвоєння знань, розвитку ціннісних орієнтацій, виникнення творчого мислення, всебічної самореалізації, зміни стосунків у педагогічному колективі та у спілкуванні з учнями (додаток Д).

З поданої схеми видно, що цілісна побудова професійно-педагогічних знань майбутнього вчителя фізичної культури як основи його педагогічної майстерності потребує *технології інтегративного навчання*. Як вважають І. Козловська та А. Литвин, система навчання, що базується на ідеях дидактичної інтеграції та синергетики, передбачає як зовнішню, так і внутрішню, як змістову, так і процесуальну інтеграцію. Усі елементи такої системи взаємопов'язані та утворюють певну структуру [107, с. 180]. Відповідно до синергетичного підходу нові структури виникають внаслідок колективних процесів, їх взаємодії та відбору найтриваліших, що визначають еволюцію системи, яка самоорганізується [291, с. 160-161].

У процесі викладацької роботи педагогічні вміння розглядають, переважно, лише як вміння виконувати певні практичні дії. Але для вчителя недостатньо опанувати ці вміння лише на емпіричному рівні, він має бути готовим свідомо, творчо їх застосовувати, чого майбутніх фахівців у ВНЗ галузі ФКіС майже не навчають. Фізкультурна освіта спрямована, передусім, на отримання знань і вмінь, у той час як кожна дисципліна має зробити свій внесок у становлення гармонійної цілісної особистості майбутнього педагога, якому знання потрібні як засіб ефективного виконання майбутньої діяльності. Дослідження свідчать про інтегративний характер процесу підготовки фахівців з фізичної культури на різних етапах навчання у ВНЗ, зокрема показників розвитку їхньої професійної готовності та педагогічної майстерності. Діяльність педагога в різних царинах фізичного виховання і спорту ґрунтується на взаємозв'язку гуманітарних, соціально-економічних, природничо-наукових, психолого-педагогічних і медико-біологічних знань і вмінь. Одне з важливих завдань – навчити майбутнього вчителя фізичної культури інтегрувати знання, одержані в суміжних курсах, знаходити шляхи реалізації міжпредметних зв'язків цих знань у майбутній педагогічній діяльності [125, с. 164-166].

Взаємодія знань з різних дисциплін часто має стихійний, випадковий характер. Аналіз практики професійної підготовки показує, що хоча їх єдність об'єктивно існує, синтез отриманих знань студенти здійснюють переважно самостійно, без скеровування викладачем. Як наслідок, система їхніх педагогічних знань розрізнена, становить конгломерат недостатньо пов'язаних відомостей, які важко використовувати на практиці. Вирішення цієї проблеми потребує підсилення цілісності навчально-виховного процесу, поєднання вивчення навчального матеріалу з процесом його інтеграції; формування особистості майбутнього вчителя фізичної культури шляхом послідовного залучення студентів до вирішення професійно-педагогічних завдань, які вимагають спільного застосування, а також постійного поповнення знань з різних дисциплін [107, с. 181]. Практика свідчить, що ефективність формування педагогічної майстерності вчителя фізичної культури підвищується, якщо зміст підготовки набуває системного випереджувального характеру, охоплює найважливіші наукові досягнення, спрямований на комплексне вирішення актуальних завдань професійного становлення особистості, розвитку його компетентності, досвіду, професійної позиції та інших компонентів майстерності.

Технологія навчально-дослідної роботи студентів ВНЗ галузі ФКіС відіграє велику роль у підготовці до майбутньої роботи з учнями різних вікових груп. Починаючи з перших курсів, студенти мають працювати в науково-дослідних секціях, гуртках, виконуючи посильні для них роботи дослідницького характеру, працювати у проблемних групах, брати участь у науково-дослідній роботі факультетів. Кращі їхні наукові доробки мають обговорюватися на наукових конференціях у закладі та інших наукових заходах. Безперечно, участь у науково-дослідній роботі дає змогу майбутньому вчителю одержати досвід наукової діяльності, набути певних умінь, а саме: знаходити перспективні шляхи в галузі фізичного виховання, використовувати наукові знання, уміння й навички в повсякденній роботі свого навчального закладу, глибше оволодівати теоретичними основами програмного матеріалу. Це сприяє вирішенню організаційних і психолого-педагогічних проблем фізичного виховання та спорту [288, с. 65].

Технологія самовиховання майбутніх учителів – це процес безперервної свідомої й планомірної роботи над собою, спрямований на формування та самовдос-

коналення й саморозвиток особистості. Самовиховання допомагає визначити напрям цієї роботи і, безумовно, сприяє вдосконаленню професійно-педагогічної підготовки. Самовиховання учителя фізичної культури розглядають також як результат особистісної зрілості та ознаку загальної педагогічної культури.

На першому етапі навчання провідним для студентів є фізичне вдосконалення, яке формує навички самовиховання. На другому й третьому етапах фізичне виховання й самовиховання відбуваються паралельно і взаємодіють. На завершальному етапі навчання у ВНЗ провідне місце поступово займає самовиховання, а його стимулювання та коригування визначаються рівнем знань і вмінь, отриманих у процесі професійно-педагогічної підготовки. Основною рисою самовдосконалення є прояв взаємодії інтелектуальних, вольових і емоційних компонентів діяльності. Професійно-педагогічне самовиховання студентів не може відбуватись ізольовано від інших напрямів самовдосконалення, й особливо фізичного (підвищення спортивної майстерності). Розрізняють три види професійного самовдосконалення: тематичне, яке передбачає формування окремих знань; практичне, що включає формування системи практичних навчально-пізнавальних умінь і навичок; психологічне, за допомогою якого формуються й розвиваються риси мотиваційної сфери, які визначають ставлення до самовдосконалення [288, с. 71].

Перехід до інформаційного суспільства спричинив необхідність застосування *інформаційних технологій* у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури. С. Єрмаков наголошує, що підготовка фахівців у галузі фізичної культури передбачає наявність певного інформаційного забезпечення освітнього процесу, від якості якого залежить рівень підготовки студентів. Тому поряд із традиційними джерелами інформаційного забезпечення, такими як бібліотеки, необхідно організувати майбутнім учителям можливість одержання відомостей з мережі Інтернет [79, с. 4-5]. Розвиваючи цю думку, Р. Клопов вказує на те, що вчитель фізичної культури має бути готовим не лише використовувати ІКТ, а й створювати на їх основі власні розробки [103, с. 8-9]. Це робить вчителя, який здатен ефективно використовувати інформаційні технології у професійній діяльності, конкурентоспроможним на ринку праці в сучасній фізкультурній освіті [74].

Упровадження електронних освітніх ресурсів у практику фізкультурної освіти дає можливість поєднати дидактичні функції ІКТ, як засобу навчання, з можливостями традиційних методів навчання, оновити навчальний процес мультимедійними технологіями тощо. В сучасних умовах реформування вищої освіти в Україні майбутній вчитель фізичної культури має не тільки ознайомитися з основними концепціями інформаційних технологій, які використовуються в навчальному процесі, а й активно їх застосовувати у професійній діяльності. На думку А. Коломієць, упровадження ІКТ ставить перед вищою школою комплекс складних завдань, до яких, зокрема, належать: психологічна адаптація студентів і комп'ютерних систем; визначення ефективності електронних засобів і доцільності їх використання з метою вирішення конкретних освітніх завдань [113, с. 175].

Дослідження І. Грінченка свідчить, що у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури використання можливостей інформаційних технологій та Інтернету може здійснюватися за такими напрямками: самостійний пошук студентами інформації на веб-сторінках, створення та демонстрація власних творчих продуктів, використання тематично підібраних гіпертекстових матеріалів, електронної пошти студентами заочної форми навчання, робота з каталогами різних бібліотек. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури має спиратися на застосування засобів ІКТ у майбутній професійній діяльності й передбачати: усвідомлення студентами інформаційних технологій як важливого засобу успішної професійної діяльності, формування інформаційного середовища, поетапність і структурну чіткість процесу навчання з урахуванням його специфіки (війзди на змагання, значні фізичні навантаження), систематичне включення студентів в активну педагогічну діяльність із застосуванням інформаційних технологій; забезпечення спрямованості студентів на творчу самореалізацію [65; 82].

Потужним апаратом оптимізації, моделювання й обґрунтування параметрів фізичних навантажень, розробки методик розвитку фізичних якостей і навчання рухових дій, корекції тестових програм для майбутнього вчителя фізичної культури є математичні методи. Їх використання значно спрощують інформаційні технології [55], які забезпечують доступ до практично необмеженого обсягу інформації [70]. Спроможність учителів фізичної культури використовувати інформаційні те-

хнології характеризується здатністю застосовувати новітні засоби для забезпечення процесу фізичного виховання школярів й аналізу його результатів. Таку здатність слід розглядати як складову загальної професійно-педагогічної готовності студента до професійної діяльності [64], а отже – педагогічної майстерності.

Підвищенню рівня професійної майстерності вчителів фізичної культури сприяє ефективне запровадження *тренінгових технологій*. Тренінгова технологія – це модель проектування, організації і проведення навчального процесу з обов'язковим створенням сприятливого освітнього середовища для викладача і студента. Ці технології активно застосовують Інститути післядипломної педагогічної освіти в курсовій перепідготовці вчителів фізичної культури [243].

Зважаючи на викладене, основою формування педагогічної майстерності вчителя фізичної культури є педагогічна діяльність, яка передбачає виконання соціально і професійно зумовлених функцій шляхом вирішення аналітико-рефлексивних, конструктивно-прогностичних, організаційно-діяльнісних, оцінювально-інформаційних і корекційно-регулювальних педагогічних завдань. Підготовка вчителя фізичної культури до реалізації освітнього процесу в загальноосвітньому навчальному закладі забезпечує використання конструктивно-модульної та рефлексивно-управлінської технологій. *Конструктивно-модульна технологія* відображає єдність цілей, принципів, змісту, форм організації педагогічного процесу у ВНЗ, об'єднуючи теоретичні та практичні модулі та створюючи умови для особистісного розвитку майбутнього вчителя. *Рефлексивно-управлінська технологія* створює передумови для реалізації особистісно-діяльнісного й індивідуально-творчого підходів, що розвивають у студентів здібності до самоосвіти, самоконтролю, самокорекції навчальної та подальшої педагогічної діяльності [273].

На практиці, на жаль, удосконалення навчального процесу в фізкультурно-педагогічних ВНЗ зводиться до розробки нових схем навчально-практичного циклу, введення нових дисциплін, що призводить зазвичай до додаткового екстенсивного навантаження студентів. У більшості випадків не приділяється увага вивченню особистісних сил майбутніх учителів, розвитку їхнього потенціалу, зокрема формуванню педагогічного мислення молодого педагога.

На думку науковців, процес підготовки вчителя фізичної культури у ВНЗ можна якісно покращити, якщо: в центр дидактичної системи буде покладена особистість студента, його діяльність, психологічні механізми засвоєння знань і формування інтелектуальних і професійних дій; управління навчально-пізнавальним процесом засновуватиметься на постійному діагностичному контролі за рівнем особистісного та професійного розвитку та саморозвитку студентів і неперервному моніторингу їхніх досягнень; враховуватимуться індивідуально-типологічні особливості кожного студента, стиль його навчальної та професійної діяльності, суб'єктивний досвід, здатність до конструктивних міжособистісних відносин і професійно значущі якості особистості майбутнього фахівця фізичного виховання; у педагогічному процесі дотримуватимуться основні дидактичні, організаційно-методичні, психологічні та технологічні вимоги [178, с. 5-6].

З цією метою для всіх студентів на кожному етапі навчання має проектуватися *індивідуальна освітня траєкторія*, яка, на відміну від навчальної програми, має гнучкий характер, що дозволяє враховувати динаміку особистісного та професійного становлення майбутнього вчителя фізичної культури. Вона включає результати педагогічної та психологічної діагностики професійно значущих якостей студента, які заносяться в його психолого-педагогічну карту [258, с. 140].

Таким чином, комплекс сучасних технологій навчання сприяє формуванню у студентів під час професійної підготовки індивідуального стилю педагогічної діяльності шляхом розкриття педагогічного потенціалу особистості майбутнього вчителя. Ця стратегія орієнтована на сутність професійно-педагогічної підготовки, сприяє усвідомленню особистісної професійної позиції, творчому розкриттю, самоактуалізації майбутнього педагога. Використання в навчальному процесі ВНЗ галузі ФКіС запропонованих технологічних підходів для формування компонентів професійної майстерності вчителя фізичної культури, продуктивних методів і засобів технологізації освіти з позицій особистісно орієнтованого підходу, гуманізації освіти, підвищення педагогічної майстерності вчителя дасть змогу ефективно вирішувати завдання вдосконалення професійної підготовки студентів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і суспільних вимог, досягнути вищого рівня навчання, ефективного за результатами й оптимального за витратами.

2.4 Розвивальне освітнє середовище ВНЗ галузі фізичної культури і спорту

Розвивальне середовище ВНЗ галузі ФКіС – це діалектична єдність науково-предметних, творчих і соціальних компонентів, взаємозумовлених і тісно пов'язаних між собою. В освітньому процесі такого середовища викладачі та майбутні вчителі фізичної культури творчо використовують свої можливості в контексті сформованих соціальних відносин. Принципово важливо, що комплекс цих можливостей поєднує властивості середовища та якості й потенціал студентів. Тобто, йдеться про ситуацію взаємодії студентів із розвивальним творчим середовищем. Це особливо актуально, коли мова йде про організацію роботи колективу викладачів різних дисциплін, які забезпечують науково-методичний супровід розвитку у майбутнього вчителя педагогічної майстерності.

У розвивальному освітньому середовищі викладачі мають бути залучені до пошуку способів формування у студентів здатності до творчого зростання та прагнення реалізувати свій потенціал. Це, в свою чергу, веде до зустрічної активності студентів, і в підсумку приводить до самоактуалізації і викладачів, і студентів. Як справедливо стверджує К. Романова, розвивальне освітнє середовище ВНЗ сприяє прояву творчої активності, стимулює творчу діяльність, але не завжди забезпечує її засвоєння. Можна пояснити студентам, які засоби пізнання існують, як вони сполучаються та інтегруються, але пошук безпосереднього творчого способу і методу продуктивної освітньої діяльності лягає цілком на плечі самих студентів. Не можна зробити творців «на замовлення», але можна створити духовну атмосферу, середовище, яке сприяє їхній появі [239, с. 153].

Ефективність технології проектування розвивального творчого середовища детермінована: включенням студентів у процес проектування на етапі аналізу освітнього середовища та очікувань від нього; наданням рівноцінної уваги всім суб'єктам освітнього процесу (студентам і викладачам); організацією середовища на макро- і мікрорівні; узгодженістю, конгруентністю і когерентністю (по горизонталі і вертикалі) освітнього середовища, проєктованого на тій чи іншій кафедрі, з середовищем інших кафедр, ВНЗ в цілому. Створення розвивального освітнього

середовища забезпечує включення студентів у процес самоактуалізації (прагнення до реалізації всіх своїх можливостей і педагогічного потенціалу) і творчої самореалізації в освітній діяльності. Інноваційність проявляється в опануванні нових ефективних алгоритмів і способів фізичного виховання. Динамічність розвивального середовища зумовлена впливом на нього зовнішніх чинників і зворотної інформації, отриманої від підрозділів ВНЗ і суб'єктів освітнього процесу. Принципово важливою є орієнтація студентів на сприйняття й осмислення ситуацій, що виникають в освітньому середовищі, для перетворення їх в особистісний досвід.

Як стверджує В. Мішагін, освітнє середовище ВНЗ повинно мати певні властивості, які забезпечують якісну підготовку майбутніх учителів фізкультури та підвищення ефективності формування їхньої педагогічної майстерності на етапі професійного навчання: *гнучкість*, тобто здатність освітніх структур до швидкої перебудови відповідно до потреб особистості (її суб'єктивного досвіду, рівня професійної підготовки, ступеня сформованості індивідуального стилю педагогічної діяльності, навколишнього середовища, суспільного розвитку); *інтерактивність*, що передбачає включення студентів у процес управління власною освітою і побудови індивідуальної освітньої траєкторії на основі діагностики та самодіагностики рівня професійної підготовки; *безперервність*, яка виражається через взаємодію і наступність усіх освітніх складових на різних етапах професійного становлення студентів; *варіативність*, що передбачає зміну середовища відповідно до потреби в освітніх послугах та індивідуально-типологічних особливостей студентів; *інтегрованість*, яка спрямована на вирішення навчально-виховних завдань шляхом посилення взаємодії та зв'язків усіх складових структур; *відкритість*, що передбачає широку участь усіх суб'єктів навчання в управлінні навчальним закладом, демократизацію форм навчання і виховання; *саморегульованість*, спрямовану на процеси розвитку і саморозвитку кожної особистості, індивідуального стилю її навчальної та професійної діяльності тощо [178, с. 16-17]. Освітнє середовище ВНЗ має відрізнятися такими ознаками, як: автономність, імерсивність, конгруентність і когерентність, креативність, насиченість, мотивогенність, пластичність, синхронізованість, цілісність тощо [239, с. 153-154]. Для ВНЗ галузі ФКіС важливі також такі властивості середовища, як безпечність і матеріально-технічна забезпеченість.

Усі компоненти розвивального середовища мають бути орієнтовані на підтримку доміанти самовдосконалення особистості студента. Однак таке цілеспрямоване професійно-особистісне самовдосконалення буде ефективним лише тоді, коли студент розглядатиме різні аспекти своєї життєдіяльності, проблеми, успіхи і невдачі в середовищі ВНЗ і поза ним як джерело саморозвитку, а ідея саморозвитку стане особистісно значущою і домінантною; коли потреба самовдосконалення перетвориться на внутрішній духовний чинник, стане рушієм його розвитку.

До чинників, що забезпечують ефективність навчальної діяльності шляхом організації розвивального освітнього середовища відносимо інтеграцію змісту, технологічного і науково-методичного супроводу професійної підготовки педагога відповідно до специфіки і пріоритетів фізичної культури. З позицій оптимізації саме дієвий вплив поєднання різних складових навчання на розгортання цілісного процесу підготовки майбутніх учителів фізичної культури та оптимальне досягнення поставлених цілей є найважливішою умовою підвищення ефективності формування педагогічної майстерності студентів. При цьому технологічний супровід підготовки майбутніх учителів забезпечується впровадженням в освітній процес передових інформаційних, психологічних і педагогічних технологій; науково-методичний супровід – створенням єдиного навчально-методичного забезпечення з наряду підготовки «Фізичне виховання і спорт», розвитком потенціалу кафедри педагогіки та психології, організацією спільної педагогічно спрямованої науково-дослідної діяльності з науково-педагогічними працівниками профільних кафедр навчальних закладів, активізацією діяльності щодо створення електронних освітніх ресурсів, доступних для студентів через локальну мережу ВНЗ. Підпорядкована спільній меті єдність технологічного та науково-методичного супроводу дає змогу створити розвивальне освітнє середовище, яке забезпечує систему заходів з надання адекватного управлінського впливу на процес професійної підготовки в цілому, а також на ефективне формування педагогічної майстерності кожного студента – майбутнього вчителя фізичної культури.

Розвивальне освітнє середовище підвищує ефективність особистісно-професійного розвитку і самовизначення майбутнього вчителя фізичної культури завдяки підвищенню мотивації щодо науково-дослідної, методичної і власне-

педагогічної професійної діяльності, формування ціннісно-сислової сфери особистості, специфічних особистісних властивостей, що трансформуються у професійно важливі якості вчителя. Зміст ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього вчителя становить певну нормативну базу поведінки у процесі професійно-педагогічної діяльності; ціннісні орієнтації знаходять своє місце у структурі його особистості, проявляються через професійно важливі якості, є основою оцінювально-аналітичної діяльності вчителя. На думку В. Мясіщева, відбувається формування ціннісного ставлення до себе і до інших [182, с. 35-38].

У процесі загальнопедагогічної підготовки і набуття професійного досвіду відбувається утворення та/або актуалізація професійних цінностей. Ось чому важливе розуміння взаємозв'язку позасуб'єктних і внутрішньосуб'єктних умов і чинників професійного розвитку особистості майбутнього вчителя. А. Кокорев і Н. Ніколюкіна, створюючи соціальний портрет вчителя, відзначають серед цінностей-цілей педагога високого професійного рівня можливість творчої діяльності, інтелектуальний і духовний розвиток. Особливістю професіонала, на думку авторів, є ставлення до професії як до цінності. Цінності майбутнього вчителя фізичної культури включають також освіченість, відповідальність, вихованість, що в цілому відповідає образу зрілої особистості [110].

Таким чином, провідні мотиви майбутнього вчителя фізичної культури, які знаходяться в тісному взаємозв'язку з ціннісними орієнтаціями, визначають траєкторію його особистісно-професійного розвитку. Інтерес до предмета і до організації навчального процесу, прагнення бути педагогом-майстром становлять основу мотивації майбутнього вчителя, орієнтованого на опанування професії та досягнення високих професійних результатів. Поєднання спонукань, інтересів, потреб майбутніх учителів в успішній реалізації всіх видів професійно-педагогічної діяльності сприятиме досягненню високого рівня педагогічної майстерності.

На розвиток педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури значний вплив має також цілеспрямована практична підготовка, оскільки досягнення навіть нормативних професійних вимог в освітній галузі неможливе без занурення в практику навчально-виховної діяльності. У психолого-педагогічних дослідженнях науковці одноставно визнають важливість отриманого досвіду як

одного з визначальних чинників успішної професіоналізації. Безпосередня практична підготовка необхідна для того, щоб майбутній вчитель мав можливість у процесі навчання у ВНЗ опанувати основні процедури професійно-педагогічної діяльності, усвідомити себе її суб'єктом. Досвід роботи є основою для подальшого розвитку професійних умінь, здібностей і в цілому професіоналізму та майстерності вчителя. Особливо це важливо для майбутнього вчителя фізичної культури, оскільки його професійно-педагогічна діяльність пов'язана з вирішенням безлічі складних освітніх, методичних і науково-дослідних завдань, які вимагають відповідної підготовленості, креативності, узагальнення власного професійного досвіду.

Створення розвивального освітнього середовища ВНЗ галузі ФКіС дає можливість забезпечити викладачам і, насамперед, студентам:

1) Особистісний підхід та індивідуалізацію навчання, зорієнтовані на всебічне стимулювання педагогічного потенціалу кожного студента, спираючись на його особисту динаміку досягнень та індивідуальні здібності. Це спонукає до виявлення й активізації творчих індивідуальних рис і неповторних особливостей студентів. Навчальна діяльність набуває для них особистісної значущості, формується почуття власної гідності, що винятково важливо для майбутнього вчителя.

2) Створення атмосфери співпраці, співтворчості та взаємонавчання. Це передбачає можливість студентів стати на позицію фахівця і враховувати його думку у творчому професійному пошуку. У студентів з'являється впевненість у собі, формуються наполегливість і креативність. Взаємовплив передбачає, що студенти, які вміють вирішувати професійну ситуацію, допомагають виконувати завдання слабшим, і таким чином перетворюються на суб'єкт педагогічного процесу. Водночас, слабші студенти змінюють своє ставлення до навчання на позитивне.

3) Орієнтацію на самовиховання і саморозвиток, яка забезпечується розкриттям перспектив підвищення загальнопедагогічної культури і пов'язується з формуванням педагогічного мислення. Специфічними властивостями творчого педагогічного мислення є вміння самостійно ставити цілі, здатність звільнитися від стереотипів. Це сприяє розвитку в майбутнього вчителя здатності до розуміння та аналізу варіативності дій у конкретних професійних ситуаціях, вміння критично підходити до використання різноманітних способів впливу на особистість учня.

4) Формування системи професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя фізичної культури протягом його підготовки у ВНЗ, що в подальшому визначає його особистісну професійну позицію. При зародженні вона детермінується ставленням студента до освітнього процесу в його навчальному закладі. Безперечно, значний вплив на становлення цієї системи має, передусім, особистість викладача. Тому навчання має будуватися з урахуванням таких взаємопов'язаних положень: створення психологічного клімату довіри між викладачем і студентами; налагодження співпраці у прийнятті рішень між усіма учасниками освітнього процесу; актуалізації мотиваційних ресурсів навчання; розвитку у викладачів особистісних установок, адекватних гуманістичній парадигмі. Дотримання цих положень дозволяє налагодити оптимальний професійно-особистісний контакт між групою, кожним конкретним студентом і педагогом [100, с. 116-118].

5) Спрямованість усього освітнього процесу на вирішення завдань формування педагогічної майстерності.

6) Забезпечення наступності змісту, форм і методів професійно-педагогічного розвитку між різними етапами формування педагогічної майстерності студентів у ВНЗ.

7) Розроблення змісту дисциплін професійної і практичної підготовки з урахуванням орієнтації на самопізнання, розвиток здатності до самоаналізу, вирішення конфліктних ситуацій.

8) Перехід мотивів з підвищення спортивної майстерності на загальний професійно-педагогічний розвиток особистості. Виведення студента в суб'єктну позицію передбачає цілеспрямоване стимулювання його активності, інтересів, потреб. Становлення суб'єктної позиції та особистісного сенсу необхідне для ефективного формування професійно-педагогічної майстерності [198, с. 55].

Освітнє середовище ВНЗ галузі ФКіС необхідно цілеспрямовано перетворити в розвивальне, творче. Його слід розглядати як складний, багатокомпонентний і багатофакторний педагогічний феномен, сукупність предметно-матеріальних і соціально-духовних чинників, властивих процесу розвивального особистісно орієнтованого навчання. Таке середовище передбачає застосування інноваційних технологій навчання і непрямих (опосередкованих) методів управління. Необхідно

так змодельовати процес пізнання, щоб студент, майбутній учитель фізичної культури був залучений до творчого пошуку нових педагогічних знань, виявляючи потребу в особистісних змінах, неперервному розвитку та самовизначенні.

Упровадження запропонованих педагогічних умов у практику підготовки майбутнього вчителя фізичної культури, надання йому можливості за допомогою узгоджених чинників впливу на його розвиток у ВНЗ опанувати способи аналізу та реалізації актуальних професійних завдань, створення розвивального середовища, сприятливого для осмислення теоретично засвоєних та емпірично напрацьованих методів професійної діяльності, суттєво полегшать діяльність викладачів і підвищать якість підготовки педагогічних кадрів. Підкреслимо, що ефективність впливу зазначених педагогічних умов залежить, передусім, від самого студента – його спрямованості на формування професійно-педагогічної позиції та ціннісно-сислової сфери, дійової мотивації до професійно-педагогічної діяльності та врахування особистісних властивостей, які відображаються у професійно важливих якостях. Виділені умови є основоположними у виборі методів, форм, засобів і технологій формування педагогічної майстерності студентів ВНЗ галузі ФКіС, оскільки спрямовані на розвиток педагогічного потенціалу фахівців фізичного виховання і спорту та нерозривно пов'язані з формуванням педагогічної майстерності.

2.5 Модель формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки

Проблемі моделювання об'єктів і явищ педагогічної дійсності присвячено низку досліджень. Науковці, як правило, прагнуть знайти й обґрунтувати закономірності перебігу різних процесів і явищ. Поширення методу моделювання в педагогічних дослідженнях значною мірою зумовлюється його гносеологічними функціями, що передбачає залучення штучно створених об'єктів – моделей для вивчення й обґрунтування педагогічних процесів і явищ. При цьому модель виступає проміжним елементом між предметом дослідження і педагогом-дослідником. Для нас є важливим визначити як закономірності формування педагогічної майстерності в цілому, так і кожної її складової.

У філософії модель визначається як «метод дослідження об'єктів на їх моделях – аналогах певного фрагмента природної чи соціальної реальності; побудова і вивчення моделей реально існуючих предметів, явищ і об'єктів, які конструюються» [274, с. 373]. В. Полонський трактує модель як «заміщення досліджуваного об'єкта іншим, спеціально для цього створеним»; «теоретичний метод дослідження процесів і станів за допомогою їх реальних (фізичних) або ідеальних, насамперед, математичних моделей» [220, с. 104]. Характеризуючи це поняття, О. Новіков підкреслює, що модель – це «допоміжний об'єкт, обраний або перетворений в пізнавальних цілях, який дає нову інформацію про основний об'єкт» [195, с. 82]. В. Штофф розглядає модель як «таку мисленнєво уявлену або матеріально реалізовану систему, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його таким чином, що її вивчення дає нам нову інформацію про об'єкт». Науковець виділяє такі основні якості моделі: відповідність; цілеспрямованість; нейтральність до суб'єктивних оцінок і переваг учасників моделювання; абстрагування від деяких деталей і параметрів системи-оригіналу [301, с. 19]. Отже, модель – це штучно створений об'єкт у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм або формул, який, будучи подібним до досліджуваного об'єкта (або явища), відображає і відтворює у спрощеному вигляді його структуру, властивості, взаємозв'язки і відносини між його елементами [69, с. 22].

Створення моделі – це конкретизація загальнонаукового принципу зв'язку цілого й одиничного, в якому їх поєднання і взаємодія породжують нову якість – проектовану модель. Доцільність моделювання як методу дослідження полягає в тому, що за допомогою моделі можна виявити залежності між елементами і підсистемами досліджуваної системи. Моделювання як метод пізнання надає можливість синтезувати комплекс уявлень і відомостей про досліджуваний об'єкт. Таким чином, моделювання можна називати методом опосередкованого дослідження різних педагогічних об'єктів і процесів шляхом: 1) побудови певних моделей, що зберігають деякі основні особливості цих об'єктів і процесів; 2) вивчення функціонування отриманих моделей; 3) формулювання висновків, що стосуються предмета дослідження на основі метода редукції. Однак зауважимо, що модель вимагає теоретичних і методичних пояснень, без яких вона є лише схемою, абстракцією.

Мета створення моделі формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури полягала у створенні конструкції, яка втілює абстраговану структуру й реальний проєктований процес і дає змогу проводити на цій адекватній формалізованій схемі спостереження за його розвитком, а також робити достовірні висновки [239, с. 201]. Пошук найбільш доцільного варіанта побудови моделі формування педагогічної майстерності здійснювався на засадах вивчення різних підходів, описаних у науково-педагогічній літературі, науково-обґрунтованого передбачення майбутнього стану системи, її основних компонентів на основі розуміння тенденцій її розвитку.

Змістовно-сміслове наповнення системи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури в нашому дослідженні базується на таких положеннях теорії педагогічного моделювання:

- основними етапами педагогічного моделювання є вибір методологічних засад, якісний опис предмета дослідження, конструювання моделі, її апробація та інтерпретація результатів;
- логіка процесу педагогічного моделювання пов'язана з висуванням ідей у межах певної системи цінностей, методологічних підходів і вирішенням визначених суперечностей та освітніх проблем;
- об'єктом педагогічного моделювання можуть бути: педагогічна система, система управління освітою, система методичного й технологічного забезпечення чи система освітнього процесу [101].

Цілісний розгляд системи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури з урахуванням цих положень потребує виділення конкретних компонентів моделі з відповідним ступенем абстрагування. Для дослідження педагогічних явищ найчастіше використовують динамічні моделі, до складу яких входять як елементи структури явища, так і його функціонування, тобто динамічна частина процесів. Модель формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ будувалася з урахуванням того, що з одного боку, вона сама є складною системою (див. розд. 1.2), з іншого – компонентом безперервної освіти вчителя фізичної культури протягом життя.

Ефективність моделювання, тобто відповідність моделі дійсності та її прогностична адекватність і валідність, визначається вихідними теоріями та гіпотезами, які, з одного боку, вказують на межі допустимих спрощень, з іншого – визначають дослідницьке поле моделі. Оскільки педагогічна модель, зазвичай, описує властивість системи, то про її валідність можна говорити, якщо прогнозований результат збігається з реальністю з наперед заданою точністю. Моделювання системи формування педагогічної майстерності містить елементи невизначеності як у процесуальній частині, що має стохастичний (ймовірнісний) характер, так і в результатах освіти. Тобто параметри функціонування і характеристики стану об'єкта, що моделюється, подані випадковими величинами й пов'язані нечітко детермінованими залежностями.

Ми враховували основні принципи моделювання, а саме: наочність, визначеність, об'єктивність, які значною мірою детермінують не тільки можливості та тип моделі, а й її функції в педагогічному дослідженні. При їх дотриманні «спостереження, як метод наукового дослідження, дозволяє об'єднати емпіричне і теоретичне в педагогічному дослідженні», тобто поєднувати в ході вивчення педагогічного об'єкта пряме спостереження, факти, експеримент (емпіричний рівень дослідження) з побудовою логічних конструкцій і наукових абстракцій (теоретичний рівень дослідження) [177, с. 8].

Компоненти проектувалися з урахуванням основних чинників, які впливають на їх динаміку (затребуваність педагогічних знань і вмінь у майбутній професійній діяльності, готовність випускників до проведення занять з фізичного виховання учнів, кваліфікація педагогів ВНЗ, умови освітнього середовища). Проектовані структурні та функціональні зміни компонентів системи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ мають бути спрямовані як на розвиток загальнопедагогічних компонентів, так і на формування спортивно-фізкультурних видів діяльності та професійно значущих якостей особистості. Модель враховує необхідність переходу до нових принципів, змісту і технологій навчання, що забезпечує його постійну модифікацію, гнучке структурування, дозволяє студентам обирати індивідуальні освітні траєкторії в освітньому середовищі ВНЗ. У моделі формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної

культури враховано також вплив зовнішніх чинників (державний стандарт, соціальне замовлення). Модель передбачає контроль і систему зворотного зв'язку для коригування проміжних результатів (рис. 2.2).

Розроблена модель формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури включає такі компоненти: цільовий, концептуально-теоретичний, організаційно-проектувальний, змістовий, процесуально-діяльнісний і результативно-оцінювальний.

Цільовий компонент системи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ на основі вимог зовнішнього середовища включає: мету – підвищення якості підготовки вчителів фізичної культури шляхом формування педагогічної майстерності студентів у процесі навчання та триєдине завдання – освітнє (оволодіння теорією, методикою і технологіями навчання і виховання, методологічним, теоретичним і прикладним змістом фізичного виховання; опанування вмінь раціональної організації праці та активної цілеспрямованої спільної діяльності педагога й студента; формування професійно-педагогічної компетентності), розвивальне (розвиток загальнопедагогічної культури, індивідуального стилю, педагогічного мислення, здатності до педагогічної творчості, спрямованості на інноваційну діяльність і потреби в самоактуалізації); виховне (формування особистісної зрілості, виховання морально-духовних якостей особистості, активної життєвої позиції тощо) [239, с. 217].

Усвідомлена мета в освітній діяльності визначає вибір способів дії та виступає як засіб управління, зв'язки наслідків дій з прогнозованим результатом. З іншого боку, цей компонент спрямований на виховання спонукальних мотивів, заснованих на розумінні майбутніми вчителями значущості рівня сформованості педагогічної майстерності у професійній діяльності.

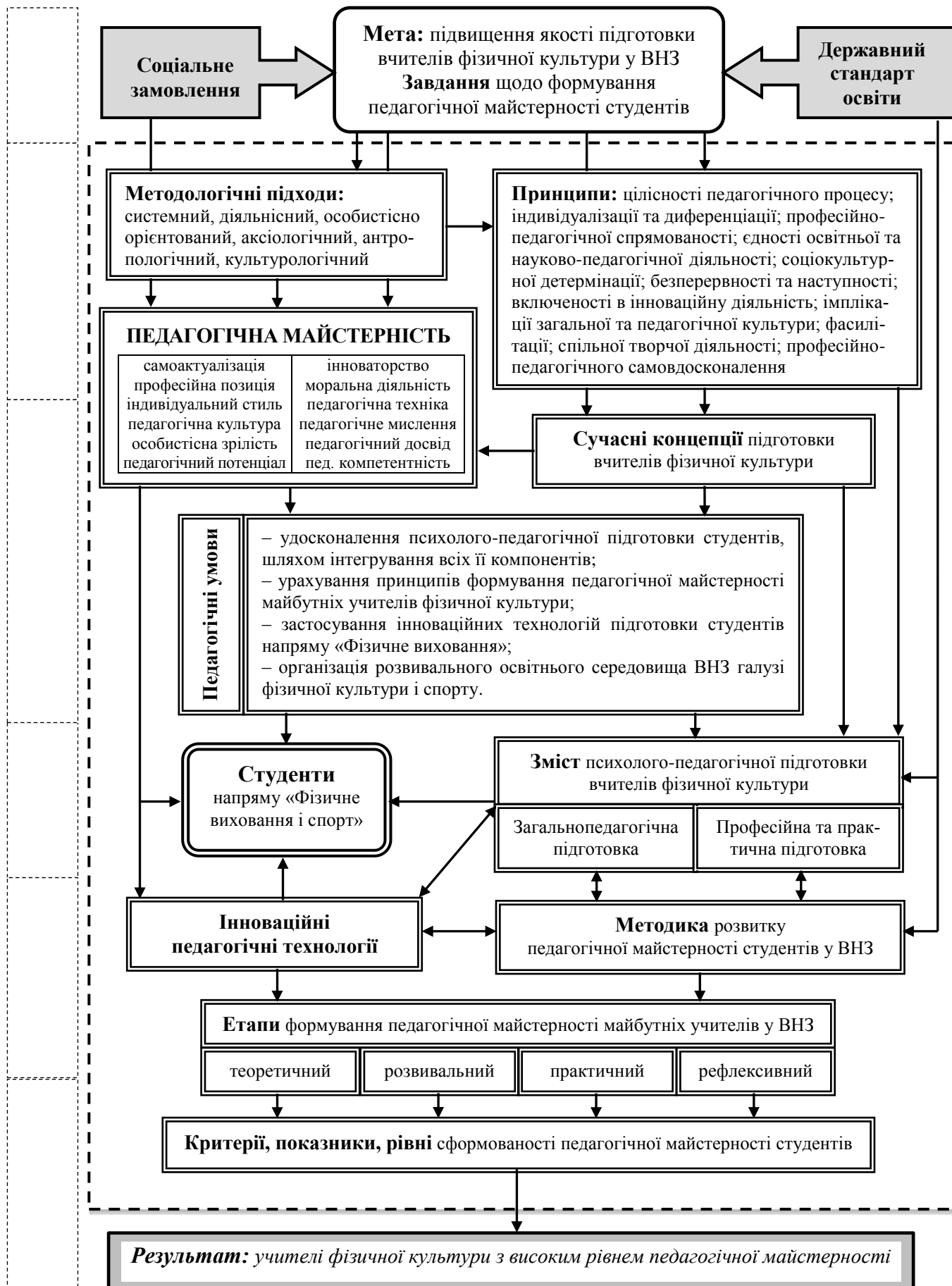

Рис. 2.2 Модель формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ

Концептуально-теоретичний компонент авторської моделі містить вихідні методологічні положення, які включають системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, аксіологічний, антропологічний і культурологічний підходи. Важливими домінантами, які впливали на проектування нашої моделі, є теоретичні засади поняття педагогічної майстерності та специфічні принципи: цілісності педагогічного процесу; індивідуалізації та диференціації; професійно-педагогічної спрямованості; єдності освітньої та науково-педагогічної діяльності; соціокультурної детермінації; безперервності та наступності; включеності в інноваційну діяльність; імплікації загальної та педагогічної культури; фасилітації; спільної творчої діяльності; професійно-педагогічного самовдосконалення тощо.

В основу *організаційно-проектувального компонента* покладені сучасні концепції підготовки вчителів фізичної культури та структура педагогічної майстерності, яка включає (розд. 1.2): особистісні складові (педагогічний потенціал особистості, особистісна зрілість, загальна педагогічна культура, індивідуальний стиль, особистісна професійна позиція, самоактуалізація педагога) та діяльнісні складові (професійно-педагогічна компетентність, педагогічний досвід, педагогічне мислення, педагогічна техніка, морально-етична діяльність, новаторство та творчість). Цей компонент пов'язаний також із педагогічними умовами реалізації нашої моделі, які відображають ресурси та першочергові чинники, що позитивно впливатимуть на взаємодію елементів системи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ, підтримуючи оптимальну організацію освітнього середовища ВНЗ галузі ФКіС. Визначені педагогічні умови, які проаналізовані вище, займають одне з центральних місць у моделі формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури.

Змістовий компонент моделі визначає стійкий, послідовний, цілеспрямований характер перебігу процесу формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ і детермінується навчальним планом, навчальною програмою та навчально-методичним забезпеченням у цілому. Зміст навчання – це сума знань, умінь і навичок, яка відповідає сучасному стану наукового знання, педагогічно перероблена в загальні основи наук, суспільних відносин, професійної діяльності. Зміст навчання комплектується з урахуванням соціальних, конк-

ретно-історичних, психологічних вимог і вимог особистісного розвитку студентів. Тому цей компонент є педагогічною системою формування цілісного педагогічного знання майбутніх учителів. Він ґрунтується на системному підході, а також ураховує вимоги: загальнодидактичних принципів формування змісту (загальноосвітній характер, гуманістична й гуманітарно-етична спрямованість, зв'язок матеріалу з розвитком суспільства, основотвірний і розвивальний характер, інтегративність, врахування вікових, освітніх і професійних особливостей, естетичних аспектів змісту), специфічних принципів формування змісту з галузі (співвіднесення з рівнем сучасної науки, єдність і протилежність логіки науки та дисципліни, зв'язок професії з наукою, відповідність вимогам до професії тощо).

Процесуально-діяльнісний компонент ґрунтується на особистісно орієнтованому та діяльнісному підходах, психолого-педагогічних засадах особистісно орієнтованого та розвивального навчання, врахуванні вікових та індивідуально-психологічних особливостей студентів. Його реалізація здійснюється через комплекс форм, методів і засобів навчання, які впливають на мотиваційно-емоційну сферу студентів, стимулюючи їхню активну пізнавальну діяльність на основі інноваційних педагогічних технологій. Процесуально-діяльнісний компонент передбачає взаємодію студентів і викладачів, а також взаємодію студентів з інформаційними технологіями, літературою, співпрацю з іншими студентами. Найважливішими для навчальної діяльності є засоби навчання – наочність, реальні спортивні об'єкти, підручники, навчально-методичні посібники, довідники, електронні освітні ресурси тощо. Цей компонент пов'язаний і з вибором системи організаційних форм і методів навчально-виховної діяльності студентів (лекції, семінари, практики, творчі роботи, науково-дослідна робота, елективні заняття тощо). Він також включає управління якістю освітнього процесу на кожному з етапів навчання за допомогою спеціально відібраного для цього матеріально-технічного і методичного забезпечення. Ми приділяємо особливу увагу чіткому плануванню занять та інших видів роботи студентів, її організації, забезпеченню зворотних зв'язків у процесі навчання, використанню самостійної роботи як засобу активізації навчальної діяльності студентів та управління нею. Види діяльності викладачів і студентів визначаються метою і змістом навчання, конкретизують сучасні концепції пі-

дготовки вчителів фізичної культури, принципи формування педагогічної майстерності, закладені в них вимоги до діяльності з подальшим урахуванням рефлексії.

Результативно-оцінювальний компонент моделі формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури відображає вимоги до якості психолого-педагогічної та методичної підготовки студентів, визначені Державним стандартом та іншими нормативними документами. Цей компонент пов'язаний із створенням діагностичного апарату, який дозволяє визначити рівень педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури [239, с. 287].

Особливе значення в системі формування педагогічної майстерності має контроль і оцінювання результатів навчально-пізнавальної та творчої діяльності майбутніх учителів. Як частина єдиного процесу навчання, контроль є процесом, який значною мірою відображає загальні властивості проектованої навчальної системи. Водночас він сам по собі є окремою системою з характерними властивостями, отже цьому компоненту притаманні також і специфічні ознаки й аспекти.

Результати дослідження [215] свідчать, що майбутні вчителі фізичної культури проходять чотири рівні професійно-педагогічного становлення: репродуктивний, адаптивний, моделювальний, творчо-дослідницький. Перший рівень забезпечується теоретичними і практичними заняттями студентів першого курсу, на яких формуються основи понять, рухові вміння і навички, що стануть основою для подальшого розвитку майбутніх фахівців. В нашому дослідженні студенти виконували завдання, спрямовані на вивчення матеріалів МОН України про фізичне виховання, положень про фізичне виховання учнів ЗНЗ I–III ступенів, про колектив фізичної культури в школі, професіограми вчителя, тренера, організатора оздоровчої роботи за здібностями; ознайомлювалися з основами фізичного виховання в школі, готували доповіді, реферати і повідомлення щодо професійної діяльності вчителя фізичної культури. Широко використовувалися творчі завдання.

Багатоплановість педагогічної майстерності потребує виявлення її критеріїв. В. Ковальчук пропонує п'ять, кожен з яких характеризує зв'язки між суб'єктами й відображає основні аспекти діяльності педагога в навчально-виховному процесі [104, с. 32-33]. Ми адаптували їх для вчителя фізичної культури:

1) Володіння змістом і методикою організації навчання виявляється в:

- науковості, доступності, розвивальному й виховному характері змісту;
- налагодженні внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків навчального матеріалу за різноманітності засобів його подання;
- орієнтації змісту на формування системи знань, умінь і навичок студентів, необхідних у педагогічній діяльності;
- відборі навчального матеріалу, оптимального за змістом, із виділенням у ньому головного;
- зв'язку нового матеріалу з вивченим, актуалізації попередніх знань;
- відповідності знань і вмінь майбутній професійній діяльності студента.

2) Організація та виконання професійно-педагогічної діяльності у процесі навчання реалізуються через володіння педагогом усіма видами навчальної діяльності, а також через прояв у конструктивних, гностичних, організаційних і комунікативних вміннях, які дозволяють вибирати оптимальні форми, методи, засоби навчання, творчо використовувати передовий досвід, проявляти індивідуальний стиль, науково організовувати свою діяльність і виявляти педагогічний такт.

3) Організація педагогом навчальної діяльності проявляється в:

- чіткій постановці цілей і завдань навчання та донесенні їх до свідомості учня, виборі відповідних методів і прийомів з урахуванням можливостей, підготовленості учнів до подолання труднощів при засвоєнні навчального матеріалу;
- побудові навчання на основі індивідуалізації і диференціації навчальної діяльності учнів, формуванні пізнавальної самостійності в процесі шкільної та позашкільної роботи.

4) Стимулювання та мотивація педагогом учня виражаються за допомогою: встановлення педагогічних вимог, заохочення, врахування громадської думки; формування стійких мотивів навчання; використання різноманітних можливостей педагогічної дії в процесі формування особистості учня; посилення на позитивні якості особистості учня; створення комфорту в навчанні, виховання творчого ставлення до навчальної діяльності, професійну орієнтацію учнів у навчанні.

5) Структурно-композиційна побудова навчального процесу виявляється в: умінні комплексного вирішення завдань виховання, навчання й розвитку; цілеспрямованому взаємозв'язку, взаємодії основних компонентів навчального процесу,

що реалізується за формулою «педагог – учень – зміст»; виборі доцільних засобів педагогічної комунікації; чіткості й логічності переходу від одного етапу заняття до іншого через оперативне коректування; підвищенні інформативності процесу навчання; орієнтації на виконання учнями самостійної роботи.

Усі зазначені критерії реалізують функціональний показник майстерності педагога. Окрім цього, є ще суспільний результативно-особистісний показник, пов'язаний з результатами діяльності як педагога, так і учнів. Він характеризує: успішність навчання; комплексне вирішення завдань освіти, виховання і розвитку учнів; міру переведення учня з рівня «об'єкт навчання і виховання» на рівень «суб'єкт навчання і виховання»; удосконалення викладачем своєї професійної діяльності; професійно-педагогічну та соціальну значущість особистості педагога [104, с. 32-33]. Розвиток професійної компетентності відбувається тільки у взаємозв'язку продуктивного і репродуктивного, охоплюючи не тільки безпосередньо результативні дії, а й мотиви, ставлення, погляди, переживання, самосвідомість. Зокрема, мотиви є вагомим стимулом у підготовці педагога.

Таким чином, професійну підготовку вчителя фізичної культури у ВНЗ доцільно розглядати як процес становлення його особистості, розвитку загальної та професійно-педагогічної культури і формування основ педагогічної майстерності, що гарантує випускнику ефективність майбутньої професійної діяльності [294, с. 35]. Ми побудували й обґрунтували модель, яка відображає засади формування педагогічної майстерності, педагогічні цілі, завдання, пріоритети та умови організації та здійсненні цього процесу, а також їх розвиток в межах навчального закладу. З логіко-змістової точки зору розроблену модель можна оцінювати як інструмент, за допомогою якого викладачі ВНЗ галузі ФКіС можуть оптимізувати освітній процес з метою підвищення рівня професійної майстерності студентів – майбутніх учителів фізичної культури. Педагогічні умови формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури дозволяють доповнити зміст моделі даними праксеологічного характеру, тим самим забезпечуючи її цілісність і замкнутість, розкривають авторське бачення перспектив і можливостей подальшого розвитку досліджуваного феномена, визначають місце розглянутого

явища в освітньому процесі, а також ступінь його включеності в чинну систему педагогічних взаємозв'язків і взаємодії.

Висновки до другого розділу

Підвищення якості підготовки вчителів фізичної культури потребує педагогічних інновацій, спрямованих на інтенсифікацію освітнього процесу, що ставить перед нами завдання визначення певних умов, за яких упровадження нової моделі навчання стає можливим. Педагогічними умовами формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ, що сприяють реалізації авторської моделі, вважаємо заходи, які забезпечують підвищення ефективності виховання, навчання та розвитку особистості майбутнього вчителя: удосконалення психолого-педагогічної підготовки студентів шляхом інтегрування всіх її компонентів; системне врахування принципів формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури; застосування комплексу інноваційних технологій у підготовці студентів напряму «Фізичне виховання»; організація розвивального освітнього середовища ВНЗ галузі ФКіС.

Удосконалення процесу професійної підготовки вчителя фізичної культури потребує оновлення змісту психолого-педагогічної підготовки, що поєднує три взаємозалежні компоненти: фундаментальні знання в галузі педагогіки, професійно орієнтовані знання й уміння, які відображають напрям фізичного виховання і спорту, та диференційовані знання і вміння залежно від спеціалізації, а також інтересів і вподобань студентів. Вивчення сутнісних характеристик, змісту, структури і функцій загальнопедагогічної підготовки студентів дозволяє розглядати формування педагогічної культури як важливу складову формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя у ВНЗ.

З урахуванням виявлених особливостей навчання фахівців фізичного виховання і спорту визначено *принципи формування педагогічної майстерності* майбутніх учителів фізичної культури: цілісності педагогічного процесу; індивідуалізації та диференціації; професійно-педагогічної спрямованості; єдності освітньої та науково-педагогічної діяльності; соціокультурної детермінації підготовки майбутнього вчителя; безперервності та наступності педагогічної освіти; включеності

педагога в інноваційну діяльність; імплікації загальної та педагогічної культури; фасилітації; спільної творчої діяльності; професійно-педагогічного самовдосконалення; активної взаємодії суб'єктів освітнього середовища; підтримки творчих ініціатив; оптимальності.

Для опанування у процесі навчання структури педагогічної діяльності та формування педагогічної майстерності вчителів фізичної культури ефективними є такі педагогічні *технології*: *розвивального навчання, проблемного навчання, інтерактивні, інтегративного навчання, навчально-дослідної роботи, самовиховання* майбутніх учителів, а також *інформаційні технології*. Комплекс сучасних технологій навчання сприяє формуванню у студентів індивідуального стилю педагогічної діяльності шляхом розкриття їхнього педагогічного потенціалу, орієнтації на побудову індивідуального стилю, усвідомлення особистісної професійної позиції, творчому розкриттю й самоактуалізації майбутнього педагога.

Розвивальне освітнє середовище ВНЗ галузі ФКіС – це діалектична єдність тісно пов'язаних науково-предметних, творчих і соціальних компонентів. В освітньому процесі такого середовища викладачі та майбутні вчителі фізичної культури творчо використовують свій педагогічний потенціал. Розвивальне середовище підвищує ефективність особистісно-професійного зростання і самовизначення майбутнього вчителя фізичної культури завдяки підвищенню мотивації, формуванню ціннісно-сислової сфери, професійно важливих якостей особистості.

З метою всебічного вивчення і спостереження за розвитком досліджуваної системи становлення педагогічної майстерності була створена динамічна модель формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ. У моделі виділені компоненти: *цільовий, концептуально-теоретичний, організаційно-проектувальний, змістовий, процесуально-діяльнісний і результативно-оцінювальний*. Системотвірний елемент моделі – структура педагогічної майстерності вчителя. Теоретична модель є дидактичним орієнтиром для побудови й реалізації системи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури, наочним відображенням освітнього процесу, що виражає її цілісність і багатофункціональність. Основні матеріали другого розділу висвітлено в публікаціях автора [163; 164; 165; 166; 167; 168; 170; 262; 263].

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

3.1 Програма і методика педагогічного експерименту

У процесі дослідження ми ставили завдання – розробити й обґрунтувати модель, педагогічні умови формування та методику формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін у ВНЗ галузі ФКіС, а також визначити, чи забезпечують вони ефективність навчання та якість професійної підготовки і, передусім, чи сприяють формуванню основних компонентів педагогічної майстерності студентів, реалізації інноваційних технологій навчання.

Рівень професійної підготовки загалом визначається трьома основними чинниками: глибиною і повнотою професійних компетенцій; ступенем володіння методами, прийомами і засобами здобуття і генерації нових знань; умінням реалізувати методологію творчого аналізу і синтезу при виконанні професійних завдань [213, с. 9]. Основними критеріями особистісної й професійної підготовленості та педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури є особистісні якості та прояви індивідуального стилю діяльності; ефективність міжособистісних відносин; навчальні здобутки та суб'єктивний досвід; професійно значущі характеристики випускника як педагога [258, с. 138-139].

Особливо важливими для нашого дослідження є критерії майстерності педагога, розроблені І. Зязюном: доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатами), діалогічність (за характером стосунків з учнями), оптимальність (у виборі засобів), творчість (за змістом діяльності) [207, с. 29]. При цьому в процесі набуття майстерності виокремлені такі рівні: елементарний (наявність окремих якостей професійної діяльності, володіння знаннями); базовий (володіння основами педагогічної майстерності: знання, методика викладання, гуманістичне спрямування педагогічних дій, позитивні стосунки з учнями, вміння організувати на-

вчально-виховний процес); досконалий (чітка спрямованість і висока якість дій учителя, діалогічна взаємодія у спілкуванні, планування власної діяльності на тривалий проміжок часу з орієнтацією на розвиток особистості учня); творчий (ініціативність і творчість у професійній діяльності, самостійне конструювання оригінальних, педагогічно доцільних прийомів взаємодії, застосування рефлексивного аналізу, сформованість індивідуального стилю професійної діяльності) [207, с. 29].

Аналізуючи зміст діяльності вчителя фізичної культури, значну увагу ми зосередили на його педагогічних вміннях, як важливої складової педагогічної майстерності. Зокрема визначили структурні компоненти професійних умінь, а також вивчили особливості їх формування. При аналізі конкретних професійно-педагогічних умінь потрібно було встановити необхідний і достатній рівень їх розвитку в професійно-педагогічній діяльності. Для цього були вивчені рівні сформованості педагогічної майстерності в учителів фізичної культури, що мають різний стаж роботи, і проаналізовані особливості їхньої професійної діяльності.

В якості вихідних вимог для оцінювання були взяті розроблені науковцями критерії сформованості педагогічних умінь [13; 131; 198, с. 63], зокрема: ступінь усвідомленості цілей і наукових основ; ретельність, повнота і послідовність виконуваних операцій; ступінь узагальненості вміння. Керуючись цими положеннями, а також нашими спостереженнями за розвитком педагогічних умінь, ми виділили *чотири рівні*, на основі яких робилися висновки про ступінь сформованості у студентів контрольної та експериментальної груп професійних умінь: дуже низький, низький, середній і високий.

На *констатувальному* етапі дослідження передусім вивчалася сформованість компонентів педагогічної майстерності у студентів-випускників ВНЗ. Для цього потрібно було: а) визначити рівень сформованості педагогічних умінь студентів Львівського державного університету фізичної культури; б) виявити потребу розвитку складових педагогічної майстерності у студентів ВНЗ галузі ФКіС; в) установити ступінь необхідності застосування інновацій у методиці навчання психолого-педагогічних дисциплін.

З цією метою використовувалася анкета з питаннями закритого типу (додаток Е), що вивчає самооцінку респондентами рівня сформованості педагогічних

умінь [33, с. 49]. Студентам пропонувалося вибрати один із варіантів відповіді (добре вмію, вмію, відчуваю труднощі, не вмію), що характеризує рівень сформованості здібностей і якостей (організаційних, гностичних, конструктивних, комунікативних, проектувальних), необхідних у педагогічній діяльності. При цьому необхідно враховувати, що названа діяльність має багато аспектів, які в одній анкеті повністю розкрити складно. Для кожної з груп умінь в анкеті виділена оцінювана діяльність, яка характеризує ступінь сформованості цього вміння, необхідного для його успішного виконання. Це зроблено з метою надання студентам більш повної інформації про те, що їм треба оцінити.

Для виявлення причин недостатньої сформованості педагогічних умінь у студентів ВНЗ галузі ФКіС були проведені педагогічні спостереження під час вивчення дисциплін «Педагогіка», «Теорія і методика фізичного виховання», «Основи педагогічної майстерності». У процесі спостереження ми виділили аспекти педагогічного процесу, які є об'єктами нашого дослідження. Перший – це особливості організації навчально-практичних занять. Увага акцентувалася на формах навчально-виховного процесу; методах і прийомах, застосовуваних викладачем з метою активізації пізнавальних здібностей студентів; системі контролю та оцінювання, яку використовували викладачі. Другий аспект – зміст навчального матеріалу, який розглядався з позиції зв'язку з майбутньою професійною діяльністю студентів, що сприяє підвищенню мотивації та емоційності його сприймання. Третій – діяльність викладача і студентів на навчально-практичних заняттях. Зверталась увага на: активність студентів у процесі вивчення та обговорення досліджуваного матеріалу, що зумовлює розуміння і засвоєння теоретичних знань; вміння керуватися знаннями педагогічної теорії та власним суб'єктивним досвідом фізкультурно-спортивної діяльності для вирішення педагогічних завдань.

Наступним кроком було тестування за допомогою диференційно-діагностичного опитувальника (ДДО) Є. Клімова (модифікація М. Волкова) [228], яке дозволило визначити схильність студентів до професії вчителя (додаток 3).

На завершення констатувального експерименту було виконано дослідження рівня розвитку професійних умінь у вчителів-практиків, щоб переконатися у взає-

мозалежності педагогічної майстерності та педагогічного досвіду і виявити резерви навчально-виховного процесу ВНЗ щодо формування певних компонентів педагогічної майстерності. Дослідження проводилось шляхом самооцінювання за методом, запропонованим В. Огульчанським [198, с. 64-65] і тими ж компонентами педагогічних умінь (організаційних, гностичних, конструктивних, комунікативних, проєктувальних), кожен із яких був диференційований за 10 показниками (див. додаток Е). Одержані результати оцінювання педагогічних умінь із можливих 250 балів були розподілені на рівні: дуже низький – від 180 до 200 балів; низький – від 201 до 230 балів; середній – від 231 до 240 балів; високий – від 241 до 250 балів.

На основі отриманих за методикою констатувального експерименту даних можемо з'ясувати, чи потребує підготовка майбутніх учителів фізичної культури пошуку та застосування ефективніших методів і прийомів навчання й організації, та які з них ведуть не лише до засвоєння знань, а й до розвитку особистості студента, його спрямованості на самовдосконалення та підвищення майстерності.

Формувальний педагогічний експеримент проводився на практичних заняттях з курсу «Педагогіка» зі студентами II-го курсу факультету фізичного виховання ЛДУФК, а також інших ВНЗ галузі ФКіС.

У ході педагогічного експерименту вирішувалися такі завдання:

- апробувати авторську модель та педагогічні умови формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ (розд. 2.4);
- реалізувати в освітньому процесі методику формування педагогічної майстерності студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін у ВНЗ галузі ФКіС (див. розд. 3.3), розроблену за нашою моделлю;
- вивчити вплив запропонованої моделі й перевірити педагогічні умови її ефективності та методику, що сприяють підвищенню педагогічної майстерності студентів на основі застосування сучасних підходів, принципів та елементів інноваційних технологій навчання.

До початку експерименту були сформовані дві групи: контрольна (КГ) та експериментальна (ЕГ). До їх складу ми не включали студентів, які навчаються за індивідуальним графіком і нерегулярно відвідують заняття (специфіка ВНЗ галузі

ФКіС). На початку експерименту була проведена діагностика студентів у цих групах, яка передбачала вивчення мотивації професійної діяльності за методикою К. Замфір у модифікації А. Реана [235] (додаток З), а також зріз педагогічних знань з метою з'ясування рівня теоретичної підготовленості студентів (додаток И). Вивчення мотивації професійної діяльності студентів дозволило виявити мотиваційну спрямованість студентів (співвідношення внутрішньої, зовнішньої позитивної та зовнішньої негативної мотивації) і використовувати цю інформацію під час побудови й проведення навчально-практичних занять зі студентами. Зріз педагогічних знань проводився з метою визначення початкового рівня теоретичної підготовки студентів (їх знань, умінь використовувати свій досвід при вирішенні поставлених завдань), а також виявлення її слабких ланок. Для перевірки гіпотези про позитивну динаміку педагогічних знань і умінь у роботі використовувалися: обчислення математичного сподівання і дисперсії – для оцінювання результатів навчання, критерій χ^2 – для визначення незалежності вибірок (контрольної та експериментальної груп).

Реалізація запропонованих інновацій щодо формування педагогічної майстерності студентів і вивчення їх впливу здійснювалися в ході першої частини формувального експерименту на практичних заняттях з курсу «Педагогіка». З метою формування педагогічної майстерності студентів ЕГ використовувалася авторська розроблена методика, сутність якої розглядається в розділі 3.3. У контрольній групі заняття проводилися за традиційною методикою, не орієнтованою на самопізнання, самовдосконалення, яка не містить самостійних робіт, спрямованих на розвиток педагогічних здібностей студентів.

На початку і наприкінці експерименту, аналізуючи самостійні роботи майбутніх учителів фізичного виховання, їхню діяльність та активність на навчально-практичних заняттях, ми розподіляли студентів контрольної та експериментальної групи на чотири підгрупи [33, с. 80], що відрізняються між собою не тільки рівнем підготовленості, а й особистісними якостями, які також впливають на навчально-пізнавальну діяльність студентів і процес їхнього саморозвитку (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Розподіл студентів за рівнями педагогічної майстерності

№ підгрупи	Характеристики підгрупи студентів
I	- Володіють теорією та розуміють її значущість
	- Проявляють творчість та оригінальність у виконанні навчально-практичних робіт
	- Мають позитивну мотивацію
	- Схильні до педагогічної діяльності
	- Активно обговорюють питання, що виникають на заняттях
	- Здатні чітко контролювати і планувати свою діяльність
II	- Володіють теорією, але не до кінця розуміють значущість знань
	- Роботи виконуються у стандартному вигляді (за зразком), без елементів творчості
	- Переважає зовнішня позитивна мотивація
	- Активна робота на заняттях в умовах «вимушеної» діяльності
	- Уміння контролювати і планувати свою діяльність
III	- Володіють теорією, але не вміють її використовувати у практичній діяльності
	- Роботи виконуються без осмислення сутності завдання
	- Переважає зовнішня мотивація навчання
	- Робота на заняттях виконується із сторонньою допомогою або з підказкою
	- Уміння планувати свою діяльність слабо виражена
IV	- Не володіють теорією
	- Виконання робіт викликає значні труднощі
	- Робота на заняттях відсутня
	- Переважає зовнішня мотивація
	- Низький рівень розвитку інтелектуальних здібностей.

Поділ студентів на підгрупи за ступенем володіння знаннями педагогічної теорії та вміннями їх реалізувати у процесі вирішення педагогічних завдань на заняттях має показати, як впливає цілеспрямована поетапна робота із студентами на розвиток їхньої педагогічної майстерності. Це визначалося за допомогою аналізу

кількісного та якісного складу контрольної та експериментальної груп. Практичні роботи студентів контрольної та експериментальної груп перевірялися за єдиною системою оцінювання; визначалась середня оцінка за виконану роботу.

За зміною кількісного та якісного складу студентів з різним рівнем успішності, шляхом порівняння початкових і кінцевих показників з використанням математичної статистики, ми робили висновки про вплив розробленої методики на формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури.

Таким чином, у процесі проведення першої частини експерименту, керуючись розробленою структурою педагогічної майстерності (розд. 1.2), ми визначили етапи формування її компонентів. З урахуванням цих етапів ми розробили комплекс методів і прийомів, що застосовуються на заняттях з метою формування педагогічної майстерності студентів. Крім того, зважаючи на вимоги до практичних завдань і специфіку курсу «Педагогіка» для учителів фізичної культури, були скориговані навчально-практичні завдання, які сприяють розвитку компонентів педагогічної майстерності на основі застосування елементів розвивального навчання.

На наступному етапі перевірялося, як студенти будуть використовувати опановані теоретичні знання і набуті вміння в реальній практичній діяльності. З цією метою ми вивчили оцінку компетентних експертів педагогічної практики студентів контрольної та експериментальної груп, які проходили в загальноосвітніх школах. Оцінювалося виконання студентами таких видів діяльності: складання методичної документації, ведення педагогічних спостережень на уроках, проведення уроків фізичної культури, спортивно-масової та фізкультурно-оздоровчої роботи, а також трудова дисципліна. На основі виконання цих видів діяльності виставлялася загальна оцінка за чотирибальною шкалою.

Визначення ефективності розробленої та скоригованої методики формування педагогічної майстерності на основі застосування наших інновацій, а також уточнення педагогічних умов підвищення ефективності формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури здійснювалося у другій частині формувального експерименту на заняттях з «Теорії і методики фізичного виховання» зі студентами 4-го курсу ВНЗ. З позицій системного підходу до навчання та професійної діяльності фахівців фізичної культури і спорту критеріями ефекти-

вності експериментальної методики у професійній підготовці студентів слугували експертні оцінки рівня сформованості педагогічної майстерності за результатами 1) рівня теоретичної підготовленості; 2) рівня технічної підготовленості; 3) рівня методичної підготовленості; 4) залікових уроків на організаційній практиці. Рівень теоретичної, технічної та методичної підготовленості студентів визначався під час проведення навчально-тренувального заняття. Оцінювання відбувалося за тими ж компонентами і показниками, що й оцінювання вчителів-практиків під час констатувального експерименту. Відсутність істотних відмінностей між студентами експериментальної та контрольної груп перевірялася за допомогою t -критерію Стьюдента, що передбачало формулювання статистичних гіпотез (нульової H_0 – відмінності між середніми арифметичними успішності ЕГ і КГ випадкові та незначимі; альтернативної H_1 – відмінності успішності експериментальних і контрольних груп достовірні, значимі); обчислення емпіричного значення t -критерію; визначення рівня значимості t -критерію та на цій основі висновок про підтвердження чи спростування нульової гіпотези [102, с. 22].

На основі отриманих у процесі проведення експерименту даних були виявлені інтегровані показники сформованості педагогічної майстерності, уточнені модель, методика та педагогічні умови, які сприяють формуванню педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичного виховання у ВНЗ.

Організація дослідження. На першому – теоретико-аналітичному, діагностичному етапі (2007–2008 рр.) здійснювався аналіз літературних джерел з проблеми дослідження, вивчалася науково-методична, психолого-педагогічна і спеціальна література з проблеми формування педагогічної майстерності та сучасних концепцій підготовки фахівців фізичного виховання і спорту. Особливе місце відводилося вивченню структурних компонентів педагогічної майстерності та їх змістовим аспектам, а також шляхам формування педагогічної майстерності студентів ВНЗ галузі ФКіС. Було проведено констатувальний експеримент: анкетування з метою визначити рівень сформованості педагогічних умінь студентів, які закінчують ВНЗ, що дозволило оцінити якість їхньої підготовки та стверджувати про необхідність цілеспрямованих заходів щодо підвищення рівня педагогічної майстерності випускників – молодих учителів фізичної культури .

На другому і третьому етапах дослідження – проектувальному (2008–2010 рр.) та аналітико-пошуковому (2010–2012 рр.) – продовжувався аналіз нормативних і науково-методичних джерел, а також реальної практики. Розроблялася модель формування педагогічної майстерності учителів фізичної культури у ВНЗ і педагогічні умови її ефективного реалізації. Значну увагу було приділено методиці формування педагогічної майстерності на основі сучасних методів і технологій. Це дозволило визначити шляхи розвитку педагогічної майстерності, які доцільно застосовувати на практичних заняттях, розробити навчально-практичні завдання, що ефективно впливають на формування компонентів педагогічної майстерності студентів ВНЗ галузі ФКіС. Було проведено першу частину формувального експерименту, основним завданням якого – апробувати обґрунтовану модель і розроблену на її основі методику формування педагогічної майстерності у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін у ВНЗ. На цьому етапі було визначено критерії оцінювання ефективності результатів дослідження.

На четвертому етапі – перетворювальному (2012–2013 рр.) – проведено другу частину формувального експерименту. Здійснювалось упровадження запропонованих інновацій та експериментальна перевірка розробленої методики формування педагогічної майстерності студентів у процесі проведення практичних занять з курсу «Теорії і методики фізичного виховання» з метою уточнення педагогічних умов, що сприяють формуванню педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ.

Підсумково-узагальнювальний етап (2013–2014 рр.) був присвячений обробленню й систематизації даних формувального експерименту, їх порівнянню з прогнозованими; узагальненню одержаних результатів, формулюванню загальних висновків; визначенню перспектив подальших досліджень окресленої проблеми та оформленню матеріалів науково-педагогічної роботи.

3.2 Аналіз стану формування педагогічної майстерності у студентів напрямку «Фізичне виховання»

З метою виявлення реального стану формування педагогічної майстерності в майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ на констатувальному етапі педагогічного експерименту вивчався ступінь сформованості компонентів педагогічної майстерності у студентів факультету фізичного виховання, які закінчували ЛДУФК у 2008 р. (90 осіб).

3.2.1 Передусім, для вивчення сформованості педагогічних умінь студентів і труднощів, що виникають у навчальному процесі, проводилося опитування у вигляді анкетування (див. додаток Е). За його допомогою були одержані дані та проаналізовані рівні сформованості організаційних, гностичних, комунікативних, проектувальних педагогічних умінь студентів, які найбільш повно характеризують підготовленість студентів до педагогічної діяльності.

Організаційні вміння проявляються в організації колективної діяльності учнів на заняттях; гностичні вміння виявляються в аналізі педагогічних ситуацій і різних підходів до вирішення проблеми, причин власних успіхів і невдач; конструктивні – у взаємозв'язку фізичної, технічної, тактичної підготовки учнів, виділення у своїй роботі головного; комунікативні виражаються у встановленні належних взаємин з учнями, а проектувальні – у плануванні фізичного виховання.

На початку анкетування студентам роз'яснювались особливості процесу оцінювання сформованості педагогічних умінь. При цьому наголошувалось на потребу спиратися на досвід виконання педагогічної практики, яку студенти проходили у процесі навчання в загальноосвітніх школах м. Львова (або досвід роботи за фахом, якщо такий є). Зауважимо, що завищений рівень самооцінки в окремих студентів простежувався у процесі аналізу та відбувалось необхідне коригування. Систематизація даних анкетування подана в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

**Результати сформованості педагогічних умінь студентів
(за даними анкетування)**

№	Вміння	Варіанти відповідей	К-сть осіб, %
1	<i>Організаційні</i>	- Добре вмію	44,0
		- Вмію	30,1
		- Відчуваю труднощі	19,7
		- Не вмію	6,2
2	<i>Гностичні</i>	- Добре вмію	28,7
		- Вмію	22,8
		- Відчуваю труднощі	40,5
		- Не вмію	8,0
3	<i>Конструктивні</i>	- Добре вмію	32,9
		- Вмію	35,2
		- Відчуваю труднощі	20,4
		- Не вмію	11,5
4	<i>Комунікативні</i>	- Добре вмію	42,4
		- Вмію	35,5
		- Відчуваю труднощі	15,9
		- Не вмію	6,2
5	<i>Проектувальні</i>	- Добре вмію	29,0
		- Вмію	33,1
		- Відчуваю труднощі	34,7
		- Не вмію	12,2

Систематизувавши відповіді студентів за кожною групою вмінь, було підраховано загальну кількість осіб, яким властивий той чи інший рівень сформованості кожного вміння. На основі отриманих даних було визначено процентне співвідношення кожного рівня сформованості педагогічних умінь, а також кількість сту-

дентів, які вважають, що вони добре вміють, вміють, відчувають труднощі або не вміють виконувати ці види діяльності. У графічному вигляді результати представлені на рис. 3.1.

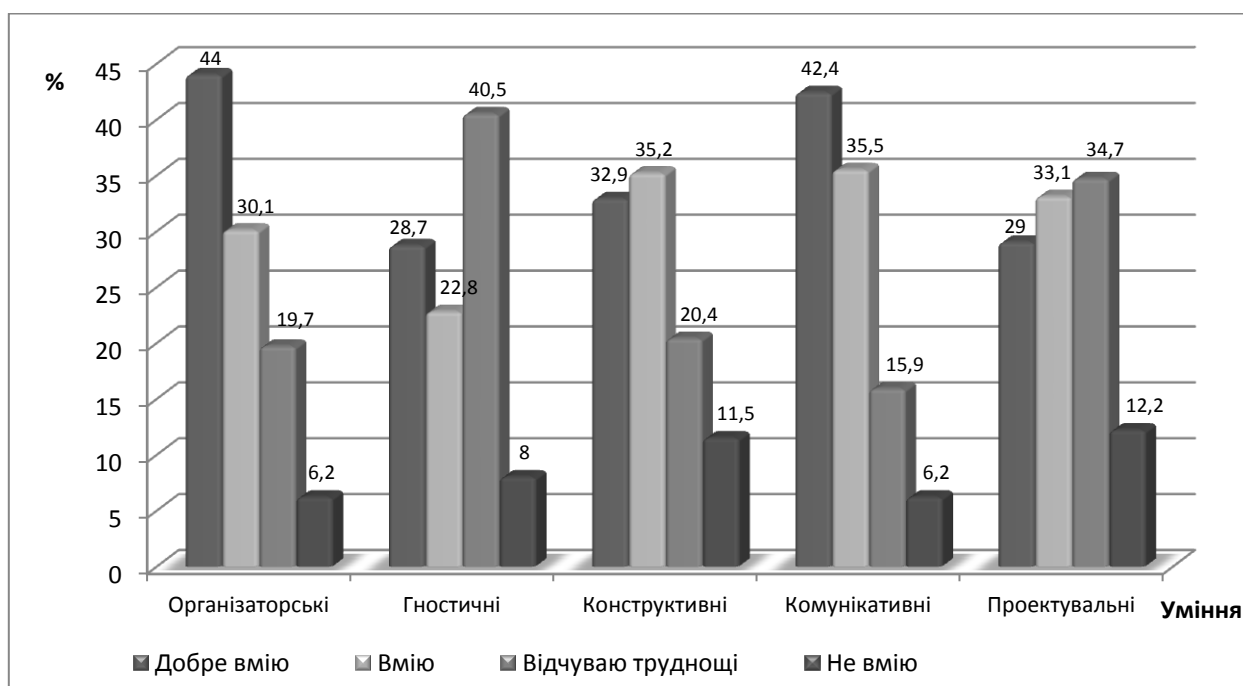

Рис. 3.1 Самооцінка сформованості педагогічних умінь студентами ЛДУФК

На основі отриманих даних можна стверджувати, що більшість студентів вважає, що вміють організовувати колективну діяльність учнів, аналізувати педагогічні ситуації, налагоджувати конструктивні стосунки з учнями, планувати виховну роботу і проектувати свою діяльність, що свідчить про достатню сформованість їхніх педагогічних умінь. При цьому звернемо увагу на те, що найменші труднощі виникають у студентів у виконанні комунікативної діяльності, що свідчить про вміння встановлювати відносини з учнівським колективом (77,9% – добре вмію або вмію). Ступінь сформованості організаційних умінь свідчить, про те, що 74,1% студентів вміють організовувати як діяльність учнів, так і педагогічний процес у цілому, але 19,7% при цьому відчувають труднощі в організації, а 6,2% студентів вважають, що ця діяльність для них не посильна.

Значні труднощі у студентів виникають, на жаль, у процесі проектування освітньої діяльності. Відчувають труднощі або не можуть впоратися з виконанням цієї діяльності 36,9% майбутніх учителів, що свідчить про недостатню сформованість проектувальних умінь. 48,5% випускників мають слабкі чи не мають гностичних умінь. При цьому гностичні уміння є одними з основоположних як у процесі

становлення майбутнього вчителя, так і професіонала у своїй діяльності, тому що визначають саму діяльність, її ефективність і подальший процес самовдосконалення. Цей факт можна пояснити відсутністю педагогічного досвіду, невмінням себе об'єктивно оцінювати й аналізувати власну діяльність, однак така самооцінка випускників ВНЗ галузі ФКіС потребує перегляду методики їхньої психолого-педагогічної підготовки. Водночас курс «Основи педагогічної майстерності» у ЛДУФК становить всього 72 год, з них лише 30 аудиторних (14 лекційних і 16 практичних).

На підставі отриманих даних можна вважати, що чинна система формування педагогічних умінь майбутніх учителів фізичної культури вимагає нагального вдосконалення. Загалом анкетування дозволяє стверджувати, що у процесі викладання педагогічних дисциплін не повною мірою використовуються можливості формування педагогічної майстерності у студентів ЛДУФК, для більш ефективного вирішення цих завдань необхідні певні заходи.

3.2.2 Наступною складовою констатувального експерименту були педагогічні спостереження з метою виявлення причин недостатньої сформованості педагогічних умінь студентів у процесі викладання педагогічних дисциплін, що характеризують структурні елементи педагогічної майстерності. Об'єкти педагогічних спостережень: особливості процесу організації навчально-практичних занять з курсів «Педагогіка», «Теорія і методика фізичного виховання», «Основи педагогічної майстерності»; зміст навчального матеріалу з психолого-педагогічних дисциплін; діяльність викладачів і студентів на навчально-практичних заняттях. Відстежувалися основні підходи, використовувані для формування педагогічних умінь, які можуть впливати як позитивно, так і негативно на процес становлення педагогічної майстерності майбутнього вчителя фізичної культури. Було проведено 40 спостережень на навчальних заняттях з дисциплін педагогічного циклу (з них 20 на лекціях і 20 – на практичних заняттях).

У навчальному процесі застосовувалися, переважно, традиційні для ВНЗ форми вивчення педагогічних дисциплін: лекції, семінарські та практичні заняття, самостійна робота студентів. Ураховуючи завдання спостереження ми зосереди-

лись на особливостях організації навчального процесу, які можуть бути однією з причин недостатньої сформованості педагогічних умінь студентів.

Лекції у процесі вивчення педагогічних дисциплін носять переважно інформаційно-репродуктивний характер. В основному, навчальний матеріал, який повинен бути засвоєний студентами, давався в «готовому» вигляді. Як наслідок від студентів вимагалось лише законспектувати отриману інформацію і надалі її осмислити і використовувати у своїй діяльності. Це дозволяє припустити, що ця форма організації навчального процесу потребує вдосконалення, оскільки не дозволяє ефективно вирішити завдання підвищення активності студентів на заняттях, розвитку розумових процесів студентів, усвідомленого засвоєння навчального матеріалу. Іншим недоліком лекцій у ВНЗ галузі ФКіС є те, що навчальний матеріал недостатньо пов'язаний зі специфікою майбутньої професійно-педагогічної діяльності студентів. Відзначимо закономірність, коли викладач пояснює матеріал, включаючи в нього приклади, спирається на відомості, які належать до галузі фізичного виховання і спорту, студенти виявляють більше інтересу та зацікавленості у його вивченні.

Основним завданням практичних занять є закріплення отриманих знань, формування переконань у студентів і застосування їх у практичній діяльності. При цьому ми спостерігали два типи семінарів. На одних провідна роль належала студентам, а педагог виконував роль ведучого, організатора. Цей тип семінарів зустрічався рідко, що пояснюється складністю вмотивувати студентів активно працювати, виступати, доводити свою точку зору і відсутністю в багатьох із них звички цілеспрямовано виявляти інтелектуальну активність. На інших семінарах, що зустрічається найчастіше, провідна роль відводиться викладачеві, а студенти починають включатися в діяльність, коли викладач спрямовано використовує методи і прийоми, які активізують роботу студентів.

Навчальний матеріал, який вивчається на семінарських і практичних заняттях або повторює лекційний матеріал, або є його доповненням. Особливістю викладання на лекціях і практичних заняттях було захопленість викладачів теорією і її недостатній зв'язок із практикою. Також варто відзначити, що на семінарських і практичних заняттях застосовуються елементи взаємонавчання, що сприяють під-

вищенню пізнавальних здібностей студентів, розвитку комунікативних та інноваційних здібностей, а також розвитку у студентів здатності працювати в команді, приходити до спільної думки, враховувати різні точки зору. Елементи взаємонавчання найчастіше виявляються в роботі студентів у мікрогрупах, яка дозволяє їм працювати активніше, ніж при загальному обговоренні на велику аудиторію.

Процедура оцінювання і контролю на семінарських і практичних заняттях різна. Частина викладачів використовують процедуру, яка включає: здійснення підсумкового контролю за весь курс і поточного контролю за виконання самостійних робіт. Більш ефективною є система, коли всі види контролю доповнюють один одного і забезпечують не тільки засвоєння навчального матеріалу, а і його розуміння та вміння їх використовувати. Часто при проведенні опитування, прийому заліку викладачів цікавить лише засвоєння теоретичних знань, а не вміння їх застосовувати при вирішенні педагогічних завдань. При цьому відзначимо, що вже на перших курсах повинна переважати спрямованість на розвиток у студентів умінь реалізовувати отримані знання, спираючись на свій особистий досвід.

У деяких випадках простежується невимогливість чи інші порушення педагогів під час проведення контролю та оцінювання. Це знижує рівень підготовки студентів і в кожній групі можна виявити студентів, які пристосовуються до такого стилю навчання і його дотримуються надалі.

Застосування самостійних робіт як форми організації навчального процесу, за вимогами Болонської конвенції, використовуються для оволодіння студентами науковими знаннями, практичними вміннями при вирішенні педагогічних завдань. Можна виділити два види робіт: які виконуються на навчально-практичних заняттях, з подальшим їх обговоренням, і роботи, що даються для виконання поза аудиторією і потребують більшого часу та зусиль для її виконання. Відзначимо, що викладачі педагогічних дисциплін ведуть постійні пошуки шляхів підвищення ефективності самостійних робіт у практичній діяльності студентів.

Таким чином аналіз педагогічних спостережень дозволив виділити *причини виникнення недостатньої сформованості педагогічних умінь у студентів ВНЗ галузі ФКіС у процесі вивчення педагогічних дисциплін:*

- слабо виражену мотивацію студентів до педагогічної діяльності;

- переважно інформаційно-репродуктивний характер лекцій, недостатню орієнтацію студентів у процесі засвоєння знань на їх ґрунтовне осмислення;
- недостатній зв'язок навчального матеріалу зі специфікою майбутньої професійно-педагогічної діяльності студентів;
- недостатньо розроблена система контролю засвоєння і розуміння навчального матеріалу;
- незначне використання елементів взаємонавчання і взаємоконтролю;
- недостатнє включення студентів у практичну діяльність.

На нашу думку, в основі застосування нових методів і прийомів навчання та організації професійної підготовки має лежати особистісно орієнтований і діяльнісний підходи, використання яких дозволить підвищити не лише рівень засвоєння знань, а й активність студентів у самостійній роботі, що спонукатиме до саморозвитку після включення у практичну діяльність. Одним з таких шляхів є застосування елементів розвивального навчання, спрямованих на формування пізнавальних здібностей та особистісних якостей студентів з урахуванням їх індивідуальних особливостей.

3.2.3 Використання опитувальника нахилів до різних типів професій (диференційно-діагностичного опитувальника Є. Климова) дозволило виявити схильність студентів до педагогічної діяльності (рис. 3.2).

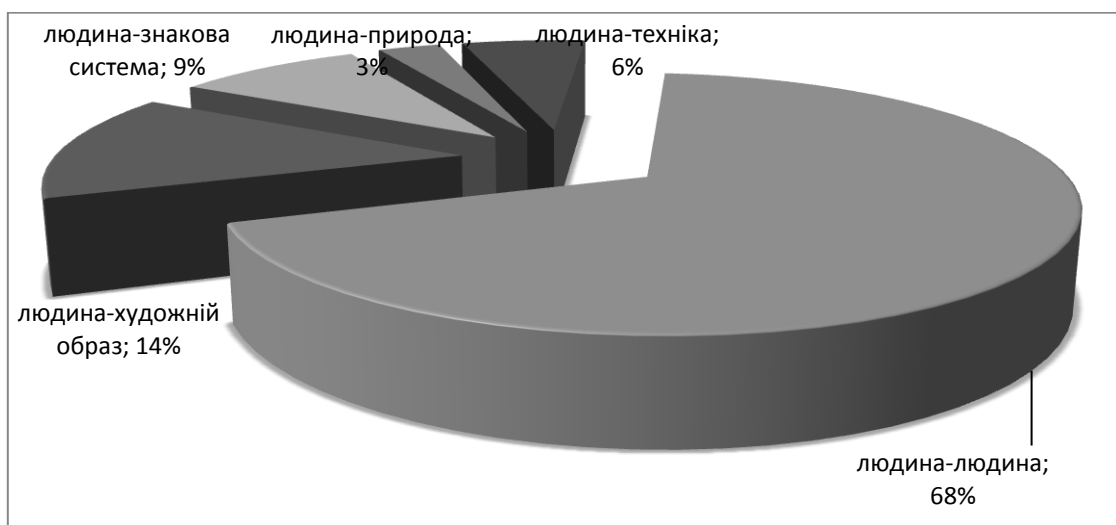

Рис. 3.2 Результати анкетування студентів ЛДУФК щодо схильності до типу професії за ДДО

За результатами тестування виявилось, що $\approx 68\%$ студентів, майбутніх учителів фізичної культури схильні до роботи за соціономічними професіями (у сфері «людина-людина»), тобто мають гуманістичну спрямованість особистості (за І. Зязюном).

3.2.4 Професійно-педагогічні вміння вчителів-практиків (32 особи; Закарпатська, Львівська, Хмельницька обл.), визначені на основі самооцінювання (див. додаток К, рис. К.1 – К.5), продемонстрували досить високі показники: рівень розвитку організаційних умінь склав $4,75 \pm 0,15$ балів, гностичних $4,67 \pm 0,21$, конструктивних $4,89 \pm 0,16$, комунікативних $4,78 \pm 0,12$ і проєктувальних $4,77 \pm 0,11$. Таке розсіювання оцінок свідчить про різний ступінь складності їх реалізації у практиці педагогічної роботи. Узагальнена оцінка подана на рис. 3.3.

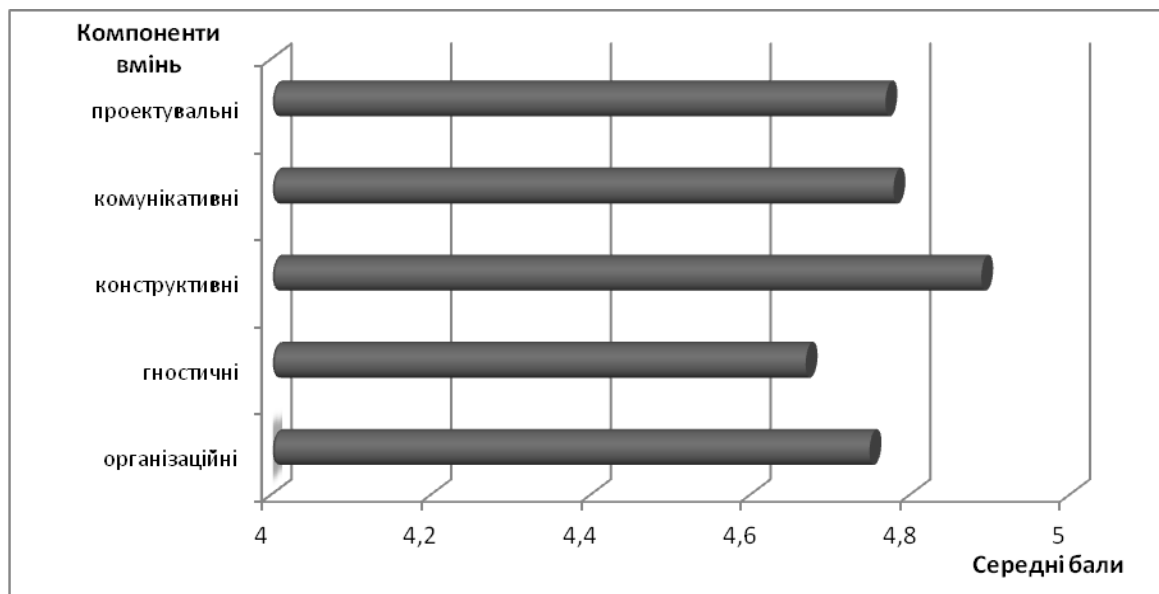

Рис. 3.3 Професійно-педагогічні вміння вчителів-практиків (на основі самооцінювання)

Опитування респондентів – учителів фізичного виховання показало, що рівень педагогічних умінь у педагогів з різним стажем не однаковий. З підвищенням професійного стажу рівень педагогічних умінь у реалізації навчально-виховних завдань зростає і досягає максимальних значень у педагогів у період від 10 до 15 р. роботи, а деякі вміння (залучення учнів до аналізу та самоаналізу досліджуваних рухових дій; використання різних форм організації учнів на уроці та ін.) максимально проявляються в більш пізні терміни. Це свідчить про те, що формування педагогічних умінь одного і того ж компонента, і умінь різних компонентів у процесі роботи відбувається за часом і темпами неоднаково, особливо гностичних умінь.

Одержуючи педагогічний досвід, педагоги підтримують ефективність своєї праці завдяки більш якісній організаційно-методичній підготовці проведених заходів. Водночас, учителі, що мають рівний професійний стаж, оцінюють себе і фактичний рівень власних професійних педагогічних умінь не однаково.

Розподіливши респондентів у відповідності з кількісною оцінкою реалізованих умінь, ми виявили, що низькому і дуже низькому рівням розвитку професійно-педагогічних умінь відповідає 14,3% учителів-практиків, середньому – 44,1%, високому 41,6%. Як видно за цими показниками, резерв для підвищення якості педагогічної майстерності досить великий.

Учителі з низьким і дуже низьким рівнями сформованості професійно-педагогічної майстерності мають труднощі у використанні технічних засобів, плануванні навантаження учнів на уроці, залученні їх до аналізу і самоаналізу виконуваних рухових дій. Педагоги середнього рівня сформованості професійних умінь і навичок відчують труднощі у виборі раціональної структури уроку фізичної культури, використанні організаційних форм навчання. У фахівців з високим рівнем професійної діяльності деякі педагогічні вміння оцінюються дещо нижче (напр., залучення учнів до самоаналізу рухових дій). Безперечно, високі показники досягаються в результаті прояву комплексу вмінь, які представляють усі компоненти, а не за рахунок окремих умінь чи вмінь, що належать до одного з компонентів структури педагогічної діяльності.

Зауважимо, що педагоги, віднесені до низького рівня, в більшій мірі спираються на конструктивні та організаційні вміння; середнього – на комунікативні й організаційні вміння; високого – на конструктивні, організаційні та гностичні вміння; дуже високого рівня – на конструктивні, організаційні, комунікативні та гностичні вміння. Проектувальні вміння в усіх груп педагогів розвинені приблизно однаково.

Зіставлення рівнів розвитку професійно-педагогічних умінь у вчителів фізичної культури зі стажем роботи до 10 років і більше 10 років вказує на істотні відмінності їхніх показників (див. додаток К). Простежується явна перевага вчителів, які мають вищий стаж роботи, особливо за гностичними, конструктивними і комунікативними вміннями. Більше 55% практиків з професійним стажем понад

10 р. мають високий рівень професійно-педагогічної майстерності, але, на жаль, тільки близько 20% з них досягають найвищих показників педагогічної майстерності. Це пояснюється багатьма факторами, основними з яких є спрямованість, особистісні якості та рівень професійних знань і вмінь. Професійно-педагогічні вміння досвідчених вчителів формуються в чітко взаємопов'язані структури в основі яких лежать організаційні та конструктивні вміння. У молодих учителів не простежується взаємозв'язок між компонентами педагогічних умінь.

Отримані дані підтверджують думку Н. Кузьміної про те, що «структура основних компонентів педагогічної діяльності змінюється в міру оволодіння учителем майстерністю в роботі з учнями» [131]. Наші дослідження корелюють також з висновками значно глибшого і ширшого дослідження В. Огульчанського щодо формування професійно-педагогічної майстерності фахівців фізичного виховання і спорту різних спеціальностей (учителів, викладачів і тренерів). За його даними в групах учителів зі стажем до 5 р. і від 6 до 10 р. дуже низький рівень професійно-педагогічної майстерності спостерігається у 11,53% і 7,69% педагогів, а для учителів з великим професійним стажем цей рівень взагалі не властивий. Дуже незначна частина учителів-практиків зі стажем 10 р. і більше проводять свою діяльність на низькому рівні, у той час як 34,62% вчителів зі стажем до 5 р. і 11,54% педагогів зі стажем від 6 до 10 років малоефективно реалізують покладені на них функції. Водночас, частина практиків з малим стажем роботи (19,23% до 5 р.) можуть досягати високого рівня професійно-педагогічної майстерності [198, с. 77].

Підводячи підсумок, відзначимо, що вчителі фізичної культури як молоді, так і їх більш досвідчені, мають достатній рівень розвитку професійних умінь.

Таким чином, результати констатувального дослідження свідчать про актуальність пошуку нових шляхів формування професійно-педагогічних умінь на більш високому рівні, що підвищить якість педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Це стало підставою для розроблення методики формування педагогічної майстерності студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін у ВНЗ і подальшої перевірки її ефективності в експериментальній роботі.

3.3 Методика формування педагогічної майстерності у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін у ВНЗ

Необхідність вирішення освітніх завдань при постійному ускладненні змісту підготовки змушує викладачів педагогічних ВНЗ шукати нові форми і методи навчання, що дозволяють готувати учителів відповідно до сучасних вимог.

Основні традиційні шляхи формування педагогічної майстерності:

- цілеспрямоване засвоєння психолого-педагогічних знань, умінь і навичок;
- планомірне виховання та саморозвиток загальної і педагогічної культури;
- активне залучення до громадсько-педагогічної діяльності;
- динамічна педагогічна практика;
- умотивоване вивчення та опанування кращого педагогічного досвіду.

Під час підготовки майбутніх вчителів фізичної культури методика навчання має двоєдину мету: з одного боку, викладачі цілеспрямовано використовують певні методи, з іншого, у процесі вивчення всіх педагогічно спрямованих курсів студенти знайомляться з різними методами навчання, серед яких методи фізичного виховання та загальнопедагогічні. Як підкреслюється в навчальних посібниках, ці методи набули у фізичній культурі специфіки й отримали свою конкретизацію [162]. Відомо, що методи навчання поділяють на пасивні та активні. Пасивні методи передбачають, що студент повинен засвоїти і відтворити матеріал, який передав йому викладач, текст підручника тощо. Проте майбутнім учителям у процесі навчання значно більше, ніж слухати, необхідно читати, писати, обговорювати, брати участь у вирішенні проблем, спостерігати, практикуватися та отримувати зворотній зв'язок [295]. Активні методи стимулюють пізнавальну активність і самостійність студентів, які виступають «суб'єктами» навчання, виконують творчі завдання, вступають у діалог з викладачем.

Практично всі словесні методи належать до загальнопедагогічних. Їх застосування відрізняється тільки змістом і деякими особливостями методики. У процес навчання фізичної культури мають включатися ті з них, які характеризуються лаконічністю мовних форм, спеціальною термінологією і зв'язком слова з рухом. До таких методів належать: пояснювальна розповідь (оповідна форма викладу); бесіда (у формі питань і відповідей, або у вигляді вільного викладу поглядів); опис

(дається перелік характерних ознак дії, але без пояснення, чому треба так діяти); пояснення (найважливіший спосіб розвитку свідомого ставлення до дій); розбір (розмова, проведена після виконання завдання); завдання (постановка завдання перед заняттям або часткових завдань під час його проведення); вказівка (відрізняється стислістю і вимагає беззастережного виконання); оцінка (результат аналізу виконання дій); команда (має форму наказу до негайного виконання дії); рахування (дозволяє задавати учням необхідний темп руху, ритм). Крім словесних методів, до загальнопедагогічних методів навчання і виховання відносять методи фізичної культури, що характеризуються як методи наочного сприйняття.

Процес формування педагогічної майстерності має будуватися з урахуванням індивідуально-особистісних якостей майбутніх учителів (див. додаток А.3). Тому необхідно приділити увагу професійній діагностиці студентів, що дає змогу виявити їхній інтерес до педагогічної діяльності та інші особистісні утворення: схильності, здібності, відповідність характерологічних особливостей особистості вимогам професії [235].

Органічною складовою формування педагогічної майстерності є естетичне виховання майбутнього вчителя, в основі якої лежить єдність художньої і фізичної культури, взаємозв'язок між естетизацією та індивідуалізацією особистості [137, с. 35-36]. Естетичне виховання спрямоване на розвиток творчо активного вчителя, здатного сприймати, відчувати, оцінювати прекрасне, трагічне, комічне, потворне в житті, жити і творити «за законами краси», на розвиток природних, сутнісних сил, які забезпечують естетичне сприйняття, почуття, переживання, творчі уявлення, образне мислення, а також формування духовних потреб [144, с. 284]. При цьому важливо здійснювати всебічний розвиток майбутніх учителів фізичної культури. На думку О. Отич, залучення студентів до різних видів мистецтва, яке несе духовний і естетичний досвід людства та вводить особистість у світ людських цінностей [148, с. 26], є не лише необхідним для естетичного виховання, а й важливим чинником формування загальної та професійної культури майбутніх педагогів, забезпечення цілісності й гармонійності розвитку всіх їхніх сутнісних сил [202, с. 8].

Розглянувши структуру педагогічної майстерності (розд. 1.2), ми визначили, що педагогічна майстерність – це єдина динамічна система всіх її компонентів. Їх збалансованість надає процесу розвитку особистості майбутніх учителів більшої ефективності, що підвищує якість і рівень сформованості педагогічної майстерності випускників. Оскільки кожен компонент має свою особливість, необхідно використовувати відповідно розроблену методику формування цих компонентів у процесі теоретичних і практичних занять у ВНЗ. При цьому слід враховувати взаємозумовленість і взаємозв'язок усіх компонентів, оскільки розвиток одного, як правило, спричинює одночасний розвиток інших аспектів підготовки вчителя. Відповідно до складових педагогічної майстерності розглянемо найголовніші методичні підходи до їх формування.

Процес розвитку *педагогічного потенціалу* фахівців фізичного виховання і спорту розглядають як перший етап формування педагогічної майстерності, проте цей процес полягає в безперервному підвищенні рівня професійної підготовки вчителя фізичної культури протягом усього навчання у ВНЗ. Враховуючи, що основна мета полягає в повноцінному прояві й відповідному розвитку особистісних функцій студентів, основними методами навчання є продуктивні: проблемний виклад матеріалу, евристичні, дослідницькі методи, які дозволяють надати освітній діяльності усвідомленості, істотно підвищити мотивацію навчання. Педагогічний процес переходить на якісно інший рівень, актуалізується розвиток особистісних якостей кожного студента. Їх доповнюють методи, що дозволяють на перших етапах навчання сприймати й усвідомлювати знання, запам'ятовувати основні визначення й поняття навчального предмета, відтворювати знання і способи дій за зразком, показаним викладачем або викладеним у навчальних посібниках. При цьому студенти одержують знання з питань сутності та структури педагогічної майстерності, які є підґрунтям для набуття практичних умінь і навичок майстерного виконання функцій учителя фізичної культури, збагачується їхній поняттєво-термінологічний апарат. Для цього використовуються інноваційні технології, що передбачають активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів. Навчання, засноване на прояві студентами власної ініціативи, передбачає їхню активну навчально-пізнавальну діяльність, а відтак швидше і більш ефективно веде до фор-

мування професійної компетентності, ніж пасивне сприйняття інформації від викладача [275, с. 55]. Важливо, щоб викладачі постійно підтримували прагнення студентів до оволодіння основами педагогічної майстерності та відслідковували результативність її формування [269].

Відомо, що здібності розвиваються в процесі мотивованої, самостійної, цілеспрямованої, активної діяльності. Слабка її вираженість породжує в подальшій роботі труднощі та невміння їх долати. Їх необхідно розвивати в контексті подальшого вдосконалення процесу підготовки майбутнього фахівця фізичного виховання і спорту. При цьому необхідно враховувати, що одним з важливих показників педагогічних здібностей є ступінь сформованості педагогічних умінь.

Перейдемо до положень, що лежать в основі ефективної методики формування *професійних знань і вмінь* студентів у ВНЗ галузі ФКіС. Основною процесуальною характеристикою особистісно орієнтованої освіти є навчальна ситуація, яка актуалізує, робить затребуваними особистісні функції студентів. Конструювання такої ситуації, на думку В. Серікова [247], передбачає подання елементів змісту освіти у вигляді різнорівневих особистісно орієнтованих завдань; засвоєння змісту в умовах діалогу, що забезпечує суб'єктно-сміслову спілкування, рефлексію, самореалізацію особистості; імітацію соціально-рольових ситуацій, які потребують прояву професійних функцій особистості в умовах внутрішньої конфліктності, колізійності, змагання (імітаційні ігри) [66].

Для створення ситуації, в якій під час навчання студенти будуть виявляти новий особистісний сенс у знанні та процесі його здобування, доцільна організація навчальної діяльності в режимі діалогу, спільного пошуку, співпраці, колективно розподіленої діяльності [247]. Така організація навчального пізнання забезпечує різностороннє усвідомлення самого знання, яке стає інструментом співпраці або метою спільної діяльності, народжується в результаті дискусії, спільної апробації аргументів, зіставлення протилежних думок і гіпотез. Внаслідок цього навчальний процес більш повно моделює реальні умови пізнавальної діяльності людини.

Результатом сформованості практичного аспекту професійної компетентності є вміння студентів використовувати педагогічні технології, організовувати ефективну комунікативну взаємодію, що сприяє одержанню досвіду ефективного

(майстерного) вирішення педагогічних ситуацій. Зокрема, використання інтерактивних ігрових і тренінгових технологій під час формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури сприяє створенню навчального середовища, де студенти не тільки опановують необхідні знання, вміння і навички, а й «переживають» ситуації, що моделюють зразки професійної діяльності педагога. При цьому доцільно враховувати, що інтелектуальні висновки без одночасного емоційного переживання не призводять до зміни установок і поведінки й відповідно є не ефективними [275, с. 55]. Тобто, інтерактивна робота студентів є доцільною лише тоді, коли задіяні як емоційні (сприйняття своїх почуттів і їх пряме висловлювання), так і когнітивні (засвоєння і категоризація отриманого досвіду) механізми. Студенти повинні мати змогу з'ясувати для себе специфіку взаємин з учасниками інтерактивної взаємодії, зрозуміти, як їхня поведінка впливає на інших, як вони самі реагують на певні змодельовані ситуації майбутньої професійної діяльності. Самостійно досліджуючи свої почуття і моделі поведінки, відкрито обмінюючись думками з товаришами вони виявляють краще розуміння себе та інших [269]. Водночас, викладач повинен враховувати, що емоційне переживання досвіду не замінює його повного засвоєння студентами шляхом обговорення для конкретизації особистісних здобутків кожного в напрямі професійного зростання. Таке навчання сприяє усвідомленню студентами сутності педагогічної майстерності з подальшим використанням цих знань у професійній діяльності та набутті досвіду майстерного виконання педагогічних функцій. Тому студенти повинні розуміти свої дії та рефлексувати, які стереотипи керують їхньою поведінкою.

Необхідно враховувати, що більш ефективному розвитку педагогічних умінь сприяє включення студентів у практичну діяльність, але оскільки це не завжди можливо, то виникає питання про застосування різних технологій навчання, які дозволяють підвищити рівень підготовки студентів, сприяють розвитку педагогічних умінь і, отже, формування педагогічної майстерності. Як вважає А. Бондарева, одним з найбільш раціональних способів розвитку у майбутніх учителів фізичної культури педагогічних умінь є застосування елементів технологій розвивального навчання [33, с. 55]. Вони дозволяють, орієнтуючись на розвиток психічних і особистісних новоутворень, забезпечувати успіх майбутнього фахівця в самостійній ді-

яльності, з орієнтацією не тільки на засвоєння знань, а й на способи цього засвоєння, на зразки та способи мислення, що і є основою педагогічних знань і вмінь.

До найбільш ефективних засобів формування педагогічних умінь відносимо спеціально розроблену систему взаємопов'язаних навчально-практичних завдань, що вимагають поступово зростаючого рівня прояву самостійності, творчості та сприяють професійному розвитку майбутніх учителів. Серед них для учителів фізичної культури доцільні ті, які ставлять студентів у позицію активних учасників вирішення педагогічних завдань і сприяють формуванню у них об'єктивних оціночних суджень [12; 75; 135].

Останнім часом у підготовці фахівців фізичної культури і спорту отримали велике поширення дидактичні та навчально-рольові ігри [188]. Відомо, що у процесі навчання майбутньої педагогічної діяльності за допомогою ігрових методів навчання досягається скорочення періоду адаптації майбутнього фахівця та цілеспрямоване самостійне здобуття знань і вмінь. Методи активного навчання, котрі мають вигляд ігрових занять, можна віднести до найбільш ефективних шляхів формування вмінь. Побудовані на основі професійного призначення, методи активного навчання можуть бути використані у вигляді складних комплексних ігор (ділові ігри); імітаційні ігри з програванням окремих варіантів діяльності, з відпрацюванням типових вмінь та навиків, або з імітацією елементів професійної діяльності (аналіз конкретних ситуацій); педагогічних ігор, котрі передбачають розігрування типових професійних ролей у фізкультурній і спортивній діяльності.

Враховуючи необхідний обсяг і рівень теоретичних знань і професійних умінь з педагогічних дисциплін, визначені згідно ОКХ напряму підготовки «фізичне виховання» (освітня кваліфікація: бакалавр фізичного виховання і спорту, вчитель фізичної культури), ми визначили і розробили відповідний комплекс базових навчально-практичних завдань, що сприяють формуванню у студентів ВНЗ галузі ФКіС цієї складової педагогічної майстерності.

Передусім, процес вироблення педагогічних умінь характеризується поетапністю [75; 95]. Опанування педагогічних знань і вмінь передбачає такі етапи:

- оволодіння педагогічними знаннями;
- реалізація педагогічних знань у процесі вирішення педагогічних завдань;

- самоаналіз виконаної роботи;
- самостійне заповнення прогалин у знаннях і вміннях;
- творче застосування на практиці оновлених знань і вмінь.

Тому методика підготовки вчителя фізичної культури передбачала етапи:

I (теоретичний) – формування у студентів мотивації опанування педагогічної майстерності; озброєння знаннями про значення, сутність, структуру педагогічної діяльності-дії, її прогнозування та аналіз, а також роз'яснення структури педагогічних умінь і завдань, за допомогою яких ці вміння формуються.

II (розвивальний) – демонстрація зразків виконання навчально-практичних завдань, формування професійних умінь, пояснення помилок, які можуть виникнути під час виконання завдання, а також вказування на труднощі, що можуть з'явитися при його виконанні.

III (практичний) – виконання студентами практичних завдань під керівництвом викладача з подальшим аналізом результатів їх вирішення, обговорення їх переваг і недоліків, слабких сторін.

IV (рефлексивний) – самостійне виконання студентами навчально-практичних завдань у навчальний і позанавчальний час, які вимагали творчого використання знань і вмінь при підготовці до самостійного проведення занять з учнями.

Результати констатувального експерименту свідчать, що значна частина студентів-випускників ВНЗ галузі ФКіС мають низький рівень педагогічної майстерності, а традиційна методика не передбачає творчого розвитку в навчальній діяльності. Студенти мало вчаться аналізувати, зіставляти, робити висновки, використовувати знання в нестандартних ситуаціях. Тому необхідна методика формування професійних умінь, в якій передбачається інтерпретація, аналіз, пошук рішень у різних ситуаціях, що моделюються безпосередньо в ході заняття.

Практика навчання майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ показує, що студенти недостатньо підготовлені до роботи з вирішення професійних завдань (задач). Це виявляється в тому, що студенти не уявляють свою майбутню педагогічну діяльність з повсякденним вирішенням професійних завдань, проводять аналіз ситуацій лише на емпіричному рівні, вони не знають як дослідити педагогічні ситуації на основі логічних процедур, не вміють логічно-обґрунтовано визначити

педагогічну задачу і провести вибір методів і засобів її вирішення, що призводить до численних помилок. Вирішення професійно-педагогічних завдань у процесі вивчення педагогічних дисциплін, на нашу думку, допоможе збагатити студента навичками професійної діяльності ще на етапі підготовки у ВНЗ, сформуванню педагогічну майстерність, як основу професіоналізму та компетентності майбутнього вчителя фізичної культури.

Основа методики, яка апробувалася протягом трьох років, становлять положення розвивального навчання. Вона органічно поєднувала проблемне навчання і елементи ділових ігор, включала репродуктивний, пояснювально-ілюстративний і дослідницький компоненти.

Проблемне навчання здійснювалося при постановці дидактичних завдань на заняттях з фізичної культури у ЗНЗ під час педагогічної практики. Елементи ділових ігор застосовувалися на цих заняттях під час штучно створених проблемних ситуацій для оцінювання вміння студентів користуватися усім комплексом своїх знань, умінь і навичок, знаходити рішення в нестандартних проблемних ситуаціях. Це давало змогу формувати у майбутніх учителів основу педагогічної майстерності – професійно-педагогічну компетентність.

На розвивальному етапі визначальна роль відводилася викладачеві, який, формулюючи практичну проблему, сам аналізував заняття, проведені студентами, долучаючи їх до методології аналізу, розвиваючи аналітичне та прогностичне мислення, показуючи способи аргументованого викладу.

На етапі практичного застосування та усвідомлення ролі педагогічної майстерності проблемне навчання передбачало активне залучення студентів до безпосереднього проведення навчальних занять зі школярами, оволодіння прийомами й уміннями їх проведення, тобто студенти брали активну участь у процесі вирішення проблемних ситуацій за заданим алгоритмом. Ділові навчальні ігри та педагогічні завдання передбачали формування гностичних і комунікативних умінь, використання знань, отриманих на теоретичних заняттях.

На рефлексивному етапі проходило цілісне формування педагогічної майстерності вчителя у процесі безпосередньої освітньої діяльності старшокласників. Роль викладача обмежувалася постановкою завдань на етапі підготовки і помірно-

пасивного аналізу проблемних педагогічних ситуацій, провідна ж роль відводилась самоаналізу студентів.

Формування педагогічної майстерності – це процес інтегрованого розвитку теоретичних знань, методичних умінь і навичок, використання їх у стандартних ситуаціях і безпосередньо у практичній діяльності. Отримані дані підтверджують важливість діяльнісного підходу в навчанні. В основу формування професійної майстерності вчителя фізичної культури має покладатися діяльність, яка моделює діяльність учителя-практика. Спостереження свідчать, що психолого-педагогічні ідеї стають для майбутнього вчителя переконаннями тільки тоді, коли підкріплюються педагогічною практикою. Діяльність ставить перед студентами різні питання, відповіді на які вони шукають у теорії, і зобов'язує їх не лише вивчати, а й добре відтворювати набуті знання в діяльності [100, с. 98]. Використання різноманітних засобів і методів навчання, форм організації навчального процесу відповідно до предметної специфіки та цільових установок, характерних для майбутньої професії, дозволяє студентам якісно вирішувати навчальні завдання на всіх чотирьох етапах формування педагогічної майстерності.

У формуванні педагогічної майстерності студента важливим є одержання власного *педагогічного досвіду*, який забезпечує професійно-адаптаційні процеси в підготовці майбутніх учителів фізичної культури. У професійно зорієнтованих ситуаціях інтерактивної взаємодії, які виникають під час педагогічної практики, відбувається особистісний розвиток студентів, які ідентифікують себе з професійною позицією педагога-майстра. Для цього необхідно налагодити зворотний зв'язок у навчальному процесі, коли кожен студент отримує від викладачів та одногрупників інформацію з приводу доцільності, ефективності, майстерності його педагогічних дій. У такому разі під час проведення педагогічної практики у загальноосвітніх навчальних закладах, завдяки повному й адекватному уявленню про себе, розвивається його почуття власної відповідності ролі вчителя-майстра.

Дослідження Н. Теличко свідчать, що почуття приналежності до професійної педагогічної спільноти у змодельованих ситуаціях фахової діяльності – це досвід, якого не вистачає студентам під час навчання. Тому переживання відчуття приналежності до професійної спільноти дає їм можливість проводити паралелі

між поведінкою, що відображає дії вчителя-майстра, поведінкою своїх одногрупників і власними діями та сприяє опануванню педагогічної майстерності [269].

Органічним компонентом професійної діяльності вчителя фізичної культури, який виражає сформованість його *професійної компетентності*, є спроможність вирішення численних непередбачених професійних ситуацій. При цьому зміст, характер та організаційні особливості роботи фахівця фізичної культури і спорту (наприклад, під час фізичного суперництва, зміни положень тіла у просторі, ігрової діяльності) пов'язані з виникненням раптових ситуацій більшою мірою, ніж у роботі вчителів з інших предметів. При невмілому їх вирішенні у багатьох випадках це призводить до зриву навчально-виховного процесу і, як правило, негативно позначається на його якості. З цього випливає нагальна необхідність озброїти майбутнього вчителя вміннями ефективно вирішувати педагогічні ситуації ще під час навчання у ВНЗ. Безперечно, засвоєння технології вирішення типових педагогічних ситуацій – це перший і необхідний крок до професійного становлення вчителя фізичної культури, який слід зробити кожному студентові в умовах підготовки у ВНЗ [100, с. 96].

Одним із важливих показників успішного формування педагогічної майстерності є наявність позитивної динаміки розвитку *педагогічного мислення* і підвищення рівня готовності студентів до самовиховання та критичного самооцінювання. Лише звертаючись у процесі навчання до внутрішньої структури особистості, розкриваючи індивідуальні механізми діяльності, можна бути впевненим, що професійне мислення педагога буде стійким і ефективним протягом усієї професійної діяльності. Теоретичні та практичні заняття з психолого-педагогічних дисциплін мають проводитися безперервно, починаючи з першого курсу, і послідовно розвивати педагогічне мислення студентів. Така організація навчального процесу є необхідною для оволодіння педагогічною майстерністю [100, с. 98].

Індивідуальний стиль професійної діяльності формується у студентів у ситуаціях, коли все розмаїття видів навчально-пізнавальної діяльності моделює працю педагога в усій її функціональній повноті. У цьому зв'язку навчальна діяльність має бути аналогічною професійній, відповідати особистісно розвивальному способу навчання з різною професійно-типологічною приналежністю, сприяти особис-

тісному зростанню індивідуального стилю діяльності, забезпечувати послідовну динаміку в самоорганізації діяльності з урахуванням вимог до неї та своїх особливостей на всіх етапах професіоналізації [111]. Оскільки індивідуальний стиль – це великою мірою результат саморозвитку, то важливим для його формування є посилення самостійної роботи студентів, яка є рушійною силою, основним способом набуття вмінь цілісної самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності з опорою на сильні сторони особистості. У цьому зв'язку вдосконалення самостійної роботи слід орієнтувати на забезпечення динаміки самостійності студентів у самопізнанні, саморозвитку і самореалізації на всіх етапах навчання у ВНЗ.

Кожен майбутній учитель має прагнути до оволодіння педагогічною технікою, всіма її елементами (див. розд. 1.2), які забезпечуватимуть успішність його професійної діяльності. Подамо деякі методи формування *педагогічної техніки*: система тренувальних вправ з формування певних вмінь і навичок (психофізіологічний тренінг); система певних правил і вимог до майбутньої професійної діяльності; педагогічний рольовий тренінг (входження в ситуації, що моделюють професійну діяльність) та удосконалення професійних якостей і особливостей, що забезпечують підвищення рівня педагогічної техніки [98, с. 19]. Зауважимо, що у ЛДУФК для ефективної демонстрації майбутнім учителям можливостей педагогічної техніки до викладання курсу «Педагогічна майстерність» з успіхом залучають театральних акторів. У результаті в студентів виробляються певні схеми, моделі, алгоритми діяльності, наявність яких однак не усуває потреби виявляти гнучкість. Навпаки, діяльність на основі наукових знань і досвіду збагачують педагогічну взаємодію, дає можливість виявляти творчість, застосовувати нестандартні підходи у складних ситуаціях. Цьому треба навчити майбутнього педагога.

Узагальнюючи, зазначимо особливості експериментальної методики формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури:

- 1) Зміст лекційного матеріалу доповнювався інформацією про явища педагогічної діяльності у контексті особистісного та розвивального навчання. Так, при викладі матеріалу про методи навчання, особлива увага відводилася викладу сутності методів, спрямованих на розвиток пізнавальної активності учнів (методи активного навчання, проблемне навчання, розвивальне навчання).

2) Зміст, методика й організація практичних занять відрізнялися від традиційної використання елементів розвивального навчання, спрямованих на формування педагогічних здібностей студентів та інших компонентів педагогічної майстерності майбутніх учителів.

3) Залежно від цільових установок навчальних завдань і практичних занять, виділялися три взаємодоповнюючі групи занять з різною спрямованістю, які визначали етапи розвитку компонентів педагогічної майстерності.

Перша група орієнтована на самопізнання студентами своїх можливостей, здібностей, потреб, спрямованості до педагогічної діяльності. *Друга група* занять характеризується використанням завдань щодо пізнання педагогічної діяльності, її закономірностей та шляхів їх реалізації. *Третя група* занять передбачала розвиток студентами свого педагогічного потенціалу на основі використання педагогічних знань при вирішенні педагогічних завдань (додаток Л). Розподіл занять на такі групи дав змогу більш цілеспрямовано організувати навчальний процес, дозволив викладачам скоординувати свої дії щодо вирішення поточних завдань на заняттях та перспектив формування педагогічної майстерності. При цьому всі три групи взаємопов'язані й одночасно можуть вирішувати цільові установки формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя в цілому [33, с. 31].

Для формування мотивації вивчення курсу «Педагогіка» формулювалися установки на вивчення матеріалу, які осмислювалися в ході міні-дискусій. Темати могли служити: значущість досліджуваного матеріалу для вчителя в його професійній діяльності; зіставлення методів навчання, розроблених у педагогічній теорії і використовуваних на практиці тощо. Приклади завдань, спрямованих на використання матеріалу в подальшій навчальній діяльності подаємо в додатку М.

Групам занять відповідала спрямованість практичних робіт. У процесі вивчення курсу «Педагогіка», передбачалося 14 практичних занять з відповідними темами. Завдання практичних занять відрізнялися різноманітністю і підбиралися з урахуванням індивідуальності студентів, рівнів їхньої підготовленості, розвитку розумових процесів, умінь виконувати навчальну діяльність. Перед виконанням практичних завдань уточнювалися основні теоретичні положення, якими слід було керуватися. Приклади завдань у додатку Н.

На практичних заняттях використовувалися завдання, виконання яких вимагало від студентів застосовувати отримані на лекціях і практичних заняттях знання, звертатися до життєвого (суб'єктивного) досвіду, вибирати найбільш ефективні методи і прийоми, швидко вирішувати педагогічні завдання і ситуації. Так при вивченні теми: «Особистість як предмет виховання» студентам пропонувалося проаналізувати себе як особистість, здібності, якими вони володіють, притаманні їм якості, особистісні властивості. Вивчення теми «Принципи навчання» передбачає реалізацію студентами отриманих знань і розвивальних умінь при вирішенні педагогічних завдань. Вивчення теми: «Сутність педагогічного процесу» дозволяє студентам на основі отриманої інформації ознайомитися із закономірностями педагогічної діяльності-дії.

Пояснюючи завдання, ми розкривали його сутність, аргументували його значення для подальшої навчальної та практичної діяльності. Організація практичних занять передбачала уточнення й коригування понять, розглянутих на лекціях, і формування у студентів переконань на основі отриманих знань, що сприяло кращому розумінню навчального матеріалу. Обов'язковим компонентом у структурі практичного заняття була робота над понятійним апаратом. Ці завдання вирішувалися за допомогою таких форм роботи, як: термінологічні вправи (підготовка пропозиції, вибір правильної відповіді); педагогічні кросворди (вирішення та складання); створення понятійного словника (на основі матеріалу лекцій, практичних занять, вивчення літературних джерел); тестування інтелектуальних здібностей; міні-опитування (для кращого запам'ятовування, поточного контролю, обговорення виниклої проблеми) [33, с. 134-142]. Це дозволило виявити труднощі в розумінні матеріалу і коригувати їх у процесі подальшого навчання студентів.

На практичних заняттях в експериментальній групі поряд з традиційними методами навчання використовувалися методи, прийоми і організаційні форми, які сприяють розвитку пізнавальних здібностей і педагогічної майстерності студентів:

- 1) Робота студентів у мікрогрупах. Групи створювалися з урахуванням індивідуальних і особистісних особливостей та рівня підготовленості студентів до певного виду діяльності; в кожен мікрогрупу включалися студенти з різним рівнем підготовленості. Це було необхідно для активізації роботи слабших студентів і,

одночасно, підвищення рівня підготовленості сильних шляхом здійснення процесу взаємонавчання. З метою розвитку комунікативних та інноваційних здібностей студентам у мікрогрупах пропонувалося: а) приймати компромісні рішення; б) обґрунтувати або спростувати певну точку зору (наприклад: обґрунтувати причини ефективності словесних, наочних чи практичних методів навчання на різних етапах навчання руховій дії); в) вирішення педагогічних ситуацій з опорою на суб'єктивний досвід студента та обґрунтуванням його рішення на основі теоретичних знань; г) опис педагогічних ситуацій, в яких студентам пропонувалося виступити в ролі учня, вчителя, батька, попередньо обговорити в мікрогрупі особливості програшних ролей і охарактеризувати можливості позитивного розвитку ситуацій. Члени інших мікрогруп, які були спостерігачами та експертами даних ситуацій, мали запропонувати свій варіант вирішення педагогічної ситуації; д) обговорення та аналіз студентських доповідей з метою формування умінь аргументовано пояснювати свою точку зору і задавати правильно сформульовані питання. Теми доповідей у додатку О.

2) Індивідуальна самостійна робота, спрямована на вирішення поставлених завдань шляхом створення педагогічних ситуацій з урахуванням індивідуальних особливостей студентів. Приклади індивідуальних самостійних робіт на основі створення педагогічних ситуацій у додатку П.

3) Підготовка доповідей кількома студентами на кожному занятті. Теми доповідей пов'язаних з темою заняття, передбачали захист своєї позиції у процесі відповідей на запитання аудиторії. Доповіді готувалися переважно сильними студентами. По закінченні кожен студент групи задавав питання доповідачу. Якщо у когось із слухачів питання не було, то доповідач сам запитував його, що дозволяло підвищити увагу студентів у процесі доповіді й покращити розуміння матеріалу, який був порушений доповідачем. Теми доповідей подано в додатку О.

4) Проведення практичних занять у вигляді дискусій, де викладач виступав у ролі ведучого.

Усі практичні завдання виконувалися та доопрацьовувалися після перевірки в спеціальному зошиті у вигляді відповідей на питання, які дозволяли виявити рівень умінь оперувати знаннями і відстоювати свою позицію. При цьому врахову-

валося, що у процесі обговорень, дискусій у студентів формуються переконання, відбувається активізація пізнавальних здібностей. Для цього також використовувалися міні-дискусії, у яких брали участь 2-3 студенти з доповідями. Вони викладали точку зору різних авторів, але у висновку мали висловити своє ставлення до порушеного питання. Теми доповідей обирали студенти з урахуванням власних інтересів щодо педагогічної діяльності. Ряд студентів справлялися з цим завданням добре, що дозволяло судити про ступінь їхньої підготовленості до педагогічної діяльності. Частина студентів чітко, логічно і доказово може пояснити точку зору різних авторів, а в інших виникають проблеми з викладенням своєї думки. Це потребує диференційованого підходу до студентів з різним рівнем підготовленості, ставленням до виконуваної діяльності та активності на практичних заняттях.

Був розроблений також комплекс самостійних робіт, які відповідали запропонованим групами занять. Це сприяло не лише розвитку пізнавальних здібностей студентів, а й більш усвідомленому ставленню до обраної професійно-педагогічної діяльності. Виконання кожної роботи вимагало використання вже сформованих умінь і напрацювання нових, розвитку педагогічних здібностей; актуалізувались уміння виділяти головне, істотне, визначати подібності та відмінності різних педагогічних категорій. Такі завдання розвивають потреби поглибленого вивчення курсу «Педагогіки».

Комплекс самостійних робіт доповнювався практичними завданнями на навчально-практичних заняттях. З метою розвитку комунікативних здібностей використовувалися бесіди, дискусії, у яких студент міг висловити свою точку зору й аргументовано її довести або спростувати альтернативний погляд. Робота в мікрогрупах дозволила скоординувати дії студентів та активізувати їхню діяльність на практичних заняттях. У процесі вивчення курсу студенти виконують *6 самостійних робіт*, які вимагали знань теоретичного матеріалу й умінь ці знання використовувати для вирішення типових педагогічних завдань (див. додаток Р).

На думку науковців, ефективність професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури забезпечує активізація їхньої самостійної роботи: системне і планове використання самостійної роботи відповідно до етапів навчання та індивідуальних можливостей студентів; навчально-методичне забезпечення самостій-

ної роботи; узгодженість змісту самостійної роботи з аудиторним навчальним матеріалом; орієнтація самостійної роботи студентів на професійно-педагогічну діяльність учителя фізичної культури; покращення якості контролю за самостійною роботою студентів, їхнього самоконтролю та взаємоконтролю [184].

Безперечно, формувати педагогічну майстерність у студентів може лише той викладач, який сам є майстром своєї справи. Відповідальність за долю майбутнього вчителя несе викладач, це визначає його роль у професійній підготовці вчителя. Він повинен відчувати особистісний стан і проблеми майбутнього вчителя, володіти гностичними здібностями для прогнозування успішності впливу і побудови бажаної моделі навчання [7]. На жаль, багато викладачів факультетів фізичного виховання – це колишні професійні спортсмени, які:

- не опанували на належному рівні курсу педагогіки і намагаються на інтуїтивному рівні навчати подібних собі дидактично некомпетентних, часто бездушних, самовпевнених і морально педагогів;

- не володіють навіть основами педагогічної техніки, не вміють логічно вибудувати фрази, слабо володіють позамовними засобами комунікації;

- не орієнтуються в стилях професійно-педагогічного спілкування, комунікативності, не здатні до рефлексії власної педагогічної дії;

- не намагаються опанувати та застосовувати принципи психопедагогіки, естетотерапії, режисури педагогічної дії тощо.

Натомість, методика формування педагогічної майстерності ґрунтується на таких вимогах до викладача ВНЗ [239, с. 144]:

- 1) Узагальнені науково-педагогічні знання рефлексуються через креативну практичну діяльність. Викладач на основі знань і досвіду виробляє власну концепцію розвитку творчої індивідуальності та самоактуалізації майбутніх учителів.

- 2) Викладач-майстер відкритий до нових знань і альтернативних точок зору, прагне до системності та результативності у практичній діяльності, досліджує наукові знання, формує індивідуально-професійний стиль поведінки.

- 3) У процесі формування педагогічної майстерності викладач орієнтується на особистість кожного студента, її саморозкриття, осмислення і саморозвиток.

4) Викладач розуміє свою відповідальність та володіє психолого-педагогічними методами регулювання процесів налагодження співпраці, допомоги, координації та узгодженості своїх дій зі студентами.

5) Професійна гідність передбачає взаємоповагу викладача та студентів.

Одне з основних завдань викладача полягає в тому, щоб підвести студента до розуміння й усвідомлення проблем у своєму професійному зростанні з метою самокорекції. Ненав'язлива емпатійна позиція викладача-майстра впевнено переконує більшість студентів у потребі орієнтації на формування педагогічної майстерності [26, с. 3-4]. Досвід показує, що освіта, орієнтована на формування та розвиток професійної майстерності, здійснюється ефективно лише за умови створення в навчальному закладі позитивного психологічного клімату, рівноправного партнерства, спільної розвивальної діяльності викладачів і студентів [313, с. 83]. Формуванню ціннісного ставлення і стійких мотивів студентів до опанування педагогічної майстерності та досягнення вершин у майбутній педагогічній діяльності сприяє їх ознайомлення зі зразками майстерної педагогічної діяльності.

Для успішної реалізації педагогічних задумів і втілення сучасних педагогічних технологій важливим є забезпечення студентів необхідними навчально-методичними виданнями, доступ до глобальної інформаційної мережі та можливість використання ІКТ у навчальному процесі. Оволодіння сучасними технологіями навчання активізує професійний розвиток майбутнього вчителя, його майстерності, інтегрує його фізкультурно-спортивні, соціально-гуманітарні, культурологічні, психолого-педагогічні компетенції, посилює мотивацію до навчання, створення й досягнення ситуації успіху в професійно-педагогічній підготовці; дає свободу вибору технологій, форм, методів і засобів навчання [98, с. 75].

З метою формування педагогічної майстерності у студентів доцільно впроваджувати у ВНЗ галузі ФКіС курс «Педагогічна майстерність» за програмою, затвердженою МОН України (лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти від 9 січня 2009 р. № 1.4/11.1.21). Для реалізації навчальної програми доступні науково-методичні матеріали: підручник «Педагогічна майстерність», Хрестоматія «Педагогічна майстерність», «Історія педагогічної майстерності» [207; 208; 140].

Отже, організація занять за нашою методикою ефективно переконує студентів у важливості дослідження педагогічних явищ і закономірностей на основі отриманих теоретичних знань і практичних умінь. Цьому сприяли такі засоби, методи і форми роботи, як бесіди, термінологічні вправи, педагогічні кросворди, створення понятійного словника.

3.4 Аналіз ефективності формування педагогічної майстерності у студентів, майбутніх учителів фізичної культури

Метою формувального експерименту була перевірка педагогічних умов формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури та визначення ефективності розробленої методики формування педагогічної майстерності студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін у ВНЗ галузі ФКіС.

В експерименті взяли участь 346 студентів ЛДУФК з яких було сформовано контрольну та експериментальну групи. Окремі складові формувального експерименту відбувалися за участі студентів інших ВНЗ, а саме Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Ів. Франка, Рівненського державного гуманітарного університету та Херсонського державного університету.

3.4.1 Вивчення мотивації професійної діяльності студентів проводилося з метою цілеспрямованої побудови в подальшому процесу формування педагогічної майстерності студентів (рис. 3.4).

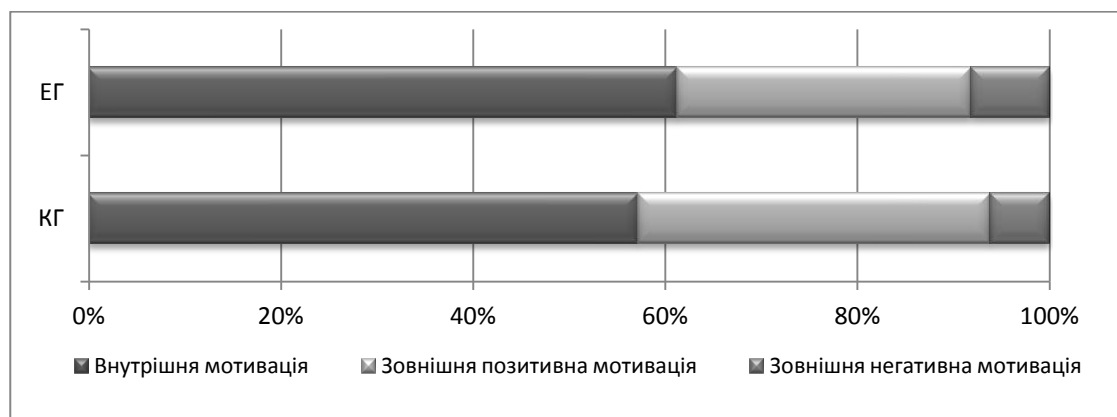

Рис. 3.4 Результати вивчення мотивації професійної діяльності

Діагностика мотивації показала, що досліджувані групи є однорідними, а у студентів переважає внутрішня мотивація (~60%). Зі студентами, яким притаман-

на зовнішня мотивація, необхідна цілеспрямована робота викладачів психолого-педагогічних дисциплін.

3.4.2 Зріз педагогічних знань на початку дослідження дозволив нам отримати рівень теоретичної підготовки студентів до вивчення курсу «Педагогіка». За допомогою критерію χ^2 було визначено, що сформовані групи є однорідними, з імовірністю 0,99 ($\alpha < 0,01$) (додаток С.1). Аналізуючи правильність відповідей студентів на поставлені питання, ми визначили слабкі сторони, на які необхідно звертати увагу в процесі формування педагогічної майстерності.

Під час спостережень за роботою студентів, зокрема виконання самостійних і перевірочних робіт у контрольній та експериментальній групах на навчально-практичних заняттях, ми поділили студентів на чотири підгрупи (див. розд. 3.1), що характеризуються різним рівнем підготовленості, різною мотивацією студентів до навчальної роботи, ставленням до виконуваної роботи та вміннями студентів реалізувати їх для вирішення педагогічних завдань (IV – дуже низький, III – низький, II – середній і I – високий).

Після проведення експерименту (впровадження розробленої нами методики), на основі аналізу виконаних студентами завдань ми вдруге провели розподіл студентів за рівнями і порівняли результати навчання в контрольній та експериментальній групах (рис. 3.5). Як у контрольній так і в експериментальній групах були зафіксовані позитивні зрушення в опануванні теорією навчання і виховання, в уміннях творчо використовувати свої знання під час виконання практичних робіт. Однак в експериментальній групі більша кількість студентів уже перебувала на якісно вищих рівнях (41,9% на середньому і 32,8% на високому) у порівнянні з контрольною групою (34,3% і 18,6% відповідно). Слід відзначити, що, за нашими спостереженнями, студенти ЕГ частіше проявляли самостійність у вирішенні поставлених завдань, мислили нестандартно і висловлювали творчі ідеї, які можуть бути реалізовані в їхній майбутній практичній діяльності, тобто демонстрували становлення педагогічного мислення.

Використання критерію χ^2 дозволило виявити статистичну достовірність відмінностей між результатами студентів контрольної та експериментальної групи в кінці експерименту з імовірністю 0,99. Виконані обчислення подані в додатку С.2.

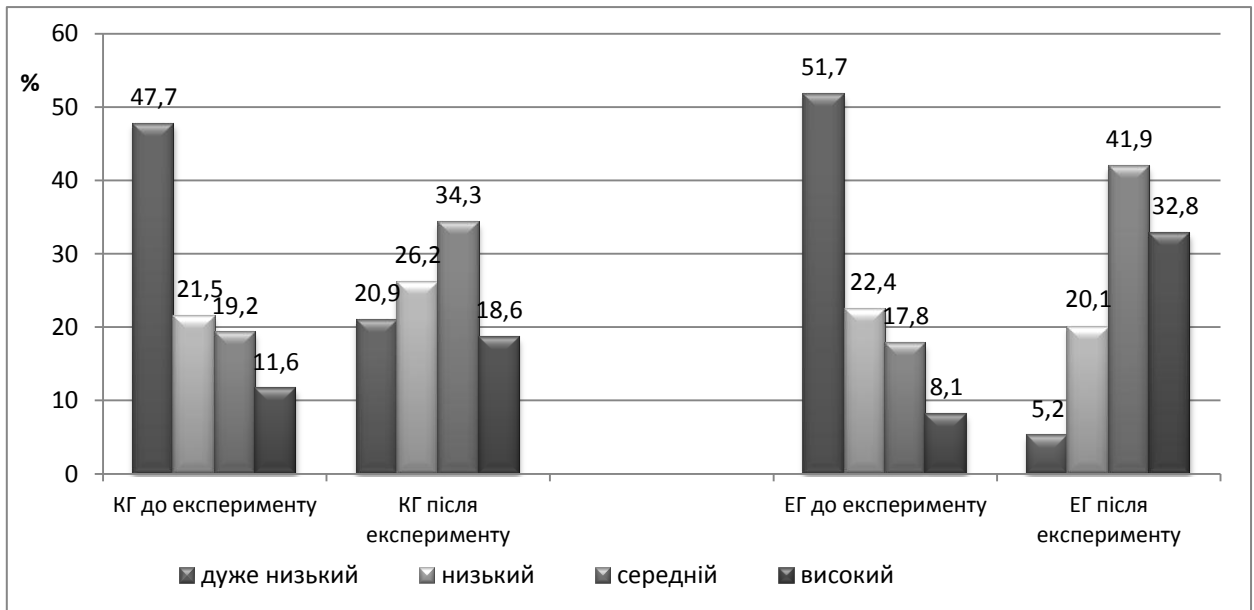

Рис. 3.5 Порівняльний аналіз студентів КГ і ЕГ за рівнями педагогічних знань і вмінь на початку і в кінці формувального експерименту

3.4.3 Якісний аналіз складу контрольної та експериментальної груп проводився на основі вивчення й оцінювання експертами практичних робіт студентів за допомогою застосування критеріїв якості знань (додаток Т). Виявлено, що середня оцінка в експериментальних групах зростає швидше, ніж у контрольних (рис. 3.6).

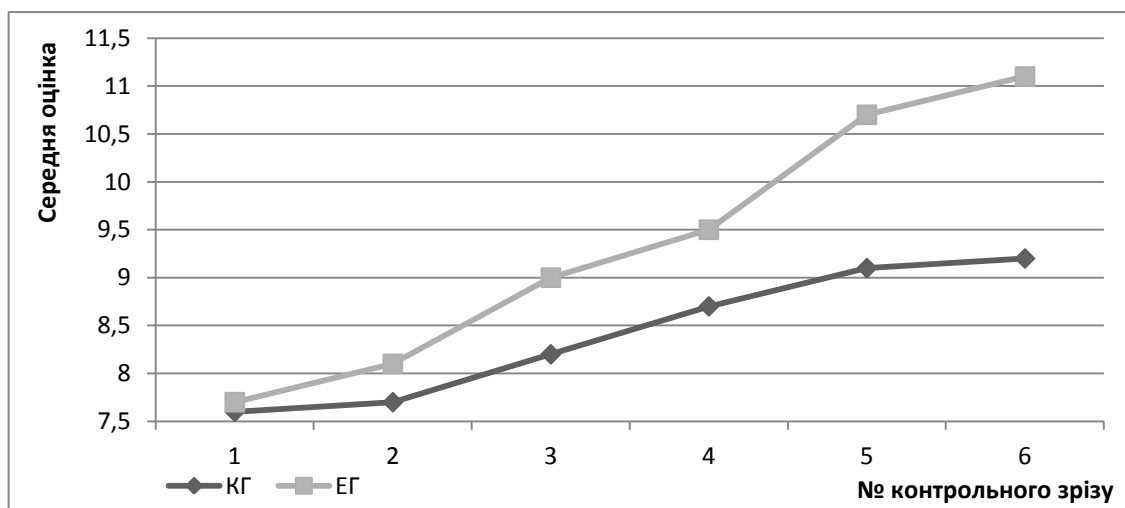

Рис. 3.6 Динаміка середньої оцінки якості педагогічних знань студентів КГ та ЕГ під час формувального експерименту

Отримані дані, подані на рис. 3.6, свідчать, що підвищення якості знань в ЕГ вище (зросло з 7,7 бала до 11,1), ніж у КГ (з 7,6 до 9,2). Це підтверджується обчисленням математичного сподівання і дисперсії (додаток У). Як видно з таблиць, се-

редній результат контрольних робіт з часом покращується, при цьому розкид оцінок зменшується, що свідчить про підвищення загального рівня студентів.

Можна відзначити, що в експериментальній групі більша частина студентів (>50%) проявляли творчість та оригінальність у виконанні навчально-практичних завдань (як у письмовій, так і в усній формі) під час практичних занять. Більше 60% тих студентів ЕГ, які на початку експерименту зазнавали труднощів у плануванні та самоконтролі своєї діяльності, в кінці експериментальної роботи розпочали планувати свою поточну навчальну роботу на заняттях і подальші дії, при цьому контролюючи її хід. Якщо раніше вони перебували в ролі пасивних спостерігачів, то після впровадження нашої методики почали брати активну участь у заняттях. Наслідком цього стало більш відповідальне ставлення до виконання самостійних робіт, оскільки вони усвідомлювали їх значущість для своєї майбутньої педагогічної діяльності. До самоконтролю і самостійної діяльності спонукала система перевірочних робіт, яка дозволяла визначити, наскільки студент засвоїв певну тему, що йому необхідно довчити, доробити і зрозуміти для усунення прогалин у знаннях і вміннях.

Застосування допоміжних питань на практичних заняттях в експериментальній групі до кінця вивчення курсу «Педагогіка» зводилася до мінімуму. Це пояснювалося підвищенням рівня знань педагогічної теорії студентів, умінням керуватися нею в практичній роботі. Для засвоєння теоретичних знань студенти використовували такі прийоми навчальної діяльності, як орієнтири для запам'ятовування, різні варіанти пояснення досліджуваного питання тим, хто щось не зрозумів; аналіз педагогічних ситуацій; порівняння різних суджень про значимість досліджуваного питання в педагогічній теорії і практиці. Це сприяло усвідомленого сприйняття навчального матеріалу, вмінню студентів аргументовано відстоювати свою точку зору. Відзначимо своєчасне успішне складання студентами заліку на основі виконання своїх самостійних робіт.

Натомість у контрольній групі протягом всього курсу вивчення курсу «Педагогіки» викладач інтенсивно продовжив використовувати допоміжні питання під час опитування студентів. Причиною цього є невміння студентів використовувати різноманітні прийоми навчальної діяльності, що дозволяють глибше і ґрунто-

вніше оволодіти знаннями педагогічної теорії, а також відсутність навичок використання теоретичних знань для виконання прикладних завдань.

Оптимальна кількість виконаних практичних і самостійних робіт в експериментальній групі дозволила підвищити творчі здібності студентів, що проявлялося як у змісті виконаних робіт, так і в їх оформленні. Робота в мікрогрупах, які включають студентів різного рівня підготовленості, дозволила залучити в навчальний процес практично всіх студентів. Урахування рівня розвитку особистісних якостей, інтересів студентів і взаємин у групі дозволив низці майбутніх учителів проявити себе. При цьому студенти почали більш активно долучатися до навчально-пізнавальної роботи.

За отриманими даними, поетапна робота з розвитку педагогічних умінь з поділом студентів на підгрупи за ступенем оволодіння знаннями педагогічної теорії та спроможністю їх реалізувати у процесі вирішення прикладних педагогічних завдань на практичних заняттях позитивно впливає на розвиток педагогічної майстерності. Ці спостереження дозволили нам скорегувати методику формування педагогічної майстерності студентів на основі застосування нашої моделі та уточнити відповідні педагогічні умови, зокрема щодо реалізації технології розвивального навчання.

На основі аналізу отриманих даних стосовно зміни кількісного та якісного складу контрольної та експериментальної груп можна стверджувати, що формуванню педагогічної майстерності студентів ВНЗ галузі ФКіС сприяло: оволодіння теоретичними знаннями про закономірності педагогічної діяльності (з виявленням головного та другорядного); використання елементів технологій особистісно орієнтованого та розвивального навчання, спрямованих на засвоєння прийомів навчально-пізнавальної діяльності (розуміння, запам'ятовування, пояснення), створення постійної установки на вивчення закономірностей педагогічної діяльності та своїх здібностей; поетапне формування структурних компонентів педагогічної майстерності студентів; орієнтація студентів на процес саморозвитку; спеціально розроблені завдання, що сприяють формуванню структури педагогічної майстерності; методика оцінювання та контролю засвоєння теоретичних знань, що включає індивідуальний підхід тощо.

3.4.5 У процесі експерименту нас також цікавило, як студенти контрольної та експериментальної груп будуть застосовувати отримані на практичних заняттях теоретичні знання, набуті вміння вирішувати педагогічні завдання та використовувати свій початковий суб'єктивний досвід після закінчення курсу «Педагогіка» в реальній практичній діяльності (в ході проведення уроків фізичної культури, виховних заходів та організації спортивно-масової роботи з учнями) в загальноосвітніх навчальних закладах.

Ми вивчили оцінки компетентних експертів (методистів і вчителів фізичної культури зі стажем) педагогічної практики студентів контрольної та експериментальної груп, яку вони проходили в загальноосвітніх навчальних закладах м. Львова. В основу аналізу діяльності студентів на педагогічній практиці були покладені вимоги до виконання різних видів педагогічної діяльності, які відображають:

- уміння планувати власну діяльність;
- уміння обґрунтовано формулювати освітні завдання;
- уміння виділяти головне та другорядне;
- уміння оптимального вибору методів і прийомів навчання і виховання;
- уміння аргументувати свій вибір при вирішенні поставлених завдань;
- уміння застосовувати суб'єктивний досвід для вирішення завдань;
- уміння логічно викладати матеріал (відповідати на питання учнів).

На основі оцінювання вмінь проводити типові уроки фізичної культури, спортивно-масову та фізкультурно-оздоровчу роботу, вести методичну документацію, виконувати педагогічні спостереження на уроках, а також трудової дисципліни студентів була отримана загальна оцінка діяльності студентів контрольної та експериментальної груп на педагогічній практиці у ЗНЗ (рис. 3.7). Аналіз даних свідчить, що у студентів експериментальної групи рівень розвитку педагогічних умінь і практичних навичок вище, ніж у студентів контрольної групи.

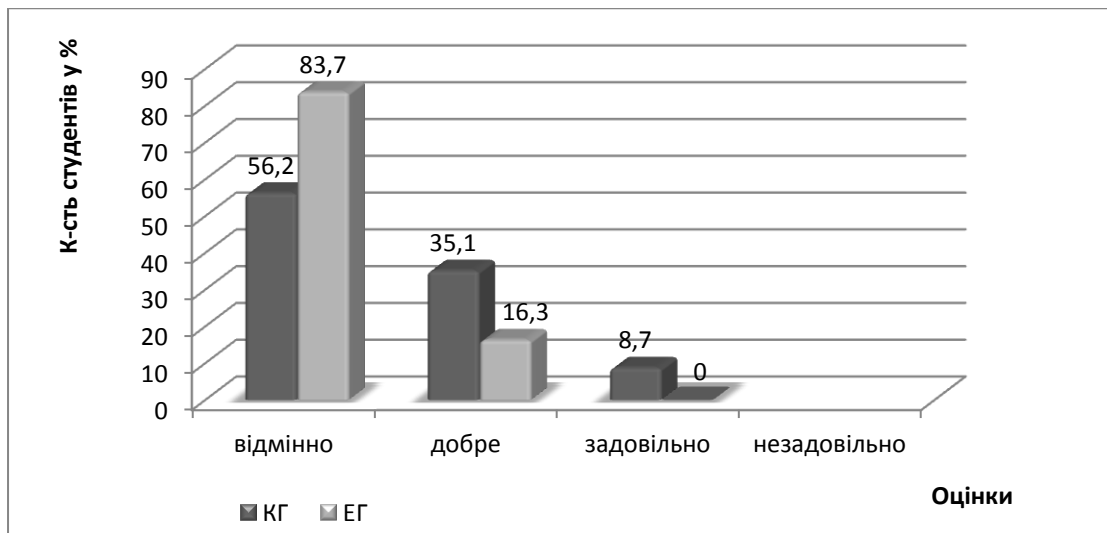

Рис. 3.7 Оцінка діяльності студентів контрольної та експериментальної груп на педагогічній практиці у ЗНЗ

Студенти ЕГ підтвердили, що вони здатні глибоко осмислювати закономірності процесу навчання, прийоми та методи навчання, виховання, організації навчально-виховної роботи, усвідомлювати свої можливості та реалізувати їх у практичній педагогічній діяльності, виявляючи більше творчості під час вирішення педагогічних завдань. Цьому, вочевидь, сприяло застосування діяльнісного підходу та технологій, спрямованих на розвиток діяльнісних компонентів педагогічної майстерності, включення студентів у практичну діяльність у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

3.4.6 Експериментальна перевірка дієвості методики формування педагогічної майстерності продовжувалася на заняттях з «Теорії і методики фізичного виховання» на 4-му курсі навчання у ВНЗ. До перевірки були залучено 280 студентів (по 140 в ЕГ і КГ) ЛДУФК, ДДПУ, РДГУ, ХДУ.

Зауважимо, що до початку експерименту експерти відзначали, що комунікативні вміння студентів експериментальної та контрольної груп оцінюються позитивно і можуть бути охарактеризовані як достатні, інші групи вмінь до педагогічного експерименту мали показники, значно нижчі від необхідних. Аналізуючи динаміку розвитку професійно-педагогічних умінь у студентів експериментальної групи (табл. 3.3) необхідно відзначити, що підвищення показників за групами умінь відбувається неоднаково.

Після використання нашої методики найбільш високу динаміку результатів студентів експериментальної групи мають *організаційні* вміння. Зокрема, вміння органі-

зувати відкриття та закриття змагань і вміння зросли на 1,5 бала; уміння створювати технічне забезпечення навчально-тренувального заняття – на 1,28; уміння організувати розсилання документів — на 1,23; уміння тримати учнів у полі зору – на 1,05; проводити наради – на 1,0 бала. Результати решти вмінь також зросли (від 0,56 до 0,75). *Гностичні* вміння студентів експериментальної групи мають в цілому позитивну динаміку. Найвищі результати отримали вміння виявляти ефективність планованих засобів і методів (+0,97) і вміння передбачати труднощі (+0,81). Найменші показники приросту мають вміння використовувати традиції (+0,43) і вміння створення стимулювальних ситуацій (+0,42). Решта вмінь цієї групи зросли від 0,54 до 0,70 бала. За групою *конструктивних* умінь внаслідок проведеного педагогічного експерименту найвище зросли вміння студентів керувати розміщенням учнів у спортзалі (+0,93) і розподіляти час на занятті (+0,85); інші показники зросли від 0,34 до 0,53 бала. *Комунікативні* вміння, які мали найвищі показники до проведення педагогічного експерименту, покращились незначно в інтервалі від 0,10 до 0,42. Найменший приріст має вміння чинити психологічний вплив на учнів (+0,10). Серед *проектувальних* умінь в експериментальній групі найбільше підвищилось уміння забезпечити сучасний рівень навчально-тренувального процесу (+0,98), уміння організувати індивідуальну та самостійну діяльність учнів (+0,85) й уміння проводити інструктажі (+0,82). Найменший показник (+0,25) у вміння створювати умови для успішного продовження навчання. За рештою вмінь зростання показників виявлено в інтервалі 0,45-0,67 бала.

Отримані дані (табл. 3.3) свідчать про позитивні зрушення в навчанні майбутніх учителів фізичної культури. У цілому в експериментальній групі позитивна динаміка за всіма групами вмінь, а найбільш високі результати зростання організаційних, проектувальних і гностичних умінь. Хоча результати, звичайно, й надалі нижчі, ніж у вчителів-практиків з великим досвідом роботи, тим не менш, можна стверджувати що наша методика ефективна. Поєднання під час вивчення педагогічних дисциплін роботи на рівні

Таблиця 3.3

Порівняльна характеристика рівнів розвитку професійно-педагогічних умінь студентів експериментальної групи

Статистичні показники		<i>Організаційні вміння</i>									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
До експерименту	X	3,34	3,68	3,20	3,28	3,50	3,20	3,10	3,40	3,86	3,40
	σ	0,46	0,51	0,42	0,51	0,52	0,78	0,78	0,63	0,48	0,51
Після експерименту	X	3,90	4,43	3,93	4,56	4,55	4,43	4,60	4,40	4,60	4,10
	σ	0,28	0,25	0,25	0,30	0,35	0,45	0,40	0,41	0,41	0,37
ΔX		0,56	0,75	0,73	1,28	1,05	1,23	1,50	1,00	0,74	0,70
Статистичні показники		<i>Гностичні вміння</i>									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
До експерименту	X	3,20	3,30	3,30	3,20	3,10	3,30	3,32	3,10	3,30	3,12
	σ	0,51	0,48	0,67	0,63	0,73	0,67	0,48	0,31	0,51	0,56
Після експерименту	X	3,86	3,93	3,72	3,86	3,73	3,73	3,86	3,80	4,23	3,93
	σ	0,35	0,1	0	0,35	0,25	0,25	0,35	0,41	0,25	0,25
ΔX		0,66	0,63	0,42	0,66	0,63	0,43	0,56	0,70	0,97	0,81
Статистичні показники		<i>Конструктивні вміння</i>									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
До експерименту	X	3,05	3,33	3,40	3,10	3,40	3,40	3,40	3,40	3,40	3,40
	σ	0,51	0,52	0,51	0,56	0,51	0,51	0,51	0,51	0,51	0,51
Після експерименту	X	3,98	3,67	3,86	3,95	3,90	3,86	3,93	3,86	3,93	3,83
	σ	0,25	0,35	0,35	0,25	0	0,35	0,25	0,35	0,25	0,25
ΔX		0,93	0,34	0,46	0,85	0,50	0,46	0,53	0,46	0,53	0,43
Статистичні показники		<i>Комунікативні вміння</i>									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
До експерименту	X	4,50	4,40	4,50	4,60	4,60	4,50	4,30	4,50	4,60	4,60
	σ	0,51	0,69	0,70	0,51	0,51	0,52	0,48	0,52	0,51	0,51
Після експерименту	X	4,83	4,82	4,73	4,70	4,86	4,73	4,71	4,73	4,83	4,88
	σ	0,25	0,35	0,25	0	0,35	0,25	0,35	0,25	0,35	0,35
ΔX		0,33	0,42	0,23	0,10	0,26	0,23	0,41	0,23	0,23	0,28
Статистичні показники		<i>Проектувальні вміння</i>									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
До експерименту	X	3,20	3,35	3,20	3,20	3,20	3,30	3,20	3,30	3,40	3,30
	σ	0,61	0,70	0,69	0,63	0,52	0,48	0,56	0,67	0,51	0,51
Після експерименту	X	3,83	3,93	4,05	3,87	3,65	3,86	4,02	4,28	3,94	3,88
	σ	0,15	0,25	0,25	0,35	0,35	0,35	0,35	0,41	0,45	0,35
ΔX		0,63	0,58	0,85	0,67	0,45	0,56	0,82	0,98	0,54	0,58

запам'ятовування та відтворення з проблемними ситуаціями, аналізом і використанням знань у конкретних обставинах допомогло перетворити студентів у суб'єктів освітньої діяльності, що відобразилося на навчально-тренувальних заняттях.

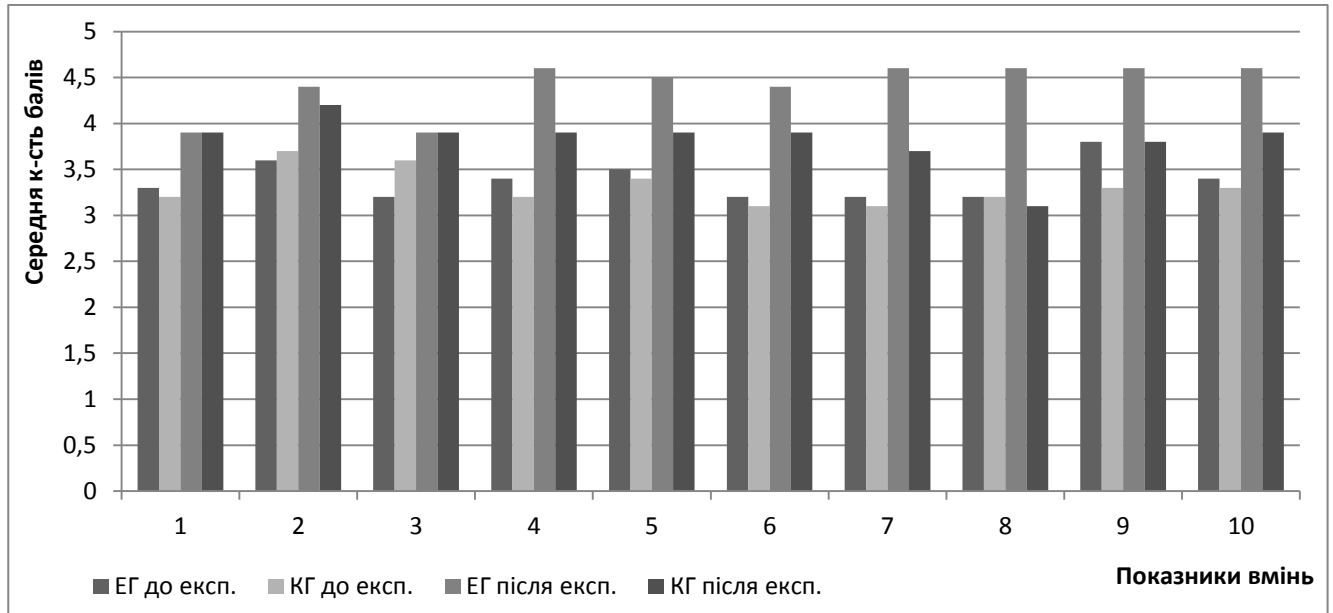

Рис. 3.8 Рівень розвитку компонентів організаційних умінь студентів експериментальних і контрольних груп до і після формульованого експерименту*

Порівняльний аналіз даних, отриманих в експериментальній і контрольній групах, показує, що за нашою методикою формування всіх професійно-педагогічних умінь здійснювалося на більш високому якісному рівні. Показники середніх балів, що відображають різні вміння, за кожним з них в ЕГ вищі.

Організаційні вміння студентів контрольної та експериментальної групи, подані на рис. 3.8, свідчать про те, що після експерименту, як в контрольній, так і в експериментальній групах відбулося підвищення рівня організаційних умінь. У контрольній групі рівень організаційних умінь досяг показників педагогів зі стажем роботи до 5 років, крім вміння організувати урочисті церемонії $3,66 \pm 0,48$, вміння проводити наради $3,80 \pm 0,41$ та вміння проводити роботу з матеріальними цінностями $3,80 \pm 0,41$. В експериментальній групі оцінки значно вище і досягають за 7 показниками рівня педагогів зі стажем від 5 до 10 років.

* Показники компонентів професійно-педагогічних умінь див. додаток Е

Група гностичних умінь подана на рис. 3.9. Порівняльний аналіз показав, що зростання показників рівня розвитку цієї групи умінь недостатнє.

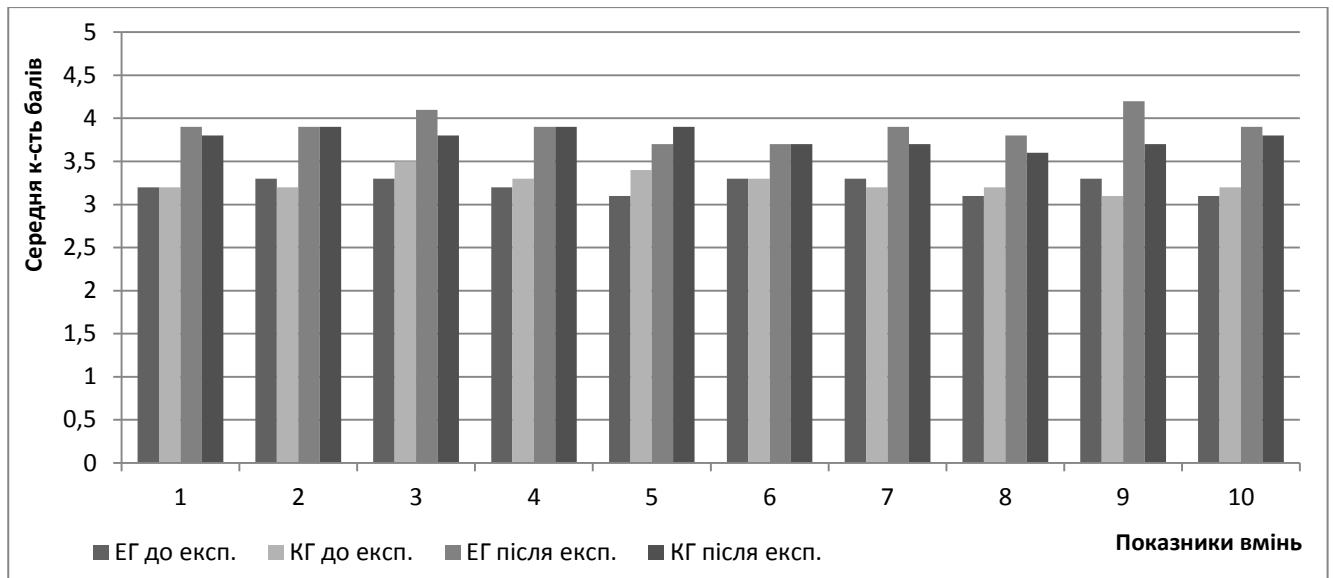

Рис. 3.9 Рівень розвитку компонентів гностичних умінь студентів експериментальних і контрольних груп до і після формувального експерименту

Тільки за чотирма показниками студентів ЕГ відзначено розвиток гностичних умінь на тому ж рівні, що в педагогів зі стажем до 10 років, решта вмінь нижчі. Позитивно оцінюються вміння створювати стимулювальні ситуації ($4,10 \pm 0,09$), здійснювати аналіз навчальних відеофільмів ($3,93 \pm 0,06$), визначати ефективність планованих засобів і методів ($4,23 \pm 0,06$), передбачати труднощі ($3,93 \pm 0,06$).

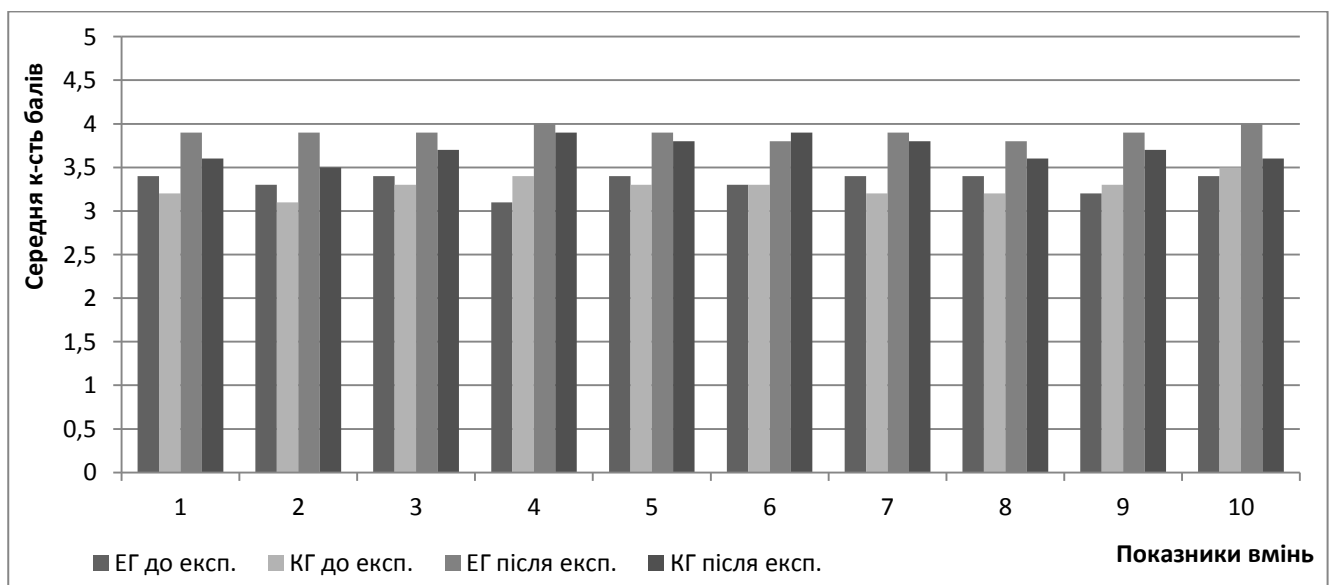

Рис. 3.10 Рівень розвитку компонентів конструктивних умінь студентів експериментальних і контрольних груп до і після формувального експерименту

Унаслідок порівняльного аналізу конструктивних умінь (рис. 3.10) виявлено, що в експериментальній групі усі вміння в абсолютних величинах оцінюються значно вище, ніж у контрольній і наближаються до показників учителів зі стажем роботи до 10 р., що дозволяє говорити про ефективність впливу експериментальної методики на цю групу умінь студентів. У контрольній групі хоч і є зростання, проте отримані оцінки не достатні для виконання педагогічної діяльності на високому рівні. Так, уміння планомірно розподіляти увагу між учнями експерти оцінили лише $3,5 \pm 0,37$; уміння організувати урочисті церемонії $3,64 \pm 0,37$; уміння проводити роботу з матеріально-технічного забезпечення $3,64 \pm 0,37$.

Комунікативні вміння студентів обох груп (рис. 3.11) вже до експерименту мали достатньо високі показники. Зростання за показниками цих умінь є як в контрольній, так і в експериментальній групі. Отримані результати дозволяють стверджувати, що рівень розвитку комунікативних умінь студентів ЕГ і КГ достатній для виконання майбутніми учителями фізичної культури своїх професійних обов'язків.

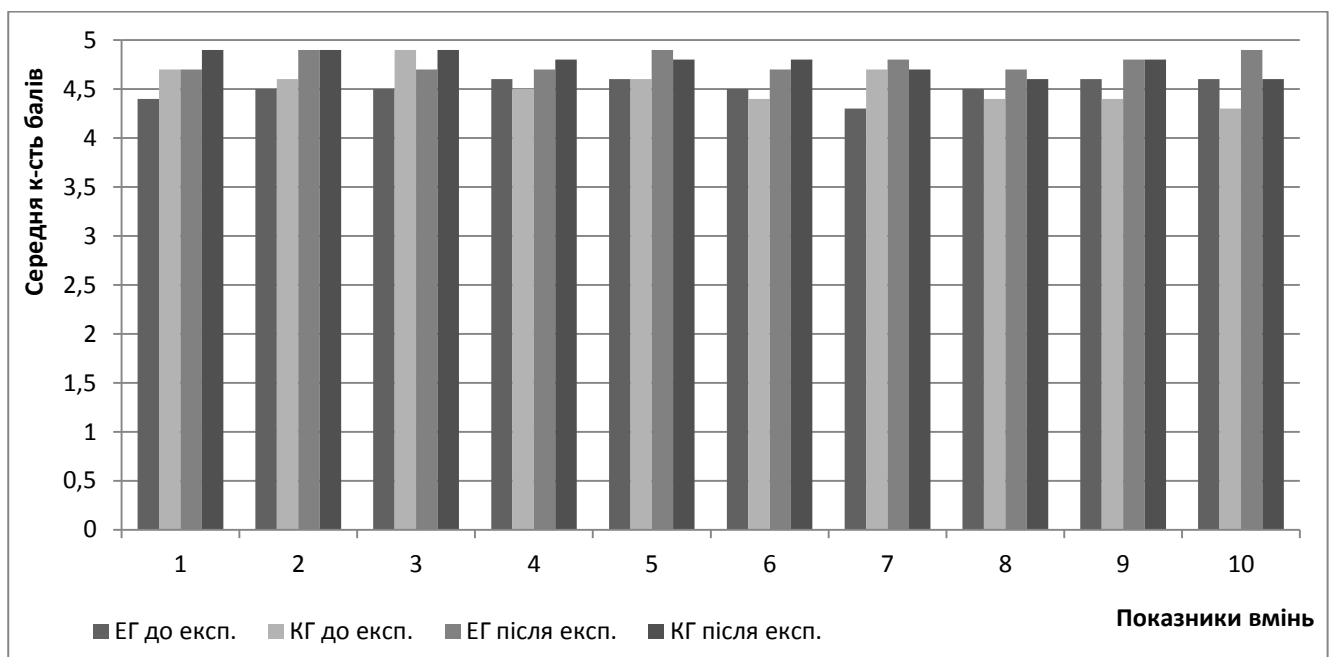

Рис. 3.11 Рівень розвитку компонентів комунікативних умінь студентів експериментальних і контрольних груп до і після формувального експерименту

За групою проєктувальних умінь (рис. 3.12) також спостерігається позитивна динаміка показників як у контрольній, так і в експериментальній групі.

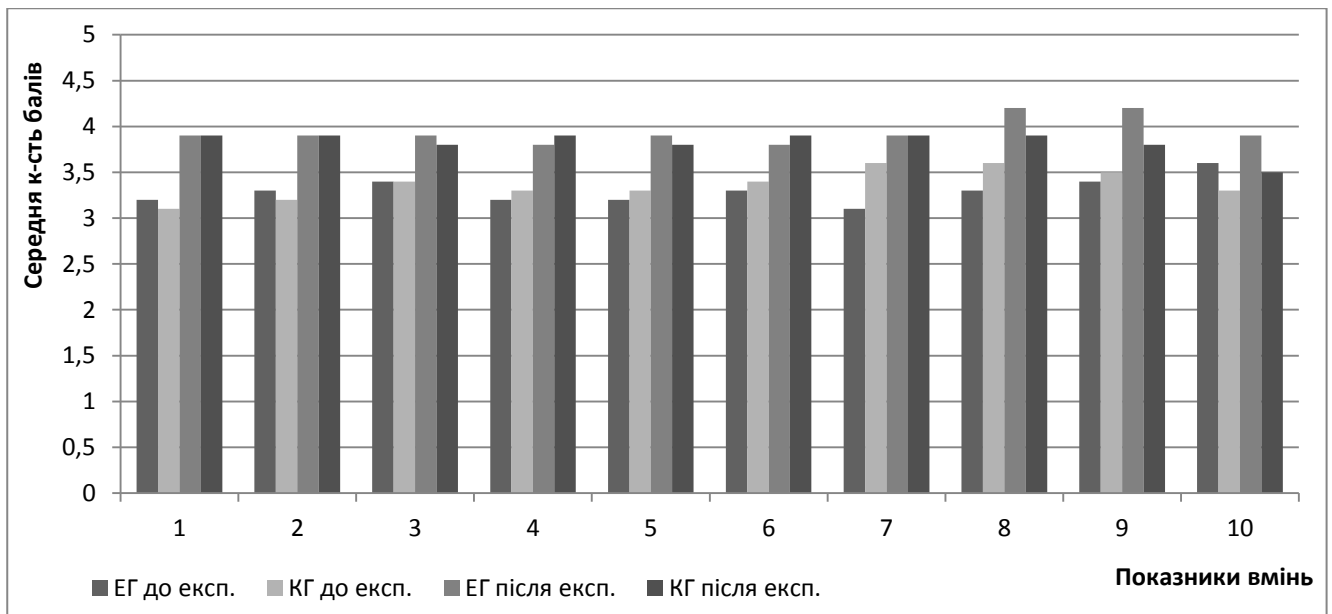

Рис. 3.12 Рівень розвитку компонентів проєктувальних умінь студентів експериментальних і контрольних груп до і після формувального експерименту

Підвищення показників у ЕГ трохи вище, ніж у контрольній і досягає показників педагогів зі стажем до 10 років, проте рівень, отриманий студентами контрольної групи теж достатній для якісного виконання майбутніми вчителями професійної діяльності.

Обчислення t -критерію Стьюдента для порівняння математичних сподівань досліджуваних вибірок показало суттєву різницю між експериментальними та контрольними групами ($t=-4,52$ зі статистичною значимістю $p=0,01$). Тобто, рівень підготовки студентів експериментальних груп відрізняється від рівня контрольних груп з необхідною статистичною достовірністю (додаток Ф).

Подані результати рівня розвитку компонентів професійно-педагогічних умінь у студентів експериментальної та контрольної груп, за даними експертів, показують значне підвищення результатів в експериментальній групі, причому за більшістю компонентів педагогічної діяльності. За чотирма групами умінь результати практично збігаються з результатами педагогів-практиків, які мають стаж роботи від 5 до 10 років. Винятком є гностичні вміння, що підвищилися з 3,2 до 3,8 бала, але цього, на думку експертів, недостатньо. Ця група вмінь вимагає додаткових засобів та інших підходів до їх формування. Результати в контрольній групі підвищились не суттєво (значного зростання рівня професійних умінь не спостері-

гається за жодним показником), хоч і відзначається тенденція до зростання показників. Це свідчить про те, що використовувана традиційна методика мало торкається тих аспектів роботи студентів, які характерні для творчості, використання отриманих знань у нестандартних обставинах практичної діяльності, в яких необхідний самостійний пошук нових знань для вирішення складних ситуацій.

На жаль, обмежені можливості нашого дослідження не дозволили побудувати повністю довершену, чітку та математично обґрунтовану діагностику всіх взаємозв'язаних структурних компонентів (діяльнісних та особистісних) педагогічної майстерності учителів фізичного виховання. Це вимагає подальших наукових розробок та пошуку засобів вимірювання компонентів педагогічної майстерності, зокрема тих, що залежать від особистісних якостей майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту, їхнього типу темпераменту, спрямованості тощо. Однак, на нашу думку, проведене експериментальне дослідження в цілому підтверджує, що використання запропонованої методики підготовки у фізкультурному ВНЗ дозволяє якісно вирішувати завдання навчання на всіх етапах формування педагогічних умінь майбутніх учителів фізичного виховання. Можемо вважати, що експериментальна методика, в основу якої покладена розроблена нами модель системи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ та педагогічні умови її ефективності дають можливість у процесі навчання якісно вирішувати завдання педагогічної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту. Таким чином, гіпотеза підтверджена, завдання дослідження виконані, мету досягнуто.

Висновки до третього розділу

Констатувальний експеримент виявив недостатній ступінь сформованості професійно-педагогічних умінь і проявів педагогічної майстерності у випускників ВНЗ галузі ФКиС. Результатів анкетування студентів свідчать про те, що майбутні учителі фізичної культури володіють комунікативними, менше – організаційними, конструктивними та проектувальними і найменше – гностичними вміннями. Самооцінювання учителів фізичної культури, що працюють у загальноосвітніх на-

вчальних закладах, продемонструвало досить високі показники: низькому і дуже низькому рівням розвитку професійно-педагогічних умінь відповідає 14,3% учителів-практиків, середньому – 37,6%, високому 42,6% і дуже високому – 6,5%. Порівняння рівнів розвитку професійно-педагогічних умінь у вчителів зі стажем роботи до 10 р. і більше 10 р. показало, що досвідчені педагоги мають значно вищі результати. Таким чином, було визначено потребу підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Оскільки педагогічна майстерність – це єдина система всієї сукупності її компонентів, у процесі теоретичних і практичних занять у ВНЗ необхідно використовувати відповідно розроблену методiku формування кожного з них. При цьому доцільно враховувати, що ці компоненти взаємозумовлені та взаємопов'язані. Основними методами навчання вчителя фізичної культури є продуктивні: проблемний виклад, евристичні, дослідницькі методи, які дозволяють надати освітній діяльності усвідомленості, істотно підвищити мотивацію навчання; освітній процес при цьому переходить на якісно інший рівень, актуалізується розвиток індивідуальних здібностей кожного студента. Для створення ситуації, в якій під час навчання студенти виявлятимуть особистісний сенс у знанні та процесі його здобування, доцільна організація навчальної діяльності в режимі діалогу, спільного пошуку, співпраці, колективно розподіленої роботи. На практичних заняттях доцільно використовувати методи, методичні прийоми й організаційні форми, які сприяють розвитку пізнавальних здібностей і педагогічної майстерності студентів: робота в мікрогрупах; індивідуальна самотійна робота; підготовка доповідей студентами; проведення диспутів і дискусій. До найбільш ефективних засобів формування педагогічних умінь відносимо систему взаємопов'язаних навчально-практичних завдань, що вимагають поступово зростаючого рівня прояву самотійності, творчості та сприяють професійному зростанню майбутніх учителів.

Як свідчать результати формувального експерименту, використання запропонованої методики у процесі вивчення педагогічних дисциплін дозволяє якісно вирішувати завдання підвищення якості навчання у ВНЗ галузі ФКіС на всіх етапах формування педагогічної майстерності учителів фізичної культури. Кількісний аналіз контрольної та експериментальної груп на основі розподілу студентів

за чотирма рівнями в кінці експерименту засвідчив більшу кількість студентів експериментальної групи на середньому (41,9%) і високому (32,8%) рівні розвитку педагогічних знань і вмінь у порівнянні з контрольною групою (34,3% і 18,6% відповідно). Якісний аналіз також підтвердив, що підвищення рівня знань в експериментальній групі (з 7,7 до 11,1 бала) вище, ніж у контрольній (з 7,6 до 9,2).

Перевага студентів експериментальної групи, в порівнянні з контрольною, також у більш успішному виконанні всіх видів діяльності під час педагогічної практики в загальноосвітніх школах. Вони здатні глибоко осмислювати закономірності процесу навчання, прийоми та методи організації навчально-виховної роботи, усвідомлювати свої можливості та реалізувати їх, виявляючи більше творчості під час розв'язання педагогічних завдань.

Аналізуючи динаміку розвитку професійно-педагогічних умінь на заняттях з курсу «Теорія і методика фізичного виховання», в експериментальній групі ми відзначили позитивну динаміку за всіма групами вмінь, однак найвищі результати за організаційними, проектувальними та гностичними вміннями. У контрольній групі значного зростання рівня професійних умінь не спостерігається за жодним з показників. При цьому обчислення t -критерію ($t=-4,52$, $p=0,01$) показало, що рівень підготовки студентів експериментальних груп статистично достовірно відрізняється від рівня контрольних.

Проведені експериментальні дослідження виявили ефективність обґрунтованих педагогічних умов і розробленої методики формування педагогічної майстерності в студентів ВНЗ галузі ФКіС. Вони сприяють розкриттю педагогічного потенціалу студентів, схильності до освітньої діяльності, ефективному розвитку педагогічних здібностей, орієнтують майбутніх педагогів на подальший саморозвиток педагогічного мислення та педагогічної техніки, спонукають до становлення гуманістичної позиції педагога.

Основні результати, викладені в третьому розділі, розкриті в авторських публікаціях [164; 167; 168; 263].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Сучасна педагогічна наука характеризується пошуком інновацій, спрямованих на формування і розвиток цілісної, творчої, вільної особистості, здатної до соціалізації, адаптації й самореалізації в суспільстві. Підготовку вчителя нині розглядають як процес становлення його особистості, розвитку загальної та професійно-педагогічної культури і формування основ педагогічної майстерності, що гарантує випускнику якість виконання майбутньої професійної діяльності. Педагогічна майстерність – це вищий рівень педагогічної діяльності, що виявляється у творчості вчителя, постійному вдосконаленні мистецтва навчання, виховання й розвитку учнів. Структура педагогічної майстерності включає особистісні (педагогічний потенціал, ключові та професійні компетенції, особистісну зрілість, загальну педагогічну культуру, індивідуальний стиль, особистісну професійну позицію, самоактуалізацію педагога) та діяльнісні (педагогічні знання, вміння, навички, професійну компетентність, педагогічний досвід, педагогічне мислення, педагогічну техніку, морально-етичну діяльність, інноваторство та творчість) компоненти. Ці складові взаємодоповнюються на всіх рівнях підготовки педагога.

Своєрідність структурних компонентів педагогічної майстерності, зокрема професійних умінь та якостей майбутніх учителів фізичної культури, потребує застосування системного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, аксіологічного, антропологічного та культурологічного підходів.

2. Цілеспрямоване формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури є ефективним, якщо зміст їхньої професійної підготовки набуває системного характеру, спрямований на комплексне вирішення актуальних завдань професійного становлення особистості студента, розвиток та інтеграцію його педагогічного потенціалу, спортивно-професійного вдосконалення, професійно-педагогічних знань, умінь, навичок і досвіду практичної діяльності. Завдання професорсько-викладацького складу ВНЗ у контексті становлення і розвитку педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури – сформувані в них професійно важливі якості: науковий світогляд, моральну свідомість, естетичні погляди; емоційно-чуттєву, інтелектуальну та волюву активність; загальнофі-

зичну, психофізіологічну готовність; педагогічний такт, стиль і манеру поведінки; володіння актуальними психолого-педагогічними знаннями, вміннями організувати фізкультурно-оздоровчу роботу, заняття з фізичного виховання, брати участь у науково-дослідній роботі, творчому педагогічному пошуку; здатність до постійного самовдосконалення.

Спрямована на це оптимізація підготовки майбутніх учителів у ВНЗ галузі фізичної культури і спорту потребує наукового обґрунтування змін організаційно-педагогічної структури управління навчальним процесом, його форм і методів, що мають застосовуватися у процесі реформування вищої освіти.

3. Цілісний аналіз теорії і практики педагогічної освіти у ВНЗ галузі ФКіС дозволив обґрунтувати умови формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури:

- *Удосконалення психолого-педагогічної підготовки студентів шляхом інтегрування всіх її компонентів* забезпечує органічний зв'язок між засвоєнням теоретичних знань і формуванням на їх основі практичних умінь, використання знань під час педагогічної практики, оптимальну пропорцію психолого-педагогічної, методичної та спортивної підготовленості випускників, а також комплекс заходів щодо інтеграції знань, умінь і навичок у процесі навчання.

- *Системне врахування принципів формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури* полягає у проектуванні особистості вчителя та виховання його творчої індивідуальності на основі сукупності принципів, що забезпечують оптимальне поєднання традиційних та інноваційних підходів щодо формування та гармонійного розвитку професіоналізму.

- *Застосування комплексу інноваційних технологій у підготовці студентів напряму «Фізичне виховання»* передбачає використання технологій розвивального, проблемного, інтегративного навчання, інтерактивних, інформаційних, навчально-дослідної роботи, самовиховання тощо, що в сукупності дозволяють досягнути вищого рівня навчання й виховання майбутніх учителів фізичної культури.

- *Організація розвивального освітнього середовища ВНЗ галузі ФКіС* спирається на діалектичну єдність взаємопов'язаних матеріальних і соціально-духовних чинників, властивих процесу розвивального особистісно орієнтованого навчання,

що потребують інновацій і непрямих методів управління освітнім процесом, забезпечують самоактуалізацію та творчу самореалізацію студентів.

4. Розроблена й апробована модель формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури забезпечує взаємодію всіх елементів освітнього середовища ВНЗ галузі ФКіС; відображає методологічні та психолого-педагогічні засади формування педагогічної майстерності, педагогічні цілі, завдання, пріоритети організації та здійснення цього процесу, а також його розвитку в межах навчального закладу; має риси багатофакторної структурно-функціональної моделі, яка з достатньою точністю відтворює основні властивості системи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури у ВНЗ.

Ця модель може застосовуватися як інструмент оптимізації освітнього процесу з метою підвищення рівня професійної майстерності майбутніх учителів фізичної культури та дозволяє прогнозувати результати модернізації освітнього середовища ВНЗ. Модель містить: структуру педагогічної майстерності; сучасні концепції підготовки вчителів фізичної культури; зміст психолого-педагогічної підготовки; методику формування педагогічної майстерності студентів; інноваційні педагогічні технології; етапи, критерії, показники та рівні сформованості педагогічної майстерності студентів у ВНЗ галузі ФКіС.

5. Відповідно до складових педагогічної майстерності та обґрунтованих педагогічних умов розроблена методика формування педагогічної майстерності студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін, що передбачає:

- розвиток педагогічного потенціалу фахівців з фізичного виховання і спорту як процес безперервного підвищення рівня професійної підготовки протягом усього навчання у ВНЗ;
- ефективне формування професійних знань і вмінь шляхом застосування елементів технологій розвивального навчання та включення студентів у практичну діяльність, яка моделює діяльність учителя-практика;
- формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя через опанування умінь ефективно вирішувати педагогічні ситуації;

- розвиток педагогічного мислення за допомогою підвищення вимог до самовиховання і критичного самооцінювання в навчальному процесі;
- формування індивідуального стилю професійної діяльності на основі навчальної діяльності, аналогічної професійній, і відповідно до особистісних потреб студентів.

Результати педагогічного експерименту показали, що запропонована на основі моделі та педагогічних умов методика формування педагогічної майстерності студентів є дидактично доцільною та ефективною. Експериментально доведено суттєве покращення якості навчання у ВНЗ галузі ФКіС у результаті комплексного, інтегрованого розвитку всіх компонентів педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури. Суттєво зростає кількість студентів експериментальної групи на середньому (41,9%) і високому (32,8%) рівнях розвитку педагогічних знань і вмінь, істотно підвищується ступінь їхньої активності, творчості й оригінальності у навчанні, вміння приймати оптимальні рішення, здатність розвивати нові ідеї тощо.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх завдань покращення якості підготовки педагогів галузі фізичного виховання і спорту. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням діагностичних програм і методик відстеження та коригування процесу формування готовності студентів ВНЗ галузі ФКіС, корекції педагогічної діяльності та напрямів розвитку майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки. Подальших досліджень потребує також алгоритмізація процесу побудови індивідуальної освітньої траєкторії студентів, майбутніх учителів фізичної культури, проблема виявлення перепон, які заважають розкриттю потенційних можливостей особистості та розвитку її професійно-педагогічних здібностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : для пед. спец. высш. учеб. заведений / О. А. Абдулина. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Просвещение, 1990. — 141 с.
2. Абзалов Р. А. Физическое образование или образование по физической культуре? / Р. А. Абзалов // Теория и практика физической культуры : научно-теоретический журнал. — 2002. — № 3. — С. 25—39.
3. Аганисьян В. М. Развитие творческого мышления студентов-педагогов // Вопросы психологии. — 1982. — № 6. — С. 97—100.
4. Азаров Ю. П. Искусство воспитывать : кн. для учителя. — 2-е изд., испр. и доп. / Ю. П. Азаров. — М. : Просвещение, 1985. — 448 с.
5. Акімова О. В. Теоретико-методичні засади формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Акімова. — Тернопіль, 2010. — 43 с.
6. Александрова И. Ф. Специфика, методы и средства активизации учебного процесса в системе повышения квалификации / И. Ф. Александрова. — М. : Знание, 1975. — 55 с.
7. Альтшуллер Г. С. Как стать гением. Жизненная стратегия творческой личности / Г. С. Альтшуллер, И. М. Верткин. — Минск : Беларусь, 2005. — 478 с.
8. Аминов Н. А. Диагностика педагогических способностей / Н. А. Аминов. — М. : изд-во Ин-та практ. психол., 1997. — 80 с.
9. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. — М. : Наука, 1977. — 273 с.
10. Аристотель. Риторика. Поэтика / Аристотель ; пер. с древнегреч. О. Цыбенко. — М. : Лабиринт, 2000 — 221 с.
11. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С. И. Архангельский. — М. : Высшая школа, 1990. — 330 с.
12. Арчибасова Е. И. Обучение студентов факультетов физической культуры на основе профессионально-значимых умений и навыков : автореф. дисс. на соис-

кание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры» / Е. И. Арчибасова. — М., 1998. — 25 с.

13. Ашмарин Б. А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании : пособие для студентов, аспирантов и преподав. ин-тов физ. культуры / Б. А. Ашмарин. — М. : Физкультура и спорт, 1978. — 223 с.

14. Ашмарин Б. А. Теория и методика физического воспитания : Учебник / Б. А. Ашмарин, Ю. А. Виноградов, З. Н. Вяткина. — М. : Просвещение, 1990. - 287 с.

15. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / [сост. М. Ю. Бабанский]. — М. : Педагогика, 1989. — 560 с.

16. Баева Т. Е. Акмеологические аспекты самостоятельной учебной деятельности студентов физкультурных вузов (на материале цикла педагогических дисциплин) : дис. канд. пед. наук / Т. Е. Баева; СПбГАФК им. П.Ф. Лесгафта. - СПб., 1999.

17. Балбенко С. Ю. Дослідження контролюючої функції вчителя фізичної культури / Балбенко С. Ю. // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. — Луцьк : Медіа, 1999. — С. 182—185.

18. Барабанщиков А. В. Научно-педагогические основы формирования профессионального мастерства преподавателя академии / А. В. Барабанщиков // Пути совершенствования профессионального мастерства преподавателя. - М. : ВПА, 1975. - С. 10—75.

19. Барышева Н. В. Основы физической культуры старшеклассника : учеб. пособие для старшеклассников / Н. В. Барышева, В. М. Минияров, М. Г. Неклюдова — Самара : ПО "СамВен", 1995. — 242 с.

20. Бастун М. В. Культурологічний підхід в освіті та його психолого-педагогічне забезпечення / М. В. Бастун // Горизонты образования. — 2012. — № 3. — Т. 2 (36). — С. 170—175.

21. Бауэр В. Г. Социальная значимость физической культуры и спорта в современных условиях развития / В. Г. Бауэр // Теория и практика физической культуры. — 2001. — № 1. — С. 50—56.

22. Бекасова С. Н. Информационные потребности студентов как фактор профессионального и личностного развития (на материале цикла педагогических дисциплин) : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 19.00.03 «Психология развития» / С. Н. Бекасова ; [СПбГАФК им. П. Ф. Лесгафта]. — СПб., 1999. — 24 с.

23. Беличенко О. Концептуальні основи педагогічної технології формування професійних якостей) [Електронний ресурс] / Ольга Беличенко // Познавательный открытый журнал. — 2014. — Режим доступа до журналу : <http://xn--80aafngqnlfc6b3hm.xn--p1ai/all/konceptualn-osnovi-pedagog-chno-tehnolog-formuvanja-profes-inih-jakostei.html>.

24. Бердяев Н. О. Смысл творчества / Н. О. Бердяев // Философия свободы. Смысл творчества. — М. : Правда, 1989. — С. 254—534.

25. Бернштейн Н. А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности / Бернштейн Николай Александрович. — М. : Медицина, 1966. — 349 с. : ил.

26. Берулава М. Н. Современные модели обучения в свете концепции гуманизации образования / М. Н. Берулава // Гуманизация образования. - 2004. № 2. - С. 3-5.

27. Беспалько В. П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов : учеб.-метод. пособие / В. П. Беспалько, Ю. Г. Татур — М. : Высш. шк. 1989. — 144 с.

28. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : навч.-метод. посібн. / І. Д. Бех. — К. : ІЗМН, 1998. — 204 с.

29. Бельський Я. Теоретичні і методичні основи підвищення ефективності праці вчителів фізичної культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Бельський Януш ; [Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України]. — К., 2000. — 46 с.

30. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.] ; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя ; НАПН України. — К. : Інформ. системи, 2010. — 342 с.

31. Божович Л. И. Проблемы формирования личности : избранные психол. труды / Л. И. Божович ; ред. Д. И. Фельдштейн ; Академия педагогических и социальных наук, Московский психолого-социальный ин-т. — М. : изд-во Ин-та практ. психологии. — Воронеж : НПО «Модэк» 1995. — 352 с.

32. Большой энциклопедический словарь : 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Большая Российская энциклопедия ; Спб. : Норинт, 1999. — 1456 с.

33. Бондарева А. В. Развитие педагогического потенциала студентов на основе применения элементов технологий развивающего обучения (в процессе преподавания педагогических дисциплин в физкультурном вузе) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Бондарева Анна Витальевна. — СПб., 2005. — 158 с. — Библиогр. : с. 112—132.

34. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно ориентированного образования : монография / Е. В. Бондаревская. — Ростов н/Д : изд-во Ростовского пед. ун-та, 2000. — 354 с.

35. Бондарук Л. В. Проблема профессионального мастерства учителя в истории отечественной и зарубежной педагогики : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика» / Л. В. Бондарук. — СПб., 1994. — 16 с.

36. Борытко Н. М. Педагог в пространствах современного воспитания : монография / науч. ред. Н. К. Сергеев. — Волгоград : Перемена, 2001. — 214 с.

37. Браже Т. Г. Современная аттестация учителей : цели и тенденции / Т. Г. Браже // Педагогика. — 1995. — № 3. — С. 69—73.

38. Бронзова И. А. Подготовка учителя к принятию решений в непредвиденных ситуациях урока / И. А. Бронзова // Психологические проблемы самообразования учителя : сб. науч. тр. / отв. ред. Г. С. Сухобская и др. — М. : АПН СССР, 1986. — С. 52—58.

39. Ваганова К. В. Педагогическое руководство самовоспитанием профессионально-педагогической направленности студентов ИФК : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры» / К. В. Ваганова ; [СПбГАФК им. П. Ф. Лесгафта]. — СПб., 1996. — 24 с.

40. Василевский Ю. Л. Аттестация управленческих и педагогических кадров как механизм развития народного образования / Ю. Л. Василевский // Проблемы аттестации управленческих и педагогических кадров : сб. науч. тр. / отв. ред. А. И. Прохоров, Ю. Л. Василевский. — М. : АПН СССР, 1989. — С. 5—21.

41. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч.-метод. посібник / Г. П. Васянович. — Львів : Норма, 2005. — 344 с.

42. Васянович Г. П. Проблеми фізичного виховання у педагогічній спадщині Г. Ващенко : навч. посіб. / Г. П. Васянович. — Львів : ЛДФЕІ, 2001. — 60 с.

43. Вацеба О. М. Спортивно-гімнастичний рух в Західній Україні (кінець ХІХ ст. поч. 30-х років ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Вацеба ; [Український державний університет фізичної культури і спорту]. — К., 1994. — 24 с.

44. Виленский М. Я. Содержание образования по физической культуре как условие его гуманитаризации / М. Я. Виленский, В. В. Черняев // Научные труды. Серия : Психолого-педагогические науки. — М., 1999. — С. 62—77.

45. Виленский М. Я. Физическая культура в гуманитарном образовательном пространстве вуза / Виленский М. Я. // Физическая культура : воспитание, образование, тренировка. — 1996. — №1 — С. 27—32.

46. Виленский М. Я. Формирование физической культуры личности учителя в процессе его профессиональной подготовки : дисс. на соискание ученой степени доктора пед. наук в форме науч. докл. : 13.00.01 / Виленский Михаил Яковлевич. — М., 1990. — 84 с.

47. Вишнякова Н. Ф. Креативная акмеология. Психология развития творческой личности взрослого человека : монография : в 2-х т. / Н. Ф. Вишнякова. — Т. 1. — Минск : Дэбор, 1998. — 242 с.

48. Вільчковський Е. С. Професійна спрямованість підготовки фахівців з фізичного виховання / Е. С. Вільчковський // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні (1992-2002 рр.) : зб. наук. пр. — Харків : ОВС, 2002. — Ч. І. — С. 301-310.

49. Волков И. П. Очерки спортивной акмеологии / И. П. Волков. — СПб. : БПА, 1998. — 126 с.

50. Волков Л. И. Некоторые аспекты формирования специалиста по физическому воспитанию в институте физической культуры / Л. И. Волков // Теория и практика физической культуры. — 1980. — №7. — С. 42—45.

51. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник для студентів у вищих навчальних закладів / Н. П. Волкова — К. : Вид. центр «Академія», 2002. — 572 с.

52. Воробйов М. І. Практика в системі фізкультурної освіти / М. І. Воробйов, Т. Ю. Круцевич — К. : Олімпійська література, 2006. — 192 с.

53. Выдрин И. Ф. Педагогическое мастерство преподавателя высшей военной школы / И. Ф. Выдрин // Вопросы психологии и педагогики высшей военной школы. — М. : ВПА, 1971. — С. 98—316.

54. Гаевская О. В. Формирование устойчивого интереса у студентов факультета физической культуры к профессии учителя / О. В. Гаевская // Проблемы педагогической деятельности в физической культуре и спорте и пути их решения в физкультурном образовании : сб. науч. трудов. — СПб., 2000. — Вып.2 — С. 49—54.

55. Генсерук Г. Р. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Г. Р. Генсерук ; [Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка]. — Тернопіль, 2005. — 20 с.

56. Герцик М. Особливості підготовки фахівців з фізичної реабілітації у Львівському державному інституті фізичної культури // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. — Ч. II. — К. ; Вінниця, 1998. — С. 236—239.

57. Гершунський Б. С. Философия образования для XXI века : учебное пособие для самообразования. — Изд. 2-е., переработанное и дополненное / Б. С. Гершунський. — М. : Педагогическое общество России, 2002. — 512 с.

58. Гинецинский В. И. Основы теоретической педагогики : учеб. пособие / В. И. Гинецинский. — СПб. : изд-во С.-Петербур. ун-та, 1992. — 154 с.

59. Гомзякова И. П. Формирование компетентности студентов АФК в вопросах профессионального и личностного развития (на материале цикла педагогических

дисциплин) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 19.00.13 «Психология развития» / И. П. Гомзякова ; [СПбГАФК им. П.Ф. Лесгафта]. — СПб., 1999. — 24 с.

60. Гоноболин Ф. Н. Психологический анализ педагогических способностей / Ф. Н. Гоноболин // Способности и интересы. — М. : изд-во АПН РСФСР, 1962. — С. 232—274.

61. Гоноболин Ф. Н. Книга об учителе : методический материал / Ф. Н. Гоноболин — М. : Просвещение, 1965. — 260 с.

62. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методичні поради молодим науковцям / Семен Устимович Гончаренко. — К., 1995. — 42 с.

63. Горчилов А. Г. Изменения психического состояния студентов на занятиях физической культурой / А. Г. Горчилов // Матер. Всерос. науч.-практ. конф. — М. : изд-во Моск. ун-та, — 1993. — С. 76—81.

64. Гринченко І. Б. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури в нових умовах / І. Б. Гринченко // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис. Додаток 3. — Т. VII. Тематичний випуск : Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. — К. : Гнозис, 2011. — С. 84—93.

65. Гринченко І. Б. Сучасні напрями впровадження інновацій в професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури [Електронний ресурс] / І. Б. Гринченко. — Режим доступу : <http://www.nniif.org.ua/File/12gibsnv.pdf>.

66. Губина Е. М. Личностно ориентированное образование — основа дистанционного обучения специалистов для сферы физической культуры и спорта (теоретические аспекты) [Електронний ресурс] / Е. М. Губина // Теория и практика физической культуры : научно-теоретический журнал. — 2007. — №6. — Режим доступу : <http://lib.sportedu.ru/press/TPFK/2007N6/p25-27.htm>.

67. Гуревич Р. С. Теорія і практика навчання в професійно-технічних закладах : монографія / Гуревич Роман Семенович. — Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. — 410 с.

68. Данилко М. Т. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед.

наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / М. Т. Данилко ; [Волинський державний університет ім. Лесі Українки]. — Луцьк, 2000. — 19 с.

69. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и ... неопределённость / А. Н. Дахин // Педагогика. — 2003. — №4. — С. 21—26.

70. Денисова Л. В. Гіпермедійне інформаційне середовище навчання як засіб професійної підготовки фахівців з фізичного виховання і спорту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. В. Денисова ; [Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України]. — К., 2010. — 22 с.

71. Державні вимоги до навчальних програм з фізичного виховання в системі освіти : затверджено Наказом Міністерства освіти України 25.05.98 № 188 (z0500-98) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1036.355.0>.

72. Деркач А. А. Педагогическое мастерство тренера / А. А. Деркач, А. А. Исаев. — М. : ФиС, 1981. — 375 с.

73. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения / А. Дистервег. — М. : Учпедгиз, 1956. — 374 с.

74. Драгнєв Ю. В. Інформаційні технології у навчальному процесі майбутнього вчителя фізичної культури як невід'ємна частина сучасної фізкультурної освіти в Україні [Електронний ресурс] / Ю. В. Драгнєв. — Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.exe.

75. Дранюк О. И. Формирование гностических умений у студентов ИФК : дис. канд. пед. наук / О. И. Дранюк ; [СПбГАФК им. П.Ф. Лесгафта]. — СПб., 1996. — 180 с.

76. Дубогай О. Д. Основні поняття й терміни здоров'язбереження та фізичної реабілітації в системі освіти : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів / О. Д. Дубогай, А. І. Альошина, В. Є. Лавринюк. — Луцьк : Волинський НУ ім. Лесі Українки, 2011. — 296 с.

77. Емец А. И. Формирование педагогической направленности личности учителя физической культуры в процессе спортивной специализации : автореф. дис.

на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.01 «Теория и история педагогики» / А. И. Емец ; [Киевский государственный педагогический институт им. А.М.Горького]. — К., 1985. — 24 с.

78. Ефимова С. В. Формирование профессионально-педагогической позиции у студентов высших учебных заведений физической культуры : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ефимова Светлана Васильевна. — Смоленск, 2004. — 172 с. — Библиогр. : с. 128—143.

79. Єрмаков С. С. Наукові інформаційні аспекти фізкультурної освіти / С. С. Єрмаков // Актуальні проблеми фізкультурної освіти : матеріали II електронної наукової конференції (18 травня 2008 р. м. Харків) / Харків. нац. пед. ун-т. ім. Г. С. Сковороди. — Харків : ОВС, 2006. — С. 3—6.

80. Єфіменко П. Б. Педагогічні умови забезпечення різнорівневої професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / П. Б. Єфіменко ; [Харківська державна академія фізичної культури]. — Харків, 2002. — 20 с.

81. Жураковский Г. Е. Очерки по истории античной педагогики [Электронный ресурс] / Г. Е. Жураковский. — М. : из-во АПН РСФСР, 1963. — Режим доступа : http://elib.gnpbu.ru/text/zhurakovsky_ocherk-po-istorii-antichnoy-pedagogiki_1963.

82. Заболотний В. Ф. Формування методичної компетентності учителя фізики засобами мультимедіа : монографія / В. Ф. Заболотний ; [Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова]. — Вінниця : Едельвейс і К, 2009. — 453 с.

83. Заборщикова М. М. Обучение учителей прогностической работе как одно из условий становления их методического мастерства / М. М. Заборщикова // Теоретические основы совершенствования профессионального мастерства учителей гуманитарных дисциплин в системе повышения квалификации : сб. науч. тр. / под ред. Т. Г. Браже. — М. : АПН СССР, 1988. — С. 13—24.

84. Загвязинский В. И. О современной трактовке дидактических принципов / В. И. Загвязинский // Сов. педагогика. — 1978. — №10. — С. 66—72.

85. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя : методические рекомендации / В. И. Загвязинский. — М. : Педагогика, 1987. — 160 с.

86. Закон України «Про вищу освіту» // Законодавчі акти України з питань освіти : За станом на 1 квітня 2004 року / Верховна Рада України; Комітет з питань науки і освіти / І. Р. Юхновський (ред.-упоряд.). Офіційне видання. — К. : Парламентське вид-во, 2004. — С. 168—221.

87. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 17.11.2009 р., № 1724-VI. — Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2010. — № 7. — ст. 50.

88. Зварищук О. М. Виховання відповідальності старшокласників за свій фізичний стан : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. вих. і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / О. М. Зварищук; [Львівський державний інститут фізичної культури]. — Львів, 2002. — 17 с.

89. Зимняя И. А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. 2003. — №5. — С. 34—42.

90. Зимняя И. А. Педагогическая психология : Учебник для студентов вузов / И. А. Зимняя. — Ростов-на-Дону, 1997. — 383 с.

91. Зубанова Н. Ю. Формування професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього вчителя фізичної культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. вих. і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Н. Ю. Зубанова ; [Волинський державний університет ім. Лесі Українки]. — Луцьк, 1999. — 17 с.

92. Зязюн И. А. Социальная зрелость и педагогическое мастерство будущего учителя / И. А. Зязюн, Н. П. Лебедик // Сов. педагогика. 1991. — № 6. — С. 74—78.

93. Иванова С. П. Изучение факторов, влияющих на направленность интересов учителя как методиста и последователя / С. П. Иванова // Методы изучения профессиональной направленности личности учителя : сб. науч. тр. / под ред. Ю. Н. Кулюткина, Г. С. Сухобской. — Л. : АПН СССР, 1980. — С. 28—36.

94. Ильин Е. П. Психология физического воспитания : уч. пособие для студентов пед. институтов по спец. № 2114 «Физ. воспитание» / Е. П. Ильин. — М. : Просвещение, 1987. — С. 83—87.

95. Ильясов И. И. Структура процесса учения / И. И. Ильясов — М. : изд-во МГУ, 1986. — 200 с.

96. Исаев И. Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы / И. Ф. Исаев — М.; Белгород, 1993. — 217 с.

97. Использование в учебном процессе высшей школы методов активного обучения : метод. сб. науч. тр. — Л., 1990. — 98 с.

98. Кайдалова Л. Г. Педагогічна майстерність викладача : навчальний посібник / Л. Г. Кайдалова, Н. Б. Щокіна, Т. Ю. Вахрушева – Х. : Вид-во НФаУ, 2009. — 140 с.

99. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество / В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров. — М. : Педагогика, 1990. — 147 с.

100. Карпюк Р. П. Підготовка вчителя фізичної культури до розв'язання професійних ситуацій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Карпюк Роман Петрович. — Чернігів, 2004. — 188 с. — Библиогр. : с. 157—180.

101. Качалов Д. В. Концепция формирования целостного педагогического знания у будущих учителей : монография [Электронный ресурс] / Д. В. Качалов. — М. : Академия Естествознания, 2010. — 155 с. — Режим доступа : <http://www.rae.ru/monographs/69>.

102. Климчук В. О. До проблеми використання t-критерію Стьюдента у психології / В. О. Климчук // Практична психологія та соціальна робота. — 2010. — № 6. — С. 21—28.

103. Клопов Р. В. Інформатизація вищої фізкультурної освіти / Р. В. Клопов // Актуальні проблеми фізкультурної освіти : матеріали II електронної наукової конференції (18 травня 2008 р. м. Харків) / Харьк. нац. пед. ун-т. ім. Г. С. Сковороди. — Харків : ОВС, 2006. — С. 8—9.

104. Ковальчук В. Педагогічна майстерність викладача — основа його компетентності / Василь Ковальчук // Професійно-технічна освіта : науково-метод. журнал. — 2011 — № 6(30). — С. 32—33.

105. Кожевникова Н. В. Методы активного обучения в профессиональной подготовке студентов ГАФК им. П. Ф. Лесгафта / Н. В. Кожевникова // Физкультур-

ное образование : проблемы и перспективы : матер. межвуз. науч.-практ. конф. / под ред. В. У. Агеевца, М. В. Прохоровой, А. А. Сидорова. СПбГАФК им. П. Ф. Лесгафта. — СПб., 1996. — С. 56—57.

106. Козлова К. П. Формування професійних умінь у майбутніх вчителів фізичної культури / К. П. Козлова, З. С. Скібенко, Н. В. Лезнік // Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні : матер. першої республіканської конф. — Луцьк : Надстир'я, 1994. — С. 99—100.

107. Козловська І. М. Інтеграція та наступність у розвитку змісту навчального знання : методологічний аспект / І. М. Козловська, А. В. Литвин // Неперервна професійна освіта : теорія і практика : зб. наук. пр. / [за ред. І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало]. У 2 ч. — К. : НТУ “ХПІ”, 2001. — Ч. 2. — С. 177—183.

108. Козяр М. М. Професійна компетентність викладача ВНЗ / М. М. Козяр // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / [ред. кол. : І. А. Зязюн (голова) та ін.]. — К. ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2010. — Вип. 26. — С. 9—13.

109. Козяр М. М. Науково-педагогічний словник / М. М. Козяр, І. М. Козловська — Львів : СПОЛОМ, 2011. — 216 с.

110. Кокорев А. С. Социальный портрет преподавателя высшей школы (на основе анализа вузов Тамбовской области) / А. С. Кокарев, Н. Б. Николукина // Социология и социальная антропология. — 2000. — Т. 3. — Вып. 1. — С. 154—161.

111. Колесникова И. А. Педагогическая реальность : опыт межпарадигмальной рефлексии : курс лекций по философии педагогики / И. А. Колесникова. — СПб. : ДЕТСТВО — ПРЕСС, 2001. — 288 с.

112. Колісник-Гуменюк Ю. І. Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Колісник-Гуменюк Юлія Ігорівна. — Львів, 2012. — 294 с. — Бібліогр. : с. 194—220.

113. Коломієць А. М. Можливості новітніх інформаційних технологій у підготовці педагогічних кадрів / А. М. Коломієць // Комп'ютерно-орієнтовані системи

навчання : зб. наук. пр. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова. — 2002. — Вип. 5. — С. 173—181.

114. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения / Ян А. Коменский ; под ред. А. А. Красновского. — М. : Учпедгиз, 1955. — 651 с.

115. Конеева Е. В. Формирование педагогической позиции специалиста по физической культуре в процессе вузовской подготовки : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.08 ; 13.00.04 / Конеева Елена Владимировна. — М., 2001. — 357 с. — Библиогр. : с. 305—339.

116. Корецкий В. М. Модель специалиста и профессионально-педагогическая деятельность / В. М. Корецкий // Теория и практика физической культуры. — 1978. — № 1. — С. 50—52.

117. Королев Ф. Ф. Системный подход и возможности его применения в педагогических исследованиях / Ф. Ф. Королев // Сов. педагогика. — 1970. — №9. — С. 103—115.

118. Коротяев Б. И. Учение — процесс творческий : кн. для учителя : из опыта работы / Б. И. Коротяев — М. : Просвещение, 1980. — 120 с.

119. Костенок П. И. Формирование умений физического самосовершенствования у учащихся старшего подросткового возраста общеобразовательной школы : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / П. И. Костенок. — Челябинск, 1995.— 18 с.

120. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. — К., 1989. — 608 с.

121. Костюченко В. Ф. Концепция специального профессионального образования в вузах физической культуры в современных условиях : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры» / В. Ф. Костюченко. — СПб., 1997. — 39 с.

122. Кремень В. Система освіти в Україні : сучасні тенденції і перспективи / В. Кремень // Професійна освіта : педагогіка і психологія / за ред. Т. Левовицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. — Вид. II. — К., Ченстохова : Віпол, 2000. — С. 11—30.

123. Кремень В. Г. Развитие освіти України в контексті загальноцивілізаційних змін / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2005. — № 4. — С. 9—16.

124. Кричфалуший М. В. Формування образності мовлення майбутніх вчителів фізичної культури // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. — Луцьк : Медіа, 1999. — С. 185—188.

125. Кругляк О. Теорія і методика фізичного виховання — основна профілююча дисципліна у підготовці вчителя в педагогічних училищах і коледжах / Олег Кругляк // Актуальні проблеми і методики фізичного виховання / упоряд. О. М. Вацеба, Ю. В. Петрушин. Є. Н. Приступа, І. Р. Бондар. — Львів : Українські технології, 2005. — С. 162—180.

126. Круцевич Т. Ю. Контроль в физическом воспитании детей, подростков и юношей / Т. Ю. Круцевич, М. И. Воробьев. — К. : Олимпийская литература, 2005. — 195 с.

127. Кузина Т. Ф. Педагогическое мастерство коллектива / Т. Ф. Кузина // Сов. педагогика. — 1990. — № 6. — С. 54—59.

128. Кузнецов В. К. Подготовка и переподготовка кадров в сфере физической культуры и спорта / В. К. Кузнецов, Ю. А. Каширцев, В. Г. Федотова // Теория и практика физической культуры. — 1996. — № 8. — С. 9—12.

129. Кузьмин А. М. Теоретические основы профессионального воспитания будущих специалистов физической культуры : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора пед. наук. : спец. 13.00.01, 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры» / А. М. Кузьмин. Челябинск : УралГАФК, 1999. — 37 с.

130. Кузьмина Е. Профориентация : эффективность и качество / Е. Кузьмина // Высшее образование в России. — 2002. — № 3. — С. 24—33.

131. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя. Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности / Н. В. Кузьмина. — Л. : изд-во ЛГУ, 1967. — 183 с.

132. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. — М. : Высш. школа, 1990. — 119 с.

133. Кузьмина Н. В. Профессионализм педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина, А. А. Реан — СПб. ; Рыбинск, 1993. — 54 с.

134. Кузьмина Н. В. Способность, одаренность, талант учителя / Н. В. Кузьмина. — Л. : Знание, 1985. — 32 с.

135. Куликов Д. Л. Организационно-педагогические условия развития профессионализма специалистов ФКиС : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры» / Д. Л. Куликов — Челябинск, 1999. — 18 с.

136. Курдюков Б. Ф. Теория и методология модернизации процесса профессиональной подготовки специалистов физической культуры в системе высшего образования : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.08. / Курдюков, Борис Федорович. — Краснодар, 2004. — 303 с.

137. Кутова О. М. Естетичні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів : метод. реком. / Ольга Кутова. — К. : ІПОД НАПН України, 2013. — 73 с.

138. Куцевол О. М. Роль креативного середовища у формуванні творчої особистості в її онтогенезі / О. М. Куцевол // Креативна педагогіка : наук.-метод. зб. / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. — Вінниця, 2010. — Вип. 1. — С. 63—68.

139. Куценко В. Г. О сущности профессионального мастерства педагога / В. Г. Куценко // Пути совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы. — Полтава, 1995. — С. 165—182.

140. Лавріненко О. А. Історія педагогічної майстерності / О. А. Лавріненко. — К. : СПД Богданова А. М., 2009. — 328 с.

141. Лавріненко О. А. Педагогічна майстерність в історико-педагогічному вимірі : теорія, практика, поступ : монографія / Олександр Лавріненко ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К. : [б. в.], 2009. — 328 с. — Бібліогр. : с. 299—328.

142. Латышева Н. Е. Формирование профессионально-педагогических умений по проведению спортивной ориентации детей и подростков у студентов ИФК в

системе непрерывной педагогической практики : дис. канд. пед. наук / Н. Е. Латышева. — СПб., 1995. — 177 с.

143. Лахманюк Т. В. Розбудова системи вищої освіти з напрямку підготовки «Фізичне виховання і спорт» / Т. В. Лахманюк // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. — Ч. II. — К. ; Вінниця, 1998. — С. 281—285.

144. Лихачов Б. Т. Педагогика : курс лекцій : учеб. пособие для студ. пед. учебных заведений и слушателей ИПК и ФПК / Борис Тимофеевич Лихачов. — М. : Прометей, Юрайт, 1998. — 464 с.

145. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. — М. : Политиздат, 1975. — 304 с.

146. Лесгафт П. Ф. Задачи физического развития в школе / П. Ф. Лесгафт // Избр. пед. соч. : в 2-х т. — Т. 2. — М., 1951. — С. 14—24.

147. Лесгафт П. Ф. Собрание педагогических сочинений : в 5-и т. / П. Ф. Лесгафт ; ред. коллегия: Г. Г. Шахвердов (отв. ред.) и др. — Т. 1. — М. : Физкультура и Спорт, 1951. — 295 с.

148. Лещенко М. П. Сучасний дискус педагогічної майстерності викладача вищої школи / М. П. Лещенко // Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти : монографія / за ред. М. М. Солдатенка, О. М. Семенов. — Глухів : РВВ ГДПУ, 2008. — С. 26—42.

149. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : на допомогу здобувачам наукового ступеня / А. В. Литвин ; Львівський НПЦ ПТО. — Львів : СПОЛОМ, 2014. — 76 с.

150. Ломов Б. Ф. Антиципация в структуре деятельности / Б. Ф. Ломов, Е. Н. Сурков. — М. : Просвещение. — 1980. — 279 с.

151. Лосин Б. Е. Педагогическая эффективность повышения квалификации специалистов по физической культуре и спорту : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Лосин Борис Ефимович. — СПб., 2001. — 335 с.

152. Лубышева Л. И. Ценности физической культуры в здоровом стиле жизни / Л. И. Лубышева, В. К. Бальсевич // Современные исследования в области спортивной науки. — СПб., 1994. — С. 110—115.

153. Луговий В. І. Педагогічна освіта в Україні : структура, функціонування, тенденції розвитку : монографія / В. І. Луговий ; за заг. ред. О. Г. Мороза. — К. : МАУП, 1994. — 193 с.

154. Луткова Н. В. Соотношение репродуктивных и творческих элементов познавательной деятельности при подготовке специалистов в институте физической культуры (на материале волейбола) : дисс... канд. пед. наук : 13.00.04 / Луткова Наталия Валерьевна. — Л., 1990. — 185 с.

155. Львов М. Р. Передовой опыт и творчество учителей / М. Р. Львов // Сов. педагогика. — 1989. — № 1. — С. 52—56.

156. Ляудис В. Я. Формирование учебной деятельности студентов / В. Я. Ляудис, Х. Варнеке, И. И. Ильясов и др. ; под ред. В. Я. Ляудис. — М. : изд-во МГУ, 1989. — 239 с.

157. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / сост. М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. — М. : Педагогика, 1984. — Т 4. — 400 с.

158. Максимова В. Н. Формирование профессионально-педагогических умений при подготовке и повышении квалификации учителя / В. Н. Максимова — СПб., 1994. — 85 с.

159. Маринченко К. А. Формирование компетентности профессионально личностного самосовершенствования будущих преподавателей физической культуры в вузе : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / К. А. Маринченко. — Орел, 2012. — 23 с.

160. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Сов. педагогика. — 1990. — №8. — С. 82—88.

161. Маркова А. К. Психология труда учителя / А. К. Маркова. — М. : Просвещение, 1993. — 192 с.

162. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры : учебник для интов физ. культ. / Л. П. Матвеев — М., 1991. — 427 с.

163. Матвійчук Т. Ф. Загальнопедагогічна підготовка студентів в структурі психолого-педагогічних дисциплін / Т. Ф. Матвійчук // Особистість в екстремальних умовах : зб. тез V науково-практичної конференції. — Львів : ЛДУБЖД, 2012.

— С. 146—147.

164. Матвійчук Т. Ф. Критерії та рівні сформованості педагогічної позиції у майбутнього вчителя фізичної культури / Т. Ф. Матвійчук // Актуальні проблеми сучасної біомеханіки фізичного виховання та спорту : Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. — Чернігів : 2013. — Вип. 112, т. 2. — С. 186—190.

165. Матвійчук Т. Ф. Основи педагогічної майстерності вчителів фізичної культури : навчально-методичний посібник для ВНЗ / Т. Ф. Матвійчук. — Львів, СПОЛОМ, 2014. — 82 с.

166. Матвійчук Т. Ф. Педагогічна позиція як умова формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичного виховання / Т. Ф. Матвійчук, В. Ф. Соловйов // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Вип. 39. — К. ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. — С. 328—332.

167. Матвійчук Т. Ф. Упровадження інноваційних технологій у підготовці студентів напряму «Фізичне виховання» : методичні рекомендації / Т. Ф. Матвійчук ; ЛДУФК. — Львів : СПОЛОМ, 2013. — 36 с.

168. Матвійчук Т. Ф. Уровни проявления педагогического мастерства учителей физкультуры Украины / Stupně projevu pedagogického umění učitelů tělesné výchovy na Ukrajině / Tatiana Matvijčuk // Modern Science — Moderní věda : scientific journal. — Praha : SRIED. — 2014. — № 2. — P. 131—137.

169. Матвійчук Т. Ф. Формування і виховання студента як суб'єкта фізичної культури / Т. Ф. Матвійчук // Науково-педагогічні проблеми фізичної культури : Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. — К., 2011. — Вип. 13. — С. 362—366.

170. Матвійчук Т. Ф. Формування педагогічної позиції у майбутніх спортивних педагогів / Т. Ф. Матвійчук // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. праць. — Луцьк : ЛНУ імені Лесі Українки, 2012. — № 3 (19). — С. 84—88.

171. Матеріали з навчального предмету «Педагогіка» [Електронний ресурс] // Підручники онлайн. — Режим доступу : <http://textbooks.net.ua/content/category/43/70/49/>.

172. Мергаутова Я. Физическая культура в структуре общества и жизнедеятельности человека / Я. Мергаутова, Ф. Йоахимсталер // Очерки по теории физической культуры. — М. : Физкультура и спорт, 1984. — С. 117—143.

173. Минияров В. М. Коррекционно-диагностическая работа учителя / В. М. Минияров — Самара, СамГПУ, — 1996. — 200 с.

174. Минияров В. М. Теория обучения в физическом воспитании / В. М. Минияров, И. Г. Бердников — Самара : СамГПУ, 1992. — 58 с.

175. Митина И. И. Активные методы обучения на ФПК / И. И. Митина // Сов. Педагогика. 1987. — №1. — С. 75—77.

176. Михеев А. И. Формирование педагогического мастерства тренера : метод, разработка / А. И. Михеев. — М. : ГЦОЛИФК, 1986. — 36 с.

177. Михеев В. И. Моделирование и методы теории измерений в педагогике : монография / В. И. Михеев — М. : Высш. школа, 1987. — 200 с.

178. Мишагин В. Н. Личностно-ориентированный подход к организации профессиональной подготовки будущего учителя физической культуры : автореф. дисс. на соиск. учен. степ. кандидата педагогических наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / В. Н. Мишагин. — Саратов, 2001. — 22 с.

179. Моленко А. Т. Формирование педагогического мастерства инженера-педагога : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора пед. наук / А. Т. Моленко. — М., 1989. — 34 с.

180. Москаленко Н. В. Фізичне виховання молодших школярів : монографія / Н. В. Москаленко. — Дніпропетровськ : Інновація, 2007. — 252 с.

181. Мындыкану В. М. Педагогическая техника и мастерство учителя / В. М. Мындыкану ; отв. ред. В. А. Слостенин ; КГПИ. — Кишинев : Штиинца, 1991. — 196 с.

182. Мясичев В. Н. Структура личности и отношение человека к действительности / В. Н. Мясичев // Психология личности : тексты. — М., 1982. — 204 с.

183. Найн А. Я. О методологическом аппарате диссертационных исследований / А. Я. Найн // Педагогика. — 1995. — № 5. — С. 44—49.

184. Наумчук В. І. Професійна підготовка майбутніх вчителів фізичної культури в процесі самостійної роботи зі спортивних ігор : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. І. Наумчук ; [Тернопільський державний педагогічний університет ім. В. Гнатюка]. — Тернопіль, 2002. — 20 с.

185. Національна доктрина розвитку освіти : затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 р., № 347/2002 // Освіта. — 2002. — № 26. — С. 2—4.

186. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту : затверджено Указом Президента України від 28 вересня 2004 р. № 1148/2004 із змінами і доповненнями від 21 жовтня 2005 р. № 1505/2005 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U1148_04.html.

187. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012—2021 роки : схвалено Указом Президента України від 25 червня 2013 року №344/2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

188. Неверкович С. Д. Дидактические и учебно-ролевые игры в подготовке физкультурных кадров : метод. рекомендации для студентов и преподавателей / С. Д. Неверкович, Н. В. Киршева, Г. А. Ашрапова. — М. : ГЦОЛИФК, 1990. — 36 с.

189. Неверкович С. Д. Теоретические аспекты дидактических игр в подготовке специалистов в ИФК / С. Д. Неверкович, Н. В. Киршева // Теория и практика физической культуры. — 1990. — № 12. — С. 14—17.

190. Никандров Н. Д. Подготовка будущего учителя к педагогическому творчеству / Н. Д. Никандров, В. А. Кан-Калик // Сов. педагогика. — 1987. — №6. — С. 105—108.

191. Никитенко В. Н. Непрерывность и преемственность общепедагогической подготовки учителя : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Никитенко Виктор Николаевич. — Хабаровск, 1991. — 325 с.

192. Никитин А. А. Формирование педагогических умений в решении воспитательных задач у студентов института физической культуры (в процессе подготов-

ки и проведения педагогической практики в школе) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Никитин Александр Александрович. — Л., 1988. — 192 с.

193. Николаев Ю. М. Теоретико-методологические основы физической культуры в преддверии XXI века : монография / Ю. М. Николаев. — СПб. : СПбГАФК им. П. Ф. Лесгафта. — 1998. — 217 с.

194. Ничкало Н. Національна рамка кваліфікацій — проблема загальнодержавна / Н. Ничкало // Професійно-технічна освіта : наук.-метод. журн. — 2010. — № 2. — С. 3—4.

195. Новиков А. М. Методология образования / А. М. Новиков. — М : Эгвес, 2002. — 320 с.

196. Новые исследования в педагогических науках / под ред. А. В. Петровского. — М., 1991. — 73 с.

197. Овчаренко Т. Г. Система самостійної роботи студентів у курсі «Теорія і методика фізичної культури». — Луцьк : Вежа, 2002. — 122 с.

198. Огульчанский В. А. Формирование профессионально-педагогического мастерства специалистов физической культуры и спорта на этапе вузовского образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Огульчанский Владимир Алексеевич. — Волгоград, 2004. — 188 с. — Библиогр. : с. 118—137.

199. Оконь В. Процесс обучения / В. Оконь ; пер. с пол. : Е. Л. Мойтлис, В. С. Аранский ; под ред. М. А. Данилова. — М. : Учпедгиз, 1962. — 171 с.

200. Окопний А. М. Фізичне виховання в спадщині українських педагогів (друга пол. XIX — перша пол. XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. вих. і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / А. М. Окопний ; [Львівський державний інститут фізичної культури]. — Львів, 2001. — 19 с.

201. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. М. Пехоти. — К. : А.С.К., 2002. — 255 с.

202. Отич О. М. Мистецтво у змісті професійної підготовки майбутнього педагога професійного навчання : навч.-метод. посіб. / Олена Отич. — Полтава : Інтер Графіка, 2005. — 200 с.

203. Пангелова Н. Є. Педагогічна практика студентів факультету фізичного виховання : навч.-метод. посіб. / Н. Є. Пангелова, І. Г. Петренко, М. Т. Данилко, В. В. Троценко ; Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. — К. : Оріяни, 2003. — 128 с : іл.

204. Папуча В. М. Формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя фізичного виховання в процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. М. Папуча. — Запоріжжя, 2010. — 20 с.

205. Педагогическая энциклопедия : в 4 т. / глав. ред. И. А. Каиров, Ф. Н. Петров. — Т. 2 : Ж-М. — М. : Педагогика, 1965. — 912 с.

206. Педагогическое мастерство преподавателя высшей школы : метод. указания [для молодых преподавателей] / сост. А. И. Астахов. — К., 1982. — 101 с.

207. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. — 3-тє вид., допов. і переробл. — К. : СПД Богданова А. М., 2008. — 376 с.

208. Педагогічна майстерність : хрестоматія : [навч. посіб.] / упоряд. : І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. — К. : СПД Богданова А. М., 2008. — 462 с.

209. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. — К. : Педагогічна думка, 2001. — 516 с.

210. Песоцкий Ю. С. Высокотехнологическая образовательная среда учебных заведений : теоретическая модель / Ю. С. Песоцкий. — М., 2002. — 96 с.

211. Песталоцци Й. Г. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / Й. Г. Песталоцци. — М. : Педагогика, 1981. — Т. 2. — 416 с.

212. Петренко Е. Н. Формирование профессионально-педагогических умений по планированию процесса спортивной подготовки у студентов институтов физкультуры : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Е. Н. Петренко. — М., 1982. — 24 с.

213. Петров Э. Г. Современные технологии обучения в высшей школе : учебное пособие / Э. Г. Петров, Л. Н. Радванская, Н. В. Шаронова. — Харьков : Коллегиум, 2007. — 172 с.

214. Петрук В. А. Формування базового рівня професійної компетентності у майбутніх фахівців технічних спеціальностей засобами інтерактивних технологій : монографія / В. А. Петрук. — Вінниця : ВНТУ, 2011. — 284 с.

215. Петунин О. В. Теоретические основы подготовки студентов к профессиональной деятельности учителя физической культуры : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры» / О. В. Петунин ; [Санкт-Петербургская государственная академия физической культуры им. П. Ф. Лесгафта]. — СПб., 1996. — 48 с.

216. Петунин О. В. Формирование профессионального мастерства учителя физической культуры : уч. пособие для студентов пед. институтов по спец. № 2114 «Физ. воспитание» / О. В. Петунин. — М. : Просвещение, 1980. — 112 с.

217. Платонов К. К. Проблемы способностей / К. К. Платонов. — М. : Наука, 1972. — 211 с.

218. Подготовка студентов факультета физической культуры к профессиональной деятельности : межв. сб. науч. тр. / отв. ред. Ю. Д. Железняк. — М., 1991. — 140 с.

219. Подласый И. П. Педагогика : новый курс : учебник для студ. высш. учеб. завед. / И. П. Подласый. — В 2х кн. — М. : Владос. — 2003. — Кн. 1. — 576 с.

220. Полонский В. М. Научно-педагогическая информация : словарь-справочник / В. М. Полонский. — М. : Новая школа, 1995. — 352 с.

221. Полякова Т. С. Анализ затруднений в педагогической деятельности начинающих учителей / Т. С. Полякова — М. : Педагогика, 1983. — 128 с.

222. Помиткін Е. О. Розвиток педагогічної майстерності викладача сучасного професійного ліцею / Е. О. Помиткін // Проблеми і напрями розвитку особистісної готовності педагогічних працівників та учнів професійного ліцею до творчої та інноваційної діяльності : зб. наук.-метод. матер. / за ред. А. П. Красовського і

В. В. Рибалки ; кол. авторів. — К : ІПППО АПН України та УПТО ГУОН КМДА, 2006. — С. 35—41.

223. Посталюк Н. Ю. Творческий стиль деятельности : педагогический аспект / Н. Ю. Посталюк. — Казань : изд-во Казан. ун-та, 1989. — 205 с.

224. Приступа Є. Н. Становлення і розвиток педагогічних основ української народної фізичної культури : дисс. доктора пед. наук : 13.00.01 / Приступа Євген Никодимович ; [Львівський держ. ін-т фізичної культури]. — Львів, 1995. — 411 с.

225. Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір : затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України № 998 від 31.12.2004 р. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://mon.gov.ua/images/education/average/topic/rozv/knc.doc>.

226. Прокіп Т. Формування особистості спортивного педагога на засадах національного виховання / Т. Прокіп // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. — Луцьк : Медіа, 1999. — С. 203—207.

227. Профессиональная культура учителя / под ред. В. А. Сластенина. — М. : Высш. школа, 1993. — 400 с.

228. Профорієнтаційна робота психолога : метод. матеріал / упоряд. Т. Гончаренко. — К. : Шкільний світ, 2007. — 128 с.

229. Прохорова М. В. Проблемы педагогической компетентности специалистов по физической культуре и спорту / М. В. Прохорова, С. Д. Неверкович, Т. А. Маркина // Теория и практика физической культуры. — 1994. — №7. — С. 38—39.

230. Прохорова М. В. Формирование профессионального потенциала будущих специалистов физической культуры / М. В. Прохорова, Н. Э. Пфейфер, Е. И. Бурдина // Физкультурное образование : проблемы и перспективы : матер. межвуз. конф. — СПб., 1996. — С. 44—46.

231. Психологические основы формирования личности в педагогическом процессе / под ред. А. Коссаковски и др. ; пер. с нем. — М. : Педагогика, 1981. — 224 с.

232. Психология и педагогика : учеб. пособие / под ред. К. А. Абульхановой, Н. В. Васиной, Н. Г. Лаптева, В. А. Слостенина. — М. : Совершенство, 1998. — 320 с.

233. Пути совершенствования профессиональной квалификации учителя средней школы : метод. рекомендации / сост. Ю. Н. Кулюткин, Т. Г. Браже, А. Е. Марон. — Л. : АПН СССР, 1980. — 142 с.

234. Пфейфер Н. Э. Проблемы профессионально-педагогического потенциала в психолого-педагогической литературе / Н. Э. Пфейфер // Оптимизация педагогической подготовки студентов в ВУЗах физической культуры : сб. науч. статей каф. педагогики СПбГАФК им. П. Ф. Лесгафта / под общ. ред. А. А. Сидорова. — СПб., 1998. — Вып. 3. — С. 23—26.

235. Реан А. А. Практическая психодиагностика личности : учеб. пособие / А. А. Реан. — СПб. : изд-во СПб ун-та, 2001. — 224 с.

236. Решетень И. Н. Проблема моделей личности, деятельности и подготовки специалиста по физической культуре и спорту / И. Н. Решетень, Е. П. Каргаполов // Теория и практика физической культуры. — 1982. — №11. — С. 49—50.

237. Рибалка В. В. Проблеми розвитку психологічної культури майбутнього професіонала / В. В. Рибалка // Теорія і практика управління соціальними системами : щокварт. наук.-практ. журнал — Харків : НТУ «ХП». — 2002. — № 2. — С. 74-80.

238. Рожков П. А. Развитие физической культуры и спорта — приоритетное направление социальной политики государства / П. А. Рожков // Теория и практика физической культуры. — 2002. — № 1. — С. 2—8.

239. Романова К. Е. Методическая система формирования и развития педагогического мастерства будущих учителей технологии : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / Романова Каринэ Евгеньевна. — Шуя, 2010. — 513 с. — Библиогр. : с. 409—477.

240. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — М. : Просвещение, 1940. — 704 с.

241. Рувинский Л. И. Учителю о педагогической технике / Леонид Изотович Рувинский. — М. : Педагогика, 1987. — 154 с.

242. Руденко Л. А. Эмпатическая культура в контексте развития коммуникативной компетентности будущих специалистов / Л. А. Руденко // Education as the basis of the humanity evolution in conditions of the information environment of the society domination : materials digest of the LII International Research and Practice Conference and II stage of the Championship in pedagogical sciences (London, May 21 — May 26, 2013). — London : IASHE, 2013. — P. 140—143.

243. Савченко В. А. Формування професійної майстерності вчителів фізичної культури в системі післядипломної педагогічної освіти [Електронний ресурс] / В. А. Савченко. — Режим доступу : <http://osvita-dnepr.com/index.php/metodichni-rekomendatsiji>.

244. Садовский В. Н. Основания общей теории систем : логико-методологический анализ / В. Н. Садовский. — М. : Наука, 1974. — 277 с.

245. Семиченко В. А. Моделювання структури педагогічної діяльності / В. А. Семиченко. — Ялта : НМЦ Надія, 2000. — 76 с.

246. Семиченко В. А. Плекаємо педагогічну майстерність : навч. посібник / В. А. Семиченко, О. С. Снісаренко, О. В. Брюховецька, А. Ш. Кудусова — Вінниця : Планер, 2010. — 674 с.

247. Сериков В. В. Личностно ориентированное образование : поиск новой парадигмы : монография / В. В. Сериков. — М., 1998. — 289 с.

248. Сериков В. В. Образование и личность : теория и практика проектирования педагогических систем / В. В. Сериков. — М. : Логос, 1999. — 271 с.

249. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. — К. : Міленіум, 2006. — 344 с.

250. Сисоєва С. О. Педагогічні технології // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, гол. ред. В. Г. Кремень — К. : Юрінком Інтер, 2008 — С. 661.

251. Сікорський П. І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання / Петро Іванович Сікорський. — Львів : Каменярь, 1998. — 196 с.

252. Скляр Е. А. Методика формирования творческого подхода к решению педагогических задач у студентов СПбГАФК / Е. А. Скляр // Психологические основы учебно-воспитательной работы : матер. межвуз. науч. конф. / под ред. А. Н. Николаева. — СПб. : БПА. 1998. — С. 46—47.

253. Слостенин В. А. Методологическая культура учителя / В. А. Слостенин, В. Э. Тамарин // Сов. педагогика. — 1990. — № 7. — С. 82—88.

254. Слостенин В. А. Педагогика : инновационная деятельность / В. А. Слостенин, Л. С. Подымова. — М. : Магистр, 1997. — 224 с.

255. Слостенин В. А. Реформа школы и готовность учителя к профессиональной деятельности : вопросы методологии и теории / В. А. Слостенин, М. Я. Виленский // Теория и практика физической культуры. — 1985. — № 6. — С. 43.

256. Слостенин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В. А. Слостенин. — М. : Просвещение, 1976. — 160 с.

257. Смирнов В. И. Общая педагогика в тезисах, дефинициях, иллюстрациях / В. И. Смирнов. — М. : Педагогическое общество России, 1999. — 416 с.

258. Соловйов В. Особистісно орієнтований підхід у професійній підготовці викладачів фізичного виховання / В. Соловйов // Психологічні виміри культури, економіки, управління : зб. статей / упор. О. М. Лозинський. — Вип. № 1. — Львів : Ліга-Прес, 2013. — С. 135—141.

259. Соловйов В. Психолого-педагогічні умови підвищення готовності майбутніх викладачів фізичного виховання до педагогічної діяльності / Валерій Соловйов // Педагогіка і психологія проф. освіти. — 2013. — № 3. — С. 152—161.

260. Сотська Г. І. Особистісна готовність учителів образотворчого мистецтва до впровадження технологій естетичного виховання учнів у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів / Галина Сотська // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів VII пед.-мистец. читань пам'яті професора О. П. Рудницької / [за ред. О. М. Отич]. — Чернівці : Зелена Буковина, 2010. — С. 283—285.

261. Степанченко Н. Особливості мотивації професійного вибору в галузі «Фізичне виховання і спорт» / Наталія Степанченко // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013. — №1. — С. 143—148.

262. Степанченко Н. І. Вдосконалення загальнопедагогічної підготовки студентів ВНЗ фізкультурного профілю / Н. І. Степанченко, Т. Ф. Матвійчук // Актуальні проблеми фізичного виховання та спорту на сучасному етапі і шляхи їх вирі-

шення : Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. — Чернігів : 2011 — Вип. 86, т. 2. — С. 439—441.

263. Степанченко Н. І. Вирішення учбово-педагогічних задач як умова формування педагогічної позиції у студентів ВНЗ фізкультурного профілю / Н. І. Степанченко, Т. Ф. Матвійчук // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми в фізичному вихованні та спорті : зб. наук. пр. / під ред. Єрмакова С. С. — Харків : 2012. — № 7. — С. 99—102.

264. Сухомлинський В. О. Допомога вчителю в удосконаленні педагогічної майстерності / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. — К. : Радянська школа, 1977. — Т. 4. — 643 с.

265. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. П. Сущенко. — К., 2003. — 46 с.

266. Тарасевич Н. Н. Исследование проблемы формирования основ педагогического мастерства у студентов // Пути совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной профессиональной школы / Н. Н. Тарасевич. — Полтава : ПГПИ, 1985. — 284 с.

267. Тарасенко Г. С. Взаємозв'язок естетичної та екологічної підготовки вчителя в системі професійної освіти : монографія / Галина Тарасенко. — Черкаси : Вертикаль, 2006. — 306 с. — Бібліогр. : с. 292—307.

268. Тимошенко О. В. Теоретико-методичні засади оптимізації професійної підготовки вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Тимошенко. — К., 2009. — 35 с.

269. Теличко Н. В. Організація експериментального дослідження з формування основ педагогічної майстерності майбутніх учителів початкових класів [Електронний ресурс] / Н. В. Теличко — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/10_DN_2014/Pedagogica/2_161043.doc.htm.

270. Теория и методика физического воспитания : учебник для студ. вузов физ. воспитания и спорта : в 2 т. / ред. Т. Ю. Круцевич. — К. : Олимпийская литература, 2003.

Т. 1 : Общие основы теории и методики физического воспитания. — К. : [б.и.], 2003. — 424 с. : ил. — Библиогр. : с. 413—423.

Т. 2 : Методика физического воспитания различных групп населения. — К. : [б.и.], 2003. — 392 с. : ил. — Библиогр. : с. 379—391.

271. Туманян Г. С. Физическая культура учащейся молодежи : концептуальные основы научных исследований / Г. С. Туманян // Теория и практика физической культуры. — 1993. — №4. — С. 35—36.

272. Ушинский К. Д. Собрание сочинений : в 11 т. / К. Д. Ушинский. — М. ; Л. : изд-во АПН РСФСР, 1948. — Т. 3. — 692 с.

273. Филанковский В. В. Теория и практика формирования профессиональной готовности учителя физической культуры : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика», 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры» / Филанковский Виталий Владимирович. — Майкоп, 2000. — 36 с.

274. Философия и методология науки : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / под ред. В. И. Купцова. — М. : Аспект Пресс, 1996. — 551 с.

275. Фопель К. Технология ведения тренинга. Теория и практика / Клаус Фопель ; пер. с нем. — 3-е изд. — М. : Генезис, 2007. — 267 с.

276. Фролова Т. В. Развитие педагогического творчества в школе / Т. В. Фролова, Т. Ю. Калошина, Г. Ф. Похмелкина, Ю. С. Степанова // Сов. педагогика. — 1991. — № 6. — С. 20—25.

277. Фрумин И. Д. Образовательное пространство как пространство развития / И. Д. Фрумин, Б. Д. Эльконин // Вопр. психологии. — 1993. — № 1. — С. 35—39.

278. Фурман А. В. Проблемні ситуації в навчанні : кн. для вчителя / А. В. Фурман. — К. : Рад. школа, 1991. — 191 с.

279. Хавруняк І. Ефективність впровадження змін у базовій підготовці кваліфікованих спеціалістів галузі фізичної культури та спорту [Електронний ресурс] /

Хавруняк Ігор. — Режим доступу : [http://www.rusnauka.com/8_ NMIV_2013 /Pedagogica/3_131724.doc.htm](http://www.rusnauka.com/8_NMIV_2013/Pedagogica/3_131724.doc.htm).

280. Хазова С. А. Развитие конкурентоспособности специалистов по физической культуре и спорту в процессе профессиональной подготовки : монография / С. А. Хазова. — Майкоп, 2011. — 370 с.

281. Харламов И. Ф. О педагогическом мастерстве, творчестве и новаторстве / И. Ф. Харламов // Педагогика. — 1992. — № 7—8. — С. 11—15.

282. Хмель Н. Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук / Н. Д. Хмель. — К., 1986. — 46 с.

283. Хозяинов Г. И. Акмеология физической культуры и спорта : учеб. пособие для вузов / Г. И. Хозяинов, Н. В. Кузьмина, Л. Е. Варфоломеева. — М. : Академия, 2005. — 208 с.

284. Хозяинов Г. И. Педагогическое мастерство преподавателя : метод, пособие / Г. И. Хозяинов. — М. : Высш. школа, 1988. — 168 с.

285. Хоружа Л. Л. Етичний розвиток педагога : навч. посібник / Л. Л. Хоружа. — К. : Академвидав, 2012. — 208 с.

286. Цехмістрова Г. С. Інноваційні технології в навчальному процесі підготовки кадрів для туризму / Г. С. Цехмістрова // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. — К. : Наук. метод. центр вищої освіти, 2003. — Вип. 35. — С. 54—64.

287. Цільова комплексна програма «Фізичне виховання — здоров'я нації» : затверджено Указом Президента України від 1 вересня 1998 року № 963/98 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://uazakon.com/documents/date_21/pg_iwgzsa/index.htm.

288. Цьось А. В. Сучасні технології викладання спортивних дисциплін : навч. посіб. / А. В. Цьось, Г. В. Балахнічова, Л. В. Заремба. — Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. — 132 с.

289. Цьось А. В. Фізичне виховання в календарній обрядовості українців : монографія / А. В. Цьось. — Луцьк : Надстир'я, 2000. — 376 с.

290. Цьось А. В. Диференційований підхід у процесі професійної підготовки вчителя фізичної культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. на-

ук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / А. В. Цьось ; [Український державний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова]. — К., 1994. — 16 с.

291. Чалий О. В. Синергетика : інтеграційні процеси в освіті / О. В. Чалий // Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. А. Зязюна. — К. : Віпол, 2000. — С. 158—175.

292. Чернышенко Ю. К. Научно-педагогические основания инновационных направлений в системе физического воспитания детей дошкольного возраста : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Чернышенко Юрий Константинович. — Краснодар, 1998. — 392 с.

293. Черняев В. В. Анализ принципов гуманитаризации физического воспитания студентов / В. В. Черняев // Научные труды Московского педагогического государственного ун-та. (Серия психолого-педагогические науки). — М. : Прометей, 2001. — С. 130—142.

294. Шабалина О. Л. Общепедагогическая подготовка учителя физической культуры в системе высшего профессионального образования : дис. ... доктора пед. наук : 13. 00. 08 / Шабалина Ольга Леонидовна. — М., 2003. — 320 с. — Библиогр. : с. 271—305.

295. Шахов В. І. Психолого-педагогічні основи активних методів навчання : наукове видання / В. І. Шахов // ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Наукові записки. Серія : Педагогіка і психологія. — Вінниця, 2006. — Вип. 18. — С. 76—82.

296. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності [Електронний ресурс] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. — Режим доступу : <http://www.kandidatnauk.com/infot.php?idd=4&id2=20>.

297. Шестопалюк О. Громадянська освіта як фактор формування громадянських компетентностей сучасної молоді / Олександр Шестопалюк // Рідна школа. — 2010. — № 3 (963). — С. 33—35.

298. Шиян Б. М. Теоретично-методичні основи підготовки вчителів фізичної культури в педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» /

Б. М. Шиян ; [Институт педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України]. — К., 1997. — 50 с.

299. Шиянов Е. Н. Гуманизация образования и профессиональная подготовка учителя / Е. Н. Шиянов — М. ; Ставрополь, 1991. — 179 с.

300. Шоробура І. М. Від творчого пошуку до педагогічних інновацій : навч. посіб. / І. М. Шоробура, А. А. Григор'єва ; Хмельниц. гуманіт.-пед. акад. — Хмельницький : Вид-во ХГПА, 2011. — 207 с.

301. Штофф В. А. Роль модели в познании / В. А. Штофф. — Л. : изд-во Ленингр. ун-та, 1963. — 128 с.

302. Шубина Л. С. Взаимосвязь осознаваемых и неосознаваемых компонентов психики в формировании профессионального стиля поведения будущего учителя / Л. С. Шубина // Взаимосвязь осознаваемых и неосознаваемых компонентов психики в педагогическом процессе : межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. И. Е. Шварц. — Пермь : ПГПИ, 1980. — С. 33—39.

303. Щербаков А. И. Психологические основы формирования личности советского учителя в системе высшего педагогического образования / А. И. Щербаков. — Л. : Просвещение, 1967. — 266 с.

304. Эсаулов А. Ф. Активизация учебно-познавательной деятельности студентов / А. Ф. Эсаулов — М. : Высш. школа, 1982. — 223 с.

305. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. — М. : Сентябрь, 1996. — 95 с.

306. Ялович В. Т. Формування педагогічних здібностей у майбутніх учителів фізичної культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / В. Т. Ялович ; [Прикарпатський університет ім. В.С. Стефаника]. — Івано-Франківськ, 1996. — 24 с.

307. Barron F. Creativity, intelligence and personality / Barron F., Harrington D. // *Annual Review of Psychology*. — 1981. — Vol. 32. — P. 439—476.

308. Diamond C. T. Teacher Education as Transformation / Diamond C.T. Patric. — L. : Open University Press, 1991. — 139 p.

309. Fromm E. The creative attitude / Fromm E. // *Creativity and Its Cultivation* / ed. by H. Anderson. — N. Y. : Harper & Row, 1959. — P. 44—54.

310. Maslow A. The further reaches of human nature / Maslow A. — N. Y. : Viking Press, 1971. — 378 p.

311. Maslow A. H. Self-actualizing people : A study of psychological health / Maslow A. H. // Personality Symposia : Symposium on values. — N. Y. : Grune & Stratton, 1950. — P. 11—34.

312. Moss D. The Metaphors of Consciousness / Moss, D., Keen, E. — N. Y. ; London : Plenum Preaa, 1981. — 521 p.

313. Overko N. Professional competence and pedagogical skills of teacher at vocational school / N.Overko // Forming and Qualitative Development of Modern Educational Systems : Materials digest of the LXIV International Research and Practice Conference and III stage of the Championship in Pedagogical sciences. (London, September 26 — October 01, 2013). — London : IASHE, 2013. — P. 81—83.

314. Rogers C. R. Freedom to learn for the 80 s. / Rogers C. R.; With special contributions by J. A. Allender. — Columbus, Ohio : Merrill Publ. Cmpany, 1983. — 312 p.

315. Tones E. Teaching Practice : Problems and Perspectives / Tones E., Morris S. — London : Methuen, 1972. — 300 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Класифікація педагогічної діяльності

Додаток А.1

Класифікація рівнів розвитку професійно-педагогічних умінь

(за В. Сластьоніним)

Інтуїтивний рівень – приступаючи до вирішення педагогічної задачі, студенти-педагоги навіть не усвідомлюють її як завдання і діють по інтуїції, часто не вміючи навіть пояснити, чому так, а не інакше.

Репродуктивний рівень – студенти, вирішуючи педагогічне завдання, не виходять за межі строго регламентованих інструкцій і правил.

Репродуктивно-творчий рівень – студенти в педагогічній діяльності задовільно справляються з вирішенням типових завдань. У складних і несподіваних ситуаціях орієнтуються слабо.

Творчо-репродуктивний рівень – досить сформована система науково-педагогічних знань, умінь і навичок дозволяє в основному успішно справлятися з педагогічною діяльністю, але немає прагнення до оригінальних способів вирішення педагогічних завдань, недостатньо розвинена здатність до прогнозування.

Творчий рівень – студенти мають яскраво виражену педагогічну спрямованість особистості, у них добре розвинені узагальнені професійні вміння, такі, зокрема, як теоретико-аналітичні та прогностичні, конструктивні та організаційні [256, с. 28-33].

**Класифікація педагогічної діяльності на основі характеру і результатів
(за Н. Кузьміною)**

- *мінімальний* (репродуктивний) – вчитель вміє переказати те, що знає сам;
- *низький* (адаптивний) – вчитель вміє переорієнтувати своє повідомлення у зв'язку з особливостями аудиторії;
- *середній* (локально-моделювальний) – педагог володіє стратегією і тактикою навчання з окремих розділів курсу;
- *високий* (системно-моделювальний) – педагог володіє стратегією і тактикою навчання предмета в цілому;
- *вищий* (системно-моделювальна діяльність) – педагог володіє стратегією і тактикою виховання учнів, формування особистості засобами свого предмета [131; 133].

**Рівні відповідності індивідуально-особистісних якостей людини
до педагогічної діяльності (за І. Зимньою)**

- 1) Схильність до педагогічної діяльності.
- 2) Готовність до виконання педагогічної діяльності.
- 3) Включеність у педагогічну діяльність.

Ці рівні характеризують розвиток педагогічної майстерності [90].

Посадова інструкція вчителя фізичної культури

I. Загальні положення:

1.1. Ця посадова інструкція розроблена на підставі тарифно-кваліфікаційної характеристики вчителя фізичної культури, затвердженої наказом Міністерства освіти України від 31.08.1995 р. № 463/1268 за погодженням з Міністерством праці та Міністерством юстиції України.

1.2. Учитель фізичної культури повинен мати вищу або середню спеціальну педагогічну освіту без вимог до стажу роботи.

1.3. Учитель фізичної культури адміністративно підпорядковується безпосередньо директорові школи.

1.4. Учитель фізичної культури призначається і звільняється з посади відділом освіти районної адміністрації за поданням директора.

1.5. У своїй діяльності вчитель фізичної культури керується Конституцією України, Конвенцією ООН про права дитини, законодавством України з питань освіти, фізичної культури та спорту, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, рішеннями відповідних органів виконавчої влади, нормативними методичними рекомендаціями, а також Статутом, нормативно-правовими актами навчального закладу, трудовою угодою, цією Інструкцією.

II. Завдання та обов'язки.

Основними завданнями та обов'язками вчителя фізичної культури є:

2.1. Проводити на високому методичному і науковому рівні навчання учнів відповідно до програм та методик фізичної культури, використовуючи найефективніші прийоми, методи і засоби навчання.

2.2. Визначити завдання і зміст занять з урахуванням віку, підготовленості, індивідуальних, психофізичних особливостей учнів.

2.3. Надавати допомогу учням в опануванні технікою виконання вправ.

2.4. Забезпечувати повну безпеку учнів, виконання вимог техніки безпеки під час проведення уроків та фізкультурно-оздоровчих заходів.

2.5. Разом із медичними працівниками контролювати стан здоров'я дітей і регулювати їхнє фізичне навантаження.

2.6. Проводити консультації для батьків. Вихователів груп продовженого дня з методики фізичного виховання дітей і профілактики нещасних випадків.

2.7. Проводити позакласну роботу з учнями.

2.8. Вести облік успішності і відвідування уроків.

2.9. Турбуватися про збереження навчально-матеріальної бази фізичного виховання, обладнання та інвентаря, прийнятого на збереження згідно з відповідними документами.

2.10. Брати участь у роботі методичного об'єднання та внутрішньошкільних змаганнях.

2.11. Проходити періодичні медичні обстеження.

2.12. Дотримуватись етичних норм поведінки в школі, побуті, громадських місцях, які відповідають суспільному статусу педагога.

2.13. Розміщувати та установлювати спортінвентар відповідно до правил і норм із техніки безпеки та виробничої санітарії.

2.14. Складати і переглядати один раз на три роки інструкції з техніки безпеки, виробничої санітарії. Протипожежної безпеки та здійснювати нагляд за їхнім дотриманням відповідно до типових інструкцій.

2.15. Систематично проводити інструктажі з учнями з правил безпеки праці під час навчальних занять з обов'язковою реєстрацією в класному журналі та журналі реєстрації інструктажів учнів.

2.16. Проводити ретельну перевірку та своєчасне розслідування та облік нещасних випадків, пов'язаних з діяльністю учнів.

2.17. Допускати у визначеному порядку на заняття представників дирекції школи.

2.18. Замінювати на уроках тимчасово відсутніх учителів згідно з розпорядженням заступника директора з навчально-виховної роботи.

2.19. Брати участь у роботі педагогічної ради школи і нарадах, які проводяться дирекцією школи.

III. Права.

Вчитель фізичної культури має право:

3.1. Брати участь в управлінні школою в порядку, передбаченому Статутом.

3.2. Захищати професійну честь і гідність.

3.3. Ознайомлюватись зі скаргами та іншими документами, що містять оцінку його діяльності, і давати свої пояснення.

3.4. Захищати свої інтереси самостійно або через представника, в тому числі адвоката, у випадку дисциплінарного чи службового розслідування, пов'язаного з порушенням педагогом норм професійної етики.

3.5. На конфіденційність дисциплінарного (службового) розслідування за винятком випадків, передбачених законом.

3.6. На вільний вибір форм, методів, засобів навчання, методи оцінювання знань учнів.

3.7. На підвищення кваліфікації і перепідготовку.

3.8. Аtestуватися на добровільній основі на відповідну кваліфікаційну категорію та здобувати її в разі успішного проходження атестації.

3.9. Давати учням під час занять і перерв обов'язкові розпорядження, які стосуються організації занять і дотримання дисципліни, притягувати учнів до дисциплінарної відповідальності у випадку і в порядку, визначених Статутом і Правилами про нагородження учнів та стягнення.

IV. Відповідальність.

4.1. У встановленому законодавством України порядку вчитель фізичної культури несе відповідальність за:

4.1.1. життя і здоров'я учнів під час навчального процесу;

4.1.2. реалізацію в повному обсязі навчальних програм відповідно до навчального плану і розкладу навчального процесу;

4.1.3. порушення прав і свобод учня.

4.2. За невиконання чи неналежне виконання без поважних причин Статуту і Правил внутрішнього трудового розпорядку школи, законних розпоряджень директора школи та інших нормативних актів, посадових обов'язків, установлених цією інструкцією, несе дисциплінарну відповідальність у порядку, визначеному трудовим законодавством.

4.3. За застосування, в тому числі одноразове, як методу виховання фізичного та психологічного насильства над учнем, а також скоєння іншого аморального

вчинку вчитель може бути звільнений з посади відповідно до трудового законодавства і Закону України «Про освіту». Звільнення за такий вчинок не є заходом дисциплінарного покарання.

4.4. За спричинення школі чи учасникам освітнього процесу збитків у зв'язку з виконанням (невиконанням) своїх посадових обов'язків учитель фізичної культури несе матеріальну відповідальність у порядку і в межах, визначених трудовим і цивільним законодавством.

V. Повинен знати:

Вчитель фізичної культури повинен знати:

5.1. Закон України «Про освіту», інші законодавчі і нормативно-правові акти та документи з питань навчання та виховання, державну мову відповідно до чинного законодавства про мови України. Нормативні документи з питань безпеки життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу.

5.2. Правила внутрішнього розпорядку школи.

5.3. Правила безпечної експлуатації спортивного інвентарю, протипожежної безпеки, енергобезпеки, надання першої медичної допомоги у разі нещасних випадків.

5.4. Правила виробничої санітарії та гігієни праці.

5.5. Правила користування засобами пожежогасіння та індивідуального захисту.

5.6. Шляхи евакуації учнів на випадок екстремальних ситуацій.

5.7. Особливості змісту навчальних програм з фізичної культури.

5.8. Норми оцінювання знань, умінь і навичок учнів.

5.9. Вимоги до ведення навчальної документації школи.

5.10. Основні методи навчання, їхню класифікацію.

5.11. Зміст і засоби оптимізації процесу навчання.

5.12. Психологічні основи диференційованого навчання.

5.13. Суть уроку як основної форми процесу навчання і виховання.

5.14. Підходи до вибору форм, засобів і методів навчання з урахуванням конкретних умов.

5.15. Основи формування системності знань школярів.

5.16. Особливості функціонування учнівського колективу як засобу виховання школярів.

5.17. Педагогічні основи учнівського самоврядування у школі.

5.18. Методику підготовки, проведення й аналізу виховних заходів та роботи з батьками.

5.19. Сучасні методики навчання фізичної культури.

5.20. Основну і додаткову літературу, програму з фізичної культури.

5.21. Форми і методи удосконалення педагогічної майстерності, узагальнення педагогічного досвіду.

VI. Кваліфікаційні вимоги:

6.1. Вчитель фізичної культури повинен мати відповідну фахову освіту.

6.2. Проводить вступний, цільовий та позаплановий інструктаж учнів з охорони праці під час занять з обов'язковою реєстрацією у «Журналі реєстрації інструктажу учнів» і в класному журналі.

6.3. Володіти сучасними формами, методами організації навчально-виховного процесу, забезпечувати результативність та якість своєї праці.

6.4. Вчитель фізичної культури повинен уважно оглянути місце проведення занять, переконатися у справності спортобладнання, надійності установалення і закріплення відповідно до санітарно-гігієнічних вимог до місця проведення занять.

6.5. Під час занять учитель фізичної культури повинен навчити учнів безпечних прийомів виконання фізичних вправ і стежити за виконанням учнями заходів безпеки, при цьому суворо дотримуватись принципів доступності й послідовності навчання, у разі необхідності забезпечувати страхування.

6.6. За результатами медичних оглядів знати фізичну підготовленість й функціональні можливості кожного учня, якщо в учня з'являються ознаки втоми або якщо він скаржиться на слабкість чи погане самопочуття, негайно скерувати його до лікаря.

6.7. Раз на 5 років проходити навчання на курсах підвищення кваліфікації з предмету і раз на три роки – з безпеки життєдіяльності з наступною атестацією і присвоєнням кваліфікаційної групи.

6.8. Розробляє і періодично переглядає інструкції з охорони праці і подає їх на затвердження директору.

6.9. Постійно підвищує педагогічну майстерність і фаховий рівень.

VII. Взаємовідносини.

Вчитель фізичної культури:

7.1. Працює в режимі тижневого навантаження, розкладу уроків, графіку позакласної роботи, затверджених наказом директора школи на початок навчального року.

7.2. Проводить уроки згідно з розкладом уроків, замінює у встановленому порядку тимчасово відсутніх учителів на умовах погодинної оплати і згідно з тарифікацією.

7.3. Дотримується правил внутрішнього розпорядку щодо організації робочого часу і його використання в навчальному закладі, замінює у встановленому порядку тимчасово відсутніх учителів тієї самої спеціальності.

7.4. Планує заходи з інформатики на навчальний рік, семестр. План заходів затверджує директор школи.

7.5. Отримує від дирекції школи матеріали нормативно-правового та організаційно-методичного характеру, ознайомлюється з відповідними документами.

7.6. Систематично обмінюється інформацією з питань, які належать до його компетенції, з дирекцією школи та педагогічними працівниками.

7.7. У період канікул, які не збігаються з відпусткою, залучається дирекцією школи до педагогічної, методичної та організаційної роботи в межах часу, який не перевищує навантаження до початку канікул.

Додаткові обов'язки вчителя фізичного виховання

- несе відповідальність за виконання навчальної програми з предмета в тих класах, де викладає;
- спрямовує свою діяльність на виховання в учнів свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих як до найвищої соціальної цінності;
- формування звичок здорового способу життя; засобів збереження та зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я школярів;
- створює умови для об'єктивної самооцінки і самовдосконалення учнів;
- забезпечує дотримання санітарно-гігієнічних вимог і вимог техніки безпеки під час проведення урочних та позаурочних форм фізичного виховання;
- систематично здійснює моніторинг фізичного розвитку учнів у тих класах, де викладає, та подає матеріали голові методичного об'єднання;
- використовує в своїй роботі сучасні методики навчання та виховання;
- організовує та проводить позакласну спортивну та фізкультурно-оздоровчу роботу з учнями відповідно до загальношкільного плану;
- здійснює підготовку та участь команд класів, в яких викладає, у позашкільних фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходах;
- бере участь у роботі шкільного осередку Спортивної спілки учнівської молоді;
- здійснює облік учнів, що не вміють плавати та при сприянні адміністрації організовує їхнє навчання;
- проводить заняття з учнями, віднесеними за станом здоров'я до спеціальної медичної групи (за наказом керівника навчального закладу);
- надає методичну допомогу іншим вчителям, вихователям щодо проведення фізкультурно-оздоровчих заходів у режимі навчального дня;
- проводить роботу з підготовки із числа учнів суддів з видів спорту;
- підтримує зв'язки з батьками та тренерами учнів.

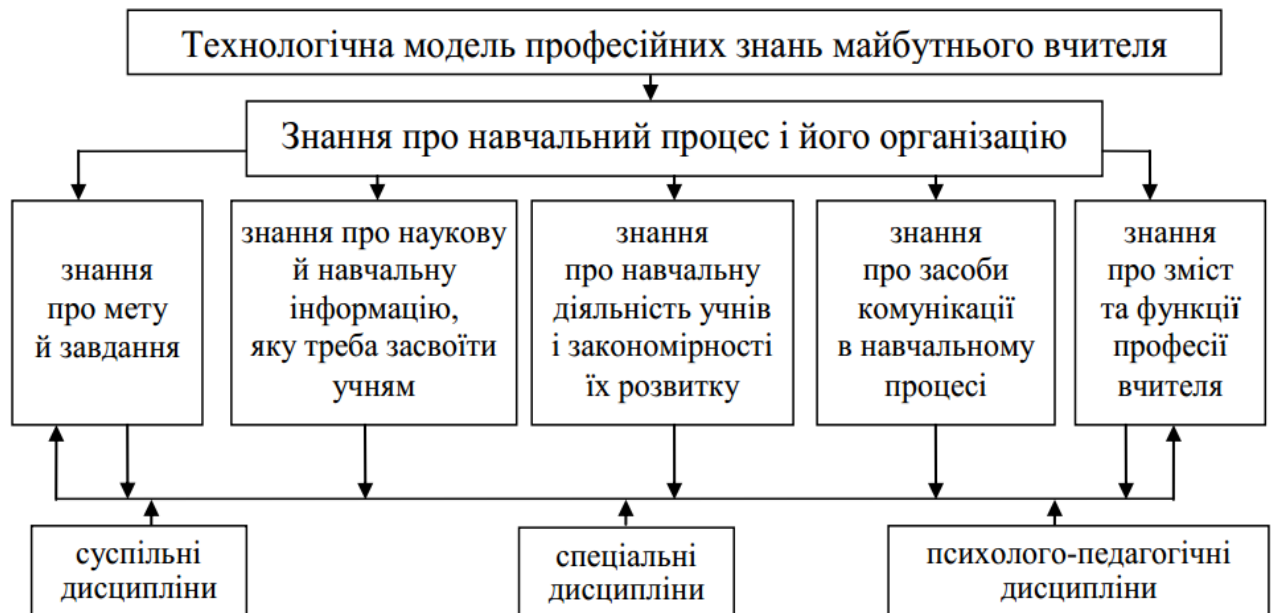

Картка кваліфікаційних вимог до вчителя фізичної культури [292]

Проблеми галузі	Особистісні якості	Професійні вміння	Рівень майстерності
Здоров'я Виховання Підготовка до школи Спортивні досягнення Ресурсне забезпечення Наукове обґрунтування Управління	Ціннісні орієнтації Інформаційна озброєність Професійна майстерність Соціальна активність	Гностичні Проектувальні Конструктивні Організаційні Комунікативні Професійно-прикладні Формувальні	Репродуктивний Адаптивний Творчий Локально-моделювальний Системо-моделювальний
Атестація фахівця			
Класифікація фахівця		Критерії оцінювання	
Методист-інструктор Бакалавр викладач Дипломований спеціаліст Магістр дослідник		Глибина і міцність знань Уміння їх застосовувати Професійна майстерність Творчий потенціал Практичні результати	
Відповідальність за якість підготовки фахівців			
Студент	Викладач	Кафедра	Факультет
			ВНЗ

Технологічна модель професійних знань вчителя фізичної культури

(За А. Цьосем) [288, с. 86]

Опитувальник (анкета)

самооцінки сформованості педагогічних умінь студентів

Уміння	Показники вмінь	Варіанти відповіді	Відповідь
1. Організаційні	1) організувати учнів для вирішення завдань заняття;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	2) організувати вибір місця проведення занять;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	3) організувати індивідуальну та колективну фізкультурну діяльність учнів;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	4) створювати технічне забезпечення навчально-тренувального процесу;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	5) тримати в полі зору всіх учнів на занятті;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	6) організувати розсилання повідомлення про змагання;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	7) організувати урочисті церемонії;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	8) проводити наради щодо майбутніх змагань;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	9) організувати облік, зберігання, списання матеріальних цінностей;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	10) забезпечити переїзд і керувати розміщенням учнів-учасників змагань.	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	

Продовження табл. Е.1

Уміння	Показники вмінь	Варіанти відповіді	Відповідь
2. Гностичні	1) керувати пізнавальною діяльністю учня;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	2) здійснювати аналіз навчальних занять;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	3) створювати стимулюючі ситуації;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	4) аналізувати підсумки проведення змагань;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	5) координувати плани організаційних заходів;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	6) використовувати традиції;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	7) розподіляти час окремих частини заняття;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	8) передбачати кінцевий результат;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	9) виявляти ефективність запланованих засобів і методів;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	10) передбачати труднощі.	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	

Продовження табл. Е.1

Уміння	Показники вмінь	Варіанти відповіді	Відповідь
3. Конструктивні	1) керувати розміщенням учнів у спортивному залі;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	2) розподіляти свою увагу між учнями;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	3) організувати показ вправ;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	4) розподіляти час окремих частин заняття;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	5) використовувати методи навчання і виховання;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	6) керувати взаємодією діяльності;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	7) тримати в полі зору всіх учнів;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	8) організувати церемонії урочистого відкриття;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	9) керувати виховною та культурно-масовою роботою;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	10) проводити роботу з матеріально-технічного забезпечення.	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	

Продовження табл. Е.1

Уміння	Показники вмінь	Варіанти відповіді	Відповідь
4. Комунікативні	1) цілеспрямовано повідомляти завдання кожного заняття;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	2) керувати взаємодією зі спортсменами поза тренуванням;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	3) керувати вихованням свідомої дисципліни;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	4) здійснювати психологічний вплив на спортсменів в ході змагань;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	5) проводити наради про майбутні змагання;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	6) знаходити собі помічників, готувати актив;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	7) здійснювати інструктаж з питань організації роботи;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	8) залучати учнів до виготовлення обладнання та інвентарю для занять;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	9) вирішувати виховні завдання;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	10) активізувати увагу, самосвідомість учнів.	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	

Продовження табл. Е.1

Уміння	Показники вмінь	Варіанти відповіді	Відповідь
5. <i>Проектувальні</i>	1) впливати на порядок роботи учнів під час занять;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	2) організувати учнів для вирішення завдань заняття;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	3) організувати індивідуальну і самостійну діяльність учнів;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	4) організувати роботу з урахуванням індивідуальних, вікових і статевих особливостей;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	5) створювати умови для успішного продовження навчання;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	6) планувати режим, і розпорядок дня;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	7) здійснювати проведення інструктажу учнів;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	8) забезпечувати сучасний рівень навчально-тренувального процесу;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	9) координувати плани організаційних заходів;	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	
	10) формувати суддівську колегію і виконувати обов'язки судді.	- добре вмію	
		- вмію	
		- відчуваю труднощі	
		- не вмію	

Опитувальник самооцінки схильностей до різних типів професійної діяльності

(М. Волкова, модифікований варіант ДДО Є. Клімова) [228]

Пропонується текст опитувальника з детальною інструкцією, а також список видів діяльності, в яких міститься перелік запитань. Ця методика містить групування видів праці з врахуванням ряду класифікаційних ознак: об'єкта праці, знарядь праці, а також їх вимог до особистості, які пред'являються відповідним видом діяльності.

Визначають п'ять типів професійної діяльності:

- професії типу «людина – техніка», пов'язані з взаємодією людини з технічними об'єктами;
- професії типу «людина – природа», в яких об'єктом праці виступають природні системи — рослини, тварини, мікроорганізми та умови їх існування;
- професії типу «людина – людина», пов'язані з взаємодією людини з іншими людьми;
- професії типу «людина – художній образ», в яких об'єктом праці виступають художні образи або їх елементи;
- професії типу «людина – знакова система», де об'єктом праці є умовні знаки та їх ознаки - слова, цифри, формули, хімічні символи, ноти, схеми, графіки.

Методика складається з двох бланків (списку видів діяльності та бланка відповідей). Бланк опитувальника містить інструкцію, перелік запитань, які стосуються тієї або іншої сфери діяльності. Бланк відповідей представлений у вигляді таблиці, де міститься п'ять різновидів діяльності (техніка, знакова система, природа, людина, художній образ), а також номери запитань.

Піддослідним пропонується уважно ознайомитися з інструкцією, яка міститься у бланку опитувальника, і дати відповідь згідно запропонованої системи оцінювання.

Інструкція: Відзначте у бланку відповідей відповідною позначкою (див. нижче) найбільш привабливі для вас види діяльності. Цифри в стовпцях таблиці відповідають номеру запитання у списку видів діяльності. При цьому, якщо дуже подобається певний вид діяльності, то поставте «++», якщо просто подобається «+», коли не подобається «-», якщо не знаєте, то поставте — «0». Літери зверху відображають скорочені назви типів професійної діяльності: *Т* — людина—техніка, *ЗС* — людина—знакова система, *П* — людина—природа, *Л* — людина—людина, *ХО* — людина—художній образ.

Бланк відповідей

Т	ЗС	П	Л	ХО
21	22	1	2	3
4	5	23	24	25
27	29	6	26	7
9	30	10	8	28
31	32	11	12	13
14	15	33	34	35
37	39	16	36	17
19	40	20	18	38

Список видів діяльності:

- 1) Доглядати за тваринами.
- 2) Допомогати хворим людям, лікувати їх.
- 3) Брати участь в оформленні книг, плакатів, журналів.
- 4) Обробляти різні матеріали (деревину, метал, пластмасу).
- 5) Обговорювати науково-популярні книги, статті.
- 6) Доглядати за тваринами.
- 7) Копіювати малюнки, зображення, налаштовувати музичні інструменти.
- 8) Повідомляти (розповідати) людям різні історії.
- 9) Ремонтувати одяг, техніку, будинки.
- 10) Лікувати тварин.
- 11) Вирощувати невідомі сорти рослин.
- 12) Розв'язувати суперечки, запобігати конфліктам, переконувати, нагороджувати, карати.
- 13) Брати участь у гуртках художньої самодіяльності.
- 14) Налагоджувати медичні прилади.
- 15) Складати точні описи, звіти про явища, які спостерігалися.
- 16) Виконувати лабораторні аналізи в лікарні.
- 17) Розфарбовувати помешкання, поверхню виробів.
- 18) Організовувати культпоходи однолітків, молодших друзів у кіно.
- 19) Виготовляти за схемами вироби, деталі, будувати будинки.
- 20) Боротися з шкідниками і хворобами лісу, рослин, садка.
- 21) Обслуговувати машини, ремонтувати їх.
- 22) Складати таблиці, схеми, програми для обчислювальних машин.
- 23) Доглядати за станом і розвитком рослин.
- 24) Постачати товари споживачам, рекламувати їх.
- 25) Обговорювати художні книги, п'єси, концерти.

- 26) Тренувати друзів (або молодших школярів) у виконанні будь-яких дій (навчальних, спортивних, трудових).
- 27) Керувати машиною, трактором та іншими видами техніки.
- 28) Художньо оформляти виставки (брати участь у підготовці п'єс, концертів).
- 29) Шукати та виправляти помилки в текстах, кресленнях, таблицях.
- 30) Виконувати обчислювання, розрахунки.
- 31) Конструювати, проектувати нові види виробів (техніки, одягу, будинків).
- 32) Розбиратися у кресленнях, таблицях (перевіряти).
- 33) Спостерігати, вивчати життя мікробів.
- 34) Надавати людям медичну допомогу при пораненнях, травмах тощо.
- 35) Художньо описувати, відображати (спостерігати або передбачати) випадки.
- 36) Приймати, оглядати хворих, вести бесіди з ними, давати поради щодо прийняття ліків.
- 37) Здійснювати монтаж або збірку різних технічних приладів.
- 38) Грати на сцені, брати участь в концертах.
- 39) Займатися кресленням, копіюванням.
- 40) Працювати на клавішних машинах (друкарських, комп'ютерах тощо).

Оброблення результатів здійснюється шляхом підрахування позитивних і негативних відповідей у кожному з рядків бланку відповідей. Після підрахування відповідей з позначками «++», «+», «--», «-» визначаються рядки з найбільшою кількістю плюсів. Коли виникає ситуація, при якій будуть декілька рядків із однаковим числом плюсів, то перевага віддається рядкам, які мають меншу кількість мінусів. Максимальні суми в рядках таблиці бланку відповідей свідчать про усвідомлену схильність піддослідного до відповідного типу діяльності. Отже, їх сума буде показником ступеня усвідомленості при виборі напрямку професійної сфери діяльності.

Після обробки одержаних даних можна встановити, до якого з п'яти типів професій є схильності в особи: «людина - техніка», «людина - людина», «людина - знакова система», «людина - художній образ», «людина - природа».

Якщо немає переваги певного (одного) типу професії, це є ознакою того, що професійний інтерес ще не сформований.

Вивчення мотивації професійної діяльності
(за методикою К. Замфір у модифікації А. Реана) [235]

Інструкція: Прочитайте перераховані нижче мотиви професійної діяльності та дайте оцінку їх значимості для вас за п'ятибальною шкалою.

Мотиви професійної діяльності	У дуже незначній мірі	У досить незначній мірі	У невеликій, але й не в маленькій мірі	У досить великій мірі	У дуже великій мірі
1. Грошовий заробіток	1	2	3	4	5
2. Прагнення до кар'єрного росту	1	2	3	4	5
3. Прагнення уникнути критики з боку керівників або колег	1	2	3	4	5
4. Прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей	1	2	3	4	5
5. Потреба в досягненні соціального успіху і поваги з боку інших	1	2	3	4	5
6. Задоволення від самого процесу і результату праці	1	2	3	4	5

Зріз знань з педагогічних дисциплін

1. Що визначило виникнення педагогіки як науки?

Оберіть правильну відповідь.

- а) об'єктивна потреба в підготовці людини до життя та праці;
- б) турбота батьків про щастя дітей;
- в) біологічний закон збереження роду;
- г) прогрес науки і техніки;
- д) ваш варіант відповіді.

2. До якої групи належать основні категорії педагогіки?

Оберіть правильну відповідь.

- а) середовище, спадковість, виховання;
- б) знання, вміння, навички;
- в) виховання, навчання, освіта;
- г) виховання, навчання, освіта, розвиток, формування;
- д) дозрівання, система соціалізації.

3. Що таке дидактика? Оберіть правильну відповідь.

Оберіть правильну відповідь.

- а) теорія навчання та освіти;
- б) теорія виховання;
- в) теорія навчання;
- г) розділ педагогіки, що розглядає питання методики викладання окремих навчальних предметів.

4. Оберіть правильну відповідь. Загальна дидактика своїми дослідженнями охоплює:

- а) всі предмети і всі рівні навчання;
- б) всі предмети і тільки один навчальний рівень навчання, наприклад молодші класи початкової школи;
- в) один предмет, зміст якого розкривається на всіх рівнях навчання.

5. Які поняття входять в “зміст освіти”? Оберіть правильні відповіді (*Кількість виборів не обмежена*)

а) міжпредметні зв'язки;	д) навчальні посібники;
б) навчальний план;	е) форми контролю;
в) теорії відбору;	ж) програма навчання;
г) урок;	з) проблемний метод навчання.

6. Що ви розумієте під принципами навчання? Оберіть правильну відповідь.

- а) Принципи навчання це вихідні правила та закономірності які вказують на шляхи організації пізнавальної діяльності учнів;
- б) Під принципами дидактики слід розуміти вихідні положення які визначають зміст, організаційні форми і методи навчальної роботи у відповідності з метою навчання;
- в) Принципи навчання відображають загальні закономірності і методи викладацької діяльності вчителя у відповідності з потребами суспільства.

7. В чому різниця дидактичного правила та дидактичного принципу?

Оберіть правильну відповідь.

а) Правило конкретизує принцип. Принцип носить характер загальної закономірності; правило витікає з принципу навчання, відображає дії, які використовуються в певній педагогічній ситуації. Правило вказує вчителю як слід діяти в практичній роботі реалізуючи дидактичний принцип;

б) Правило є виразом загальної закономірності. Дидактичний принцип підкорений правилу та витікає з нього;

в) Правило, на відміну від принципу, носить суб'єктивний характер. Вчитель в кожному окремому випадку формулює правило, виходячи із своїх суб'єктивних суджень. Принцип всього на всього є продовженням правила.

8. Які з перелічених нижче ознак відносяться до поняття “метод навчання”?

Оберіть правильні відповіді (кількість виборів необмежена).

- а) зовнішній прояв процесу навчання;
- б) спосіб досягнення конкретної дидактичної цілі;
- в) сукупність знань, вмінь, навичок;
- г) спосіб організації спілкування;
- д) спосіб організації взаємодії;
- е) форма реалізації процесу навчання;
- ж) спосіб здійснення виховання і розвитку;
- з) спосіб контролю навчальної діяльності;
- и) спосіб мотивації діяльності.

9. Оберіть фактори, що визначають вибір методів навчання.

1. Мета навчання.	7. Рівень підготовленості учнів.	14. Матеріально-технічні умови навчання.
2. Рівень, якого потрібно досягнути.	8. Активність, інтерес учнів.	15. Організаційні умови навчання.
3. Рівень мотивації навчання.	9. Вік учнів.	16. Застосування методів на попередніх уроках.
4. Реалізація принципів, закономірностей навчання.	10. Працьовитість учнів.	17. Тип і структура заняття.
5. Об'єм вимог і змісту, який необхідно реалізувати.	11. Сформованість учбових навичок.	18. Взаємовідносини між учителем та учнем.
6. Кількість і складність навчального матеріалу.	12. Навчальна тренуваність і витривалість.	19. Кількість учнів в класі.
	13. Час (тривалість) навчання	20. Рівень підготовленості педагога.

10. За якою ознакою найпростіше визначити тип і структуру уроку?

Оберіть правильну відповідь

- а) За дидактичними цілями;
- б) За місцеположенням елементів уроку;
- в) За кількістю часу який відводиться на досягнення головної мети;
- г) За кількістю структурних частин;
- д) За діяльністю вчителя.

11. Оберіть з перелічених тверджень ті, які відносяться до методів контролю.
(кількість виборів необмежена).

1. Усний контроль;	9. Контрольні письмові роботи;	17. Тести навченості;
2. Письмовий контроль;	10. Актуалізація знань;	18. Усний екзамен;
3. Активізація;	11. Фронтальне опитування;	19. Семінарське заняття;
4. Систематизація;	12. Письмовий залік;	20. Проблемне навчання;
5. Графічний контроль;	13. Виконання контрольних робіт;	21. Програмований контроль;
6. Лабораторно-практичний контроль;	14. Емоційний вплив;	22. Усний самоконтроль;
7. Мотивація;	15. Усний залік;	23. Письмовий самоконтроль;
8. Індивідуальне опитування;	16. Письмовий залік;	24. Засвоєння знань;
		25. Управління навчанням.

12. Що таке виховання? Оберіть правильну відповідь:

- а) цілеспрямована та спеціально організована діяльність вихователя, метою якої є створення умов для саморозвитку та самоактуалізації особистості;
- б) процес управління розвитком особистості;
- в) процес формування особистості, який проходить під впливом оточуючого середовища;
- г) частина педагогіки, яка розглядає питання організації виховної роботи в школі;
- д) організований певним чином вплив на психіку вихованця з метою прищеплення йому бажаних якостей.

13. Оберіть правильну відповідь. Що з переліченого можна віднести до рушійних сил виховання? (кількість відповідей не обмежена).

- а) протиріччя між очікуваннями суспільства по відношенню до підростаючого покоління та власними, суб'єктивними потребами дітей та молоді;
- б) протиріччя між "батьками і дітьми" через різні погляди на життя;
- в) протиріччя між методами роботи вчителів і потребами учнів;
- г) протиріччя між індивідуальністю процесу виховання та масовим характером організації навчально-виховного процесу;
- д) протиріччя між виникненням у особистості потреб і можливостями для їх задоволення.

14. З перелічених понять оберіть ті, які мають відношення до методів формування свідомості особистості. (кількість відповідей не обмежена).

1. авторитет вчителя;	8. гласність;	15. приклад;
2. етична бесіда;	9. роз'яснення;	16. справедливість;
3. розповідь;	10. пояснення;	17. нотація;
4. лекція;	11. моралізація;	18. контроль;
5. громадська думка;	12. навіювання;	19. диспут;
6. покарання;	13. доручення;	20. заохочення
7. змагання;	14. інструктаж;	

15. Що таке заохочення? Оберіть правильну і повну відповідь.

- а) Заохочення – спосіб педагогічного впливу на вихованця, який має прояв в позитивній оцінці його поведінки з позиції інтересів однокласників і з метою закріплення позитивних якостей;
- б) Заохочення – це метод виховання, який передбачає винесення вихованцю подяки;
- в) Під заохоченням слід розуміти такий метод виховання, коли вихователь заохочує вихованця з метою формування позитивного відношення до своїх обов'язків;
- г) Заохочення – метод нагороди за хороші вчинки;
- д) Заохочення – прийом стимулювання діяльності вихованців.

16. Що собою являє змагання, як метод заохочення?

Оберіть правильну відповідь.

- а) Змагання – це гра, в якій визначається переможець;
- б) Змагання – шлях до закріплення досягнутих результатів;
- в) Змагання - метод формування та закріплення необхідних якостей особистості в процесі порівняння власних результатів з досягненнями інших учасників;
- г) Змагання – метод встановлення переваг одних вихованців над іншими;
- д) Змагання – це намагання бути першим будь-якими шляхами.

17. Визначте, в якій групі вказані ведучі передумови, що ефективно впливають на формування колективу.

- а) знання учнями один одного; міцне авторитарне керівництво; відсутність конфліктів між вихованцями; спільне виконання домашніх завдань;
- б) спільна діяльність; єдина шкільна форма; наявність лідера; спільні мандрівки по рідному краю; наявність органів самоуправління;
- в) спільна діяльність; знання педагогом теорії розвитку колективу; прояв діалектичних протиріч; наявність лідера; дружба між школярами;
- г) знання педагогом теорії колективу; знання і розуміння вихованцями цілей виховання; цілеспрямована спільна діяльність школярів; наявність перспективних ліній; наявність органів самоуправління, створених на демократичних засадах.

18. З наведених завдань виховання оберіть ті, що мають відношення до естетичного виховання. (кількість відповідей не обмежена).

1. розвиток потреби будувати життя і діяльність за законами краси;	7. залучення людини до прекрасного;
2. розвиток сміливості;	8. формування естетичних знань;
3. виховання патріотизму;	9. накопичення фонду знань – основи мислительної діяльності;
4. розвиток розумових сил;	10. оволодіння культурною спадщиною минулого;
5. розвиток естетичних почуттів;	11. виховання культури;
6. формування моральних переконань;	12. формування смаку.

19. Знайдіть відповідні характеристики видів мислення:

<i>Вид мислення</i>	<i>Характеристика</i>
1. Технічне	а) Вміння відволікатися від несуттєвих другорядних ознак, виділяти загальні і суттєві. б) Вміння точно слідувати інструкції. в) Розуміння наукових основ і загальних принципів виробничих процесів. г) Оволодіння прийомами обробки знань, встановленням узагальнюючих зв'язків. Вміння висувати гіпотези, прогнози, докази. д) Рух думки від часткового до загального, від фактів до висновків. е) Вміння об'єднувати поняття в класи, групи на основі деяких суттєвих ознак подібності. є) Виконання дій в знайомих умовах. ж) Самостійне вирішення нових завдань, але з опорою на відомі знання.
2. Абстрактне	
3. Логічне	
4. Категоріальне	
5. Індуктивне	
6. Алгоритмічне	
7. Репродуктивне	
8. Продуктивне	

20. Що таке переконання як метод комунікативного впливу на вихованця?

Оберіть повну і правильну відповідь.

- а) переконання – це насамперед вплив як на свідомість і підсвідомість учня з метою формування в нього позитивної поведінки;
- б) переконання – метод виховного впливу за допомогою якого вихователь звертається до свідомості учня, його почуттів, життєвого досвіду з метою формування свідомого ставлення до дійсності і норм поведінки;
- в) переконання – метод виховного впливу при якому вихователь звертається до почуттів і досвіду дітей з метою формування в них розуміння себе і зовнішнього світу;
- г) переконання – це тверді, основані на певних принципах життєві позиції людини.

21. З наведених понять оберіть ті, які мають відношення до педагогічних здібностей. (кількість відповідей не обмежена).

1. Комунікативність;	7. Емоційна врівноваженість;
2. Перцепція;	8. Закритість;
3. Оптимізм;	9. Інтуїція;
4. Професіоналізм;	10. Гнучкість;
5. Динамізм;	11. Витривалість;
6. Об'єктивізм;	12. Почуття гумору.

22. В діяльності спортивного педагога можна виділити 4 рівні. Дайте характеристику цим рівням, або назвіть рівень.

Рівні	Діяльність педагога
<i>Репродуктивний</i>	_____
_____	Педагог вміє не тільки повідомити, що знає та вміє сам, але й пристосувати своє повідомлення відповідно до вікових і індивідуальних особливостей учнів.
<i>Системно-моделюючий</i>	_____
_____	Педагог вміє моделювати таку систему діяльності учнів, яка забезпечує високий рівень оволодіння учнями спортивних вмінь, морально-вольових якостей.

23. Які з перелічених нижче функцій є функціями спілкування.

Оберіть правильні відповіді. (кількість виборів необмежена)

1. Корекційна;	8. Обмін ролями;
2. Розвиваюча;	9. Співпереживання;
3. Оздоровча;	10. Самоствердження;
4. Діагностична;	11. Приниження;
5. Організація діяльності;	12. Обмін інформацією;
6. Пізнавальна;	13. Запозичення довіри;
7. Творча;	14. Експресивна.

24. Функціональними критеріями майстерності учителя фізкультури є:

Заповніть пропуски.

- Володіння основами спорту;
- Володіння методами, засобами, формами навчання, спортивними вміннями;
- _____;
- Система _____ за діяльністю вихованців;
- Уміння виявляти особливості підготовки, здібностей і схильностей;
- _____ рівень сформованості _____ вмінь;
- Систематичний _____ власної діяльності.

25. Яким, з перелічених критеріїв, повинно відповідати педагогічне спілкування як діалог? (кількість відповідей не обмежена).

1. Визнання рівності особистісних позицій;	7. Персоніфікована манера висловлюватися;
2. Відкритість і довіра між партнерами;	8. Словесна перевага;
3. Доброзичливість;	9. Поліфонія взаємодії;
4. Пунктуальність;	10. Одноплановість позиції;
5. Зосередженість на співрозмовникові;	11. Двоплановість позиції.
6. Спілкування від третьої особи;	

26. З перелічених тверджень оберіть ті, що мають відношення до стилів педагогічного спілкування: авторитарного, демократичного, ліберального.

<i>Стили</i>	<i>Ознаки</i>
<i>Авторитарний</i>	1. Диктат; 2. Гальмування ініціативи; 3. Нетерпимість; 4. Гуманний; 5. Доброзичливий; 6. Зважання на думку колективу; 7. Не втручання; 8. Пасивність;
<i>Демократичний</i>	9. Довіра та орієнтація на самоорганізацію; 10. Низький рівень вимог; 11. Відсутність стійкої педагогічної позиції;
<i>Ліберальний</i>	12. Наказ, вказівка, догана; 13. Розвиток здатності свідомо та самостійно працювати; 14. Орієнтація на самоорганізацію; 15. Нетерпимість до заперечень; 16. Підкорення суперечливим впливам.

27. Із запропонованих стверджень оберіть ті, що мають відношення до умов оволодіння педагогічним тактом. (кількість відповідей не обмежена).

1. Іронія;	7. Жарти щодо зовнішнього вигляду;
2. Сарказм;	8. Бачення внутрішніх важелів поведінки учня;
3. Нагадування учню з ким його бачили на вулиці;	9. Використання непрямих засобів впливу;
4. Демонстрація любові до учнів;	10. Орієнтування в обстановці;
5. Бесіди з дітьми;	11. Щирість;
6. Принизливі репліки;	12. Доброзичливість.

28. Яке визначення педагогічного такту є найбільш повним? Оберіть правильну відповідь.

- а) Педагогічний такт - це дотик або форма поведінки вчителя, коли він проводить виховну роботу.
- б) Педагогічний такт професійна якість вчителя, частина його майстерності.
- в) Педагогічний такт – це наявність у вчителя почуття міри, вміння дозувати свої засоби впливу, не допускаючи крайнощів в спілкуванні.

г) Педагогічний такт – професійне вміння вчителя встановити педагогічно доцільний тон і стиль в спілкуванні з учнями, знаходження і правильне застосування засобів впливу на учня, які не ображають людську гідність.

29. Які прийоми спілкування Ви знаєте? Вставте пропущені слова.

1. Вміти ставити себе на місце іншої людини;
2. Вміти слухати;
3. Виявляти щире співчуття;
4. Заохочувати розповіді про себе;
5. Запам'ятовувати _____ людей;
6. Частіше _____;
7. Починати розмову з тез, з якими учень _____;
8. Дивитися в _____ співбесідника.

30. Вставте пропущені слова у характеристику культури мовлення педагога:

1. _____ правильність мовлення, дотримання правильного _____.
2. _____ багатство;
3. _____, _____, мовлення;
4. _____ мовлення:
  - а) політ _____;
  - б) гнучкість _____, багатство _____;
  - в) правильно обрана _____ голосу;
  - г) чітка _____;
  - д) дотримання необхідного _____ мовлення.

**Експериментальні дані розвитку професійно-педагогічних умінь
учителів фізичної культури з різним стажем роботи**

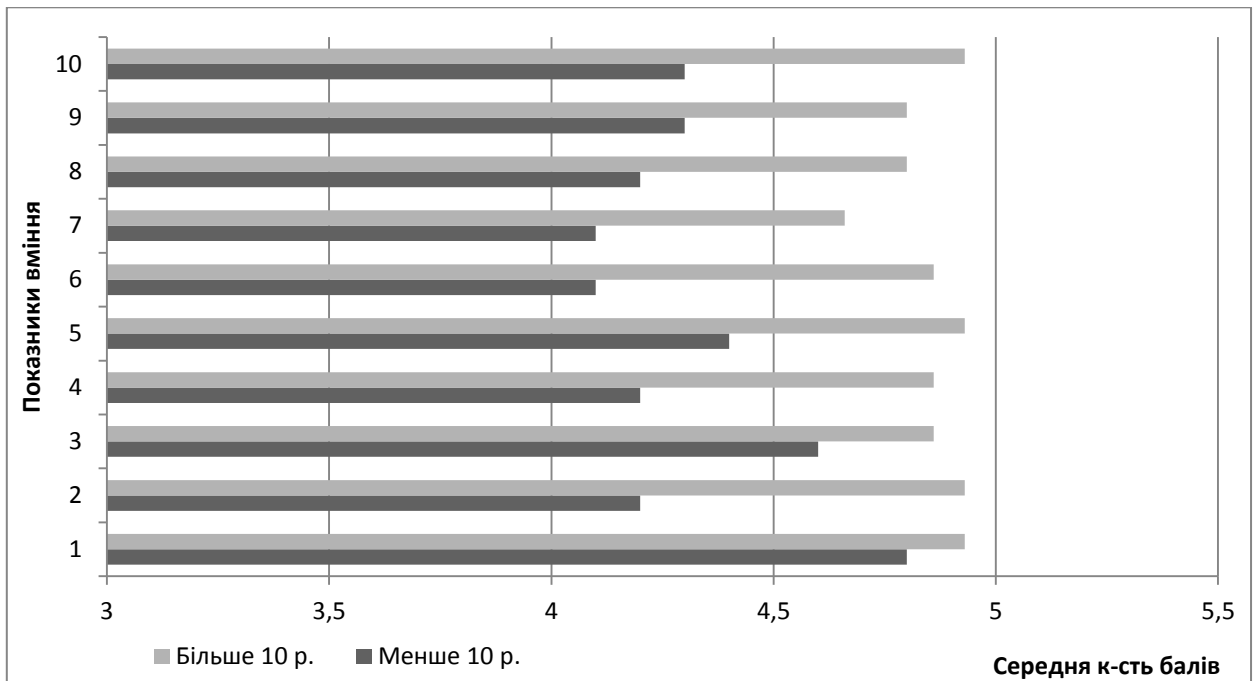

Рис. К.1 Рівень розвитку компонентів організаційних умінь учителів-практиків

Організаційні вміння:

- 1) організувати учнів для вирішення завдань заняття;
- 2) організувати вибір місця проведення занять;
- 3) організувати індивідуальну та колективну фізкультурну діяльність учнів;
- 4) створювати технічне забезпечення навчально-тренувального процесу;
- 5) тримати в полі зору всіх учнів на занятті;
- 6) організувати розсилання повідомлення про змагання;
- 7) організувати урочисті церемонії;
- 8) проводити наради щодо майбутніх змаганнях,
- 9) організувати облік, зберігання, списання матеріальних цінностей;
- 10) забезпечити переїзд і керувати розміщенням учнів-учасників змагань.

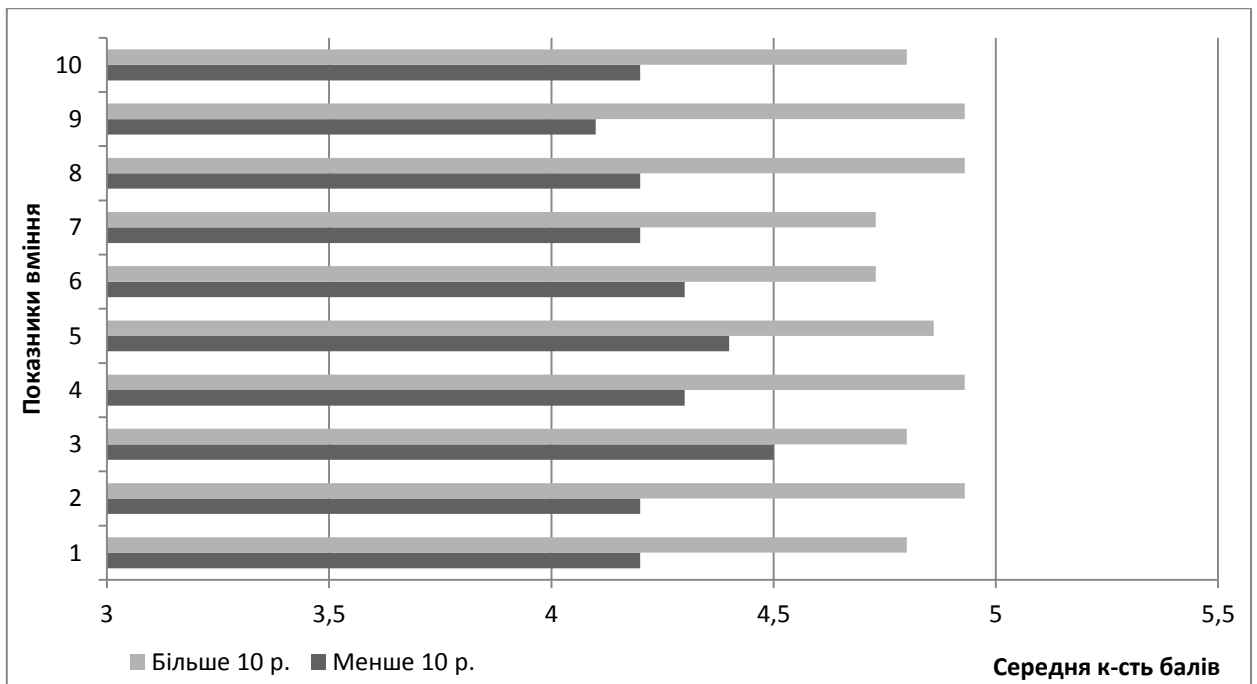

Рис. К.2 Рівень розвитку компонентів гностичних умінь учителів-практиків

Гностичні вміння:

- 1) керувати пізнавальною діяльністю учня;
- 2) здійснювати аналіз навчальних занять;
- 3) створювати стимулюючі ситуації;
- 4) аналізувати підсумки проведення змагань;
- 5) координувати плани організаційних заходів;
- 6) використовувати традиції;
- 7) розподіляти час окремих частин заняття;
- 8) передбачати кінцевий результат;
- 9) виявляти ефективність планованих засобів і методів;
- 10) передбачати труднощі.

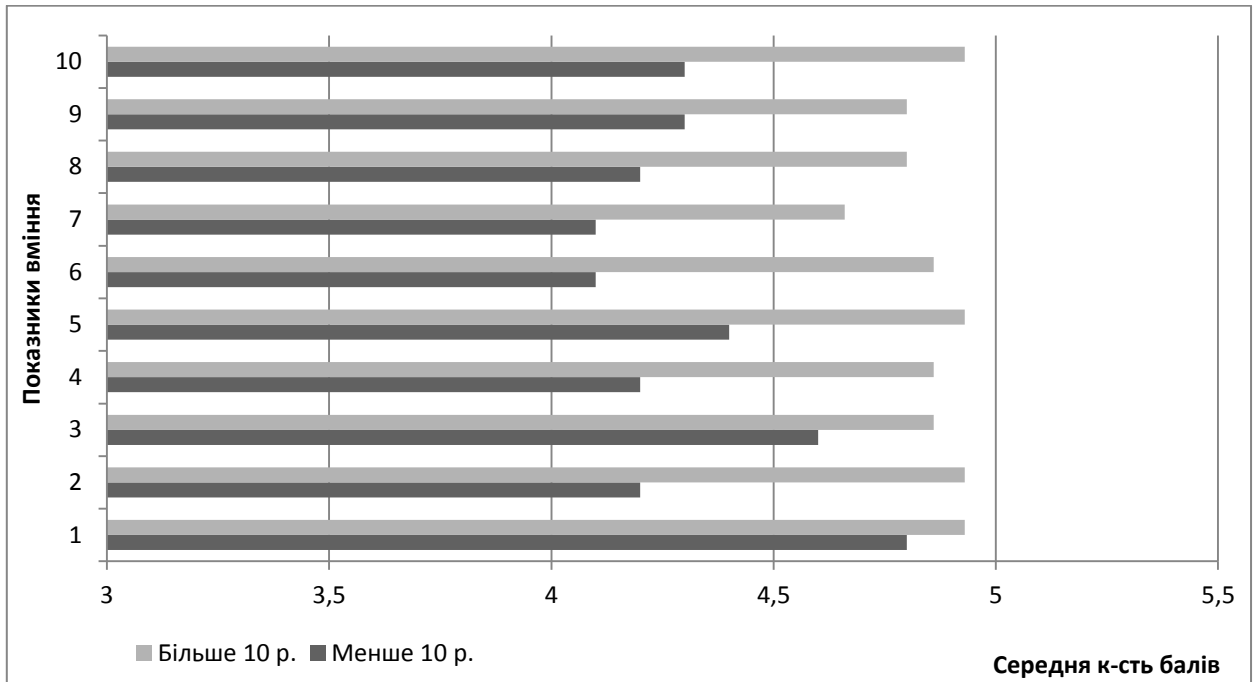

Рис. К.3 Рівень розвитку компонентів конструктивних умінь учителів-практиків

Конструктивні вміння:

- 1) керувати розміщенням учнів у спортивному залі;
- 2) розподіляти свою увагу між учнями;
- 3) організувати показ вправ;
- 4) розподіляти час окремих частин заняття;
- 5) використовувати методи навчання і виховання;
- 6) керувати взаємодією діяльності;
- 7) тримати в полі зору всіх учнів;
- 8) організувати церемонії урочистого відкриття;
- 9) керувати виховною та культурно-масовою роботою;
- 10) проводити роботу з матеріально-технічного забезпечення.

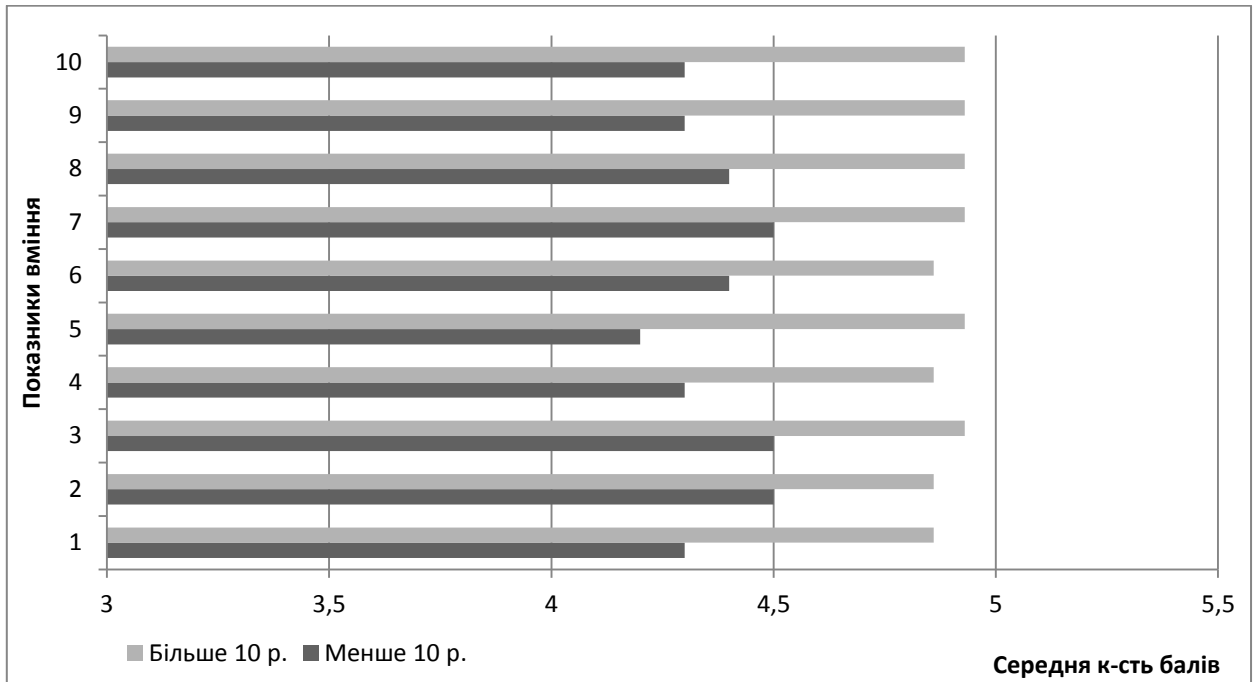

Рис. К.4 Рівень розвитку компонентів комунікативних умінь учителів-практиків

Комунікативні вміння:

- 1) цілеспрямовано повідомляти завдання кожного заняття;
- 2) керувати взаємодією зі спортсменами поза тренуванням;
- 3) керувати вихованням свідомої дисципліни;
- 4) чинити психологічний вплив на спортсменів в ході змагань;
- 5) проводити наради про майбутні змагання;
- 6) знаходити собі помічників, готувати актив;
- 7) здійснювати інструктаж з питань організації роботи;
- 8) залучати учнів до виготовлення обладнання та інвентарю для занять;
- 9) вирішувати виховні завдання;
- 10) активізувати увагу, самосвідомість учнів.

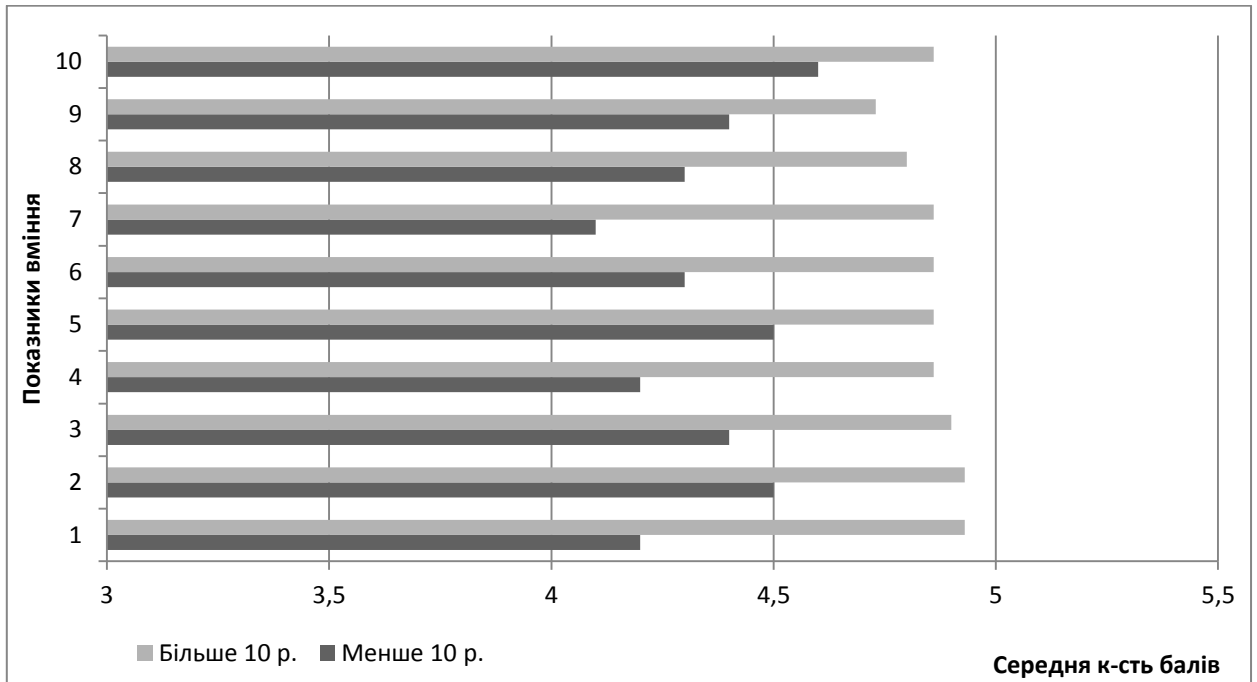

Рис. К.5 Рівень розвитку компонентів проєктувальних умінь учителів-практиків

Проектувальні вміння:

- 1) впливати на порядок роботи учнів під час занять;
- 2) організувати учнів для вирішення завдань заняття;
- 3) організувати індивідуальну і самостійну діяльність учнів;
- 4) організувати роботу з урахуванням індивідуальних, вікових і статевих особливостей;
- 5) створювати умови для успішного продовження навчання;
- 6) планувати режим, і розпорядок дня;
- 7) здійснювати проведення інструктажу учнів;
- 8) забезпечувати сучасний рівень навчально-тренувального процесу;
- 9) координувати плани організаційних заходів;
- 10) формувати суддівську колегію і виконувати обов'язки судді.

Додаток Л
Таблиця Л.1

Етапи формування педагогічної майстерності на навчально-практичних заняттях з курсу «Педагогіка» [33, с. 31]

Етапи	Завдання	Діяльність студентів	Завдання	Вимоги до виконання
I	Самопізнання своїх можливостей і здібностей до педагогічної діяльності.	Самоаналіз своїх дій, у тому числі в педагогічних ситуаціях.	Тестування (ДДО), анкетування. Дискусії про якості педагога. Сам. роботи: «Я – як особистість», План самовиховання, Процес навчання на сучасному етапі розвитку суспільства.	- об'єктивність, - вміння аналізувати свої дії, - вміння виділяти головне і другорядне, - вміння зіставляти свої можливості з педагогічною діяльністю, - вміння планувати і прогнозувати свої дії, - точність викладу своїх думок, творчий підхід.
II	Вивчення закономірностей педагогічної діяльності, їх реалізація та шляхи формування «Я» – образу педагога.	Ознайомлення з теорією питання, відповіді на питання, участь у дискусіях, повідомлення доповідей.	Опитування, бесіди, дискусії, доповіді. Сам. роботи: Процес навчання на сучасному етапі розвитку суспільства, реалізація принципів і методів навчання на навчально-тренувальному занятті.	- логічне і послідовне викладення питання, осмисленість і обґрунтованість своєї позиції, - вміння відповідати на запитання, - повнота викладу матеріалу, - творчий підхід, - вміння управляти власним психічним станом і поведінкою.

Продовження таблиці Л.1

III	Реалізація навчальних знань і здібностей у вирішенні педагогічних завдань.	Виконання комплексу самостійних і перевірочних робіт.	Комплекс самостійних і перевірочних робіт, написання реферату, складання педагогічного кросворду.	<ul style="list-style-type: none"> - повнота викладу, - вміння виділяти головне і другорядне, - вміння аргументувати свій вибір рішення поставленої задачі, - вміння логічно викладати свій варіант відповіді, - вміння оптимального вибору методів, прийомів і засобів для ефективного вирішення поставленого завдання, - вміння планувати свою діяльність з виконання завдання і в цілому, - вміння формулювати освітні та виховні завдання, - вміння застосовувати суб'єктивний досвід при вирішенні поставлених завдань.
-----	--	---	---	--

Навчальний матеріал з курсу «Педагогіка», спрямований на використання в подальшій навчальній діяльності студентів

1. Тема «*Розвиток, виховання і формування особистості*» допомагає сформувати у студентів поняття про біологічну, соціальну сутність особистості дитини; про взаємозв'язок процесів розвитку і виховання; дати короткі відомості про вікові особливості фізичного і психічного розвитку дітей і показати їх значення для майбутньої педагогічної практики; вчить аналізувати теорії розвитку особистості, теорії спадковості; обґрунтувати значення для тренера, вчителя знання вікових особливостей учнів, вибір вправ і методів навчання для навчально-тренувального процесу з позицій вікових особливостей.

2. Вивчення теми «*Методи педагогічного дослідження*» проводилося з установкою на подальше використання даних методів педагогічного дослідження як у своїй науково-дослідній роботі, яку належить провести студентам в процесі навчання у ВНЗ, бо це невід'ємна сторона будь-якої вищої освіти (курсова, кваліфікаційна, дипломна робота), так і в майбутній педагогічній роботі з метою її вдосконалення.

3. Вивчення теми «*Принципи, методи і засоби навчання*» розглядалося з урахуванням включення студентів у практичну діяльність (педагогічна і тренерська практика) та застосування отриманих знань у процесі вивчення предметів, які відносяться до часткової дидактики (ТіМФВ, методика викладання видів спорту), надала можливість розкрити студентам шляхи реалізації окремих принципів навчання та обирати методи навчання стосовно конкретних умов і завдань у процесі майбутньої практичної діяльності, використовувати засоби навчання в умовах конкретного навчального або тренувального заняття, звертати увагу на можливості кожного методу у вирішенні навчальних задач.

4. Тема «*Структура педагогічного процесу*» особливо значуща для формування у студентів уявлень, з чим їм доведеться зіткнутися в своїй практичній діяльності, і на що вони повинні звертати більше уваги при організації педагогічного процесу.

Завдання практичних занять з курсу «Педагогіка»

Завдання № 1. Розкрити сутність і особливості процесу навчання. Поглибити розуміння місця і ролі освіти. Розглянути фактори, що зумовлюють зміст освіти та наукові вимоги до формування змісту освіти. Охарактеризувати критерії освіченої людини.

Завдання № 2. На основі отриманих знань, власних спостережень, дати характеристику людини на певному віковому етапі (одного зі своїх однокласників чи однокласників).

Завдання № 3. Які умови і чинники можуть і впливають на розвиток особистості? Довести значимість впливу одного з чинників на розвиток особистості (проілюструвати прикладами).

Завдання № 4. Показати місце та значення методів навчання в навчальному процесі та дати їх класифікацію. Визначити можливості кожного з методів при вирішенні навчальних завдань та шляхи підвищення ефективності навчання за рахунок використання засобів навчання.

Завдання № 5. Розкрити сутність методів виховання та їх значення у формуванні особистості. Розібратися в загальних рисах і конкретних особливостях методів виховання, що використовуються у вирішенні різних завдань національного виховання. Засвоїти класифікацію методів виховання та дати їй теоретичне обґрунтування.

Завдання № 6. Розкрити значення форм організації навчальної роботи в системі педагогічного процесу. Вивчивши особливості і переваги уроку, як основної форми організації навчальної роботи, і розкрити шляхи підвищення його ефективності в сучасних умовах. Показати місце і значення контролю в навчальному процесі.

Завдання № 7. Розкрити сутність і закономірності процесу виховання. Розібрати та систематизувати принципи виховання, вказавши на їх реалізацію у фізкультурній діяльності. Визначити причини, що зумовлюють негативні явища і поведінку підлітків і молоді, запропонувати шляхи боротьби з ними.

Теми доповідей

1. Виховання, як громадське явище.
2. Методи науково-педагогічних досліджень в обраному виді спорту.
3. Концепції розвитку особистості.
4. Індивідуальні особливості фізичного і психічного розвитку дітей.
5. Труднощі у вихованні підлітка та можливості їх подолання.
6. Проблеми навчання у фізичному вихованні учнів.
7. Закон України «Про освіту».
8. Що означає бути сучасним педагогом?
9. Складові професійної майстерності вчителя фізичної культури.
10. Система фізкультурної освіти за кордоном.
11. Теорії відбору змісту освіти та їх значення для практики.
12. Класно-урочна система. Особливості сучасного уроку фізичної культури.
13. Нові дослідження принципів навчання в галузі фізичного виховання.
14. Розвиток методів і засобів навчання в зарубіжній школі.
15. Роль і місце проблемного навчання в навчальному процесі.
16. В чому може проявлятися творча роль вчителя при підготовці до проведення уроку.
17. Яку структуру уроку ви вважаєте найбільш раціональною?
18. Комплексний підхід до виховного процесу.
19. Конфліктні ситуації і конфлікти на уроках фізичної культури.
20. Встановлення взаємовідносин між учителем і учнями.
21. Основні фактори, що визначають вибір методів виховання.
22. Напрямки удосконалення методів виховання.
23. Форми впливу вчителя на учнів на уроках фізичної культури.
24. Стилi діяльності та керівництва вчителів фізичної культури.
25. Естетичне виховання, його формування засобами фізичного виховання.
26. Особливості педагогічної техніки в діяльності вчителя фізичної культури.

Додаток П**Приклади індивідуальних самостійних робіт**

Якими методами навчання Ви будете користуватися якщо потрібно сформулювати в учнів 7-8 класів поняття про техніку виконання руху про які в учнів вже є помилкові уявлення та поняття?

Якими способами і методами навчання можна підвищити активність учнів на уроці фізичної культури при виконанні ЗРВ (9-11 клас)?

Якими методами навчання необхідно користуватися при навчанні учнів 1, 2-3, 5-7, 8-9, 10-11 класів новим руховим діям?

Якими методами навчання можна підвищити активність учнів на уроках фізичної культури при виконанні ЗРВ (2-3 клас)?

При вирішенні яких завдань особливо успішно можна використовувати словесні, наочні, практичні методи навчання?

Як впливає вік, спортивна підготовленість учнів на вибір методів навчання?

Наведіть приклад використання пояснювально-ілюстративного, репродуктивного і проблемного методів навчання на навчально-тренувальному занятті.

Розробіть та опишіть систему 2-3 різних нетрадиційних форм уроків, які можна застосовувати на уроці фізичної культури.

Розробіть докладно таблицю характеристики словесних, наочних і практичних методів навчання, користуючись наведеною нижче схемою.

Метод навчання	
Функції вчителя	
Функції учня	
Засоби навчання	
Умови успішного виконання	

Завдання на самостійну роботу

Завдання 1. Тема: «Структура і логіка педагогічного дослідження». Завдання направлено на розвиток проєктувальних здібностей студентів і формування у студентів умінь здійснювати і планувати навчально-дослідну діяльність. Виконання завдання полягало в наступному:

I. Встановити логічну послідовність етапів педагогічного дослідження (записати цифри у відповідному порядку):

1. Проведення експериментальної роботи;
2. Визначення завдань дослідження;
3. Аналіз літературних джерел;
4. Формулювання гіпотези;
5. Формулювання висновків;
6. Вивчення практики;
7. Визначення теми, об'єкту, предмету і мети дослідження;
8. Аналіз експериментальних даних;
9. Оформлення результатів дослідження.

II) На основі власного досвіду та отриманої інформації необхідно: визначити педагогічну проблему, яка, на думку студента, вимагає вирішення та створити для неї методологічний апарат:

- а) обґрунтувати проблему науково-педагогічного дослідження, дати коротке обґрунтування актуальності;
- б) визначити об'єкт, предмет, тему, мету, завдання дослідження;
- в) побудувати гіпотезу дослідження;
- г) вибрати методи дослідження, відповідні досягнення поставлених завдань;
- д) теоретично припустити практичні рекомендації щодо вирішення гіпотези.

Завдання 2. Тема «загальні засоби, методи і прийоми виховання». Завдання спрямоване на формування у студентів знань про основні методи виховання і формування вмінь обирати оптимальні шляхи досягнення мети виховання. За допо-

могою прикладів показати доцільність застосування методів виховання, орієнтованих на діалогову взаємодію.

Сутність завдання полягала в наступному: студентам необхідно визначити можливість застосування та умови ефективної реалізації різних методів та прийомів виховання. Вказати недоліки при застосуванні деяких прийомів та методів. Пригадати приклади педагогічних ситуацій з власного життєвого досвіду для кожної групи методів, прийомів виховання. Після обговорення групою та обміну думками студентам пропонується зробити загальний висновок про комплексність застосування методів виховання, системному підході, ефективності та актуальності гуманістичного підходу у реалізації методів виховання.

Ефективність виховного процесу полягає у використанні комплексного, системного підходу у застосуванні методів виховання. Ретельність у виборі методів виховання та знання про специфіку та умови їх використання дозволяє педагогу досягнути бажаної виховної мети.

Завдання 3. Тема «Методи і засоби навчання». Завдання спрямоване на розвиток інноваційних здібностей і творчого мислення студентів, з метою усвідомлення особливостей застосування методів навчання у практичній діяльності. Метою завдання є розвиток інноваційних і конструктивних здібностей, спрямовано на формування знань про сутність принципів, методів і засобів навчання, їх класифікацію. Вміння розкривати шляхи реалізації окремих принципів навчання та вибирати методи навчання стосовно конкретних умов і завдань навчального процесу, використовувати засоби навчання в умовах конкретного навчального заняття.

Сутність завдання полягало в наступному: студентам необхідно було з метою вивчення шляхів реалізації одного з принципів навчання, провести спостереження основної частини навчально-тренувального заняття, вказавши, яке загальноосвітня або виховне завдання на навчально-тренувальному занятті вирішувалося. Процес спостереження повинен був відбивати три сторони процесу навчання: зміст навчального матеріалу, діяльність викладача, діяльність учнів. На основі спостереження і зроблених записів потрібно було виявити шляхи реалізації одного

з принципів навчання на даному занятті і дати рекомендації для більш успішної реалізації даного принципу і поліпшення процесу навчання в цілому. При підведенні підсумків виконання завдання, робилися висновки про ступінь сформованості педагогічних здібностей і особистісних якостей викладача.

Уміння студентів використовувати методи та прийоми навчання сприятимуть у ефективній організації навчальної діяльності учнів у рамках конкретного заняття, допоможуть майбутнім учителям в організації учнів для вивчення конкретного навчального матеріалу.

Завдання 4. Тема: «Я – як особистість». Завдання мало на меті формування вміння виконувати самоаналіз, самопізнання своїх можливостей, здібностей, задатків як особистості і зокрема до педагогічної діяльності, усвідомлювати «Я – образ педагога».

Сутність роботи полягало в тому, що на основі психологічних знань розглядають людину як особистість і що характеризуються ознаками (розвиваються самосвідомістю, активністю, наявністю "Я" – образу, здібностями, характером) провести самоаналіз себе – як особистості, зробити висновки по наявності у себе здібностей до здійснення педагогічної діяльності. Результати роботи обговорювалися в індивідуальній бесіді, що сприяло створенню позитивного мікроклімату між викладачем і студентами. У процесі виконання даної роботи, можна було відзначити труднощі при виконанні завдання. Подолання труднощів надалі проявлялися в творчому відношенні до даної роботи.

Завдання 5. Тема: «Використання методів навчання на практичному занятті».

Сутність завдання полягала в пошуку способів вирішення проблеми, що виникла в процесі проведення уроку. Студентам пропонувався ряд педагогічних ситуацій, які необхідно було вирішити, підібравши найбільш ефективний комплекс методів навчання, теоретично обґрунтувавши свій вибір.

Завдання 6. Тема «Особистість, група, колектив». Завдання спрямоване на формування у студентів умінь розвивати дитячий колектив та здійснювати керівництво колективом залежно від рівня його розвитку.

Завдання полягало у тому, щоб використовуючи набуті теоретичні знання та власний життєвий досвід визначати види колективів, особливості розвитку колективу та чинники від котрих вони залежать (актив, органи самоврядування, лідер), стадії розвитку колективу та етапи його становлення в основу котрих покладено рівень взаємовідносин між вихователем і вихованцями, між членами колективу.

Володіння психолого-педагогічними основами теорії та практики формування й розвитку колективу, впровадження педагогічно доцільної роботи з активом і органами самоврядування учнівського колективу забезпечують соціально-педагогічні умови успішного розвитку і становлення колективу і ефективної діяльності членів колективу.

Визначення незалежності контрольної та експериментальної груп за критерієм Пірсона

Для визначення незалежності контрольної та експериментальної груп експериментів використовувався критерій Пірсона χ^2 . Цей критерій передбачає розрахунок такої статистики:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^l \frac{(n_{ij} - \tilde{n}_{ij})^2}{\tilde{n}_{ij}},$$

$$\tilde{n}_{ij} = \frac{n_i n_j}{n}, \quad n_{ij} = x_i y_j$$

$$n_j = \sum_{i=1}^k n_{ij}, \quad n_i = \sum_{j=1}^l n_{ij}, \quad n = \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^l n_{ij},$$

де k, l – кількість результатів у контрольній та експериментальній групах, а x_i, y_j – результати контрольної та експериментальної груп на контрольних зрізах.

Гіпотеза приймається на рівні значущості α , якщо виконується нерівність:

$$\chi^2 < \chi_{1-\alpha}^2((k-1)(l-1))$$

Якщо нерівність не виконується, то гіпотеза відхиляється.

Тобто, у разі, якщо $\chi^2_{\text{розр}} < \chi^2_{\text{табл}}$ то гіпотезу приймаємо та з імовірністю $P = (1-\alpha)$ можна стверджувати, що розбіжність між частотами контрольної та експериментальної груп випадкова, дані отримані зі статистично ідентичних сукупностей. Якщо $\chi^2_{\text{розр}} > \chi^2_{\text{табл}}$, то при заданому рівні значущості та числі ступенів свободи гіпотезу про неістотність (випадковість) розбіжностей відхиляємо.

**Перевірка незалежності контрольної та експериментальної груп
на початку формувального експерименту**

Таблиця С.1

Результати КГ та ЕГ на початку формувального експерименту (n_{ij})

Групи \ Рівень знань	дуже низький	низький	середній	високий	n_i
Контрольна	82	37	33	20	172
Експериментальна	90	39	31	14	174
n_j	172	76	64	34	346

Таблиця С.2

**Очікуваний розподіл результатів КГ та ЕГ на початку формувального
експерименту ($\tilde{n}_{ij}$)**

Групи \ Рівень знань	дуже низький	низький	середній	високий	n_i
Контрольна	85,50	37,78	31,82	16,90	172
Експериментальна	86,50	38,22	32,18	17,10	174
n_j	172	76	64	34	346

Фактичне (розрахункове) значення критерію Пірсона:

$$\chi^2 = 0,143 + 0,016 + 0,044 + 0,568 + 0,142 + 0,016 + 0,043 + 0,562 = 1,534.$$

Прийmemo рівень значущості $\alpha = 0,01$, тоді за таблицями критичне значення критерію для відповідного числа ступенів свободи:

$$\chi^2_{1-0,01}((2-1)(4-1)) = \chi^2_{0,99}(3) = 11,345.$$

Нерівність $\chi^2 < \chi^2_{0,99}(3)$ виконується; отже, скупності статистично ідентичні, розбіжності між частотами контрольної та експериментальної груп випадкові.

Додаток С.2

**Перевірка незалежності контрольної та експериментальної груп
в кінці формувального експерименту**

Таблиця С.3

Результати КГ та ЕГ в кінці формувального експерименту

Групи \ Рівень знань	дуже низький	низький	середній	високий	n_i
Контрольна	36	45	59	32	172
Експериментальна	9	35	73	57	174
n_j	45	80	132	89	346

Таблиця С.4

**Очікуваний розподіл результатів КГ та ЕГ в кінці формувального
експерименту ($\tilde{n}_{ij}$)**

Групи \ Рівень знань	дуже низький	низький	середній	високий	n_i
Контрольна	22,37	39,77	65,62	44,24	172
Експериментальна	22,63	40,23	66,38	44,76	174
n_j	45	80	132	89	346

Фактичне (розрахункове) значення критерію Пірсона:

$$\chi^2 = 8,305 + 0,688 + 0,667 + 3,386 + 8,209 + 0,680 + 0,660 + 3,347 = 25,942.$$

При рівні значущості $\alpha = 0,01$ і заданому числі ступенів свободи критичне значення критерію Пірсона за таблицями:

$$\chi_{1-0,01}^2((2-1)(4-1)) = \chi_{0,99}^2(3) = 11,345.$$

Нерівність $\chi^2 < \chi_{0,99}^2$ не виконується; отже, відмінність між результатами експериментальної та контрольної груп є систематичною, тобто викликаною впровадженням розробленої методики формування педагогічної майстерності з ймовірністю 0,99.

Додаток Т

Перевірка якості знань студентів контрольної та експериментальної груп

Таблиця Т.1

Критерії оцінювання якості знань

Правильність	Ступінь відповідності еталону
Повнота	Обсяг, вимірюваний відповідністю еталону
Усвідомленість	Розуміння значущості, внутрішніх зв'язків
Дієвість	Уміння застосовувати знання
Системність	Встановлення ієрархії знань
Міцність (інтегрований показник)	Наявність і стійкість усіх зазначених якостей

Таблиця Т.2

Шкала оцінювання

Бали	Оцінка	Характеристика	Провідний критерій
2,5 бала	3 –	Наявність знань відповідних еталону, їх мін відтворення без розуміння самого явища та вміння його використовувати у процесі своєї навчальної діяльності	Правильність
3 бала	3 +	Знання фактів, явищ, дій та їх відтворення в обсязі мін вимог; розуміння матеріалу забезпечується у процесі самої діяльності; уміння застосовувати знання в навчальній діяльності часто помилкові	Правильність Повнота
4 бала	4	Наявність знань і вмінь їх знаходити у процесі навчальної діяльності; встановлення внутрішніх зв'язків між предметами і явищами та зв'язок з практичною діяльністю за зразком; систематичність, але не стійкість знань	Правильність Повнота Усвідомленість Дієвість
4,5 бала	4 +	Наявність знань і вмінь їх доповнювати, розширювати, знаходити відповідно еталону, застосовувати знання у практичній діяльності та встановлювати взаємозв'язки між явищами; систематичність знань	Правильність Повнота Усвідомленість Дієвість Системність
5 балів	5	Усі вище перераховані характеристики	Усі критерії

**Обчислення математичного сподівання і дисперсії студентів
контрольної та експериментальної груп**

Для визначення довірчих інтервалів необхідно обчислити оцінки математичного сподівання Mx і дисперсії σ_x^2 :

$$\bar{x} = \sum_i \frac{x_i}{n}$$

$$S^2 = \frac{1}{n-1} \sum (x_i - \bar{x})^2$$

Призначимо довірчу ймовірність: $\beta=0,99$.

По таблиці для χ^2 -розподілу знаходимо параметри x' , x'' , які відповідають ймовірностям $\beta=0,99$ і $\alpha/2=(\beta-1)/2=0,005$ при числі ступенів свободи $n-1$. Довірчий інтервал для σ , в цьому випадку, має межі:

$$\sqrt{\frac{nS^2}{x''}} < \sigma < \sqrt{\frac{nS^2}{x'}}$$

Для визначення довірчого інтервалу математичного сподівання необхідно за таблицею для розподілу Стюдента знайти параметр t , що відповідає числу ступенів свободи $n-1$ і довірчої ймовірності $\beta=0,99$. У цьому випадку, довірчий інтервал для математичного сподівання обчислюється за формулою:

$$\bar{x} - \frac{St}{\sqrt{n-1}} < Mx < \bar{x} + \frac{St}{\sqrt{n-1}}$$

Таблиця У.1

**Результати визначення математичного сподівання і дисперсії
у формувальному експерименті (контрольна група)**

Статистичні показники		№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	№ 5	№ 6
Математичне сподівання	$\bar{x} + \frac{St}{\sqrt{n-1}}$	3,827252	4,210306	4,524258	4,323274	4,510664	4,742564
	$\bar{x}$	3,4	3,75	4,05	3,8	4	4,4
	$\bar{x} - \frac{St}{\sqrt{n-1}}$	2,972748	3,289694	3,575742	3,276726	3,489336	4,057436
	Довжина інтервалу	0,854504	0,920612	0,948515	1,046549	1,021327	0,685127
Дисперсія	$\sqrt{nS^2/x'}$	0,071797	0,083336	0,088464	0,107695	0,102567	0,046155
	S^2	0,155556	0,180556	0,191667	0,233333	0,222222	0,1
	$\sqrt{nS^2/x''}$	0,89662	1,040719	1,104763	1,344929	1,280885	0,576398
	Довжина інтервалу	0,824823	0,957383	1,016299	1,237234	1,178318	0,530243

Таблиця У.2

**Результати визначення математичного сподівання і дисперсії
у формувальному експерименті (експериментальна група)**

Статистичні показники		№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	№ 5	№ 6
Математичне сподівання	$\bar{x} + \frac{St}{\sqrt{n-1}}$	3,729152	4,408523	4,657918	4,72747	4,657289	4,997995
	$\bar{x}$	3,375	3,769231	4,125	4,230769	4,230769	4,769231
	$\bar{x} - \frac{St}{\sqrt{n-1}}$	3,020848	3,129938	3,592082	3,734068	3,80425	4,540467
	Довжина інтервалу	0,708305	1,278585	1,065836	0,993402	0,853039	0,457528
Дисперсія	$\sqrt{nS^2/x'}$	0,113371	0,260645	0,157183	0,157341	0,116019	0,033375
	S^2	0,216667	0,525641	0,323864	0,317308	0,233974	0,067308
	$\sqrt{nS^2/x''}$	0,75348	2,223101	1,492917	1,341994	0,989551	0,284665
	Довжина інтервалу	0,640109	1,962455	1,335733	1,184653	0,873532	0,25129

Порівняння результатів студентів експериментальних і контрольних груп за допомогою t-критерію

Для доказу ефективності виконаної дослідно-експериментальної роботи на заняттях з «Теорії і методики фізичного виховання» використовувався метод статистичної перевірки гіпотез t-розподілу (Ст'юдента-Фішера). Для цього формулюємо статистичні гіпотези: H_0 – відмінності між середніми результатами підсумкового експертного оцінювання в контрольній та експериментальній групах випадкові і незначимі; H_1 – відмінності достовірні, значимі. Обчислюємо емпіричне значення t-критерію. Його формула для незалежних вибірок з однаковим обсягом:

$$t_{\text{емп}} = \frac{|\bar{X}_1 - \bar{X}_2|}{\sqrt{\frac{\sigma_1^2 + \sigma_2^2}{n}}}$$

де: $\bar{X}_1$ – середнє першої вибірки; $\bar{X}_2$ – середнє другої вибірки;

σ_1 – середньоквадратичне відхилення першої вибірки;

σ_2 – середньоквадратичне відхилення другої вибірки;

$n=n_1=n_2$ – кількість елементів у першій і другій вибірці.

Результат обчислення t-розподілу на основі даних, отриманих за підсумковим експертним оцінюванням розвитку компонентів організаційних умінь у КГ і ЕГ виглядає таким чином:

$$t_{\text{емп}} = \frac{|4,51 - 3,82|}{\sqrt{\frac{0,35^2 + 0,41^2}{140}}} = \frac{0,69}{\sqrt{\frac{0,1225 + 0,1681}{140}}} = \frac{0,69}{0,0456} = 15,14$$

З'ясуємо ступінь достовірності різниці середніх при аналізі кількісних даних, отриманих у контрольній та експериментальній групах після проведення дослідно-експериментальної роботи.

Число ступенів свободи у нашому випадку $n-2=278$, де n - загальне число випробуваних в обох вибірках. За статистичною таблицею критичних значень t-критерію, для рівня значимості $p=0,01$ і нашого ступеня свободи це критичне значення ($t_{\text{табл}}$) дорівнює 2,59. Оскільки $t_{\text{емп}} \geq t_{\text{табл}}$, отримане значення 15,14 статистич-

но достовірно, отже різниця в організаційних уміннях студентів експериментальних і контрольних груп статистично значуща.

Так само розраховуємо $t_{\text{емп}}$ для різниці середніх у розвитку гностичних умінь:

$$t_{\text{емп}} = \frac{|3,73 - 3,42|}{\sqrt{\frac{0,22^2 + 0,35^2}{140}}} = \frac{0,31}{\sqrt{\frac{0,0484 + 0,1225}{140}}} = 8,87$$

Для конструктивних умінь:

$$t_{\text{емп}} = \frac{|3,91 - 3,67|}{\sqrt{\frac{0,27^2 + 0,23^2}{140}}} = \frac{0,24}{\sqrt{\frac{0,0729 + 0,0529}{140}}} = 8,01$$

Для комунікативних умінь:

$$t_{\text{емп}} = \frac{|4,79 - 4,67|}{\sqrt{\frac{0,21^2 + 0,25^2}{140}}} = \frac{0,12}{\sqrt{\frac{0,0441 + 0,0625}{140}}} = 4,35$$

За групою проєктувальних умінь:

$$t_{\text{емп}} = \frac{|3,93 - 3,72|}{\sqrt{\frac{0,67^2 + 0,61^2}{140}}} = \frac{0,21}{\sqrt{\frac{0,4489 + 0,3721}{140}}} = 2,74$$

Таким чином, усі $t_{\text{емп}} \geq t_{\text{табл}} (2,59)$. Отже, припущення про ефективність обґрунтованих умов, що впливають на результат формування педагогічної майстерності майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін у ВНЗ фізкультурного профілю, експериментально підтвердилося за всіма критеріями ефективності експериментальної методики.